

ISSN 0134 — 6393

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
УМАНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
САДІВНИЦТВА**

засновано в 1926 р.

**Частина 2
Економіка**

**ВИПУСК
74**

Умань — 2010

Включено до переліків №1 і №6 фахових видань ВАК України з сільськогосподарських та економічних наук (Бюлетень ВАК України №8 і №11, 2009 рік).

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень, проведених працівниками Уманського національного університету садівництва та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики України та науково-дослідних установ УААН.

А.Ф. Головчук — доктор техн. наук (відповідальний редактор), С.П. Сонько — доктор геогр. наук (заступник відповідального редактора), О.І. Здоровцов — доктор економ. наук, Л.В. Молдаван — доктор економ. наук, А.С. Музиченко — доктор економ. наук, В.С. Уланчук — доктор економ. наук, О.М. Шестопад — доктор економ. наук, О.О. Школьний — доктор економ. наук, О.О. Непочатенко — доктор економ. наук, С.П. Полторецький — кандидат с.-г. наук (відповідальний секретар).

За достовірність інформації відповідають автори публікацій.

Рекомендовано до друку вченою радою УНУС, протокол № 6 від 17 червня 2010 року.

Адреса редакції:

м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1.

Уманський національний університет садівництва, тел.: 3–22–35

Свідectво про реєстрацію KB № 13695 від 03.12.07 р.

© Уманський національний університет садівництва, 2010

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

<i>А.Ф. Головчук, О.О. Непочатенко</i>	АГРОЛІЗИНГ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ.....	7
<i>О.В. Семенда</i>	ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ У ВІДНОВЛЕННІ ТВАРИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	16
<i>Н.П. Слободяник</i>	МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СЕГМЕНТАЦІЇ РИНКУ М'ЯСОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ.....	24
<i>І.В. Ткачук</i>	ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ.....	30
<i>Л.Д. Тулуш</i>	НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІО- НУВАННЯ ФІКСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПО- ДАРСЬКОГО ПОДАТКУ.....	39
<i>А.І. Уланчук</i>	ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО СФЕРИ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	47
<i>В.М. Франчук</i>	МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	52
<i>І.І. Чернега</i>	НАЯВНІСТЬ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	60
<i>О.Г. Шайко, Н.В. Оляднічук</i>	ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРВИННОГО ОБЛІКУ В ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА.....	68
<i>Н.О. Шевченко</i>	ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАБЕЗ- ПЕЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	73
<i>В.В. Блажесєва</i>	ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ.....	81

<i>П.М. Боровик, О.А. Захарчук, В.І. Гайдай</i>	РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНА РОБОТА ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ.....	89
<i>А.Ф. Бурик, О.М. Світовий, А.О. Харенко</i>	ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПО- ДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	95
<i>М. В. Газуда</i>	РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ТА ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВАХ.....	104
<i>Б.С. Гузар</i>	ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ, ПРАВ КОРИСТУВАННЯ І ОРЕНДИ.....	112
<i>Т.О. Дерев'янка</i>	ПЕРЕДУМОВИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ДИВЕРСИФІКА- ЦІЇ В ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА.....	119
<i>І.Ю. Єпіфанова</i>	АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЧЧИНИ....	126
<i>О.В. Жарун</i>	ЕФЕКТИВНІСТЬ ВКЛАДЕННЯ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА.....	132
<i>В.О. Жмуденко Є. Брунь</i>	БІРЖОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	138
<i>Н.В. Жук</i>	ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМП- ЛЕКСУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	145
<i>В.М. Кепко</i>	ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	152
<i>Н.О Кирнасівська, Д.В. Дерев'янка</i>	УДОСКОНАЛЕННЯ РІВНЯННЯ АЛЬТМАНА З МЕТОЮ ПОКРАЩЕННЯ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	157
<i>О.А. Клименко</i>	ЕФЕКТИВНА ЗАЙНЯТІСТЬ В НОВОСТВОРЕНИХ АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ.....	165

<i>О.М. Московенко</i>	ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОСТІ АГРАРНОЇ ПРАЦІ В УМАНЬСЬКОМУ РАЙОНІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	171
<i>В. Ф. Невлад</i>	ВЛИВ МАРКЕТИНГУ НА ВИРОБНИЧУ ТА ЗБУТОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	177
<i>О.А. Непочащенко</i>	ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ.....	183
<i>Ю.О. Нестерчук, А.Ю. Маринюк</i>	ЕКОНОМІЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.....	190
<i>М.І. Рудая</i>	ОЦІНКА ДОХОДНИХ ДЖЕРЕЛ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОПОДАТКУВАННЯ.....	198
<i>О.М. Світовий</i>	ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ КАПІТАЛУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ.....	209
<i>Д.К. Семенда, О.І. Здоровцов, В.Л. Мироненко</i>	ЕФЕКТИВНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО, ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ.....	216

ЧАСТИНА 2

ЕКОНОМІКА

АГРОЛІЗИНГ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

**А.Ф. ГОЛОВЧУК, доктор технічних наук,
О.О. НЕПОЧАТЕНКО, доктор економічних наук**

Розглянуто загальноекономічне значення лізингу та особливості його застосування в аграрній сфері економіки, охарактеризовано основні етапи агролізингових угод і принципові схеми агролізингу, визначено основні напрями державної інвестиційної політики щодо підтримки агролізингу

В аграрному секторі економіки в умовах дефіциту фінансових ресурсів простежується стійка тенденція старіння виробничих потужностей. Для розширення і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в таких умовах аграрні підприємства потребують великих довгострокових вкладень капіталу, які можна отримати на основі лізингу.

Термін «лізинг» походить від англійського «to lease» — наймати, брати в оренду. Можливості лізингу пояснюються «роздвоєнням» функцій власності, тобто відокремленням володіння майном (лізингодавця) від користування ним (лізингоодержувача) і застосуванням спеціальної системи фінансування.

У Законі України «Про лізинг» зазначено: «Лізинг — підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця, або набувається ним у власність за дорученням і погодженням із лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів» [1]. Отже, законодавцем лізинг розглядається, як вид підприємницької діяльності, спрямований на інвестування коштів і надання лізингодавцем лізингоодержувачу майна на певний строк і за відповідну плату.

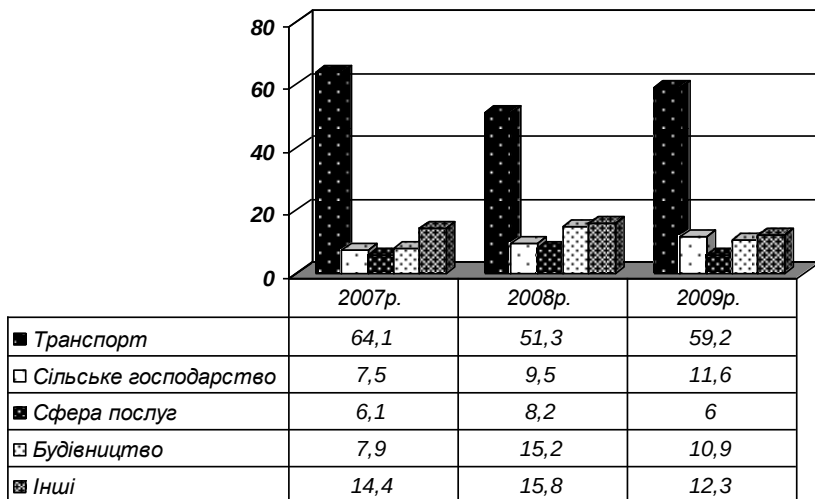
Сільське господарство України є ризикованим для лізингу. Це зазначають вітчизняні вчені та практики. Такі висновки зробили Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) і Міжнародна фінансова корпорація (IFC). Держава через невирішення великої кількості податкових питань і субсидування ставок за кредитами опосередковано стримує розвиток лізингу сільськогосподарського устаткування, а лізингова компанія "Украгролізинг" недостатньо ефективно здійснює лізингові операції сільськогосподарської техніки. Тому метою даної статті є дослідження особливостей застосування лізингу в аграрній сфері економіки та визначення основних напрямів державної інвестиційної політики щодо підтримки агролізингу.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Дане дослідження проведено на системній основі з використанням діалектичного й абстрактно-логічного методів.

Результати досліджень. Український лізинговий ринок розвивався досить успішно до першого півріччя 2008р. Покращенню його конкурентноздатності посприяв вихід нових гравців на ринок, а також підвищення обізнаності про лізинг як методу фінансування українських компаній, що прагнуть залучити довготермінові інвестиції. Лізинг почав формувати сильну альтернативу середньо- та довготерміновому банківському фінансуванню, створюючи переваги для українського бізнесу.

Із другого півріччя 2008р. почався спад лізингового ринку, породжений, головним чином, кредитною кризою. Нестача джерел фінансування та швидке скорочення платоспроможного попиту сприяло зменшенню кількості укладених договорів фінансового лізингу у 2009р. на 6759 (69%), у порівнянні з 2008р., і склала 3007 договорів. У вартісному виразі обсяг укладених договорів зменшився на 7,51 млрд. грн. (75%) і склав 2,47 млрд. грн. Вартість діючих договорів фінансового лізингу станом на кінець 2009р. зменшилась на 1,3 млрд. грн. (4,6%), у порівнянні з кінцем 2008р., і становить 27,2 млрд. грн.

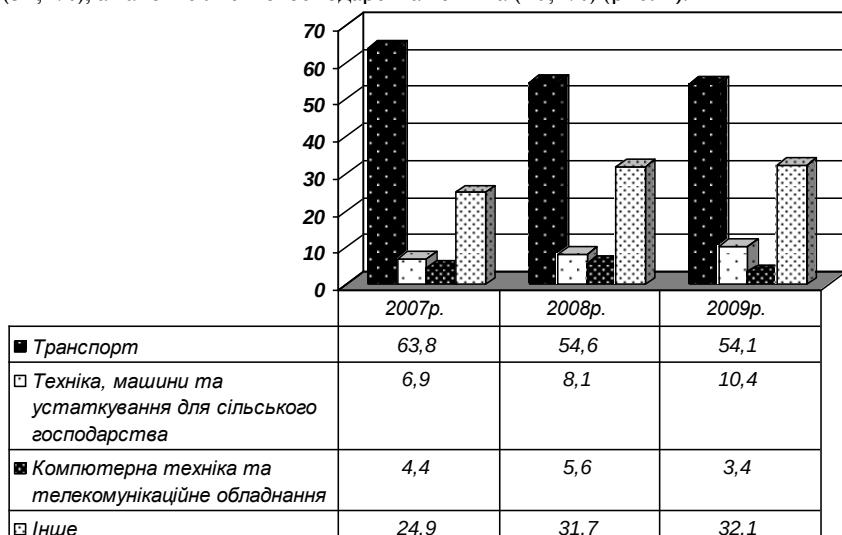
Серед договорів фінансового лізингу, як і раніше, переважають угоди в галузі транспорту (59,2%), сільського господарства (11,6%), будівництва (10,9%) та сфери послуг (6%) (рис. 1).

Рис. 1. Вартісний розподіл договорів фінансового лізингу за галузями, %

Найбільшим попитом серед об'єктів лізингу користується транспорт (54,1%), а також сільськогосподарська техніка (10,4%) (рис. 2).

Рис. 2. Вартісний розподіл договорів фінансового лізингу за видами обладнання, %

У класичній лізинговій угоді взаємовідносини між суб'єктами лізингу будуються за такою схемою: потенційний (майбутній) лізингоодержувач, зацікавлений в отриманні визначеного майна (техніки, обладнання, тощо), самостійно, на основі існуючої інформації, досвіду, рекомендацій, результатів попередніх домовленостей, шукає постачальника, що має у наявності таке майно (рис.3).

З огляду на обмеженість власних ресурсів та обмеженого доступу до кредитних джерел для придбання майна у власність або через відсутність необхідності його придбання, лізингоодержувач звертається до потенційного (майбутнього) лізингодавця, що має необхідні грошові кошти із проханням його участі в угоді. Ця участь лізингодавця виражається у наступному:

- лізингова компанія перевіряє відповідність ціни, яку узгодив лізингоодержувач, ринковій вартості майна;
- викупує необхідне лізингоодержувачу майно у постачальника чи виробника на основі договору купівлі-продажу у власність лізингової компанії;
- передає викуплене майно лізингоодержувачу у тимчасове користування на основі домовленостей, зафіксованих в лізинговій угоді. Таким чином, лізинг сільськогосподарської техніки має таку

принципову схему: лізингова компанія укладає договір купівлі-продажу із підприємством-виробником техніки. Далі лізингодавець укладає угоду лізингу із лізингоотримувачем — сільськогосподарським товаровиробником. Взаємовідносини між заводом-виробником і лізингоодержувачем будуються на основі угоди про сервісне обслуговування техніки, придбаної через лізингову компанію.

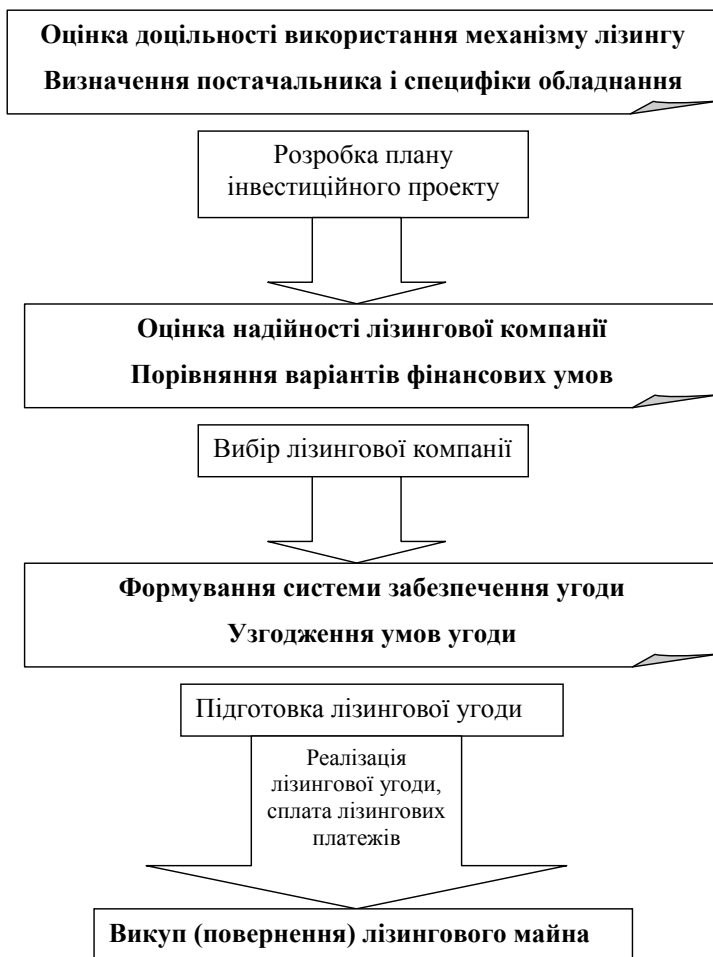

Рис. 3. Основні етапи лізингової угоди

Варто зазначити, що лізингова угода завжди передбачає оренду майна та орендні відносини, як обов'язковий елемент. У цій частині орендні і лізингові відносини повністю збігаються. Незважаючи на спільні риси, між орендою та лізингом існують такі суттєві відмінності: суб'єктами лізингових відносин є не лише лізингодавець і лізингоодержувач, а й продавець лізингового майна, який відсутній за орендних відносин; під час лізингу лізингоодержувач не просто бере майно в лізинг, а й виконує деякі обов'язки, притаманні власнику — вибір та одержання від постачальника об'єкта лізингу, прийняття його в експлуатацію тощо, при оренді ж продавець майна не має самостійної ролі або він просто відсутній; якщо орендодавець, як правило, несе відповідальність за недоліки наданого в оренду майна, то лізингодавець лише здійснює оплату майна — це пов'язано з тим, що лізингоодержувач сам вибирає постачальника та приймає майно; незважаючи на те, що лізингодавець протягом усього терміну договору залишається власником об'єкта лізингу, лізингоодержувач бере на себе ризик раптової загибелі або пошкодження цього об'єкта, при звичайній оренді ризикує орендодавець; характерною ознакою лізингу є прискорена амортизація об'єкта лізингу; договір лізингу на відміну від договору оренди укладається на строк, за який вартість об'єкту лізингу амортизується повністю або в більшій частині [2, с. 313].

Ситуація в агропромисловому комплексі країни зумовлюється не тільки значним скороченням капітальних вкладень, але й досить серйозними якісними змінами у відтворенні основного капіталу, що призвели або сприяли деградації цілих підгалузей вітчизняного сільського господарства.

На сьогоднішній день навіть для фінансово стійких підприємств придбання дорогої сільськогосподарської техніки залишається важко вирішуваним питанням. Як зазначає П.Т. Саблук, основними сільськогосподарськими машинами аграрні підприємства забезпечені лише на 40–58%, понад 90% з яких відпрацювали свій амортизаційний строк. Щорічні темпи вибуття технічних засобів у 5–10 разів перевищують їх придбання. Зростання навантаження на техніку викликає розтягування строків виконання технологічних операцій. А тому через несвоєчасне виконання робіт сільське господарство країни щороку недобирає майже третину вирощеного врожаю, що становить 3–3,5 млрд. дол. США. Виробничі потужності підприємств сільськогосподарського машинобудування завантажені на 10–20%, а знос технологічного обладнання досяг 70–80% [3]. Це є наслідком того, що в результаті різкого зменшення фінансування сільського господарства з боку держави створилась ніша, яку необхідно заповнити різноманітними механізмами інвестування. Як результат, повинен запрацювати ринок інвестицій, при якому попит на інвестиції породжує пропозицію.

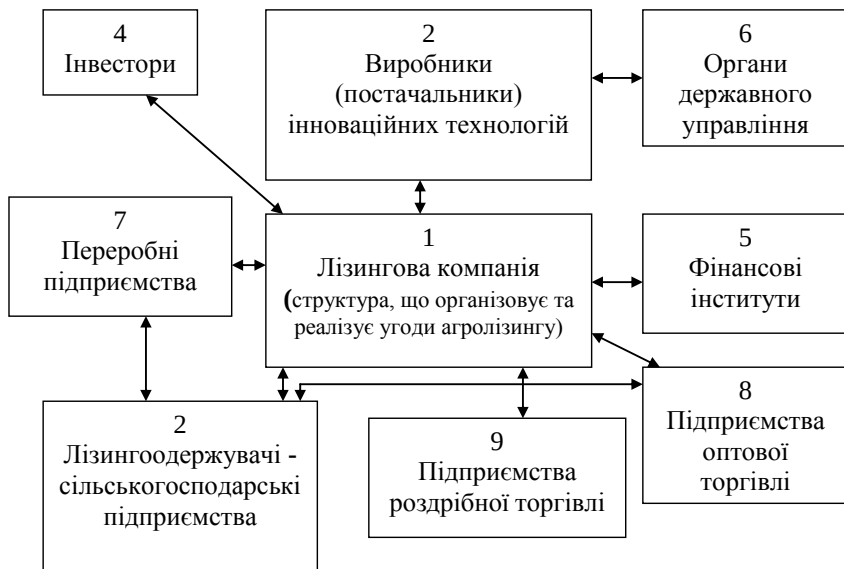
У порівнянні з іншими способами придбання обладнання (оплата за фактом поставки, купівля з відстроченням оплати, банківський кредит тощо),

лізинг має ще ряд суттєвих переваг: він дає можливість лізингоодержувачу розширити виробництво і налагодити обслуговування обладнання без значних одноразових витрат і необхідності залучення позик; при укладанні угоди лізингу пом'якшується проблема обмеженості ліквідних коштів, витрати на придбання обладнання рівномірно розподіляються на весь строк її дії. При цьому вивільнюються кошти для вкладання в інші види активів; лізингоодержувач не залує позичковий капітал, і в балансі лізингоодержувача підтримується оптимальне співвідношення власного та позичкового капіталів; лізингові платежі проводяться після встановлення, налагодження та пуску обладнання в експлуатацію, тим самим лізингоодержувач має можливість здійснювати платежі з коштів, що надходять від реалізації продукції, виробленої на придбаному обладнанні; лізингові угоди можуть передбачати зобов'язання лізингодавця провести ремонт і технологічне обслуговування обладнання, що особливо важливо під час лізингу складного обладнання, яке вимагає залучення висококваліфікованого персоналу для пусконаладжувальних робіт, ремонту та обслуговування. Практично на умовах лізингу можна отримати об'єкт «під ключ», надавши можливість здійснювати всі формальності лізинговій компанії, і завдяки цьому сконцентрувати зусилля на вирішенні інших питань; лізинг дозволяє лізингоодержувачу періодично поновлювати морально застаріле обладнання; внаслідок того, що лізингові платежі здійснюються за фіксованим графіком, лізингоодержувач має більші можливості щодо координації витрат на фінансування капітальних вкладень і надходження від реалізації продукції, що випускається, ніж, наприклад, за купівлі-продажу обладнання; придбання обладнання за лізингом дозволяє рентабельним підприємствам істотно зменшити оподатковувану базу шляхом оптимізації податкових відрахувань.

Лізинг відноситься до підприємницької діяльності більш високого рівня, у порівнянні з орендою, банківською чи комерційною, тому що він передбачає і вимагає широкого діапазону знань у сфері фінансового бізнесу, на ринках обладнання техніки та нерухомості, а також мінливих потреб клієнтів і особливостей оренди. Тому лізинг можна розглядати як особливий вид підприємницької діяльності, що включає три форми організаційно-економічних відносин: орендні, кредитні та торговельні, зміст кожної з яких окремо повністю не висчерпує сутності таких специфічних фінансово-майнових операцій.

В аграрній сфері економіки України розвивається специфічний галузевий лізинг — лізинг основних засобів підприємств АПК. Він є одним із видів інвестиційно-підприємницької діяльності, пов'язаної з придбанням основних засобів у власність і передачею їх за договором у користування юридичним чи фізичним особам за певну плату, щоб у результаті отримати дохід. Цей вид лізингу можна розглядати як більш гнучку систему придбання основних засобів виробництва порівняно із звичайним шляхом.

Агролізінг дає змогу товаровиробнику отримувати прибуток, не маючи у власності засобів виробництва, але користуючись правом їх використовувати. Принципова схема агролізінгу може бути подана у такому вигляді (рис. 4).

Рис. 4. Схема взаємовідносин суб'єктів агролізінгу

Серед інноваційних підходів можна виокремити декілька схем організації агролізінгу: із провідною роллю виробника сільськогосподарської техніки та обладнання; реалізацію лізингу в межах агропромислово-фінансової групи та створення регіонального агрохолдингу з лізинговою компанією, постачальницькими, ремонтно-технічними і агросервісними структурами. У першій схемі провідна роль в організації агролізінгу відводиться вітчизняним підприємствам машинобудування, які зацікавлені у збереженні та розширенні ринків збуту своєї продукції. Вони можуть виступати у якості засновників лізингових компаній і передавати як внесок у статутний капітал вироблену техніку, яка згодом надаватиметься у лізинг. За такою схемою можливе залучення переробних підприємств у число засновників і, крім того, вони можуть включатись у лізингову угоду, частково сплачуючи лізингові платежі, що надасть цілісності лізинговій угоді. Не виключаємо можливості участі у заснуванні лізингової компанії і лізингодержувачів — сільськогосподарських підприємств, які будуть мати певні переваги при отриманні об'єктів у лізинг.

Незважаючи на переваги й позитивні сторони, лізингові технології не

набули поширення в аграрній сфері. Нині, за експертними оцінками, лізинговими технологіями скористались не більше 3% агроформувань, тоді як у розвинених країнах за лізингом надходить 90% промислового обладнання, а обсяги інвестицій за ними становлять до 30% [4].

Головними причинами повільних темпів застосування лізингу в аграрній сфері економіки є відсутність ефективного державного регулювання та державної підтримки лізингових технологій, недосконалість нормативно-правової бази, несприятлива фінансово-кредитна політика, завищені ставки лізингових платежів, нерозвиненість ринку лізингових послуг, психологічна неготовність керівників і спеціалістів агроформувань до використання лізингу [5].

Державна підтримка агролізингу є багатогранною, оскільки передбачає розв'язання комплексу взаємопов'язаних питань організаційного, методичного, інформаційного аналітичного характеру. Державна підтримка агролізингу через НАК «Укراгролізинг» є недостатньою і не завжди ефективною. Підтримуючи вітчизняних виробників техніки, політика НАК «Украгролізинг» призводить до здороження цієї техніки для сільськогосподарських товаровиробників. Так, середня ціна трактора зростає на 5%, що є цілком прийнятним, а комбайна — майже у 2 рази. У той же час ціна імпортованого зернозбирального комбайна (не гіршої, а іноді й кращої якості) на вторинному ринку техніки може бути у 1,5–2 рази нижчою за ціну вітчизняного, реалізованого через НАК «Украгролізинг». Державна підтримка сільськогосподарських підприємств через фінансування НАК «Украгролізинг» призводить до підвищення собівартості вітчизняної техніки, виробництва непопулярної техніки, зловживань і корупції у цій сфері та значно знижує ефективність використання коштів Державного бюджету. Функціонування в аграрній сфері лізингових компаній, які в повному обсязі користуються коштами державного бюджету, стало неефективним і не сприяє розвитку конкуренції та цивілізованого ринку лізингових послуг в Україні. Однією з ключових проблем у процесі державної підтримки лізингових схем є те, що держава намагається однією сумою бюджетних коштів підтримати й аграрні підприємства й виробників сільськогосподарської техніки [6].

Актуальним напрямом державної підтримки агролізингових відносин вважаємо розробку такого механізму взаємовідносин між партнерами, який дозволяв би найбільш ефективно використовувати бюджетні кошти, що спрямовуються на підтримку та розвиток агропромислового комплексу. Стратегічно важливо визначитись із постачальниками техніки й обладнання, враховуючи при цьому можливість поставки не окремих машин, а цілих комплексів, які дозволяють реалізовувати у практичній діяльності сучасні технології виробництва сільськогосподарських культур і виробництво тваринницької продукції. При цьому право вибору виробника сільськогосподарської техніки повинно залишатись за суб'єктом державної підтримки.

Бюджетні асигнування, що виділяються на підтримку АПК, повинні розподілятися постатейно із врахуванням пріоритетних напрямів розвитку галузі, одним із яких є відновлення технічного потенціалу. У 2007–2008 роках на державну підтримку придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки було спрямовано 5% від усіх бюджетних коштів державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що не свідчить про пріоритетність. При цьому необхідно враховувати, що нині практично немає альтернативи механізму доукомплектації машино-тракторного парку аграрних підприємств, як механізм агролізингу.

Висновки. Нині державна підтримка аграрного сектора економіки має бути орієнтована на стимулювання аграрного виробництва і надаватися передусім товаровиробникам, що забезпечують ефективне використання наявних ресурсів. У сучасних економічних умовах при катастрофічному старінні матеріально-технічної бази агроформувань, обмеженості їх доступу до кредитних ресурсів вирішення проблеми технічного оснащення можливе через використання лізингових технологій. Система державної підтримки агролізингу повинна включати в себе антимонопольну політику та контроль за операціями лізингу, поліпшення організації лізингової діяльності й удосконалення мотиваційного механізму лізингу, удосконалення законодавчої бази, що регулює міжнародний лізинг, збільшення суми видатків державного бюджету через Стабілізаційний фонд на часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки за рахунок зменшення витрат на фінансування НАК «Укراгролізинг». Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню попиту аграрних формувань на послуги лізингових компаній, наповненню ринку лізингових послуг приватним капіталом, а відтак поліпшенню інвестиційного середовища в аграрній сфері. Лізингові відносини мають сприяти фінансовому оздоровленню підприємств, органічно вписуватись у стратегічне планування, підвищувати ефективність менеджменту сільськогосподарського товаровиробника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про лізинг» від 11.12.2003. № 1381–IV [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?st=3&god=2004>.
2. Банківські операції: підручник / [Міщенко В.І., Слав'янська Н.Г.] ; під ред. В.І. Міщенко — К.: Знання, 2006. — 727 с. (Вища освіта XXI століття).
3. Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2006. — № 1. — С. 3–7.
4. Грищенко І.М. Дослідження становлення лізингового посередництва / І.М. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 8. — С. 61–66.

5. Поплавська Ж.В. Фінансовий лізинг у агросфері // Ж.В. Поплавський, В.Г. Поплавський // Фінанси України. — 2005. — № 8. — С.91.
6. Томчук С.В. Державна підтримка лізингових технологій в аграрній сфері / С.В. Томчук // Економіка АПК. — 2009. — № 11. — С. 75–78.

Одержано 3.03.10

В статье исследованы особенности использования лизинга в аграрной сфере экономики. Определено, что система государственной поддержки агролизинга должна включать антимонопольную политику, улучшение организации лизинговой деятельности, совершенствование законодательной базы, которая регулирует международный лизинг, увеличение суммы расходов бюджетных средств на компенсацию стоимости сельскохозяйственной техники.

Ключевые слова: лизинг, агролизинг, лизинговое соглашение, лизинговая компания, государственная поддержка, государственное регулирование, инвестиционная политика.

The article examines peculiarities of leasing in the agrarian sector of economy. It was determined that the system of state support of agroleasing should include antimonopoly policy, the improvement of leasing activity organization and legislative base that regulates international leasing, the increase of the amount of budget funds on recovery of expenses for agricultural machinery.

Keywords: leasing, agroleasing, lease agreement, a leasing company, government support, government regulation, investment policy.

УДК 338.43.02.:636

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ У ВІДНОВЛЕННІ ТВАРИННИЦЬКОЇ ГАЛУЗІ

О.В. СЕМЕНДА

У статті розглядається роль державного регулювання у забезпеченні сталого розвитку галузей тваринництва.

Глибока економічна криза, в якій опинилася Україна, має багато причин, але одна з найголовніших серед них — це криза управління економікою. Вона виникла внаслідок того, що адміністративні методи управління були відкинуті, але для заміни їх не було своєчасно створено ринкових економічних і правових важелів регулювання економічної системи. Ці важелі знаходилися лише на стадії становлення при

незадовільному використанні тих елементів, що вже напрацьовані. Життєздатність економіки в цих умовах підтримувалася головним чином за рахунок кредитної й грошової емісії.

Відсутність ефективного державного регулювання економіки призвела до її вкрай важкого стану, який характеризувався спадом виробництва за його низької ефективності, посиленням безробіття, особливо прихованого, розвитком інфляційних процесів, дестабілізацією грошово-фінансової системи, затуханням інвестиційної діяльності, приховуванням валюти за кордоном, зростанням внутрішнього боргу держави, зниженням життєвого рівня населення.

Зрозуміло, що за належного державного регулювання економіка України не була б доведена до такого стану. Негативну роль тут відіграло ідеалізоване сприйняття ринку значним прошарком керівної еліти і вчених як системи, що самоорганізується і саморегулюється без будь-якого втручання держави. Теоретичні й загальнометодологічні проблеми державного регулювання економіки перехідного періоду знайшли відображення у працях вітчизняних вчених: М. Маліка, Ю. Луценка, А. Діброви, О. Могильного, В. Месель-Веселья та інші. Зміст їх публікацій [1-4] розкриває економічну сутність державного регулювання аграрного виробництва.

Мета даної статті полягає в тому, щоб, враховуючи особливості галузі тваринництва, досвід країн з ринковою економікою, розкрити вплив державного регулювання на стабільний розвиток молочного скотарства.

Методика досліджень. Методичною базою дослідження слугували розробки науково-дослідних установ, матеріали періодичних видань і нормативно-правові акти з питань розвитку АПК й регулювання у досліджуваному підкомплексі. У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та експериментальний.

Результати дослідження. Досвід економічно розвинутих країн Заходу із соціально орієнтованою ринковою економікою переконує, що її створення й ефективне функціонування неможливі без державного регулювання найважливіших параметрів розвитку суспільного виробництва і соціальної сфери. Необхідність у такому регулюванні найрельєфніше виявилася ще під час світової кризи в 1929—1933 рр. Для того, щоб запобігти таким катаклізмам у майбутньому, капіталістичні держави почали здійснювати активну антимонопольну політику, надавати матеріальну підтримку малозабезпеченим верствам населення і різнобічну допомогу суб'єктам господарської діяльності, а також через економічні важелі впливати на структурну перебудову економіки, домагаючись її збалансованості. І нині проблема державного регулювання розвитку економіки не втратила своєї актуальності в усіх країнах незалежно від того, яка питома вага в них приватного сектора. Можна констатувати, що державне регулювання зробилося органічною складовою частиною ринкової

економіки. Її головна функція — нейтралізація внутрішніх і зовнішніх збурень, що виникають через внутрішні протиріччя, які притаманні ринку і можуть призвести до таких негативних явищ, як перевиробництво, безробіття, не виправдана диференціація доходів населення тощо. Мистецтво державного регулювання економікою — це ефективна компенсація негативних дій ринкового механізму, недопущення небажаних соціально-економічних наслідків.

Проте з усіх галузей економіки найбільш радикального дійового державного регулювання та підтримки для нормального розвитку вимагає сільське господарство. Це зумовлено тим, що, по-перше, дана галузь є життєво необхідною в будь-якому суспільстві і розглядається як пріоритетна при обґрунтуванні перспектив соціально-економічного розвитку країни; по-друге, сільськогосподарське виробництво через існування короткострокової і довгострокової проблем не може ефективно розвиватися без стабілізуючого впливу держави.

У процесі державного регулювання сільськогосподарського виробництва здійснюється економічна підтримка доходів аграрних товаровиробників з тим, щоб вони за нормального господарювання мали необхідний рівень доходності в умовах несприятливої ринкової кон'юнктури, а також були матеріально зацікавленими вести сільськогосподарське виробництво в такому обсязі й асортименті продукції та її якості, які вигідні споживачам і забезпечують соціальну стабільність суспільства.

Рушійною силою у будь-якій справі є зацікавленість: чим вона вища, тим вища мотивація виробництва й тим кращі результати. Об'єктивний економічний закон вартості вимагає, щоб ціни на продукцію відшкодовували витрати і приносили прибуток. Якщо прибутку немає, то виробництво продукції скорочується або ліквідується. Це в Україні сталося з галузями буряківництва, тваринництва. Варто відзначити, що дія ринкових механізмів у сільському господарстві як специфічній галузі економіки має свої особливості, які полягають у тому, що не завжди ціна на продукцію, визначена в точці перетину попиту і пропозиції, перекриває виробничі витрати сільськогосподарських підприємств. Тому високорозвинуті країни забезпечують державну підтримку сільського господарства, особливо тваринництва, як галузі з уповільненим оборотом капіталу.

Для підтвердження відповідності цієї тези наведемо такі дані: у 1990 році державні дотації колгоспам, радгоспам і міжгосподарським підприємствам Міністерства сільського господарства на тону молока становили 12,4 крб. або 40,1% до основної ціни, на м'ясо великої рогатої худоби — 842 (39,6%). У цілому річний розмір державної дотації на молоко становив 2222 млн крб., а на тваринництво — 5100 млн крб. [5].

У 1990 році тваринництво в сільськогосподарських підприємствах мало 793 млн крб. збитків, за рівня збитковості — 4,1%, але, завдяки державним дотаціям, прибуток становив 4245 млн крб., а рівень рентабельності досяг 22,1%, табл. 1.

1. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України [4]

Показники	1990 р.*	У серед- ньому за 1996– 1999 рр	2000р.	У серед- ньому за 2001– 2006 рр	2007р.	2008р.	У серед- ньому за 2007– 2008 рр
Від реалізації сільськогосподарської продукції							
Прибуток всього, млн грн.	10989,1	-2279	-121,5	1844	6835,7	9803,1	8319,4
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	28,7	-7,0	-0,5	9,8	40,9	54,0	47,7
у т. ч. без дотацій, млн грн.	5461,4,	-2279	-121,5	1236	4168,9	5462,1	4815,5
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	14,3	-7,0	-0,5	6,6	24,9	30,1	27,6
Рівень рентабельності, %	42,1	-22,2	-1,0	11,9	25,5	24,1	24,7
у т. ч. рентабельності без дотацій, %	20,9	-22,2	-1,0	8,0	15,6	13,4	14,3
<i>від реалізації продукції рослинництва</i>							
Прибуток всього, млн грн.	6744,4	494	1834,5	1851	6270,7	7068,0	6669,3
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	17,6	1,5	7,4	9,8	37,5	38,9	38,2
у т. ч. без дотацій, млн грн.	6254,1	494	1834,5	1851	5501,6	5450,7	5476,1
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	16,4	1,5	7,4	9,8	32,9	30,0	31,4
Рівень рентабельності, %	98,3	11,1	30,8	20,1	37,3	25,4	29,9
у т. ч. без дотацій, %	91,1	11,1	30,8	20,1	32,7	19,6	24,5
<i>від реалізації продукції тваринництва</i>							
Прибуток всього, млн грн.	4244,6	-2773	-1955,9	-7	565,0	2735,1	1650,1
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	11,1	-8,5	-7,9	0,0	3,4	15,1	9,5
у т. ч. без дотацій, млн грн.	792,7	-2773	-1955,9	-614	-1332,7	11,4	-660,6
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.	-2,1	-8,5	-7,9	-3,3	-8,0	0,1	-3,8
Рівень рентабельності, %	22,1	-47,8	-33,7	-0,1	5,7	21,2	14,4
у т. ч. без дотацій, %	-4,1	-46,7	-33,8	-9,8	-13,4	0,1	-5,8

Примітка: * млн крб.

У 1996–2002 р.р. державних дотацій не було, а з 2003 р. відновлені. У 2008 році прибуток від тваринництва становив 11,4 млн грн., а з урахування державних дотацій — 2735 млн грн. При цьому рівень рентабельності становив відповідно 0,1 і 21,1%.

За розрахунками на 1 січня 2010 р. загальне поголів'я великої рогатої худоби становило 4,9 млн голів (в т.ч. корів 2,8 млн голів) [6]. Протягом 2009р. поголів'я корів зменшилося ще на 100 тисяч, зокрема у великотоварних господарствах — на 19,9 тисяч. Чисельність поголів'я корів зараз на рівні 1945 року. Господарствами всіх категорій у 2009 р. вироблено 11,6 млн т молока. Обсяги надходження молока на переробку знизилось у порівнянні з 2008 роком на 700 тис. т, або на 13%. Дефіцит сировини у 2009р. став відчуватися настільки гостро, що, конкуруючи за неї, переробні підприємства вимушені були підвищувати закупівельні ціни. Першими це зробили молокозаводи, зорієнтовані на експорт, бо став відкриватися ринок Росії, який із 2006 року був обмежений для української молочної продукції. До цінової планки, яку запропонували експортери, стали підтягуватись й інші. В результаті, протягом року закупівельні ціни зросли на 60–80%. До речі, до такого ж рівня вони підвищились і на світовому ринку. Молокозаводи не змогли компенсувати зростання сировини за рахунок власної рентабельності, тому підняли ціни на готову продукцію. Втратили споживачі, зате здобули виробники молока та його переробники. Бо ціни, які склались у першому півріччі 2009 року, були збитковими, що й зумовило зменшення виробництва молока, скорочення поголів'я. Це був шлях у нікуди. Тепер в результаті того, що виробництво і переробка стала рентабельними, слід очікувати стабілізації виробництва молока та зростання поголів'я дійного стада. Це видно із динаміки чисельності поголів'я корів. У 2009 р. темпи зменшення його чисельності впали майже у 2,5 рази. Ріст цін на готову продукцію могли б стримати бюджетні тваринницькі дотації, якби були достатніми та вчасними. А вони були обмеженими. Якщо у 2008 р. вони становили 1 млрд. 524 млн грн., то у 2009 — лише 334 млн грн. [7].

В табл. 2 розглянемо розміри бюджетних дотацій в Черкаській області в розрізі районів.

Продуктивність дійного стада у сільськогосподарських підприємствах досягла 3903 кг на корову. І хоча загалом у державі виробництво молока зменшилося на 1,3%, у сільськогосподарських підприємствах зросло на 9%, що вкотре засвідчило: велико товарне виробництво — перспектива молочної галузі.

Дуже важливо для збільшення поголів'я корів є норма Закону України № 1782 від 22 грудня 2009 р., згідно з якою сума податку на додану вартість, що сплачується переробними підприємствами за реалізовану молочну продукцію, буде спрямовуватися до спеціального фонду Держбюджету, а звітди розподілятися як дотація у розрахунку на кожну корову.

Прийнято постанову «Про затвердження обсягів формування державного інтервенційного фонду протягом 2010–2011 років», згідно з якою 6 тис. т сухого молока і 18 тис. т масла буде вилучено з ринку у період найвищої продуктивності галузі (квітень-травень). Це має запобігти обвалові закупівельних цін на молоко. Розроблено також державну цільову програму

розвитку тваринництва на період до 2015 року. Мета її — довести виробництво молока в обсягах, які забезпечать продовольчу безпеку держави. Та всі ці програми будуть ефективними лише за умови своєчасної, достатньої та тривалої в часі державної підтримки. Якщо держава задекларувала її механізм, то має забезпечити їх дієвість, аби селяни мали змогу планувати свою господарську діяльність. І найголовніше: молочним скотарством зацікавилися потужні інвестори. А для цього їм треба створити відповідні умови: дешеві довгострокові кредити, податкові пільги тощо.

2. Розміри бюджетної тваринницької дотації, спрямовані в Черкаську область у 2008 р., тис. грн. [8]

Райони	Всього	в т. ч. за: вирощену й здану на забій і переробку свині та птицю свійську	за приріст поголів'я корів молочного та м'ясного напрямку продуктивності	закуплені племінні нетелі (корови)	поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності	приріст поголів'я вівцематокта старше 1 року	дотація за екологічно чисте молоко	поголів'я телиць закуплених вОСТ
Городищенський	3211,1	2992,1	219,0	—	—	—	—	—
Драбівський	4939,4	4939,4	—	—	—	—	—	—
Жашківський	2538,7	1998,0	507,0	—	—	33,7	—	—
Звенигородський	3498,2	3255,2	243,0	—	—	—	—	—
Золотоніський	14739,5	13140,7	1320,0	—	160,5	5,2	113,1	—
Кам'янський	1473,0	1140,4	330,0	—	—	2,6	—	—
Канівський	78522,8	78522,8	—	—	—	—	—	—
Катеринопільський	967,5	939,6	—	—	27,9	—	—	—
Корсунь-Шевченківський	2347,8	2160,3	165,0	—	22,5	—	—	—
Лисянський	3414,2	3264,2	144,0	—	—	—	—	6,0
Маньківський	1121,2	953,2	168,0	—	—	—	—	—
Монастирищенський	1413,5	1262,7	144,0	—	—	6,8	—	—
Смілянський	8018,7	7918,9	69,0	—	30,8	—	—	—
Тальнівський	2720,5	2624,5	96,0	—	—	—	—	—
Уманський	2699,5	1833,6	450,0	—	415,9	—	—	—
Христинівський	3333,4	2826,4	507,0	—	—	—	—	—
Черкаський	32630,7	32582,1	—	—	48,6	—	—	—
Чигиринський	1370,4	1295,4	75,0	—	—	—	—	—
Чорнобаївський	11104,0	8030,8	1908,0	606,0	—	—	546,2	13,0
Шполянський	2502,3	2289,7	51,0	—	146,1	15,5	—	—
Разом по області	182566,4	173970,0	6396,0	606,0	852,3	63,8	659,3	19,0

Специфіка ситуації, в якій опинилася вітчизняна молочна галузь, полягає в тому, що 81% молока в країні виробляється в особистих селянських господарствах, але при цьому майже 90% державної підтримки одержують великотоварні господарства. У 2009 р. уряд зробив спробу виправити це, ухваливши Державну цільову програму підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, на реалізацію якої

виділив 90 млн грн. Розрахунок такий, що одноосібники, об'єднавшись у кооперативи, одержують доступ до бюджетних коштів і спрямовують їх на поліпшення якості продукції. Із квітня по вересень минулого року було засновано близько ста багатофункціональних кооперативів, одним із напрямів діяльності яких є заготівля молока. Якщо 2009 р. — це рік пробудження кооперативного руху, то 2010 р. — має стати роком його розвитку. Згідно з проектом бюджету 2010 р., на підтримку сільськогосподарської кооперації передбачається 632 млн грн.

Висновок. Отже, основними пріоритетами державної політики щодо розвитку галузей тваринництва є:

1. Стимулювання збільшення обсягів і забезпечення беззбиткового виробництва тваринницької продукції товаровиробникам різних форм господарювання шляхом:

- удосконалення організаційно-економічних і правових механізмів регулювання розвитку ринків тваринницької продукції;
- модернізації виробництва на основі інноваційних підходів, спрямованих на зменшення витрат та отримання продукції високої якості;
- застосування економічних важелів цінового регулювання ринків тваринницької продукції, зокрема здійснення товарних і фінансових інтервенцій;
- моніторингу аграрного ринку та забезпечення сільськогосподарським підприємствам доступу до фінансових і матеріально-технічних ресурсів, фінансових і сервісних послуг;
- удосконалення системи організації та ведення племінної справи у тваринництві.

2. Державна фінансова підтримка крупної опарних спеціалізованих підприємств з виробництва молока та м'яса шляхом:

- надання фінансової підтримки переважно шляхом пільгового кредитування та зменшення ставки відсотків комерційних банків;
- застосування пільгового режиму оподаткування при закупівлі з імпорту технологічного обладнання та устаткування, складної сільськогосподарської техніки та зменшення ставок ввізного мита на племінну і товарну худобу молочних і м'ясних порід;
- розробки та реалізації цільових програм і пілотних проектів підтримки виробництва тваринницької продукції із залученням установ УЛАН, надавши пріоритетного значення молочному скотарству і свиноводству.

3. Стимулювання підвищення ефективності виробництва і якості продукції в дрібнотоварних і кооперативних формуваннях за рахунок:

- надання бюджетної підтримки особистим селянським господарствам, які трансформуються у фермерські (інші юридичні форми господарювання) та дотримуються встановлених вимог стосовно чисельності поголів'я;

- розбудови інфраструктури ринку тваринницької продукції, в тому числі обслуговуючих кооперативів, оптових ринків і стаціонарних аукціонів живої худоби і птиці;
- проведення пілотних проектів підтримки особистих селянських господарств із метою забезпечення їх молодняком худоби та птиці, кормами та кредитними ресурсами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малік М.Й., Луценко Ю.О. Державне регулювання аграрного сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 153
2. Діброва А.Д. Удосконалення державного регулювання сільськогосподарського виробництва в Україні // Економіка АПК. — 2009. — № 7. — С. 44
3. Могильний О.М. Державне регулювання аграрного виробника в період трансформації економіки. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — С. 230
4. Месель-Веселяк В.Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві // Доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25-26 лютого 2010 р. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
5. Месель-Веселяк В.Я. Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка // Економіка АПК, 2004, № 9
6. Економіка України за 2009 рік // Урядовий кур'єр № 16. 28 січня 2010 р.
7. Карпенко О. Дещо про ситуацію у молочній та молокопереробній галузях // Сільські вісті № 5. 20 лютого 2010 р.
8. Головне управління статистики у Черкаській області [Електронний ресурс]: офіційний сайт. — Режим доступу: www.ck.ukrstat.gov.ua.

Одержано 4.03.10

В статье рассматривается роль государственного регулирования в обеспечении стабильного развития животноводства.

Ключевые слова: *государственная поддержка, рынок животноводческой продукции, молочное животноводство.*

The role of state regulation to ensure stable development of livestock production is considered in the article.

Key words: *state support, market of livestock production, dairy livestock.*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СЕГМЕНТАЦІЇ РИНКУ М'ЯСОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ

Н.П. СЛОБОДЯНИК, кандидат економічних наук

Розглянуто теоретичні підходи до сегментації продовольчих ринків. Проаналізовано та узагальнено погляди вчених-економістів на дану проблему. Автором розроблено методичні підходи до сегментації ринку м'ясопродуктів України.

На сучасному етапі становлення національної економіки рівень розвитку національних ринків продовольства стає безпосереднім чинником забезпечення продовольчої безпеки країни. Потенційний ринок збуту продукції АПК складається з різних груп споживачів, які формуються відповідно до певних ознак (за рівнем доходів, статтю, віком тощо). Сегментація ринків АПК необхідна, щоб визначити для яких груп споживачів призначений даний товар, які параметри продукції мають ключове значення для підвищення конкурентоспроможності підприємства та виявлення резервів зростання показників ефективності виробництва.

Висвітлення проблем дослідження аграрних ринків знайшло відображення у працях вчених-економістів: Андрійчука В.Г., Дудара Т.Г., Саблука П.Т., Стельмашука А.М., Шпичака О.М.

Разом з тим частково не вирішеними залишаються проблемні аспекти сегментації ринку м'ясопродуктів України із врахуванням сучасних тенденцій споживчого попиту та його прогнозування у контексті забезпечення продовольчої безпеки нашої країни.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано структурно-функціональний метод і метод поєднання логічного й історичного підходів, соціологічних експертних опитувань.

Результати досліджень. Інформаційно-методичною основою сегментації ринку і типології споживачів є панельні обстеження. Споживча панель — це вибірка сукупність споживачів, призначена для систематичних спостережень за заздалегідь розробленими програмами [1]. Результати панельних обстежень після аналізу і вироблення рекомендацій використовуються для інтенсифікації збуту — при підготовці і проведенні рекламних кампаній, при налагоджуванні торговельного обслуговування споживачів тощо. Частина рекомендацій адресується безпосередньо виробництву і має на меті наблизити споживчі характеристики і зовнішній вигляд товару до виявлених особливостей попиту, на задоволення якого розрахований даний товар, і тим самим максимально розширити коло його покупців.

Один з найважливіших принципів маркетингу полягає в тому, що підприємство повинно виявити потреби споживачів і задовольнити їх [2, С.8].

У процесі сегментації повинна дотримуватися певна послідовність дій, яка складається з трьох етапів:

- виділення груп споживачів за однією або кількома ознаками та характеристиками їх можливої кількості;
- визначення розміру сегмента та його місткості;
- оцінка ефективності сегмента.

Метою вивчення є виявлення і дослідження також навичок і мотивів покупців і споживачів, якими вони керуються у своїй поведінці на ринку. Дослідження такого типу передбачають аналіз основних суб'єктивних і об'єктивних чинників, що формують смак і надання покупцем переваги тому чи іншому товару. Вивченню підлягають демографічна характеристика покупців, розподіл прибутку, соціальні чинники, що впливають на поведінку даної групи населення, на її психологію.

Тому необхідно виокремити з усієї маси споживачів найтиповіші групи, що мають однакову чи подібну поведінку споживачів і репрезентують особливий спектр суспільного попиту на даний товар.

Споживачі розрізняються своїми смаками і перевагами. Відповідно, умовно, попит можна поділити за групами споживачів, для яких характерні аналогічні потреби — так звані сегменти ринку. Кожне м'ясопереробне підприємство повинне виявити певний цільовий сегмент, який відповідає його цілям і завданням, сконцентрувати свої маркетингові заходи на цих цільових сегментах, розробити свою унікальну систему маркетингових стратегій.

Також до важливих критеріїв сегментації даного типу ринку можна віднести:

- прибутковість — сегмент повинен забезпечувати визначений рівень рентабельності.
- доступність — можливість здійснення маркетингового впливу на сегмент, який вимагає наявності відповідних каналів і можливості організації ефективного процесу маркетингової комунікації.
- перспективність — сприятливий прогноз розвитку параметрів сегменту, отриманий за результатами маркетингового дослідження.

Так, для м'ясопродуктів нами була проведена сегментація цього ринку за двома ознаками: географічній і демографічній. Головне завдання такої сегментації — проаналізувати ринок м'яса і врахувати умови роботи з кожною із груп споживачів. Доцільність географічної сегментації обумовлена наявністю суттєвих відмінностей у природно-економічних і ґрунтово-кліматичних умовах, функціонуванням м'ясного підкомплексу. Поділ ринку м'ясопродуктів на географічні сегменти спричиняє зміни в збутовій мережі, рекламі, упаковці, а також інших параметрах продукту,

тобто впливає на вибір підприємством певної маркетингової стратегії.

Географічна сегментація була проведена нами на підставі географічної карти України. Вона побудована за регіональним принципом з урахуванням чисельності населення в кожному регіоні і відмінностей адміністративного устрою.

Демографічна сегментація проводилася нами, враховуючи вік і рівень доходів споживачів м'ясопродуктів. Доцільність використання даного виду сегментації обумовлюється такими причинами: по-перше, зазначені демографічні параметри порівняно легко класифікуються, по-друге, рівень доходу і вік споживачів суттєво впливають на споживання м'ясопродуктів. Аналіз і система організації збору даних при проведенні даної сегментації тісно пов'язана з відмінностями в мотивації груп споживачів на ринку. Як і географічна сегментація, вона базується на довгострокових факторах впливу.

Необхідно зазначити, що питома вага м'яса та м'ясопродуктів у забезпеченні населення України білками та жирами тваринного походження складає майже 100%.

Сільські домогосподарства спрямовують на харчування меншу частину сукупних витрат, ніж міські (відповідно 59% проти 53%). Калорійність добового раціону одного сільського жителя була на 9% вища, ніж міського.

При збільшенні числа дітей в домогосподарстві, частка сукупних витрат на харчування, у тому числі на купівлю м'яса та м'ясопродуктів має тенденцію до зростання при одночасному зменшенні вартості та калорійності добового раціону. Аналогічна тенденція спостерігалася зі зниженням життєвого рівня домогосподарств як за інтервальними групами, так і за децильним розподілом за рівнем середньодушових сукупних витрат.

При сегментації ринку за демографічною ознакою основними характеристиками в процесі аналізу є вік і рівень доходу (групи споживачів об'єднані за цими показниками).

За віковою ознакою нами виділено 4 сегменти: 0–18 років, 19–35 років, 36–55 років, 56 років і вище. Потенційна місткість ринку для кожного з них відповідно становить 19, 22, 31, 28%. Найбільшим є сегмент „36–55 років”, що становить 31% загальній чисельності населення.

У процесі сегментації за розмірами заробітної плати, експертами [Розраховано: 3] було виділено 4 сегменти: населення з розмірами заробітної плати на місяць до 744,00 грн., від 744,01 до 1499,00 грн., від 1500,00 до 2399,00 грн., понад 2400,00 грн. Частка кожного сегменту в загальній чисельності населення складає відповідно 22,0%, 29,9%, 32,5%, 15,6%. Найбільш містким є сегмент „від 1500,00 до 2399,00 грн.”, що становить 32,5% всієї чисельності населення.

Поєднуючи обидві ознаки, тобто розмір заробітної плати і вік потенційних споживачів м'ясопродуктів, отримуємо сегментацію за двома ознаками: за віком і заробітною платою.

Результати сегментації ринку м'ясопродуктів України за ознаками представлені нами в матричному форматі. Суть його полягає в розподілі груп споживачів за різними значеннями показників різних ознак сегментації.

Вихідні дані при сегментації ринку м'ясопродуктів за демографічною ознакою наведені нами у вигляді таблиці, стовпці якої характеризують вікові групи, а рядки — рівень заробітної плати на місяць. Місце перетину відповідного рядка і стовпця таблиці утворює сегмент ринку м'ясопродуктів. При сегментації ринку м'ясопродуктів за демографічною ознакою, загальна кількість сегментів складає 16.

Сутність сегментації полягає в пошуці цільового сегменту ринку, для якого продукція м'ясопереробного підприємства в даних умовах буде користуватися попитом.

Узагальнена таблиця сегментації ринку м'ясопродуктів за демографічною ознакою

Середньомісячна заробітна плата	Вікові групи, роки			
	0–18	19–35	36–55	понад 56
до 744,00 грн.	X	X	X	X
744,01–1499,00	X	X	X	X
1500,00–2399,00	X	X	XXX	XX
2400,00 і більше	X	X	XX	XX

Джерело: складено автором

Це дозволить керівництву м'ясопереробного підприємства звернути увагу на конкретні потреби і запити споживачів, відповідним чином побудувати свою стратегію маркетингу, виробництва, просування і реалізації продукції на ринку [4].

За критерієм доступності нами було обрано сегмент Східної України — Донецько-Придніпровський район: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська області з чисельністю населення понад 13 млн осіб. У цьому сегменті є достатня кількість посередників і підприємств реалізації м'ясопродуктів. Досліджуваний сегмент за географічною ознакою має добре розгалужену мережу доріг (як шосейних, так і залізничних). За обсягом перевезень вантажів цей макрорайон посідає перше місце в Україні. Тут найщільніша мережа шляхів сполучення. Автомобільний транспорт відіграє важливу роль у внутрішніх перевезеннях малогабаритних вантажів. Автошляхова мережа району відрізняється високою густотою. Найважливіші шляхи: Донецьк — Дніпропетровськ, Донецьк — Харків, Луганськ — Ростов-на-Дону, Харків — Дніпропетровськ, Харків — Запоріжжя — Сімферополь, Одеса — Мелітополь — Маріуполь — Ростов-на-Дону [5].

Дніпропетровський водний шлях забезпечує зв'язки між портами сусідніх регіонів. У межах Донецько-Придніпровського району найважливіші порти: Дніпропетровськ, Запоріжжя, Нікополь. У Приазовській зоні є вихід в Азовське море.

Крім цього тут зосереджено значна кількість переробних комбінатів, зокрема найбільш — ЗАТ „Птахокомбінат „Дніпровський” (м.Дніпропетровськ), м’ясокомбінат „М’ясний Стандарт” (м.Запоріжжя).

Щільність населення в Донецько-Придніпровському районі становить 121 чол./км², що значно вище середнього показника в Україні. Переважна більшість населення живе у містах, ступінь урбанізації тут найвищий; питома вага міського населення сягає 90% [5].

У районі сформувалися агломерації — Донецько-Макіївська, Горлівсько-Єнакіївська, Дніпропетровсько-Дніпродзержинська, що характеризуються дуже високою територіальною концентрацією населення.

Споживання м’яса і м’ясопродуктів міським населенням майже в два рази вище, ніж сільським, оскільки сільське населення в основному споживає цей вид продукції, виготовляючи його в особистих підсобних господарствах. Враховуючи вищезазначене, саме на цей сегмент ринку великим м’ясопереробним підприємствам доцільно орієнтувати свої виробничі потужності.

Провівши сегментацію за демографічною ознакою, нами був обраний цільовий сегмент, що знаходиться на перетині 3-го стовпця і 3-го рядка, таблиці 1. Цей сегмент є найбільш містким, відповідно, і найбільш перспективним для виробників м’ясопродуктів, оскільки в нього входять люди, вік яких складає 36–55 років з місячною заробітною платою від 1500,0грн. — 2399,0 грн. Основним критерієм при виборі цільового сегменту в даному випадку була його місткість. Робота на даному сегменті відповідає цілям комерційної діяльності м’ясопереробних підприємств.

Висновки. Отже, необхідно зазначити, що в результаті сегментації на обраних цільових ринках підприємствам доцільно використовувати такі типи маркетингових стратегій:

- диференційований маркетинг, при якому підприємство працює на декількох сегментах із спеціально для них розробленими м’ясопродуктами;
- концентрований маркетинг, при якому підприємство орієнтується на одну визначену нами вище групу споживачів і досягнення на цьому сегменті лідерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коноваленко О.Д. Характеристика споживчого попиту на продукцію птахівництва [Електронний ресурс] /О.Д. Коноваленко, Т.М. Трішина. — Режим доступу: <http://intkonf.org/ktn-konovalenko-od-trishina-tm-harakteristika-spozkhvchogo-popitu-na-produktsiyu-ptahivnitstva/>. — Назва з екрану.
2. Цыпкин Ю.А. Агромаркетинг [Учебное пособие] / Ю.А. Цыпкин, А.Н. Люкшинова. — М.:Колос, 1998. — 310 с.
3. Розмір мінімальної заробітної плати в 2009-2010 роках [Електронний

- ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SH000004.html. — Назва з екрану.
4. Косата О.Б. Основні етапи формування ринку м'яса в Україні / О.Б.Косата // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2007. — Вип. 218. — С. 51–56.
  5. Ковалевський В.В. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка [підручник] / В.В. Ковалевський. — К.: Знання, 2004. — 308 с.
  6. Сергеев А.Ю. Регулирование мясопродуктового комплекса Пензенской области / А.Ю.Сергеев, В.М. Зимняков // Достижения науки и техники АПК. — 2002. — № 11. — С. 5.

Одержано 4.03.10

Исследования показали, что в результате сегментации на избранных целевых рынках предприятиям целесообразно использовать следующие типы маркетинговых стратегий: дифференцированный маркетинг, при котором предприятие работает на нескольких сегментах из специально для них разработанными мясопродуктами; концентрированный маркетинг, при котором предприятие ориентируется на одну определенную нами выше группу потребителей.

Ключевые слова: сегментация рынка, маркетинговые стратегии, концентрированный маркетинг.

The research showed that as a result of segmentation on the selected target markets enterprises should use the followings types of marketing strategies: the differentiated marketing when an enterprise works in several segments with specially developed for them meat products; the concentrated marketing when an enterprise is aimed at one particular group of consumers.

Key words: market segmentation, marketing strategies, concentrated marketing.

ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ

І.В. ТКАЧУК, аспірант¹

У статті досліджено особливості документального оформлення операцій з руху грошових коштів, визначено послідовність їх реєстрації та відображення в регістрах обліку і звітності на прикладі компаній США та сільськогосподарських підприємств України.

У процесі господарської діяльності сільськогосподарські підприємства співпрацюють з іншими суб'єктами господарювання, розрахунки з якими за продукцію та послуги здійснюються за допомогою грошових коштів. Контроль за надходженням і використанням грошей є важливою складовою управління грошовими потоками будь-якого підприємства, в т.ч. і сільськогосподарського, і правильно складені та оформлені документи є необхідною умовою.

Даній проблемі присвятили свої дослідження багато науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних: І. В. Ващенко, С. П. Кулицький, В. І. Клименко, І. В. Жолнер, К. В. Колузанов, Н. О. Колузанова, В. В. Баліцька, В. П. Ключан, Н. І. Костаневич, М. М. Медведєв, В. М. Іонов, І. О. Бланк, Р. Д. Кей, С. А. Росс, Ч. Т. Златкович, В. Т. Харрісон та інші.

Мета статті — розглянути особливості документування операцій з грошовими коштами, їх надходжень і виплат; дослідити порядок реєстрації операцій з руху грошових коштів; визначити шляхи покращення документального відображення грошових потоків.

Методика дослідження. Методологічною базою дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, нормативно-правові акти щодо організації обліку грошових операцій, зокрема положення (стандарт) бухгалтерського обліку (П(С)БО) № 4, міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 7 та міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 7.

Результати досліджень. Однозначного тлумачення дослідниками поняття "грошовий потік" не існує. За міжнародними стандартами (МСБО 7, МСФЗ 7) і П(С)БО № 4 "Звіт про рух грошових коштів" рух грошових коштів визначається як надходження і вибуття грошових коштів та їх еквівалентів [1; 8, с. 322]. На міжнародному рівні під грошовим потоком, як зазначають С. А. Росс, Р. В. Вестерфілд і Б. Д. Джордан, розуміється різниця між надходженням коштів і їх вибуттям [11, с. 25]. Їх думку підтримують П.Ейнсвот, Д. Дейнс, Р. Д. Пламлі, К. К. Ларсон [10, с. 374]. В. В. Баліцька

¹ Науковий керівник: Т. Є. Кучеренко, доцент, к. е. н.

констатує, що грошовий потік — це сукупність розподілених у часі надходжень і виплат коштів, що генеруються його господарською діяльністю [4]. Дещо інше трактування грошового потоку дає В.І.Додусенко [6]: потік грошових коштів (cash flow) — різниця між всіма вилученими і виплаченими підприємством грошовими коштами за певний проміжок часу. За твердженням Є. В. Макавана [7], грошовий потік — це розподілений у часі ряд платежів, пов'язаний з рухом коштів підприємства. Проте всі одноставні стосовно того, що ключовими є саме грошові кошти.

Особливо важливим є контроль за рухом готівки, що відображається у спеціально призначених для такого роду операцій документах. Для компанії США типовим є великий обсяг операцій з надходження готівкових коштів і для їхнього відображення використовується спеціальний журнал готівкових надходжень. Даний документ призначений для групування готівки (в т.ч. виручки від продажу) (табл. 1).

1. Спеціальний журнал готівкових надходжень

Стор. С — 19

Дата 2009	Рахунок	Про- водка	Дебет		Кредит		
			Всього	в т.ч. знижки	Дебі- тори	Про- даж	Інше
Січ. 4	Продаж	30	11200	224	—	11200	—
7	Корп. Сайр	*	4490	—	4490	—	—
8	Прибуток від продажу землі	30	10000	—	—	—	10000
10	Корп. Адамса	*	1000	—	1000	—	—
19	Продаж	30	43600	542	—	43600	—
20	Корп. Коуп і Дей	*	5734	—	5734	—	—
...	...	...	...	...	...	...	...
31	Всього	—	116224	—	11224	71000	34000
	Бух. запис	—	(101)	—	(112)	(500)	—

* розносяться окремі суми щоденно по рахунках допоміжного журналу "Дебітори" (складено за даними [9])

У колонці "в т.ч. знижки" відображаються суми наданих знижок покупцям за термінову оплату. Кредит розшифровується в окремих колонках за статтями витрат, колонка ж "Інше" відображає виплати, які трапляються нечасто. В кінці місяця підсумки оборотів (за готівкою, дебіторами, продажами) відображаються в головній книзі [9, с. 57].

Компанії США використовують і спеціальний журнал готівкових платежів, де узагальнюються всі готівкові платежі, включаючи купівлю товарів за готівку (табл. 2).

2. Спеціальний журнал готівкових платежів

Стор. С — 31

Дата 2009	Чек, №	Рахунок	Проводка	Кредит		Дебет		
				Всього	в т.ч. знижки	Рахунки до оплати	Товар	Інше
Січ. 2	141	Купівля товарів	511	3000	—	—	3000	—
10	142	МФДж. Корп.	*	990	20	990	—	—
15	143	Орендна плата	631	600	—	—	—	600
16	144	Купівля товарів	511	1810	—	—	1810	—
...	...	...	...	...	...	...	...	...
31	—	Всього		9400	—	5820	34700	1600
Бух. запис				(101)	—	(210)	(612)	—

Даний документ містить колонку із загальними сумами з кредиту (в т.ч. окремо відкривається колонка "в т.ч. знижки", якщо такі мали місце) і певну кількість колонок, в яких розшифровуються суми з дебету, що відкривають для надходжень, які часто повторюються, а колонку "Інше" — для тих, що відбуваються рідко.

Навіть при інтенсивному використанні спеціальних журналів виникає потреба у застосуванні загального (головного), в якому реєструються:

а) ті операції, що не відображаються у будь-якому спеціальному журналі;

б) поточні операції, що мають одноразовий характер;

в) корегуючі проводки (наприклад, повернення коштів після виявлення факту їхньої крадіжки або неповернені раніше видані суми на відрадження; помилки тощо) та закриття рахунків (табл. 3).

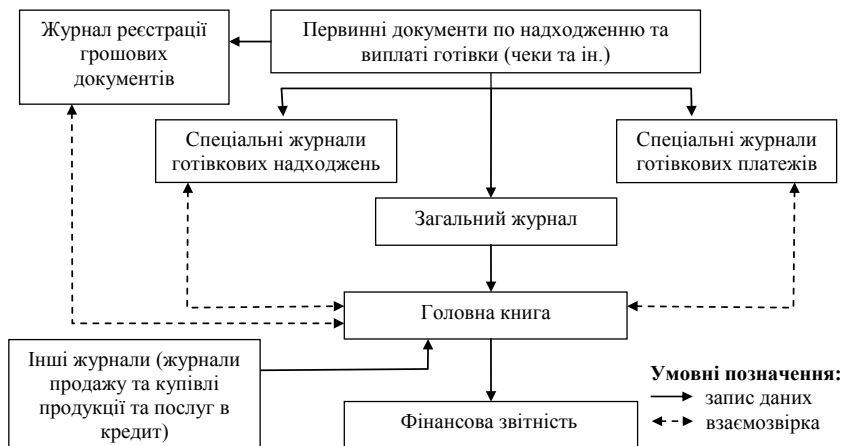
3. Головний журнал

Стор. С — 14

Дата 2009	Рахунки та пояснення	Проводка	Рахунки	
			Дебет	Кредит
2 січня	Обладнання для вантажівок	140	9000	—
	Векселі до оплати	214	—	9000
...	...	...	...	...
Всього		—	9000	9000

Порядок документування операцій з готівкою за цих обставин виглядає наступним чином (рис. 1).

Рис. 1. Схема записів операцій з руху готівкових коштів у компаніях США

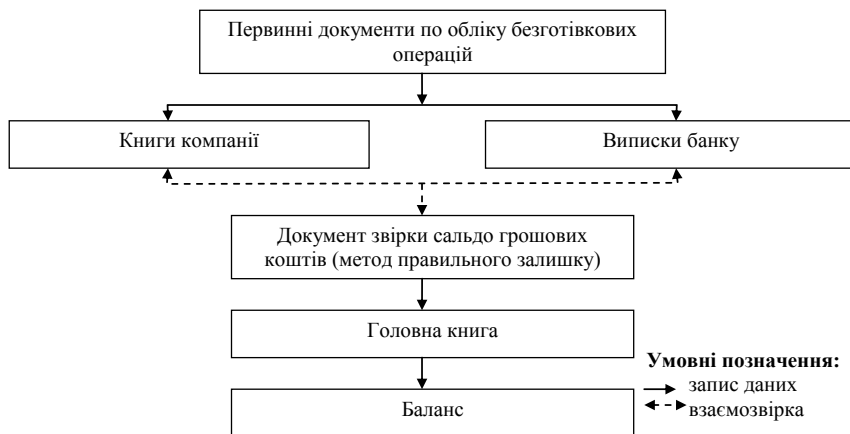
У бухгалтерському балансі підприємства грошові кошти відображаються у розділі "Активи", підрозділі "Поточні активи", стрічці "Грошові кошти і короткострокові інвестиції" за звітний період і два попередніх [5, с. 914].

Рух безготівкових коштів відображається паралельно у книгах компанії та банку. Однак не всі суми, що наведені у банківських виписках, реєструються у підприємстві і навпаки (наприклад, відсотки за депозитами, що надані банком, але не показані у книгах компанії; плата за банківське обслуговування, яка вираховується із банківського залишку без відображення у книгах підприємства). З метою узгодження даних проводиться звірка (рис. 2).

Метод "правильного залишку" використовується:

- 1) коли перевірка поділяється на дві частини — "книги" та "банк";
- 2) після того, як правильність кожної статті перевірена, звірка включає розміщення таких пунктів, як додавання чи вирахування неврахованих статей надходження чи виплат грошових коштів;
- 3) як планова перевірка залишку грошових коштів, що відображається на сторінках балансу (дані останньої стрічки перевірки повідомляються в балансі).

У сільськогосподарських підприємствах надання знижок за термінову або попередню оплату обумовлюється у договорі за погодженням обох сторін. Якщо пункт попередньої оплати — це страхування одержувача коштів від неоплати, то термінова оплата із наданням за нею знижок фактично не практикується.

Рис. 2. Схема записів безготівкових операцій американської компанії

Це пояснюється недостатністю оборотних коштів сільськогосподарського підприємства та незначним фінансуванням аграрного виробника зі сторони держави. На нашу думку, знижки за термінову оплату за продукцію (протягом трьох днів з дати відвантаження продукції) варто впроваджувати у діяльності підприємства, що сприятиме формуванню позитивного привабливого, в т.ч. інвестиційного, іміджу конкретного суб'єкта господарювання, а відображати суми за ними пропонуємо у журналі-ордері № 1 с.-г. в частинах "ІІ. ВІДОМІСТЬ 1.1 с.-г. в дебет рахунку 30 "Каса" з кредиту рахунків" та "ІV. ВІДОМІСТЬ 1.2 с.-г. в дебет рахунку 31 "Рахунки в банку" з кредиту рахунків", поділивши колонку "№ 361 Розрахунки з вітчизняними покупцями" на дві частини — "№ 361 Розрахунки з вітчизняними покупцями" та "№ 361 Розрахунки з вітчизняними покупцями з наданням знижки". Суми наданих знижок відображати в дебеті субрахунку 704 "Вирахування з доходу" (табл. 4).

Якщо кошти від покупців надійшли на поточний рахунок підприємства, то проводка операції № 5 виглядатиме наступним чином:

Дебет 311 "Поточні рахунки Кредит 361 "Розрахунки в національній валюті" з вітчизняними покупцями".

На нашу думку, незначне збільшення суми вирахувань з доходу від основної діяльності на суму знижки за термінову оплату за реалізовану продукцію (наприклад, 0,5 — 2% від суми реалізації) незначно вплине на загальний фінансовий результат підприємства, оскільки у більшості покупців показники ліквідності нижче норми, тобто відсутня можливість погасити поточні зобов'язання негайно.

4. Облік знижок

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція		Сума, грн.
		дебет	кредит	
1	Дохід від реалізації	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями"	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	2160,00*
2	Нараховано ПДВ	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	641 "Розрахунки за податками"	360,00*
3	Відображено знижку (2%)	704 "Вирахування з доходу"	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями"	43,20
4	Коригування раніше нарахованих податкових зобов'язань з ПДВ (методом "сторно")	704 "Вирахування з доходу"	641 "Розрахунки за податками"	7,20
5	Надійшли кошти від покупця за мінусом знижки	301 "Каса в національній валюті"	361 "Розрахунки з вітчизняними покупцями"	2116,80
6	Віднесено знижку на фінансові результати	791 "Результат операційної діяльності"	704 "Вирахування з доходу"	36,00
7	Віднесено дохід від реалізації на фінансові результати	701 "Дохід від реалізації готової продукції"	791 "Результат операційної діяльності"	1800,00

* на прикладі НДГ "Родниківка"

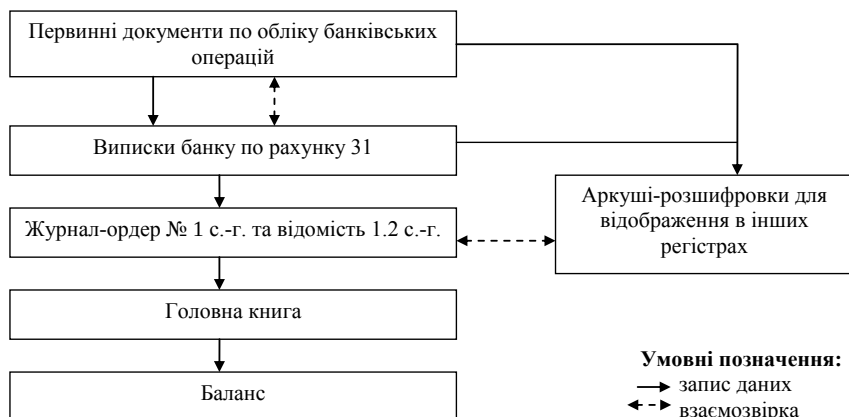
В Україні аналітичному обліку готівки відповідає Касова книга, запис до якої робиться відразу після одержання або видачі грошей. Але, на відміну від спеціальних журналів, касова книга складається лише за один операційний день, а не місяць. Журнал-ордер № 1 с.-г., що призначений для обліку готівкових операцій, та відомості до нього ведуться за кожен місяць поточного року. Наприкінці місяця підводять підсумки за дебетом і кредитом рахунка і зв'язують з оборотами кореспондуючих рахунків, що відображені в інших журналах-ордерах і відомостях. У сільськогосподарських підприємствах України дані із журналів переносяться до Головної книги (рис. 3).

Як видно із наведеної схеми, всі журнали та регістри пов'язані між собою. У Балансі грошові кошти відображаються у розділі II "Оборотні активи" у стрічці "Грошові кошти та їх еквіваленти".

Безготівкові операції відображаються у Журналі-ордері № 1 с.-г. та відомості 1.2 с.-г. в міру надходження виписок банку за поточним рахунком після перевірки їх з документами. Суми з кожної обробленої виписки заносять у журнал-ордер і відомість підсумками з деталізацією сум за кореспондуючими рахунками (рис. 4).

Рис. 3. Схема записів операцій з готівковими рахунками

Рис. 4. Схема записів безготівкових операцій сільськогосподарських підприємств

У Балансі сільськогосподарського підприємства України дані наводяться за два періоди — один звітний та один попередній, а у компаніях США попередніх періодів два. Для контролю за рухом грошових коштів динаміка їх наявності за три періоди є позитивним моментом. Однак дані у Балансі відображаються на кінець звітних періодів, то дослідити сезонність надходження та витрачання грошових коштів (що є характерним для сільськогосподарських підприємств), їх рух протягом року за такими фінансовими звітами неможливо. Для цього призначені документи аналітичного та синтетичного обліку: спеціальні журнали надходження та витрачання коштів, касова книга, журнали-ордери, Головна книга. Але така інформація доступна лише для внутрішніх користувачів і контролюючих органів.

Висновки. Для забезпечення ефективного контролю та моніторингу грошових потоків підприємств документальне оформлення є важливою складовою управління рухом грошових коштів. При відображенні облікової інформації про грошові потоки необхідно враховувати всі її аспекти. Для залучення інвестиційного капіталу, формування позитивного іміджу у сільськогосподарських підприємствах пропонуємо використовувати гнучку систему знижок за термінову оплату за реалізовану продукцію і відображати дані за такими знижками у журналі-ордері № 1 с.-г. в окремій колонці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 "Звіт про рух грошових коштів" // Все про бухгалтерський облік. — 2009. — № 10. — С. 23 — 26.
2. Методичні рекомендації з організації та ведення бухгалтерського обліку за журнально-ордерною формою на підприємствах агропромислового комплексу, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України від 7 березня 2001 р. № 49 // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2002. — № 8. — С. 16 — 50.
3. Методичні рекомендації щодо застосування реєстрів журнально-ордерної форми обліку для сільськогосподарських підприємств, затверджено наказом Міністерства аграрної політики України від 4 червня 2009 року № 390 // Все про бухгалтерський облік. — 2010. — № 20. — С. 7 — 35.
4. Баліцька В. В. Загальні параметри грошових потоків підприємств України / В. В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 7. — С. 121 — 126.
5. Велш Г. А. Основи фінансового обліку / Глен А. Велш, Деніел Г. Шорт ; [пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач]. — К.: Основи, 1999. — 943 с.
6. Додусенко В. І. Використання аналізу грошових потоків для визначення оптимальних умов кредитування / В. І. Додусенко // Облік і фінанси АПК. — 2006. — № 8. — С. 63 — 65.

7. Маказан Є. В. Формування грошових потоків сучасних підприємств харчової промисловості / Є. В. Маказан // Формування ринкових відносин в Україні. — 2006. — № 10. — С. 83 — 86.
8. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. ; пер. с англ. А. В. Чмеля, Д. Н. Исламгулова / под ред. проф. Я. В. Соколова. — [2-е изд.]. — М.: Финансы и статистика, 1994. — 496 с.: ил. — (Серия по бухгалтерскому учету и аудиту)
9. Intermediate accounting / [Glenn A. Welsch, Charles T. Zlatkovich, Walter T. Harrison and others]. — [3d Canadian Ed.]. — Homewood, Illinois: Richard D. Irwin, Inc., 1982. — 840 p.
10. Introduction to Accounting: An Integrated Approach / [Penne Ainsworth, Dan Deines, R. David Plumplee, Cathy Xanthaky Larson]. — USA: Irwin, 1997. — 480 p.
11. Ross S. A. Essentials of corporate finance / [Stephen A. Ross, Randolph W. Westerfield, Bradford D. Jordan]. — USA: Irwin, McGraw-Hill, 1996. — 528 p.

Одержано 10.03.10

Для обеспечения эффективного контроля и мониторинга денежных потоков предприятий документальное оформление является важной составляющей управления движением денежных средств. При отображении информации по учету денежных потоков необходимо отображать все ее аспекты. Для привлечения инвестиционного капитала, формирования позитивного имиджа в сельскохозяйственных предприятиях предлагаем использовать гибкую систему скидок за срочную оплату за реализованную продукцию и отображать данные за такими скидками в журнале-ордере № 1 в отдельной колонке.

Ключевые слова: движение денежных средств, документальное оформление, регистры учета.

Documenting is a significant constituent of managing the money flow in order to ensure effective control and monitoring of money flows of enterprises. While presenting the information on money flows it is necessary to show all its aspects. In order to attract investment capital and to create a positive image of agricultural enterprises it is recommended to use a flexible discount system for express payment for products sold and give the information about such discounts in registry-order #1 in a separate column.

Key words: money flow, documenting, accounting registries.

НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІКСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПОДАТКУ

Л.Д. ТУЛУШ, кандидат економічних наук
«Інститут аграрної економіки» НААНУ

Здійснюється оцінка наслідків функціонування та окреслюються перспективи розвитку основної форми прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах — фіксованого сільськогосподарського податку.

Податкова політика є ключовою складовою державної економічної доктрини, внаслідок чого формування податкової системи, нейтральної у відношенні до всіх секторів економіки та здатної забезпечувати стабільні й оптимальні за величиною бюджетні доходи, є першочерговим завданням проведення державою фінансової політики.

Пряме оподаткування є невід'ємним елементом податкової системи — за його допомогою реалізується вплив держави на розвиток суб'єктів господарювання в умовах ринку. У галузі сільського господарства основною механізмом прямого оподаткування є плата за землю, оскільки остання є ключовим виробничим фактором, без якого аграрне виробництво неможливе.

Механізм прямого оподаткування повинен спрямовуватись на стимулювання підвищення продуктивності виробництва, здійснення інвестиційної та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, забезпечувати досягнення соціально-економічної рівноваги в країні. Цьому аспекту функціонування системи оподаткування присвячували свої праці такі відомі вітчизняні фінансисти, як В. Андрущенко, О. Василик, О. Данілов, Т. Єфіменко, А. Крисоватий, І. Луїна, П. Мельник, А. Соколовська, Л. Тарангул, Л. Шаблиста, В. Федосов та інші.

Водночас, у вітчизняній літературі залишаються недостатньо висвітленими механізми і важелі впливу прямих податків на економічні процеси у сільському господарстві, не розроблено концептуальних засад прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників з метою реалізації регулюючого та стимулюючого впливу даної форми оподаткування на динаміку та пропорції сталого розвитку аграрного сектора України.

Метою даної статті є оцінка наслідків функціонування та окреслення перспектив розвитку основної форми прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств у сучасних умовах — фіксованого сільськогосподарського податку.

Результати досліджень. Фіксований сільськогосподарський податок (ФСП) з часу свого запровадження (1999 р.) зазнав суттєвих змін в частині своїх складових і втратив свою початкову суть — єдиного обов'язкового платежу сільськогосподарських підприємств.

Якщо на момент запровадження ФСП він об'єднував дванадцять податків та податкових платежів, які формували основне навантаження на сільськогосподарські підприємства, то нині він включає в себе лише шість податків і зборів, причому чотири з них для переважної більшості товаровиробників галузі є незначними і не створюють суттєвого навантаження при їх сплаті.

Суть функціонування ФСП нині зводиться до відмови держави від оподаткування прибутку господарюючих у сфері сільського господарства суб'єктів. Оподаткування доходів здійснюється лише через такий специфічний інструмент, як земельне оподаткування. Останнє в галузі вже півтора десяти років підміняє прибуткове, а прибуток сільськогосподарських підприємств оподатковується опосередковано, шляхом включення податку на прибуток до складу платежів, в рахунок яких сплачується ФСП.

Проведені дослідження дали змогу встановити, що діюча практика прямого оподаткування в галузі вже не відповідає об'єктивним потребам регулювання та структурної перебудови аграрної економіки. ФСП при запровадженні розглядався як інструмент підтримки сільськогосподарських товаровиробників в перші роки реформування аграрного сектору. За час його функціонування відбулися суттєві зміни в аграрній економіці — посилились процеси концентрації капіталу, сформувались нові форми бізнесу — агрохолдинги, які не несуть ніякої соціальної відповідальності, не переймаються ні соціальною сферою на селі, ні станом збереження сільськогосподарських угідь (пайового фонду), як це практикувалось колишніми колективними господарствами.

Особливо це стосується підприємств індустріального типу, що спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції та вирощуванні овочів на закритому ґрунті, для яких земельні ділянки є лише територіальною базою для розміщення виробничих потужностей. Оподаткування на основі застосування ФСП є відірваним від господарської діяльності зазначених підприємств, оскільки для її здійснення не потрібні сільськогосподарські угіддя, які є об'єктом оподаткування ФСП (табл. 1).

Розрахунок проведено на основі усереднених даних декількох тепличних комбінатів Київської області та декількох економічно розвинених сільгоспідприємств рослинницького спрямування тієї ж області.

1. Навантаження зі сплати фіксованого сільськогосподарського податку на окремі категорії його платників

Показник	2007 р.	2008 р.	2009 р.
<i>Відношення ФСП до виручки на 1 га, коп.</i>			
Тепличний комбінат	0,03	0,03	0,03
Підприємство рослинницького спрямування	0,32	0,36	0,33
<i>Відношення ФСП до прибутку на 1 га, коп.</i>			
Тепличний комбінат	0,11	0,15	0,12
Підприємство рослинницького спрямування	2,72	3,47	2,85

Як видно з даних таблиці 1, навантаження на «нетипових» платників ФСП, діяльність яких може здійснюватись без наявності сільськогосподарських угідь, є мізерним і вимірюється сотими частками відсотка від отриманих доходів в розрахунку на гектар угідь і десятими частками відсотка від отриманого прибутку. При цьому, як правило, сільськогосподарські угіддя беруться такими підприємствами в оренду лише з метою забезпечення можливості переходу на сплату ФСП, а вирощування на них рослинницької продукції не є основною діяльністю такого платника. Водночас, навантаження на сільськогосподарські підприємства рослинницького спрямування є на порядок вищим (у нашому випадку в 11–13 разів).

ФСП, в силу специфічності своєї бази справляння, не може виступати інструментом оподаткування доходів спеціалізованих тваринницьких і тепличних господарств. Відповідно, застосування нового сільськогосподарського податку на базі земельного для цього типу платників є неприпустимим, оскільки, як і у випадку з ФСП, такі сільськогосподарські підприємства матимуть можливість самостійно регулювати рівень оподаткування своїх доходів шляхом зміни величини сільськогосподарських угідь.

2. Ставки та розмір фіксованого податку у 1999–2010 рр.

Нормативно правовий акт	Законодавчий розмір ставки	Підвищуючий коефіцієнт	Середній розмір ФСП*, грн./га.
1. Закон "Про фіксований сільськогосподарський податок" (початкова редакція, з 1999 р.)%	0,5	+	25,6
2. Закон "Про фіксований сільськогосподарський податок" (після змін, з 2001 р.), %	0,5	–	20,1
3. Закон "Про внесення змін до деяких Законів України щодо оподаткування сільськогосподарських підприємств" (з 2005 р.), %	0,15	–	6,2

* По Київській області.

Крім того, при початковому впровадженні ФСП, ставки податку встановлювались з таким розрахунком, щоб забезпечити рівень податкового навантаження, співставний з існуючим у попередні роки. З цією метою додатково застосовувались підвищуючі коефіцієнти.

В умовах інфляційних процесів, коли суми податку є незмінними протягом останніх п'яти років і зафіксовані на рівні 6–7 грн. з гектара угідь, виникає питання про їх достатність для проведення хоча б мінімальних землеохоронних заходів.

Порівняння ставок фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП) та земельного податку (ЗП) наведено в таблиці 3.

3. Ставки ФСП та земельного податку (ЗП) за 1 га ріллі*

Рік	Ставки, встановлені до бази оподаткування		Коригування ставок (коефіцієнт індексації)		Порівняння (приведені до єдиної бази) ставки		Перевищення ЗП на ФСП, разів
	ФСП	ЗП	ФСП	ЗП ⁴	ФСП	ЗП	
1999 ¹	0,5	0,1	Звільнення на 30%; підвищуючий, коефіцієнт 1,4	1,814	0,50 ²	0,18 ³	X
2000	0,5	0,1	X	2,045	0,35	0,20	X
2001	0,5	0,1	X	2,417	0,50	0,24	X
2002	0,5	0,1	X	2,465	0,50	0,25	X
2003	0,5	0,1	X	2,465	0,50	0,25	X
2004	0,5	0,1	X	2,465	0,50	0,25	X
2005	0,15	0,1	X	2,465	0,15	0,25	1,65
2006	0,15	0,1	X	2,552	0,15	0,26	1,70
2007	0,15	0,1	X	2,552	0,15	0,26	1,70
2008	0,15	0,1	X	2,623	0,15	0,26	1,75
2009	0,15	0,1	X	3,022	0,15	0,30	2,02

Примітки: *В основі розрахунку обох податків лежить однакова база — грошова оцінка угідь (для цілей ФСП вона залишається незмінною, для цілей земельного податку — індексується).

¹У 1999 р., до реформування сільськогосподарських підприємств досліджуваних районів, до суми ФСП застосовувався підвищувальний коефіцієнт, який враховував зниження навантаження після переходу на його сплату (1;1,5;2).

²Розраховано наступним чином: 0,5 x 1,4 (середній по досліджуваних підприємствах підвищувальний коефіцієнт) x 0,7 (враховуючи звільнення від сплати 30% податку у 1999–2000 рр.).

³Тут і далі розраховано таким чином: 0,1 x коефіцієнт індексації грошової оцінки угідь.

⁴на основі листів Держкомзему України "Про індексацію грошової оцінки земель станом на 1 січня відповідного року".

Як видно, з 2005 року ставки земельного податку (з врахуванням коефіцієнту індексації) стали суттєво перевищувати ставки ФСП. У 2009 році таке перевищення склало понад у 2 рази, а з 2010 року становить вже 2,3 рази.

Отже, функціонування ФСП, позитивно вплинувши на рівень податкового навантаження на товаровиробників галузі, суттєво послабило доходну базу місцевих бюджетів, а, відповідно, і фінансове забезпечення розвитку соціальної інфраструктури сільських територій.

Ключовим питанням формування інструментарію прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств є встановлення об'єктивних критеріїв обмеження їх можливості застосування спецрежиму прямого оподаткування на базі грошової оцінки сільськогосподарських угідь. Вони повинні давати можливість чіткої ідентифікації тих підприємств, для яких сільськогосподарські угіддя не є основним засобом виробництва, що дає право на оподаткування в спрощеному режимі.

Важливим завданням системи прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників є забезпечення дії фінансових регуляторів раціонального використання і охорони сільськогосподарських угідь. Функціонування ФСП (до складу якого входить плата за землю) позбавило державу можливості врегульовувати земельні відносини, економічний оборот земель сільськогосподарського призначення — цю обставину варто враховувати при формуванні ринку сільгоспугідь в Україні.

До числа негативних наслідків функціонування ФСП варто віднести і суттєве зниження рівня доходів місцевих бюджетів, припинення належного фінансування заходів з поліпшення якості угідь і втрату можливості впливу на процеси землекористування. Зменшення рівня податкового навантаження на товаровиробників фактично стало причиною зниження якості сільгоспугідь внаслідок втрати джерела фінансування заходів з їх охорони та поліпшення. Від цього, на нашу думку, втратила як держава, так і самі товаровиробники.

Діюча методика оцінки сільгоспугідь для цілей оподаткування не відображає реальну доходність вирощування сільськогосподарських культур. Використання підходу до оцінки рівня доходності лише за наслідками вирощування зернових не забезпечує об'єктивності при розрахунку результатів використання угідь. Вдосконалення порядку визначення бази оподаткування повинно спрямовуватись на встановлення реальних розмірів рентних доходів за основними для даного регіону культурами шляхом їх періодичного уточнення та диференціації між природно-кліматичними зонами та групами ґрунтів.

Це зумовлює необхідність проведення роботи щодо вдосконалення бази справляння нового сільськогосподарського податку, а саме: проведення нормативної грошової оцінки на новій методологічній базі.

Реальне (земельне) оподаткування не пов'язується з фінансовим

станом виробника, з реальними розмірами його витрат і прибутків, забезпеченості матеріальними й трудовими ресурсами. Саме через цю особливість земельного оподаткування з точки формування рівних умов господарювання більш доцільним є залучення окремих категорій сільгосптоваровиробників до сплати податку від валового доходу, що забезпечить зв'язок розмірів податкового зобов'язання з результатами господарської діяльності платників і дозволить посилити доходну базу місцевих бюджетів в умовах фінансової кризи. З цією метою необхідно розробити комплекс критеріїв, які б обмежували можливість застосування окремими суб'єктами ФСП з метою оптимізації своїх податкових зобов'язань.

Висновки. Вищезазначені проблеми визначають необхідність реформування засад справляння фіксованого сільськогосподарського податку в напрямку посилення об'єктивності податкових відносин у галузі, приведення бази оподаткування у відповідність із суттю обов'язкових платежів.

Ключовими параметрами, що повинні бути покладені в основу реформування, на наш погляд, мають стати:

- формування механізму оподаткування сільськогосподарських товаровиробників залежно від їх виробничої спеціалізації;
- переорієнтація механізму сільськогосподарського податку на територіальні засади справляння, включення його до складу місцевих податків;
- забезпечення дотримання критерію фіскальної достатності в оподаткуванні, зокрема в частині формування джерела фінансування заходів щодо поліпшення якості ґрунтів і розвитку соціальної інфраструктури сільських територій;
- збереження оптимального податкового навантаження, простоти податкового механізму та врахування специфіки фінансових відносин у галузі;
- реалізація регулюючих властивостей податків, зокрема забезпечення дотримання критерію вертикальної справедливості в оподаткуванні.

Механізм справляння сільськогосподарського податку повинен диференціюватись, в залежності від спеціалізації його платників, внаслідок чого податок має справлятися:

а) з одиниці земельної площі у відсотках від її нормативної грошової оцінки — для сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються переважно на виробництві (виросуванні) рослинницької продукції;

б) у відсотках від скоригованого валового доходу (відповідно до норм Закону України «Про податок на прибуток» — для сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виросуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, а також на

виробництві (виращуванні) та переробці продукції тваринництва і птахівництва.

Під спеціалізацією варто розуміти перевищення частки доходу, отриманого від реалізації певного виду продукції та продукції її первинної переробки, двох третин доходу від реалізації усієї власновиробленої сільськогосподарської продукції та продукції її переробки за попередній податковий (звітний) рік.

Кількість обов'язкових платежів, в рахунок яких буде сплачуватись сільськогосподарський податок, збільшувати, в порівнянні із їх нинішнім складом, на наше переконання, недоцільно.

Інші податки і збори (обов'язкові платежі) повинні сплачуватись платниками податку в порядку і розмірах, встановлених податковим законодавством, а страхові внески до Пенсійного фонду України і фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування — відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування.

Водночас, необхідно законодавчо передбачити певні обмеження при виборі можливості переходу на спецрежим. Зокрема, серед критеріїв має бути максимальна площа сільгоспугідь, розмір виручки (валового доходу) в розрахунку на гектар угідь.

Базою оподаткування реформованого сільськогосподарського податку має виступати:

- для підприємств рослинницького спрямування — нормативна грошова оцінка одиниці земельної площі відповідно до офіційно затвердженої методики;
- для підприємств тваринницького спрямування — скоригований валовий дохід відповідно до норм статті 4 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Розмір ставок доцільно для сільськогосподарських підприємств рослинницького типу підвищити відносно нинішнього їх рівня вдвічі, а для підприємств індустріального типу — встановити на рівні 1,5% від величини валового доходу.

Таким чином, нині постає необхідність суттєвого реформування механізму справляння ФСП з метою усунення наявних диспропорцій при його справлянні та забезпечення значимості податкових ставок. Останнє, в свою чергу, забезпечить посилення фінансової відповідальності за використання сільськогосподарських угідь та поліпшення наповнюваності бюджетів сільських громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верзун А. Можливості подальшого реформування фіксованого сільськогосподарського податку / А. Верзун // 36. наук, праць Луган. нац. аграр. ун-ту. — 2004. — №37. — С. 22–25.

2. Дема Д. Перспективи пільгових режимів оподаткування сільськогосподарських товаровиробників / Д. Дема // Вісник Сумського Національного аграрного університету. — Серія «Фінанси і кредит». — 2008. — Вип. 1. — С. 115–118.
3. Дулік Т. Фіксований сільськогосподарський податок як форма спеціального режиму прямого оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в Україні // Т. Дулік, О. Аль-Іббіні. // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. — Серія «економічні науки». — 2009. № 1. — С. 87–92.
4. Кравчук Л. Нагальна необхідність формування ефективної податкової політики в аграрному секторі економіки / Л. Кравчук // Вісник ХНАУ. Економіка АПК і природокористування. — 2006. — №11. — С139–144.
5. Марусик Е.А. Методические основы построения единого налога для сельскохозяйственных предприятий разных производственных типов хозяйствования// Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Дніпропетровськ:ДНУ,2006. — Т. III. — Вип. № 212. — С. 717–724.
6. Опря Є. Параметри удосконалення механізму спеціального прямого оподаткування в аграрному секторі / Є. Опря // Облік і фінанси АПК. — 2007. — № 7–8. — С. 52–57.
7. Сеперович Н. Удосконалення системи оподаткування агропромислового комплексу / Н. Сеперович // Актуальні проблеми аграрної реформи в Україні в умовах системної кризи світової економіки / За ред. І.Г. Кириленка./ Координаційна Рада з питань аграрної політики при Кабінеті Міністрів України. — К.: ІРАР, 2009. — 135 с
8. Юшко С Фіксований сільськогосподарський податок: історія виникнення та перспективи застосування / С Юшко // Фінанси України. — 2009. — №11. — С. 63–72.

Одержано 10.03.10

Проанализированы последствия функционирования фиксированного сельскохозяйственного налога, очерчены присущие ему недостатки, охарактеризовано его влияние на экономические процессы в агропромышленном комплексе и состояние доходной части бюджетов сельских территорий. Определены перспективы дальнейшего применения фиксированного сельскохозяйственного налога и обоснованы направления совершенствования механизма данного налога с целью устранения имеющихся недостатков в практике его взимания и обеспечения реализации научных основ прямого налогообложения сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова. *Налоговая система, прямое налогообложение, фиксированный сельскохозяйственный налог, плата за землю, налоговая нагрузка, налоговая регулирование, налогообложение доходов.*

The consequences of functioning of the flat-sum taxation were analyzed, its drawbacks were defined, its influence on economic processes in agribusiness and income situation of the farm budgets were outlined. The perspectives of further application of the flat-sum farm taxation were proved, the mechanism of its streamlining in order to eliminate the drawbacks in the practice of charging the tax and to ensure the scientific basis of the direct taxation of farm producers were grounded.

Key words: *taxation system, direct taxation, flat-sum farm taxation, land fee, tax burden, tax regulation, taxation of income.*

УДК 331.5 (477)

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО СФЕРИ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

А.І. УЛАНЧУК, кандидат економічних наук

Досліджується стан ринку праці та зайнятість населення в регіоні. Розглянуто особливості залучення молоді до сфери соціально-трудоових відносин, внесено пропозиції щодо запобігання безробіття та підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці.

Формування ринку праці в Україні відбувається паралельно із формуванням економіки ринкового типу, однак не завжди ефективно та узгоджено. Процеси становлення ринкових відносин призводять до посилення диференціації ринку праці, зокрема і в аграрній сфері. Внаслідок посилення відносин конкуренції, різкого скорочення зайнятості і зниження соціального захисту, що обумовлює деградацію трудового потенціалу, ринок праці є найбільш уразливим елементом ринкової економіки.

В кризових умовах необхідно внести суттєві корективи в регуляторні механізми ринку праці з урахуванням специфічних особливостей розвитку окремих регіонів і суб'єктів господарської діяльності.

Питання функціонування ринку праці, розвитку і використання трудового потенціалу вже певний час висвітлюється в працях таких відомих вчених-економістів: Д.П. Богиня, В.С. Дієсперов, Г.І. Купалова, Є.М. Лібанова, В.Г. Петюх, К.І. Якуба та ін.

Методика досліджень. Методичною базою дослідження проблем ринку праці, зайнятості населення та визначення напрямів підвищення ефективності використання праці молоді послужили основні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. В даній статті було використано такі наукові методи: порівняння та узагальнення, класифікаційно-аналітичний метод, економіко-статистичні та монографічний метод дослідження.

Результати досліджень. Негативні явища, характерні для економіки України, проявляються і у народногосподарському комплексі Черкаської області. Процеси реорганізації підприємств та інші чинники призводять до спаду обсягів виробництва продукції та загострення проблеми зайнятості населення. Характерними рисами ринку праці є нарощування темпів вивільнення працівників у галузях економіки, значне порушення пропорцій між попитом і пропозицією робочої сили, зростання чисельності безробіття, поширення нерегламентованої зайнятості, перерозподіл трудових ресурсів за сферами діяльності та формами власності.

У 2008 р. із народногосподарського виробництва Черкаської області було вивільнено 2,5 тис. осіб; із них 0,7 тис. чол. молодих людей, що становить 28% від загальної кількості.

За сучасних умов вирішення питань використання праці молоді може бути ускладнено глибокою економічною кризою, затяжною стагнацією виробництва і відповідно недостатнім рівнем забезпечення робочими місцями, невиваженою соціальною, економічною і трудовою політикою.

Складність полягає в тому, що вирішення вказаних питань потребує багатопланових підходів. По-перше, нагальною залишається проблема подальшого удосконалення використання праці молоді у сфері економічної діяльності. По-друге, необхідно створювати умови для поєднання трудової діяльності юнаків і дівчат з навчанням. І, нарешті, виникає необхідність збільшувати попит на працю молодих людей і стримувати напругу безробіття серед них. Поряд з цим, останнім часом проявляється тенденція до зниження рівня зайнятості молоді в галузях виробничої інфраструктури. За останні п'ять років їх зайнятість скоротилась майже на 40% і у 2008 році становила 81,7 тис. чоловік, або 15,5% від зайнятих працездатного віку.

З кожним роком поглиблюється дисбаланс між пропозицією робочої сили та обсягом робочих місць. У 2008 р. навантаження на одне робоче місце становило 77 осіб, у сільському господарстві — 168 осіб. Недостатнє регулювання ринку праці, відсутність вільних робочих місць призводить до того, що молодь, як найбільш уразлива група населення, перетворюється в джерело поповнення чисельності незайнятого населення.

У 2008 р. на ринку праці України було зафіксовано біля семисот тисяч громадян. В Черкаській області на ринку праці зареєстровано 108,1 тис. чол. незайнятого населення. Із числа осіб, що перебували на ринку праці області, біля 36% - молодь віком до 35 років і 34,8% - працівники сільського господарства.

В умовах глибокої економічної кризи, яка охопила всі галузі економіки, важко розраховувати на оперативне працевлаштування громадян, тим паче молоді. Навіть наявність вільних вакантних місць не гарантує швидкого працевлаштування молодим людям, які не мають досвіду роботи, високої кваліфікації тощо. З 2004 по 2008 рік спостерігається тенденція зменшення чисельності працевлаштованих молодих людей у державному

секторі, в той же час зростає питома вага працевлаштованих на підприємствах приватної і колективної форм власності. Ця тенденція свідчить про те, що молодь віддає перевагу названим формам зайнятості, оскільки в даний час вони забезпечують вищі доходи і дають більше економічної свободи.

Результати порівняльного аналізу працевлаштування молоді за рівнем освіти, соціальним складом і віковою структурою свідчать про те, що більше шансів на працевлаштування до нинішнього періоду було у тих молодих людей, які мали робітничі професії (майже 65% від усіх працевлаштованих), найменші шанси у тих, які мають вищу освіту (23%). Реальна можливість працевлаштування молоді ще нижча внаслідок професійної невідповідності пропозиції робочої сили та попиту на неї, а також зменшенням попиту в зв'язку з економічною кризою в державі. В той же час, молодь — це головний стратегічний резерв економічної реформи, яка не може бути успішно здійснена без виходу на якісно новий рівень кваліфікації робочої сили.

В умовах ринкової економіки та нестабільності в країні значно підвищуються вимоги до конкурентоспроможності молоді на ринку праці за рахунок досягнення відповідного професійного рівня. Підвищити рівень кваліфікації молоді і змінити професійну структуру можна лише при забезпеченні молодому поколінню можливості отримання відповідної освіти, підвищення професійної підготовки та перенавчання; ці проблеми мають бути тісно пов'язані. Підготовку та випуск спеціалістів необхідно корегувати відповідно до потреби ринку праці. На жаль, держава в умовах політичної та економічної кризи не в змозі надати соціальні гарантії молодим людям при прийомі на роботу, а також захистити їх від необґрунтованих і першочергових звільнень із роботи.

У 2008 році в Черкаській області чисельність зайнятої молоді у віці 15–34 роки складала 81,7 тис. осіб, що становить 28,4% від облікової кількості штатних працівників, в сільському господарстві області зайнято 8,8 тис. молоді.

Розглядаючи питання зайнятості, не можна обійти проблему молодіжної незайнятості та безробіття, яка буде поглиблюватись. У 2008 році питома вага молоді серед безробітних по області становила 29,3% (табл.1). Враховуючи те, що відбуватиметься скорочення можливості працевлаштування, приріст кількості безробітних зумовить зростання рівня безробіття.

Дослідження показують, що за 2003–2008 роки чисельність безробітних збільшилась на 39,1%. При цьому серед молоді чисельність безробітних збільшилась за цей же період на 2,0%. Спостерігається тенденція збільшення кількості безробітної молоді, що проживає в сільській місцевості. Майже половина молодих безробітних мають вищу та середньоспеціальну освіту. Справжні масштаби безробіття на селі значно вищі від тих, що офіційно зареєстровані. Основною причиною цього є

невідповідність попиту і пропозиції робочої сили та незбалансованість робочих місць і професійно-кваліфікаційного складу молоді.

1. Динаміка чисельності безробітної молоді в Черкаській області,

тис. чол.

Показник	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. до 2003 р., %
Чисельність безробітних, всього	37,3	42,1	43,7	40,2	52,8	51,9	139,1
в т.ч. молодь із них:	14,9	13,7	9,8	10,4	15,3	15,2	102,0
проживає в місті	11,9	10,3	6,2	6,3	9,6	10,3	86,5
проживає в селі	3,0	3,4	3,6	4,1	5,7	4,9	163,3

Молодіжне безробіття має викликати особливу стурбованість. З кожним роком значно складнішим стає первинне працевлаштування молоді. Молодій людині важко зорієнтуватися на ринку праці, навіть, закінчивши вищий навчальний заклад, їм необхідно адаптуватися до умов ринку. Молоді люди більш гостро відчувають матеріальний нестаток, оскільки їм властиві підвищені потреби, але на сьогоднішній день існують обмежені можливості їх задоволення. Прагнення молодих людей до отримання високих і стабільних заробітків призводить до того, що все більша частина з них звертається до нерегламентованої діяльності.

Посилення маргінальних тенденцій в молодіжному середовищі потребує вирішення проблеми соціального захисту молодих людей, розробки і втілення спеціальної програми запобігання зростанню безробіття.

2. Обсяги надання соціальних послуг незайнятим громадянам Черкаської області

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Чисельність незайнятих громадян усього, тис. осіб	116,2	105,0	108,1
з них: молодь	51,5	45,3	38,9
у% до загальної чисельності	44,3	43,1	36,0
Працевлаштовано усього, тис. осіб	45,9	47,0	45,7
з них: молодь	21,8	21,9	20,3
у% до загальної чисельності працевлаштованих	47,5	46,6	44,4
Професійна підготовка та перепідготовка	8,5	9,6	9,3
з них: молодь	4,7	4,8	4,5
у % до загальної чисельності незайнятих громадян, охоплених професійним навчанням	55,2	50,0	48,4
Залучено до участі в оплачуваних громадських роботах, тис. осіб	18,8	18,2	17,9
з них: молодь	6,1	5,3	5,1
у% до загальної чисельності незайнятих громадян, залучених до громадських робіт	32,4	29,1	28,5

Соціальний захист молоді повинен стати необхідною складовою національної соціальної політики держави, яка поєднує заходи щодо підвищення рівня життя людей та економічного потенціалу держави. На сучасному етапі розвитку держави соціальний захист залишається вкрай низьким і носить пасивний характер, тобто зводиться в основному до виплат допомоги з безробіття. Заходи активної політики (перенавчання, кредитування молодих сімей, надання допомоги молодим безробітним з дітьми, тощо) потребують більших витрат. Але, на жаль, ці заходи як держава, так і органи влади на місцях використати повністю не мають можливості через відсутність достатніх коштів. Поки що заходи активної політики необхідно проводити вибірково, направляти їх в ті галузі, де буде забезпечено максимальну окупність витрат.

При зростанні безробіття професійне навчання та перенавчання необхідно проводити лише за спеціальностями, на які є попит на ринку праці. В іншому випадку розширення цих масштабів буде малоефективним. Для того, щоб захистити сьогодні молодь, державні органи мають проводити політику, націлену на адаптацію людей до майбутньої трудової діяльності. Політика соціального захисту молоді має бути максимально спрямована на активну підтримку підприємств, що зберігають робочі місця, а також створюють додаткові для залучення молоді до праці.

В результаті обмеженості можливостей отримання необхідного прибутку доцільне паралельне створення умов для вторинної зайнятості, а також самозайнятості молоді та її соціальної мобільності. Бажано також удосконалити систему економічної інформації з питань зайнятості молоді, міграційних потоків, попиту і пропозицій на молодих працівників у територіальному, віковому та професійно-кваліфікаційному аспектах. За таких умов можна буде певною мірою стабілізувати соціально-економічну ситуацію на молодіжному ринку праці, підвищити соціальний захист офіційних і неофіційних безробітних серед молоді.

Висновки. Таким чином, система залучення молоді до сфери соціально-трудових відносин потребує вдосконалення. Провідними напрямками реформування ринку праці повинні стати реструктуризація зайнятості, трансформація механізмів матеріального стимулювання та удосконалення системи регулювання ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Онікієнко В.В. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи. / В.В. Онікієнко / К.: РВПС України НАН України, 2007. — 286 с.
2. Петрова І.Л. Ринок праці: процес сегментації / І.Л. Петрова / К.: НПУ, 2002 — 218 с.
3. Статистично-аналітичний огляд ринку праці у 2008 році. Держаний комітет статистики України, К., 2008р.
4. Ярошенко В. Державні механізми регулювання ринків праці в Україні / В. Ярошенко// Україна: аспекти праці. — 2007. — №8. — С. 30–37.

Одержано 12.03.10

Исследуется состояние рынка труда и занятость населения в регионе. Рассмотрены особенности привлечения молодежи к сфере социально-трудовых отношений, внесены предложения по предотвращению безработицы и повышение конкурентоспособности молодежи на рынке труда.

Ключевые слова: рынок труда, социальная защита, население.

The problem of the state of the labour-market and employment in the region is investigated. Some peculiarities of youth involvement in social and labor relations are considered and suggestions on prevention of unemployment and increasing the competitiveness of young people at the labour-market are made.

Key words: labor market, social protection, population.

УДК 338.43:331.101.3:331.101.262

МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В.М. ФРАНЧУК, аспірант*

Визначено роль і місце людського капіталу в підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва. Розглянуто теоретичні аспекти, досліджено реальний стан і здійснене прогнозування наявності людського капіталу аграрних підприємств регіону. Визначено основні фактори, що впливають на формування людського капіталу, та розраховано мотиваційний профіль сільськогосподарських підприємств Черкаської області. В результаті аналізу виявлено основні причини негативних тенденцій розвитку трудових ресурсів і визначено можливі напрями вдосконалення механізмів формування людського капіталу аграрних підприємств.

Подолання економічної кризи в аграрному секторі економіки України неможливе без залучення висококваліфікованих трудових ресурсів. Проте через нижчий рівень соціально-економічного розвитку сільських територій, порівняно з містами, праця в сільськогосподарському виробництві вважається недостатньо привабливою для потенційних працівників. Сезонність сільськогосподарського виробництва, низький рівень винагороди за працю, відсутність перспектив кар'єрного росту та самореалізації — це

---

*Науковий керівник — доктор економічних наук Школьній О.О.

неповний перелік факторів, які останніми роками призвели до значного відтоку професійних кадрів аграрних підприємств.

За досвідом, як подолати дефіцит кваліфікованих працівників у сільському господарстві, слід звернутися до економічно розвинених країн, де передусім цінуються не стільки кількісні характеристики, скільки якісні, зокрема, освіта, кваліфікація, здатність до інноваційного мислення та творчого вирішення неординарних проблем, високий рівень культури та освіченості. В сукупності ці характеристики складають поняття «людський капітал» [7].

Теоретичними засадами вивчення людського капіталу стали праці представників класичної школи політичної економії, зокрема, Д. Рікардо та А. Сміта. Їх послідовниками стали такі вчені як Дж. Коулмен, Т. Шульц, К.Шмалензі та інші. Проблемам вивчення людського капіталу на теренах нашої держави присвячені праці провідних вчених: Д. Богині, І.Журавльової, О. Здоровцова, А. Кудлай, П. Саблука, В. Юрчишина.

Вкладення коштів в освітні заходи, професійну підготовку, навчання та перекваліфікацію працівників, тобто в людський капітал, дасть змогу частково подолати проблеми соціально-економічного характеру в аграрному секторі економіки України. Чим більші і послідовніші ці вкладення, тим вища віддача від якісного використання людського капіталу [6].

Мета дослідження полягає у визначенні стану людського капіталу аграрних підприємств Черкаської області та виявленні напрямів його покращення.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження стали концептуальні засади економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених. В процесі дослідження застосовували такі методи: абстрактно-логічний (аналіз показників чисельності працівників аграрних підприємств), графічний (для виявлення мотиваційних факторів трудових ресурсів), що дало змогу дослідити сучасний стан людського капіталу аграрних підприємств і мотиваційні чинники його формування.

Результати дослідження. До найважливіших складових капіталу підприємства неодмінно відносять соціальний капітал, який, за визначенням Дж.Коулмена, являє собою сукупність норм, цінностей і взаємовідносин всередині підприємства. Причому, на думку багатьох сучасників, необхідно розмежовувати його моральні та економічні аспекти [5].

Соціальний капітал аграрного підприємства представляє собою синтез інтелектуального (інноваційне мислення, наукові дослідження, володіння інформаційними засобами) та людського капіталів. До останнього відносять населення і трудові ресурси аграрного виробництва, їх кількісний та якісний склад [5].

Підприємство, яке зможе налагодити ефективний, раціональний і науково-обґрунтований контроль над проблемами формування людського капіталу, досягне, на думку В.Яценка, підвищення конкурентоспроможності, економічної стабільності та підвищення рівня прибутку [7].

Таким чином, фінансування керівниками аграрних підприємств людського капіталу є чи не найголовнішим резервом виходу із кризової ситуації дефіциту професійних, висококваліфікованих кадрів сільськогосподарського виробництва.

Нині Черкащина є регіоном, в якому виробляється суттєва частина сільськогосподарської продукції України. За обсягом валової продукції область посідає перше місце серед регіонів України і виробляє 6,6% загальнодержавного обсягу. Сільськогосподарські товаровиробники області за 2009 р. виробили валової продукції на суму понад 5 тис. грн. на одну особу і зайняли перше місце серед усіх регіонів держави. Вклад сільськогосподарських підприємств регіону у загальне виробництво складо 71%.

Наведені вище дані безпосередньо вказують на сільськогосподарську спеціалізацію регіону. Маючи сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для успішного виробництва сільськогосподарської продукції, Черкаська область є чи не найбільшою годувальницею країни, з року в рік займаючи провідні позиції з виробництва зернових і технічних культур.

Проблема формування людського капіталу аграрних підприємств є чи не найважливішим завданням в економіці галузі. Одне з перших питань у розв'язанні цієї проблеми займає підготовка висококваліфікованих працівників сільського господарства, які повинні стати незамінним резервом формування кадрового складу аграрних підприємств.

1. Вихідні дані для здійснення прогнозування чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві аграрних підприємств Черкаської області*

Роки (n)	Чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, тис. осіб (y)	t	t ²	yt	yt ²
2000	609,2	1	1	609,2	371124,6
2001	566,2	2	4	1132,4	1282329,7
2002	535,6	3	9	1606,8	2581806,2
2003	504,0	4	16	2016,0	4064256,0
2004	480,3	5	25	2401,5	5767202,2
2005	453,9	6	36	2723,4	7416907,5
2006	431,7	7	49	3021,9	9131879,6
2007	426,5	8	64	3412,0	11641744,0
2008	422,1	9	81	3798,9	14431641,0
2009	350,3	10	100	3503,0	12271009,0
2010**	345,5	11	121	3800,5	14443800,0
Σ	5125,3	66	506	28025,6	83403698,0

* за даними Головного управління статистики Черкаської області

** дані на 01.03.2010 року

В процесі дослідження нами було проаналізовано основні тенденції зміни чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському

виробництві Черкащини. Результати аналізу дозволили спрогнозувати потенційну чисельність працівників аграрних підприємств регіону на найближчу перспективу.

Стохастичний зв'язок чисельності трудових ресурсів у динаміці дослідимо на прикладі лінійного зв'язку, який описується наступним рівнянням: $y = a_0 + a_1 * t$.

Використовуючи дані таблиці 1, за методом найменших квадратів визначимо параметри лінійного рівняння, побудувавши для цього відповідну систему рівнянь:

$$\begin{cases} \sum y = a_0 * n + a_1 * \sum t \\ \sum yt = a_0 * \sum t + a_1 * \sum t^2 \end{cases}$$

Таким чином, ми отримали лінійне рівняння зміни чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві Черкащини, яке має наступний вигляд:

$$y = 611,7 - 24,3t.$$

Далі, підставляючи у знайдену формулу порядкові номери років, можна спрогнозувати ситуацію, яка відображає чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві Черкаської області у найближчій перспективі:

$$y_{2015} = 611,7 - 24,3 * 16 = 222,9 \text{ (тис. осіб)}$$

$$y_{2020} = 611,7 - 24,3 * 21 = 101,4 \text{ (тис. осіб)}$$

Звісно, дане дослідження може мати невелику похибку внаслідок заокруглення математичних даних і неврахування окремих чинників зовнішнього середовища, в якому перебувають підприємства. Втім, загальна тенденція чітко окреслює невтішний прогноз, вимагає заходів для зміни ситуації, що склалася.

Тож необхідно проаналізувати фактори впливу на формування людського капіталу, ідентифікація яких може бути передумовою кількісних та якісних змін.

За даними Держкомстату, Черкаська область посідає 12 місце серед усіх регіонів держави за кількістю наукових підприємств і організацій, маючи 31 наукову установу. Однак той факт, що понад половину всіх закладів науки регіону займають організації прямо чи опосередковано пов'язані з сільським господарством, робить Черкащину одним із провідних центрів формування якісного людського капіталу аграрних підприємств. Силами наукових підприємств регіону було виконано науково-технічних робіт на суму 46,8 млн грн., значну частку яких було направлено на інтенсифікацію сільського господарства, а саме підвищення врожайності основних сільськогосподарських культур за рахунок впровадження нових елітних сортів і гібридів, оптимізацію технологічних процесів з внесення мінеральних та органічних добрив, боротьбу з шкідниками.

Регіон має значний потенціал залучення висококваліфікованих трудових ресурсів у сільськогосподарське виробництво. На перешкоді формуванню раціональної структури людського капіталу аграрних підприємств Черкащини стоїть насамперед соціально-економічний фактор.

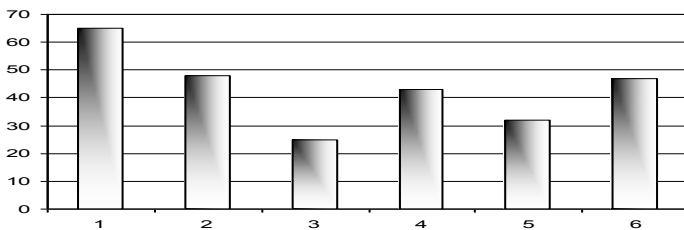
Однією з найважливіших форм мотивації аграрних підприємств є матеріальне стимулювання праці, яке представляє собою процес формування і використання систем матеріальних стимулів праці та розподілу заробітної плати відповідно до дії закону розподілу за кількістю і якістю праці.

Щоб спонукати працівників підвищувати продуктивність своєї праці та досягати цілей, поставлених керівництвом, необхідно виявити їх мотиваційні потреби і виміряти рівень задоволеності виявлених потреб. Для цього ми пропонуємо розглянути мотиваційний профіль. Він визначається за допомогою виявлення у працівників їх ставлення до мотиваційних факторів, серед яких фактор матеріального характеру в нашому випадку є лише одним з шести.

З метою виявлення цих факторів було проведено спеціальне тестуванням працівників сільськогосподарських підприємств Черкащини. Коли працівник відповідає на запитання тесту, він відображає свою думку з приводу того, який з цих факторів для нього є значимішим за інший, проставляючи відповідну кількість балів.

Особливістю тестування є те, що тест побудований так, щоб заохочувати правдивість відповідей респондентів. Його значний обсяг, необхідність співставити 132 ствердження і їх постійні повторення передбачають, що навіть ті працівники, що спочатку намагаються виявити приховану думку питання і старанно продумати, якою логікою варто керуватися, щоб дати найбільш виграну для себе відповідь, починають надалі відкривати свої справжні думки.

За результатами опитування побудуємо діаграму, яка наведена на рис.1. По осі X відкладено мотиваційні фактори, відповідно до таблиці 2, а по осі Y — кількість балів. З рисунку 1 можна зробити висновок, що для опитаного працівника найважливішим є 1 — високий зарібок, за яким сліднують з деяким відставанням комфортні умови праці та корисність виконуваних робіт.

Рис.1. Діаграма мотиваційного профілю працівника

2. Мотиваційні фактори мотиваційного профілю трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств Черкащини

Мотиваційні фактори	Сутність мотиваційних факторів
1. Високий заробіток	Потреба мати високу заробітну плату, матеріальні винагороди, набір пільг і надбавок
2. Фізичні умови праці	Потреба мати хороші умови праці та комфортне навколишнє середовище
3. Соціальні контакти	Потреба спілкуватися із широким колом людей, мати хороші стосунки з колегами
4. Визнання	Потреба у тому, щоб оточуючі цінували досягнення та успіхи індивідуума
5. Самовдосконалення	Потреба в самовдосконаленні та розвитку особистості
6. Цікава та корисна робота	Потреба мати суспільно корисну роботу

Наступним нашим кроком є виявлення в процесі опитування ступеню задоволеності потреб працівників з кожного окремого фактору. Для цього працівники пропонується ступінь задоволеності мотиваційним фактором розмістити на шкалі від 0 до 1 з кроком 0,1. Значення 0 — відповідає визначенню цілком незадоволений, а 1 — цілком задоволений.

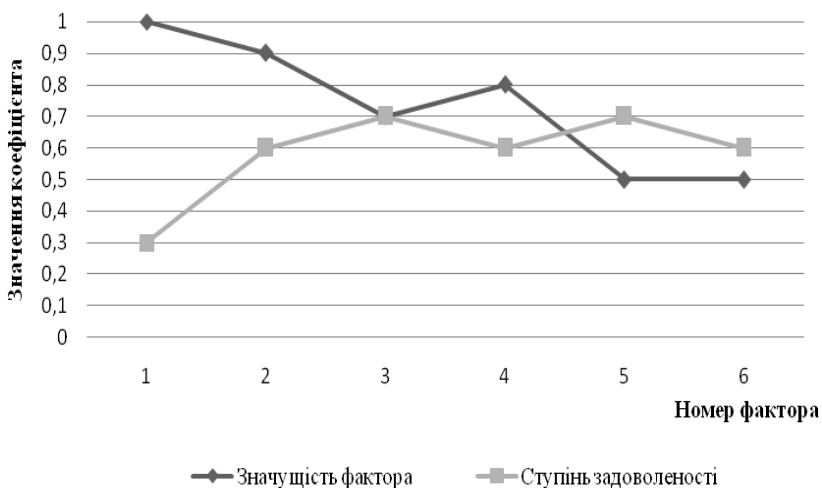
3. Кваліметричні значення значущості мотиваційних факторів і задоволеності у аграрних підприємствах Черкащини

Номер фактора	1	2	3	4	5	6
Значущість фактора	0,9	1,0	0,7	0,8	0,5	0,5
Ступінь задоволеності	0,3	0,6	0,7	0,6	0,7	0,6

Графік рівня задоволеності мотиваційними заходами працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві Черкащини (рис. 2), свідчить про те, що майже за всіма факторами мотиваційні потреби більше задоволені, ніж незадоволені. І лише рівень заробітку та комфортні умови праці викликають занепокоєння у працівників аграрного сектору. Проте, саме ці два фактори, на нашу думку, є вирішальними у формуванні людського капіталу аграрних підприємств.

Ніколи за наявності альтернативного вибору нова людина не прийде на роботу, де на неї чекає невисокий заробіток та незадовільні умови праці. Саме тому на ці два аспекти варто звернути більше уваги керівникам сільськогосподарських підприємств.

Щоб відслідковувати стан мотивації працівників, ми пропонуємо оцінити мотиваційний потенціал, який характеризує готовність працівника до максимальної трудової віддачі, реалізації в роботі набутих знань, здібностей, умінь, навичок і відображає ступінь задоволеності мотиваційних потреб працівника. Чим вище значення мотиваційного потенціалу, тим більша задоволеність мотиваційних потреб працюючих. Чим більша задоволеність мотиваційних потреб працюючих, тим ефективнішою для підприємства може бути робота таких працівників.

Рис.2 Рівень задоволеності мотиваційними заходами працівників, зайнятих у аграрному виробництві Черкащини

* дані: власні дослідження

Для визначення мотиваційного потенціалу необхідно спочатку додати всі значення ступеня задоволеності, скориставшись наступною формулою:

$$MP = Z_1 + Z_2 + \dots + Z_6,$$

де Z — ступінь значимості кожного окремо взятого мотиваційного фактору.

Далі суму всіх значень мотиваційних потенціалів працівників поділимо на їхню кількість. Значення мотиваційного потенціалу може використовуватись як критерій оцінки результативності системи мотивації, на основі якого можуть прийматись управлінські рішення.

Як показують результати нашого дослідження, оцінка мотиваційного потенціалу аграрних підприємств регіону становить 5,5. Це вказує на необхідність удосконалення механізмів мотивації праці.

Ефективність праці та продуктивність працівників безпосередньо пов'язані з мотиваційною політикою керівників аграрних підприємств. Високомотивовані та впевнені у своєму майбутньому працівники здатні демонструвати значно вищі показники в роботі, ніж ті, що відчувають незадоволення винагородою за свою працю та ставленням до них з боку керівників.

Висновки. Таким чином, проведене нами дослідження умов формування людського капіталу аграрних підприємств Черкащини вказує на необхідність розробки додаткових заходів щодо механізмів його нагромадження. Нині людський капітал є тим виробничим ресурсом, від

параметрів якого залежить ефективність усього виробництва. Рационально сформований висококваліфікований трудовий колектив аграрного підприємства здатний досягти високих результатів діяльності і забезпечувати постійне нарощення темпів продуктивності праці.

Нині однією з найбільших проблем галузі сільського господарства є зниження чисельності працівників. Основними причинами зменшення кількості працюючих сільськогосподарських підприємств Черкащини залишається складна демографічна ситуація у сільській місцевості (переважання смертності над рівнем народжуваності, від'ємне міграційне сальдо, збільшення чисельності населення у молодшому від працездатного і передпенсійного віку), відсутність належних умов праці, невдоволення працівників рівнем оплати праці та недосконалість мотиваційних заходів.

Одним з важливих критеріїв ефективності менеджменту є стан мотиваційних заходів. У сільськогосподарському виробництві він знаходиться на всьому низькому рівні. Необхідно зазначити, що доки заробітна плата в аграрному виробництві не досягне відповідного показника інших галузей економіки, то на вдосконалення людського капіталу аграрних підприємств годі сподіватися. Тому одним з перших завдань щодо виходу з глибокої кризи, що склалася в аграрному секторі економіки, на нашу думку, є збільшення обсягу матеріальних виплат працівникам, зайнятим у виробництві продукції сільського господарства.

Для поліпшення людського капіталу сільськогосподарського виробництва необхідно вдосконалити регіональну політику формування та використання людського капіталу аграрних підприємств. Важливим є заохочення молодих фахівців до роботи на селі. Це можливо за рахунок високої заробітної плати, гідних умов праці та проживання, покращення соціальної інфраструктури. Турбота про стан людського капіталу з боку керівників сільськогосподарських підприємств є передумовою для нарощення темпів виробництва, підвищення продуктивності праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сільське господарство України / Статистичний збірник за ред. Остапчука Ю.М. — К.: Державний комітет статистики. — 2009. — 375с.
2. Україна у цифрах у 2007 році / Статистичний збірник за ред. Осауленка О.Г. — К.: Державний комітет статистики. — 2008. — 260с.
3. Житник Т.П. Управління трудовими ресурсами: Методичні рекомендації / Т.П.Житник. — Полтава: ПДАА, 2007. — 47 с.
4. Личук Л.І. Трудові ресурси сільських територій та особливості їх використання у суспільному виробництві / Л.І. Личук // Інноваційна економіка. — 2009. — №10. — С.38–40.
5. Шпикуляк О.Г. Динаміка становлення соціального капіталу на селі / О.Г.Шпикуляк // Економіка АПК. — №6. — 2006. — С.140–148.
6. Шпикуляк О.Г. Мотивація формування людського та соціального капіталу в аграрній сфері / О.Г.Шпикуляк // Економіка АПК. — №10. — 2006. — С.135–141.

7. Кошулько О.П. Аналіз стану людського капіталу підприємств АПК у період трансформації економіки України / О.П.Кошулько, В.М.Яценко // Економіка АПК. — 2007. — №6. — С.108–113.

Одержано 16.03.10

В результате проведённого анализа выявлены основные причины негативных тенденций развития трудовых ресурсов и определены возможные направления совершенствования механизмов формирования человеческого капитала аграрных предприятий.

Ключевые слова: человеческий капитал, трудовые ресурсы, оплата труда, квалификация, сельскохозяйственное производство.

The result of the conducted analysis indicated the main reasons of negative tendencies in the development of labour resources. Possible directions of the improvement of the mechanism of formation of human capital at the agrarian enterprises are defined.

Key words: human capital, labor resources, remuneration of labour, qualification, agricultural production.

УДК 331.522.4:338.43

НАЯВНІСТЬ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.І. ЧЕРНЕГА

Метою статті є аналіз наявності та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Вінницької області, оскільки проблема використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств із кожним роком набуває все більшого значення.

В умовах членства України в СОТ особливої актуальності набуває завдання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу. Вирішення цієї задачі залежить від багатьох факторів, важливе місце серед яких займає використання основних факторів виробництва і, перш за все, трудового потенціалу.

Становлення багатокладної економіки, розвиток нових форм і методів господарювання, скорочення сільськогосподарського виробництва і структурна його трансформація спричинили не тільки розбалансованість робочих місць і трудових ресурсів. Знизилися також рівень інтенсивності праці, ефективність використання трудового потенціалу.

Проблеми і перспективи розвитку трудового потенціалу та його вплив

на всі сфери суспільного життя українців досліджували багато науковців: Л.М. Анічин, Д.П. Богиня, О.А. Бугуцький, В.К. Горкавий, С.Г. Дзюба, В.С. Дієсперов, М.І. Долішній, О.І. Здоровцов, А.М. Колот, М.В. Кравченко, Е.М. Лібанова, І.І. Лотоцький, І.С. Маслова, Л.І. Михайлова, Н.В. Оленевич, Т.І. Олійник, В.В. Онікієнко, С.І. Пирожков, П.Т. Саблук, С.Ю. Трубич, В.Й. Шиян, К.І. Якуба та інші учені розробили теоретико-методологічні й практичні питання формування та становлення трудового потенціалу.

Методика досліджень. У вітчизняному науковому просторі недостатньо дослідженими залишаються питання, що пов'язані з аналізом зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на характер розвитку трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Потребують дослідження питання, пов'язані з впливом зовнішніх і внутрішніх чинників на характер розвитку трудового потенціалу, підвищення ефективності його використання. Дослідження питань формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств відноситься до найважливіших проблем.

Результати досліджень. Проблема використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств з кожним роком набуває все більшого значення, адже з кожним роком відбувається зростання безробіття та зниження ефективності використання робочої сили. Основною умовою подолання економічної кризи в Україні є забезпечення високої ефективності використання трудового потенціалу. Отже, проблема ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств потребує термінового вирішення.

Середньорічна чисельність працівників сільськогосподарських підприємств за 1990–2008 роки зменшилася в 4 рази, а їхня частка у загальній чисельності працівників усіх галузей економіки за цей період скоротилася в 2 рази, і в 2008 році становила близько 10%. Водночас зросла чисельність зайнятих в особистих селянських господарствах, де превалює низькопродуктивна ручна праця [1].

Розглянемо та проаналізуємо продукцію сільського господарства Вінницької області за категоріями господарств (табл. 1).

На основі даних таблиці ми бачимо, що основна частка продукції сільського господарства в Вінницькій області протягом 1995 року вироблялася у сільськогосподарських підприємствах, а, починаючи з 2000 року, продукція сільського господарства більшою мірою вироблялася у господарствах населення. Так, у 2007 році у сільськогосподарських підприємствах продукції сільського господарства вироблялося на 986 млн грн менше, порівняно з сільськогосподарською продукцією господарств населення, а у 2008 році даний показник становив 542,3 млн грн, тобто сільськогосподарські підприємства у 2008 році виробили продукції сільського господарства більше, порівняно з попереднім роком, але на 151,3 млн грн менше, в порівнянні з 1995 роком.

1. Продукція сільського господарства Вінницької області за категоріями господарств [2 с. 158] (у порівняних цінах 2005 року; млн грн)

Показник	1995 р.	2000 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р. у% до 1995 р.
Продукція сільського господарства	3064,4	1853,1	1792,0	1728,9	2094,3	2031,0	2913,1	66,3
Продукція рослинництва	1837,3	1356,0	1399,0	1281,9	1589,9	1518,9	2411,5	82,7
Продукція тваринництва	1227,1	497,1	393,0	447,0	504,4	512,1	501,6	41,7
у тому числі фермерські господарства								
Продукція сільського господарства	27,0	71,4	145,2	152,3	198,3	205,9	430,6	762,6
Продукція рослинництва	23,5	57,5	127,2	131,8	182,6	178,0	405,8	757,4
Продукція тваринництва	3,5	13,9	18,0	20,5	15,7	27,9	24,8	797,1
Господарства населення								
Продукція сільського господарства	2807,3	2814,5	3235,9	3423,2	3353,3	3017,0	3455,4	107,5
Продукція рослинництва	1446,2	1428,0	1920,3	2005,9	1921,4	1599,1	2011,0	110,6
Продукція тваринництва	1361,1	1386,5	1315,6	1417,3	1431,9	1417,9	1444,4	104,2

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Вінницькій області

Продукція рослинництва у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області в період 1995–2007 років значно переважала, порівняно з продукцією тваринництва. Так, у 1995 році продукції рослинництва було вироблено на суму 1837,3 млн грн, а продукції тваринництва — на 1227,1 млн грн. При цьому весь подальший період, тобто до 2007 року включно, у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області виробництво продукції сільського господарства постійно зменшувалося, а загалом з 1995 року по 2007 рік зменшення відбулося на 33,7%, а в період 1995–2008 рр — на 4,9%. При цьому зазначимо, що протягом періоду 1995–2008 рр у сільськогосподарських підприємствах Вінницької області продукція рослинництва збільшилась на 31,3%, а тваринництва — зменшилась на 59,1%.

Також зазначимо, що протягом 1995–2008 років у фермерських господарствах Вінницької області виробництво продукції сільського господарства збільшилося на 1594,8%, причому дане збільшення відбулося як за рахунок галузі рослинництва, так і за рахунок галузі тваринництва.

У господарствах населення області продукція сільського господарства у 2008 році дещо зросла, порівняно з 1995 роком, і становила 123,1%. У розрізі галузей бачимо, що збільшення відбулось як за рахунок галузі рослинництва (139,1%), так і за рахунок галузі тваринництва (106,1%). Звернемо увагу, що у господарствах населення частка продукції тваринництва у 2007 році становила 47%, а частка продукції рослинництва складала 53%, а у 2008 році даних показник становив 41,8% та 58,2% відповідно. Такої пропорції галузей не спостерігаємо ні в фермерських господарствах, ні в сільськогосподарських підприємствах Вінницької області, адже тут значна перевага надається галузі рослинництва.

З підвищенням питомої ваги продукції тваринництва у загальній вартості продукції сільського господарства зростає чисельність працівників на 100га сільськогосподарських угідь, підвищується ефективність використання земельних ресурсів. Паралельно необхідно відмітити, що при інтенсивному веденні галузі тваринництва досягається більш висока прибутковість та окупність витрат (табл. 2).

2. Вплив галузевої структури виробництва на формування та використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Вінницької області (середні дані за 2006–2008 роки)

Показник	ТОВ „Яланецьке”	ТОВ „Добробут”	АПП „Надбужжя”
Валова продукція сільського господарства у порівняних цінах 2005 року, тис грн /%	1737,1 / 100	1042,8 / 100	5712,5 / 100
у т.ч. рослинництва	1029,2 / 59,25	815,2 / 78,18	5021,1 / 87,90
тваринництва	707,9 / 40,75	227,6 / 21,82	691,4 / 12,10
Чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	90	18	139
у т.ч. рослинництва	54	12	65
тваринництва	36	6	74
Чисельність працівників у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, осіб	6,87	3,92	5,14
у т.ч. рослинництва	4,12	2,61	2,40
тваринництва	2,75	1,31	2,74
Прямі затрати праці на 100 га сільськогосподарських угідь, тис люд-год	8,16	16,34	5,32
у т.ч. рослинництва	1,68	11,33	3,18
тваринництва	6,48	5,01	2,14
Вихід валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 працівника, грн	19,30	57,93	42,00
у т.ч. рослинництва	19,05	67,93	77,24
тваринництва	19,66	37,93	9,34
Прибуток з розрахунку на 1 працівника, тис грн	3,24	5,70	8,62
у т.ч. рослинництва	1,38	3,64	21,04
тваринництва	6,04	9,78	-2,30
Рівень рентабельності, %	20,20	10,89	26,52
у т.ч. рослинництва	7,82	5,66	37,44
тваринництва	44,29	34,75	-19,75

*За власними розрахунками на основі даних звітів сільськогосподарських підприємств

Підвищення ефективності використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств за рахунок скорочення сезонності праці — одна з найактуальніших проблем сільськогосподарського виробництва. Досягти цього можна за рахунок найбільш повного завантаження працівників у зимовий період. З цією метою доцільним є поєднання обробки культур і сортів рослин, видів і порід тварин з різними робочими періодами, впровадження нової техніки, вдосконалення технологій, використання новітніх прогресивних форм і методів праці, а також розвитку мереж промислових і переробних підприємств.

Матеріальною основою піднесення сільськогосподарського виробництва, ефективного використання трудового потенціалу як його рушійної сили були і залишаються комплексна механізація і автоматизація виробничих процесів. Підвищення рівня механізації зменшує загальну потребу в робочій силі і, отже, вирівнює сезонність праці. При цьому слід враховувати, що використання механізмів у напружені періоди знижує індекс сезонності, а в менш напружені періоди виконання робіт — сприяє зменшенню чисельності трудових ресурсів.

Вищезазначені причини активно впливають на внутрішні та зовнішні міграційні процеси, що призводить до нерационального використання трудового потенціалу. Отже, така ситуація детермінувала низку серйозних проблем, які позначаються на суспільстві в цілому, завдаючи шкоди теперішньому і майбутньому країни.

Надалі розглянемо та проаналізуємо основні напрямки міграції населення Вінницької області (табл. 3).

3. Основні напрямки міграції населення Вінницької області

Показник	Число прибулих			Число вибулих			Сальдо міграції		
	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.
Всі напрямки міграції, в тому числі:	29839	31643	29268	32622	33176	30933	-2783	-1533	-1665
внутрішньорегіональна міграція	19823	20816	19077	19823	20816	19077	*	*	*
зовнішня міграція	10016	10827	10191	12799	12360	11856	-2783	-1533	-1665
міграція за межі України	981	1299	1196	850	793	552	131	506	644
міжрегіональна міграція	9035	9528	8995	11949	11567	11304	-2914	-2039	-2309

* Розраховано на основі даних Головного управління статистики у Вінницькій області

З наведених даних таблиці ми бачимо, що для населення Вінницької області в період 2005–2008 років основним і єдиним напрямком міграції була зовнішня міграція.

Слід зазначити, що трудові мігранти, здебільшого із вищою освітою, займалися в Україні переважно інтелектуальною працею, натомість за кордоном задовольняють попит на тяжку фізичну роботу, яку відмовляються

виконувати місцеві жителі, що зводить нанівець трудовий потенціал вітчизняного дипломованого спеціаліста.

Окремо варто зауважити, що легкість отримання роботи за кордоном обумовлена не тільки дешевизною робочої сили українців, у даному випадку має місце вплив зовнішніх факторів на характер використання вітчизняного трудового потенціалу. Такі вакансії виникли у зв'язку з розширенням ЄС, коли громадяни нових країн-членів ЄС виїхали працювати на аналогічні види робіт у заможніші країни з відповідно вищою заробітною платою. Наприклад, у Польщі існує високий рівень безробіття, тобто безліч вакансій для медичних сестер, автомеханіків, будівельних робітників, проте вони воліють працювати поза країною. За даними британського уряду, останнім часом за дозволом на роботу звернулися понад 290 тис громадян Східної Європи, з них 58% поляків, 14 — литовців, 11% словаків. Ця кількість виявилася набагато вищою за очікувану [3].

Необхідно зазначити, що абсолютна більшість українців за кордоном працює нелегально, тобто без укладання трудової угоди, відповідно без соціального захисту з боку іноземного роботодавця. Міжнародні угоди у сфері працевлаштування громадян підписані Україною з небагатьма державами (переважно з країнами колишнього СРСР), водночас найбільше українських трудових мігрантів працює в Італії, Греції, Чехії, Іспанії, Польщі, з якими лише опрацьовуються проекти зазначених угод. Таким чином, українські трудові мігранти не мають однакових соціальних прав з місцевими громадянами, а без юридичного статусу в країні перебування та через матеріальну скруту у своїй державі українські заробітчани змушені погоджуватися на низькокваліфіковану роботу з поганими умовами праці й життя, стаючи дешевою і покірною робочою силою.

Отже, країни ЄС, особливо нові члени, зацікавлені в українських трудових мігрантах і тільки продумана державна політика зможе призупинити загрозливий процес втрати вітчизняної робочої сили, водночас створивши адекватний захист громадянам, які бажають працювати за кордоном. Зважаючи на світові тенденції розвитку міжнародного ринку праці щодо вільного пересування робочої сили та єдиного ринку праці для європейських країн, можна констатувати, що зовнішня трудова міграція стала природним явищем для будь-якої держави.

Як слушно зазначають науковці, головними причинами в міграційному процесі є різниця в доходах населення та рівні безробіття країн, які відправляють і зустрічають трудових мігрантів, також має значення і розмір державної допомоги з безробіття. Проте проблема України полягає не в дешевизні робочої сили українців за кордоном, а в тому, що вона дешева в нашій державі, тобто має місце значний розрив у доходах [3].

Таким чином, втрачається вагома частина трудового потенціалу Вінницької області, що в недалекому майбутньому загострить проблеми його якості і взагалі наявності працездатного населення.

На нашу думку, значну увагу потрібно приділити робочому місцю

працівників. Привабливість робочого місця зумовлюється безпечними умовами праці, його технічним забезпеченням, ступенем необхідних фізичних і психологічних зусиль, рівнем свободи при вирішенні завдань, наданням соціальних пільг і гарантій, мотивацією праці, відносинами робітників і менеджерів, задоволенням від втрачених зусиль, соціальним захистом та ін. [4].

Роль держави у вирішенні зазначених проблем є вирішальною і визначальною. Зокрема зволікання з підписанням міжнародних угод щодо працевлаштування та соціального захисту трудових мігрантів, а також відсутність дієвих заходів з створення умов для життєдіяльності в Україні, негативно позначається також на пенсійному забезпеченні як безпосередньо заробітчач, так і нинішніх пенсіонерів. Як відомо, солідарна пенсійна система є залежною від демографічних показників, зокрема співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням. Протягом останнього десятиліття та в найближчому майбутньому в Україні поглиблюється диспропорція між зазначеними двома категоріями, що спричиняє підвищене навантаження на працюючих осіб, адже бюджет пенсійного фонду, тобто виплата та розміри пенсій сьогоdnішніх пенсіонерів, формується за рахунок пенсійних внесків нині працюючих осіб.

Працюючи в інших країнах нелегально, наші співвітчизники не сплачують страхові пенсійні внески, тобто, з одного боку, не беруть участі в пенсійному забезпеченні нинішніх пенсіонерів, а з іншого — знижують рівень власної майбутньої пенсії.

Отже, інтенсифікація зовнішньої трудової міграції спричинила та актуалізувала низку проблем, які позначилися на зниженні ефективності використання трудового потенціалу українців, і фактично інтелект, знання, досвід значної частини осіб працездатного віку зникає із суспільства. Втрачаються не тільки кошти, вкладені в підготовку і підвищення кваліфікації спеціалістів, але й та користь, яку могла б принести їхня праця. Як відомо, в Індексі людського розвитку серед основних показників — тривалість життя осіб, ВВП на душу населення та рівня освіти — Україна може конкурувати з іншими країнами лише за одним показником: рівнем освіти населення.

Низькі стандарти оплати праці, штучне заниження ціни праці, застаріла технологічна база виробництва і недостатня технічна оснащеність праці стримують процеси зростання та розвитку інтелектуального капіталу трудових ресурсів України, зокрема отримання та застосування нових наукових знань, підвищення кваліфікації, професійного вдосконалення, що знижує якість трудового потенціалу українців та негативно позначається на розвитку всього суспільства.

Висновки. Отже, найближчим часом потрібно якомога більше приділяти увагу трудовому потенціалу Вінницької області для того, щоб в майбутньому населення області не виїздило за межі країни, а залишалося

працювати на батьківщині. Аналізуючи фактори впливу на характер використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств як України в цілому, так і Вінницької області зокрема, необхідно наголосити, що деформація, руйнація трудового потенціалу детермінована трансформаційними процесами, які призвели до погіршення якісних характеристик трудового потенціалу, негативно вплинули на трудовий менталітет і трудову орієнтацію селян.

Перспективи покращення ситуації на ринку праці в сільській місцевості повинні базуватися на поєднанні заходів державного, регіонального та місцевого рівнів. Однією з важливих умов управління та регулювання ринку праці є його структуризація в територіальному, галузевому, віковому, освітньому, професійному та соціальному структурних зрізах. Програма забезпечення зайнятості має бути широкомасштабною і включати вирішення певного комплексу проблем, пов'язаних з розвитком сільської місцевості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лузан Ю.А. Соціально-трудовий потенціал українського села / Ю.А. Лузан // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 123—127.
2. Статистичний щорічник Вінниччини за 2008 рік / Головне управління статистики у Вінницькій області; під ред. С. Ігнатова. — Вінниця, 2009. — 632 с.
3. Ангелов И. Перспективы либерализации и движения рабочей силы в ЕС / И. Ангелов // Проблемы теории и практики управления. — 2004. — №3. — С. 87—93.
4. Буковинська М.П. Створення привабливих робочих місць як умова конкурентоспроможності організацій / М.П. Буковинська // Економіка АПК. — 2010. — № 3. — С. 72—76.

Одержано 22.03.10

В статье рассмотрено и проанализировано наличие, и использование трудового потенциала сельскохозяйственных предприятий Винницкой области.

Ключевые слова: *трудовой потенциал, демографическая ситуация, рынок рабочей силы, производительность труда, занятость.*

The availability and the utilization of the labour potential of agricultural enterprises in Vinnitsia region are considered and analyzed in the article.

Key words: *labour potential, demographic situation, labour market, labour productivity, emloyment.*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРВИННОГО ОБЛІКУ В ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА

О.Г. ШАЙКО, Н.В. ОЛЯДНІЧУК, кандидати економічних наук

В статті розглянуто особливості організації первинного обліку в галузі садівництва. Розроблено первинний документ для оформлення сортування продукції.

Садівництво виділено в самостійну галузь аграрного виробництва, що викликає об'єктивну необхідність глибокого вивчення питань обліку затрат та організації первинного обліку всіх господарських операцій. Організація бухгалтерського обліку витрат на виробництво у нинішніх економічних умовах є складним, але надзвичайно важливим завданням. Від його вирішення багато в чому залежить зниження затрат на виробництво продукції, а отже підвищення ефективності виробництва. Важливе значення має організація первинного обліку, який повинен забезпечувати одержання своєчасної, достовірної і вичерпної інформації для ефективного контролю за рівнем витрат. В зв'язку з цим особливо актуальним стає вивчення особливостей організації обліку в садівництві.

Проблеми теорії, методології обліку затрат та організації первинного обліку в сільськогосподарських підприємствах широко висвітлюють вітчизняні вчені-економісти, зокрема Бутинець Т.А. [2], Моссаковский В.Б. [4], Сук Л. [5], Фесенко М.Д. [1] та інші. Однак питання організації первинного обліку в специфічних галузях, до яких належить і садівництво, не знаходять відображення в публікаціях фахівців. Тому метою статті є вивчення стану організації первинного обліку витрат і виходу продукції садівництва в сільськогосподарських підприємствах, виявлення недоліків в обліковій роботі на даній ділянці та розробка заходів щодо їх усунення.

Методика досліджень. Методологічною основою дослідження організації обліку витрат є нормативно-правова база, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які присвячені даній тематиці. У процесі дослідження застосовувався системний підхід із використанням абстрактно-логічного та монографічного методів проведення економічних досліджень.

Результати дослідження. Садівництво має специфічні особливості, які необхідно враховувати при організації бухгалтерського обліку на даній ділянці. Для цієї галузі притаманний сезонний характер виробництва, значний розрив між періодами виконання технологічних операцій з огляду за багаторічними насадженнями та збиранням врожаю. Виробничий процес у садівництві включає комплекси сільськогосподарських робіт, що охоплюють різні їх види та здійснюються в різні періоди року. Крім того, садівництво — це єдина галузь рослинництва, де продукцію отримують від

довгострокових біологічних активів. Ці особливості мають безпосередній вплив на організацію обліку виробництва продукції садівництва.

Суцільне і безперервне спостереження за витратами на виробництво та виходом продукції галузі забезпечується за допомогою первинного обліку. Ведення первинної документації є однією з найважливіших ділянок організації бухгалтерського обліку, оскільки жодна господарська операція не може бути відображена в обліку без належного її оформлення відповідним первинним документом. Згідно ст. 9 Закону України „Про бухгалтерський облік фінансову звітність в Україні підставою для бухгалтерського обліку господарських операцій є первинні документи, які фіксують факти їх здійснення. Як справедливо зауважує Фесенко Д.М., документальне оформлення операцій є основним елементом методу бухгалтерського обліку, його основою [1, с. 21]. Від своєчасності та якості складання первинної документації значною мірою залежить достовірність показників бухгалтерського обліку.

Для обліку відпрацьованого часу, виробітку і нарахованої заробітної плати в садівництві використовують різні облікові документи.

Первинним документом для обліку виконання кінно-ручних робіт є Обліковий листок праці та виконаних робіт. Ця форма має два варіанти — груповий та індивідуальний (ф. № 66, 66-а). Форма № 66 застосовується для обліку праці та виконаних робіт групою працівників, а форма № 66-а призначена для обліку праці та виконаних робіт окремим працівником. Щодня бригадир записує в Обліковий листок назву культури та робіт, за якими обліковують затрати праці, зазначає розцінку за одиницю роботи та норму виробітку, прізвища працівників та їх табельні номери.

Облік виробітку та нарахованої оплати праці трактористів здійснюється в Обліковому листі тракториста-машиніста (ф. № 67). Обліковий листок складають окремо на кожного механізатора та його помічника. У ньому за кожний відпрацьований день зазначається вид та обсяг виконаної роботи, нарахована оплата праці, кількість витраченого пального. Записи в обліковому листі робляться протягом 10–15 днів або періоду виконання певної роботи. Особливу увагу приділяють контролю за правильністю записів про обсяг виконаних робіт, що є підставою для нарахування заробітної плати. В разі виявлення відхилень щодо якості проведених робіт агроном робить відмітки в обліковому листі. Підписаний трактористом-машиністом та агрономом обліковий листок передається до бухгалтерії, де його перевіряють, затверджують, після чого він стає підставою для записів в бухгалтерському обліку.

Вартість послуг вантажного автотранспорту включається у витрати садівництва на підставі Подорожніх листів вантажного автомобіля (ф. № 1), що видаються шоферам, за правило, на один день диспетчером автогаража і реєструються у Журналі видачі дорожніх листів.

Для обліку транспортних робіт, виконаних тракторами, застосовують

Подорожні листи трактора (ф. № 68). У цьому документі вказують завдання трактористу, а на зворотній стороні — його виконання. У підприємствах подорожні листи можуть виписувати на кілька днів, протягом яких трактор виконує одну і ту ж роботу.

Дані первинних документів з обліку праці та її оплати переносяться у Журнал обліку витрат і виходу продукції рослинництва, де вони відносяться на витрати з догляду за садом.

Добрива та засоби захисту рослин на догляд за садом списують на основі Акта про використання мінеральних, органічних добрив, пестицидів і гербіцидів (ф. №118). Цей документ складає агроном після закінчення робіт. Затверджений головним агрономом акт разом із доданими до нього документами (лімітно-забірними картами, накладними внутрішньогосподарського призначення, на підставі яких матеріали одержано зі складу і доставлено в садок) передають у бухгалтерію для списання цінностей. Варто зазначити, що Методичними рекомендаціями щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку виробничих запасів у сільськогосподарських підприємствах, затвердженими Наказом Міністерства аграрної політики України від 21 грудня 2007 р. №929 [3], рекомендовано застосовувати Акт про використання мінеральних, органічних і бактеріальних добрив і засобів хімічного захисту (ф. №ВЗСГ-3).

Основні засоби, що використовуються у виробництві поступово зношуються, а тому на них нараховується амортизація, що відображається у Відомості нарахування амортизаційних відрахувань.

Вартість малоцінних і швидкозношуваних предметів включається у витрати виробництва на основі Акту на списання виробничого і господарського інвентарю, малоцінних і швидкозношуваних предметів (ф. №126). Цей акт складається членами комісії, які безпосередньо оглядають предмети, що підлягають списанню, встановлюють їх непридатність для відновлення (подальшого використання) і визначають можливість використання чи реалізації матеріалів, що залишається після списання предметів. Нині введена в дію нова спеціалізована форма Акта на списання виробничого та господарського інвентарю (ф. № ВЗСГ-5).

Одним з найважливіших об'єктів первинного обліку в садівництві є своєчасний і повний облік урожаю плодово-ягідних культур.

Для обліку надходження урожаю використовують Щоденники надходження продукції садівництва, які складає бригадир щодня в одному примірнику на всю бригаду. Перед початком збирання урожаю кожному бригадиру видається потрібна кількість бланків.

В міру надходження продукції від працівників комірник зважує зібрану продукцію і кожне зважування записує у щоденнику, зазначаючи в ньому дату, назву продукції, прізвище осіб, від яких прийнято продукцію, а також табельний номер працівників. В кінці робочого дня всі щоденники

підписує керівник структурного підрозділу. Якщо неможливо одразу зважити зібрану продукцію, для визначення її ваги застосовують раніше зважену тару (контейнери чи ящики для плодів).

Сільгосп підприємство __ СТОВ ім. Мічуріна __
ЗАТВЕРДЖУЮ _____

АКТ 23 **НА СОРТУВАННЯ
ПРОДУКЦІЇ САДІВНИЦТВА**

Початок роботи “ 15 ” грудня 2009 р.
 Закінчення роботи “ 15 ” грудня 2009 р.

Шифр сільгосп-підприємства	Відділення	2009 р.		Склад	Синтетичний рахунок	Шифр аналітичного рахунка	Бригада	Яким способом проводилась робота (вказати тип машини)	
		число	місяць						
		15	12	1				вручну	
Відпущено для сортування (назва продукції)				Дебет рахунку	Кредит рахунку	Одиниця виміру	Вага	Ціна	Сума
яблука						кг	690	4,50	3105,0
назва									
назва									
Одержано після сортування	товарні яблука			27	27	кг	580	4,50	2610,0
Одержано відходів:									
із дефектами, частково пошкоджені				27	231	кг	80	4,50	360,0
невикористовувані (гнилі плоди)				27	231	кг	30	4,50	135,0
Оприбутковано частково пошкоджені плоди				27	231	кг	80	2,50	200,0

Додаток: 1 ..... прибуткових документів 2 ..... видаткових документів

Перенко В.О. _____ підпис _____
 (прізвище, ім'я та по батькові) підпис

Коваленко О.Л. _____ підпис _____
 (прізвище, ім'я та по батькові) підпис

Голова комісії: _____ Члени комісії: _____ підпис

Матеріально-відповідальна особа: _____ підпис

Рис. Лицьова сторона Акту на сортування продукції садівництва

Дослідження показують, що для документування деяких господарських операцій у садівництві не передбачено типових первинних документів. Зокрема, оформлення сортування плодів у процесі їх зберігання здійснюється на бланках довільної форми, що потребує значних затрат праці осіб, відповідальних за здійснення цієї операції, на їх складання. Оскільки внаслідок специфіки об'єкту обліку для оформлення сортування плодів не можна пристосовувати жоден із типових бланків первинних документів, то

виникає об'єктивна необхідність у розробці первинного документу специфічної форми. Враховуючи це, для обліку сортування продукції садівництва, зокрема яблук, яке проводиться у зимовий період доцільно застосовувати розроблений нами Акт сортування продукції садівництва, форма якого представлена на рис.

Цей документ міститиме дані про кількість відпущених плодів для сортування та вихід продукції за сортами, а також необхідні показники для списання продукції, яка повністю зіпсувалась за час зберігання і повинна бути списана. В документі на всі операції також відведені графи для зазначення кореспонденції рахунків.

На зворотній стороні акту доцільно розмістити дані для списання повністю зіпсованої продукції. На підставі даних Акту сортування продукції садівництва будуть списувати гнилі плоди.

Висновки. Застосування розробленого нами Акту на сортування продукції садівництва покращить контрольно-аналітичні функції обліку, сприятиме зниженню трудомісткості облікових робіт порівняно із складанням документів довільної форми, сприятиме раціональній організації документування господарських операцій у підприємствах садівничого напрямку спеціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання бухгалтерського обліку в сільськогосподарських підприємствах / За ред. Д.М. Фесенка. — Полтава: ВАТ „Видавництво „Полтава”, 2006. — 500 с.
2. Бутинець Т.А. Документування господарських операцій: теорія, методологія, комп'ютеризація. Наукове видання. — Житомир, ЖІТІ, 1999. — 412 с.
3. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку виробничих запасів в сільськогосподарських підприємствах, затверджені Наказом Міністерства аграрної політики України від 21 грудня 2007 р. №929 // Режим доступу: [http:// www.minagro.gov.ua/page/?n=5621](http://www.minagro.gov.ua/page/?n=5621).
4. Моссаковский В.Б. Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні: Монографія. — К.: Інтерпрес ЛТД, 2009. — 326 с.
5. Сук Л. Організація документування господарських операцій та документообігу /Л. Сук П.Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2007. — №18. — С. 6–18.

Одержано 23.03.10

Использование разработанного документа улучшит контрольно-аналитические функции учета, будет способствовать снижению трудоемкости учетных работ.

Ключевые слова: учет, издержки производства, садоводство, первичные документы.

The use of the developed document will improve the control-analytical functions of accounting, which will facilitate lowering of labor input of accounting operations.

Key words: accounting, costs of production, fruit production, primary documents.

УДК: 330.123.7

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Н.О. ШЕВЧЕНКО, аспірант

В статті розглянуто питання економічної сутності основних засобів, ефективності їх використання аграрними підприємствами Черкаської області та вказано основні напрямки покращання кількісного і якісного забезпечення основними засобами..

Розвиток сільського господарства України та його перебудови на основі функціонування нового господарського механізму набуває статусу однієї з основних складових економіки країни. Законом України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" передбачено, що „...пріоритетність розвитку агропромислового комплексу та соціальний розвиток села в національній економіці зумовлюється винятковою значущістю та незамінністю продукції сільського господарства в життєдіяльності людини і суспільства, потребою народження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури” [4].

Такі умови висувають підвищені вимоги до раціональної організації сільськогосподарського виробництва. Ефективність та конкурентоспроможність всіх його галузей значно залежить від матеріально-технічної бази, найважливішою складовою якої є основні виробничі засоби. Стан і рівень розвитку матеріально-технічної бази та її головної ланки — основних засобів виробництва — забезпечує пропорційний розвиток галузей агропромислового комплексу, удосконалення економічних взаємовідносин, чітку взаємодію потужностей з нарощування виробництва продукції, поліпшення її якості, транспортування, переробки і доведення до споживача. Актуальність теми зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного дослідження економічної ефективності використання та відтворення основних засобів у сучасних умовах.

Питання теорії і практики підвищення економічної ефективності основних засобів завжди викликали інтерес і привертали увагу не одного покоління вчених і практиків.

Теоретичному обґрунтуванню поняття основні засоби, матеріально-технічному забезпеченню і ефективності їх використання, відновлення та ремонту приділялась увага в працях Я.К. Білоуська, В.Г. Більського, Є.А. Бузовського, П.І. Гайдуцького, М.І. Геруна, П.М. Гарасима, В.А. Горемикіна, Я.С. Гукова, А.А. Демка, П.А. Денисенка, М.В. Зубця, Ю.О. Конкіна, М.П. Кононенко, В.І. Кравчука, Г.А. Лісовського, М.Г. Лобаса, М.Й. Маліка, І.П. Масла, М. Молодика, П.О. Мосіюка, В.М. Петрова, Г.М. Підлісецького, В.О. Питулька, Л.В. Погорілого, І.В. Тивоненка, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, С.С. Черепанова та ін. Науковим працям із даної проблеми характерно висловлювання протилежних думок і поглядів. Проте відсутність чіткої позиції вчених із питань підвищення економічної ефективності використання основних засобів у сільськогосподарських підприємствах свідчить про складність та актуальність цієї проблеми.

Окремі обґрунтовані пропозиції авторів можуть бути корисними для практиків, а деякі висловлені думки — темою подальших дискусій у середовищі економістів-аграрників.

Метою написання статті є узагальнення та уточнення системи показників визначення економічної ефективності використання основних засобів в аграрних підприємствах.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження економічної ефективності використання основних засобів є фундаментальні основи економічної теорії, наукові праці провідних вітчизняних та іноземних вчених, які присвячені даній тематиці. Під час дослідження використовується системний підхід для розкриття змісту категорій „основний капітал”, „основні засоби”, „основні фонди”, „необоротні активи”, а також монографічний, статистичний, метод групування та інші.

Результати дослідження. На даний час відтворювальний процес у сільському господарстві України зазвичай пов'язують з розвитком інноваційних технологій виробництва та науково-технічним прогресом.

Проведений аналіз економічної літератури показав, що можна виділити дві точки зору економістів з одного питання. Одні з них виділяють системний підхід під час аналізу використання і відтворення основних засобів, приводячи цілі системи взаємозалежних показників; інші підходять більш спрощено до цього питання, поділяючи їх тільки на дві групи чи приводячи лише кілька показників. Наприклад, А.С. Лібкінд під час аналізу використовує показники валової товарної продукції на одиницю основних засобів. Вважаємо, що цього недостатньо, оскільки кінцевим результатом виробництва продукції є отримання прибутку та визначення рентабельності виробництва [6].

Розглянемо точку зору вчених, що виділяють систему показників використання і відтворення основних засобів. До них можна віднести А.Ф. Бочко, який вважає, що для аналізу достатньо таких показників як фондовіддача і рентабельність. [2]. При чому перший — через відношення валової продукції до основних засобів, а другий — прибутку (чистого доходу) до суми основних і оборотних виробничих засобів.

Науковці в більшості притримуються точки зору, що під час аналізу ефективності слід використовувати систему показників, яка дає змогу проаналізувати різноманітні умови аграрного виробництва. Ф.К. Каюмов пропонує запровадити універсальний узагальнюючий показник „загальна ефективність основних засобів”, що визначається, як відношення чистого доходу (без доходу від добрив) до економічної оцінки землі і основних засобів за мінусом вартості меліоративних об’єктів” [5].

Так, Т.Н. Вечерко пропонує ефективність аналізувати за двома системами: одна служить для аналізу ступеню використання основних засобів у виробництві (обсяг виконаних робіт), а друга визначає їх ефективність через показники продуктивності праці, оборотності, фондовіддачі. Основним показником він пропонує вважати „рентабельність сукупного фонду — відношення чистого доходу до основних засобів за мінусом амортизації [3].

В.Є. Льмендєєв крім показників фондовіддачі, продуктивності праці, трудомісткості і матеріаломісткості запроваджує узагальнюючий показник, який розраховується як відношення вартості валової продукції за мінусом матеріальних затрат і оплати праці до середньорічної вартості основних засобів[4].

Поки що не розроблено єдину систему показників, які характеризують економічну ефективність використання основних засобів. Науковці висловлюють різні точки зору з цього питання і поки не дійшли до єдиної думки.

Найбільш прийнятна система показників, які характеризують використання основних засобів у сільському господарстві може складатися з наступних груп:

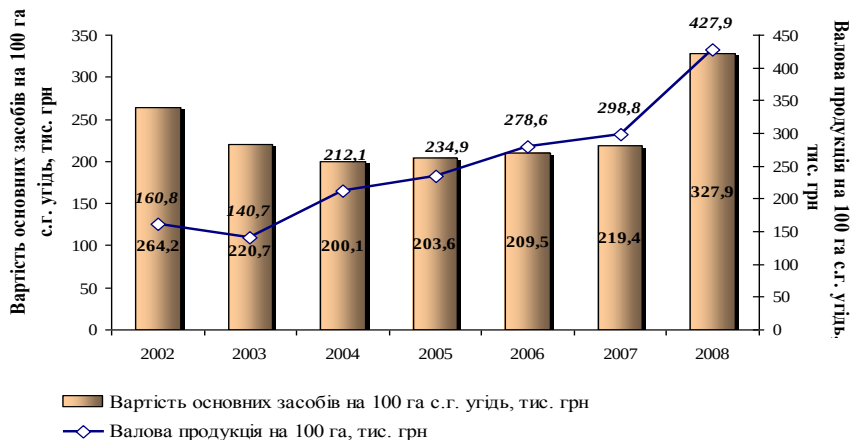
- показники забезпеченості основних засобів (фондозабезпеченість, фондоозброєність праці, сума амортизації на 100 га с.-г. угідь);
- показники руху і відтворення основних засобів (коефіцієнт зростання, коефіцієнт вибуття, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт сукупного відтворення, коефіцієнт приросту, коефіцієнт зношення, коефіцієнт придатності);
- показники економічної ефективності використання основних засобів (валова продукція, у тому числі рослинництва, тваринництва; товарна продукція; прибуток, на одиницю площі та на одного працюючого; вартість основного капіталу на 100 га ріллі, вартість основних засобів на 1 працюючого, вартість техніки на 100га. ріллі, сума амортизації на 100 га с.-г. угідь).

Також під час аналізу основних засобів варто використовувати техніко-економічні показники, що характеризують рівень використання окремих груп виробничих основних засобів (коефіцієнт покриття потреби у техніці, технічна оснащеність, забезпеченість комбайнами на 1000 га ріллі, забезпеченість тракторами на 1000 га ріллі).

Користуючись цими показниками, можна не тільки дати реальну оцінку ефективності, але і побачити нераціональне використання основних засобів, а й розробити практичні заходи щодо їх усунення.

Методологія дослідження проблеми ефективності, окрім заявлених часткових показників, вимагає опрацювання загальних показників (урожайність культур, продуктивність тварин, собівартість, товарна продукція, валова продукція на 100 га с.-г. угідь, на одного працівника, прибуток, рівень рентабельності), тобто таких, які характеризують економічні результати господарської діяльності підприємств, незважаючи на їх спеціалізацію, місце розташування та розміри. Під впливом певних обставин існуюча статистична звітність не дає змоги охопити всі сільськогосподарські підприємства, включаючи малі, через відсутність зіставлення та різну методологію збору інформації. Тому, дослідження зосереджуються на аграрних підприємствах, які звітують за формою 50 — с.-г. відповідно до адміністративно-територіальних районів Черкаської області.

Важливим фактором, що впливає на ефективність використання основних засобів є рівень фондозабезпеченості виробництва (рис.1).

Рис. 1. Динаміка вартості основних засобів та виробництва валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

* Розраховано автором

Матеріали рис. 1 свідчать, що в середньому у 2002 — 2008 роках спостерігається ріст валової продукції, що припадає на 100 га с.-г. угідь. Так в 2008 році вона становить 427,9 тис. грн.; у порівнянні з 2002 роком, збільшилась на 267,1 тис. грн. З проведених досліджень можна зробити висновки, що при зменшенні вартості основних засобів у 2003 — 2007 р.р. валова продукція зростає, що є позитивним явищем. Так, у 2008 р., в порівнянні з 2002 р., вартість основних засобів зросла на 24,1%, а валова продукція зросла майже у 2,5 рази.

Для визначення впливу фондозабезпеченості виробництва на ефективність використання основних засобів проведемо групування сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

1. Ефективність використання основних засобів залежно від рівня фондозабезпеченості виробництва в аграрних підприємствах Черкаської області, 2008р.*

Показники	Групи за вартістю основних засобів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн			Всього
	до 50	50,1–200	понад 200	
Кількість господарств у групі, одиниць	112	155	122	389
Вартість основних засобів на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	27,8	108,4	563,5	239,5
Валова продукція на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	226,3	251,6	842,1	439,3
Валова продукція на 1 зайнятого, тис. грн	67,9	79,6	135,1	104,5
Товарна продукція на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	268,1	312,6	548,4	380,0
Прибуток на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	29,2	35,5	86,8	50,9
Валова продукція на 1 грн основних засобів, грн	8,1	2,3	1,5	1,8
Товарна продукція на 1 грн основних засобів, грн	9,6	2,9	1,0	1,6
Прибуток на 1 грн основних засобів, грн	1,0	0,3	0,2	0,2
Рентабельність, %	12,2	12,8	18,8	15,5
Урожайність ц/га: зернових	42,5	49,5	49,0	47,8
соняшнику	18,8	21,0	23,2	21,1
цукрових буряків	374,1	324,2	326,5	335,0
Надій від 1 корови, кг	3608	3682	4905	4265
Середньодобові прирости ВРХ, г	389	437	506	461
Середньодобові прирости свиней, г	230	316	447	375
Поголів'я ВРХ на 100 га с.-г. угідь, голів	14	12	24	16

* Розраховано автором

Групування господарств показує: чим більша вартість основних засобів припадає на 100 га с.-г. угідь - тим більші результативні показники

діяльності: валова і товарна продукція, прибуток, рентабельність. Матеріали табл.1 свідчать, що при збільшенні вартості основних засобів на 100 га с.-г. угідь від першої до третьої групи майже на 38%, валова продукція на одиницю земельної площі збільшилась майже у 5 разів, прибуток у чотири рази. Аналогічна ситуація із показником рентабельності.

Аналіз результатів проведеного дослідження свідчить, що сільськогосподарські підприємства, які краще забезпечені основними виробничими засобами, одержують більше валової продукції і прибутку в розрахунку на одиницю земельної площі, в них вища урожайність культур і продуктивність тварин. У таких підприємствах вища продуктивність праці, рентабельність виробництва, вищий рівень матеріально-грошових витрат на одиницю продукції.

Це дає підставу стверджувати, що зміцнення матеріально-технічної бази, формування відповідних розмірів її головної ланки — основних виробничих засобів — є одним із важливих шляхів підвищення економічної ефективності їх використання.

Проте слід зауважити, що стан основних виробничих засобів сільськогосподарських підприємств в досліджуваному регіоні є критичним. Наявні силові і робочі машини, транспортні засоби в переважній більшості підприємств відпрацювали строки служби, вони надто зношені, потребують ремонту і заміни. Як наслідок — вони характеризуються низькою продуктивністю і ненадійністю у використанні. Є потреба у проведенні відповідного ремонту існуючих виробничих і споруд.

Важливою умовою поєднання обсягів виробництва продукції і необхідних розмірів основних засобів сільськогосподарського призначення є науково-обґрунтовані їх нормативи. Нормативами основних виробничих засобів передбачається обґрунтування питомої вартості будівель, споруд, силових і робочих машин, транспортних засобів, продуктивної робочої худоби, багаторічних насаджень, інших видів основних засобів на одиницю земельної площі, голову худоби і птиці залежно від рівня урожайності культур і продуктивності тварин.

В економічній літературі описуються різні методи розрахунку потреби основних засобів та обґрунтування їх нормативів. Це, зокрема, метод екстраполяції рядів динаміки, вибіркового обстеження, розрахунково-конструктивний. Ми вважаємо, що на даному етапі розвитку сільського господарства, враховуючи стан його матеріально-технічної бази найбільш вдалою є методика обґрунтування нормативів основних засобів на виробництво продукції рослинництва і тваринництва, розроблена науковцями Національного наукового центру „Інституту аграрної економіки”. Згідно з цією методикою, нормативи основних виробничих засобів обчислюються на прикладі розрахунково-конструктивного (модельного) господарства, яке базується на технологічних картах виробництва сільськогосподарської продукції. В основу обґрунтування

нормативів основних засобів враховано загальні показники розвитку сільського господарства, передбачені цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. №1158 [7].

Як свідчать проведені розрахунки, потреби основних засобів на підставі нормативів, необхідність в інвестиціях в основний капітал аграрного сектору Черкаської області лише для оновлення матеріально-технічної бази складають понад 13 млрд. грн.

Для кращого аналізу складу основних засобів у 2008 році та їх потреб на 2015 рік побудовано рис. 2.

Рис. 2. Склад та потреби в основних засобах аграрних підприємств на перспективу, тис.грн

Як видно із рис. 2 - найкращі сільськогосподарські підприємства Черкаської області забезпечені машинами і обладнанням та транспортними засобами, їх наявність від потреби становить відповідно 14% та 19%. Скрутна ситуація залишається з будинками і спорудами. В цілому в аграрних підприємствах наявність основних засобів становить 11,3% від їх потреби.

Кількісне збільшення основних засобів не завжди приводить до бажаної ефективності їхнього використання. Подальше збільшення розмірів основних засобів повинне супроводжуватися раціоналізацією їхньої структури, встановленням пропорційності між усіма засобами праці, а також різними їхніми групами і видами.

Висновки. На більшості аграрних підприємств Черкаської області впродовж останніх років спостерігається низький рівень забезпеченості основними засобами. Недостатня забезпеченість засобами праці може призвести до небажаних наслідків: зниження обсягів виробництва продукції, низької продуктивності праці, високої собівартості продукції, і, як наслідок, зниження джерел відтворення. У той же час наявність зайвих і

невикористовуваних основних засобів веде до збільшення витрати на продукцію, що призводить до зниження економічної ефективності виробництва. Саме цим пояснюється необхідність забезпечення та ефективного використання основних засобів. Джерелами оновлення та відтворення основних засобів в аграрних підприємствах є акумулювання коштів у вигляді амортизаційного фонду та купівля нових, які необхідні для виробничого процесу. В зв'язку з відсутністю кредитування подальшого розвитку потребують державні дотації на купівлю нової техніки, лізинг, оренду та розвиток дилерської мережі заводів-виробників. Тобто, потрібна така система фінансування оновлення основних засобів, яка б поєднувала державні дотації, кошти інвесторів і власні джерела аграрних підприємств для їх розширеного відтворення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоусько Я.К. Державна підтримка техніко — технологічного переоснащення аграрного виробництва / Білоусько Я.К., Товстопят В.Л. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 56 с.
2. Бочко А.Ф. Производственные фонды и финансы совхозов / Бочко А.Ф. — М.: Финансы, 1974. — 176с.
3. Вечерко Т.Н. Основные фонды — материальная база интенсификации колхозного производства / Вечерко Т.Н. — Минск: Урожай, 1975. — 245с.
4. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року"
5. Ильмендеев В.Е. Пути повышения эффективности использования основных производственных фондов в сельском хозяйстве / Ильмендеев В.Е. — Куйбышев, 1988. — 68с.
6. Каюмов Ф.К. Эффективность капиталовложений и основных фондов в хлопкосеющих хозяйствах / Каюмов Ф.К. — Ташкент: ФАН, 1977. — 212с.
7. Либкинд А.С. Статистический анализ основных фондов колхозов / Либкинд А.С. — М.: Статистика, 1964. — 96с.
8. Підлісецький Г.М. Основні засоби сільськогосподарського призначення: потреба та забезпеченість (проект)/ Г.М.Підлісецький, М.І.Герун — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 97 с.

Одержано 12.04.10

В статье рассматривается система показателей для оценки эффективности использования основных средств, проведен анализ фондообеспеченности производства в аграрных предприятиях Черкасской области. Необходимо не количественное увеличение основных средств, а их рациональная структура. Источниками финансирования должны стать государственные дотации, средства инвесторов и самих предприятий.

Ключевые слова: основные средства, капитал, воспроизводство, инновации, инвестиции..

The article deals with the system of indices for estimation of efficiency of the use of main assets. The analysis of the provision of agricultural enterprises of Cherkasy region with capital is carried out. The enterprises need not the increase of quantity of fixed assets but their rational structure. The sources of financing should be state subsidies, investments and the enterprises' own assets.

Key words: fixed assets, capital, reproduction, innovations, investment sources.

УДК 332.135

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ

В.В. БЛАЖЕСВА

ПВНЗ «Університет економіки та підприємництва»

У статті автором розглянуто особливості використання маркетингових інструментів для просування своїх територій на прикладі окремих країн світу (зокрема США, Німеччини, Великобританії, Шотландії, Румунії, Росії та інших). Особливістю розвитку регіонального маркетингу в цих країнах є те, що важливу роль у даному процесі відіграють органи державної влади.

Країни Західної Європи та Америки набагато раніше зрозуміли необхідність використання елементів регіонального маркетингу, ніж інші пострадянські країни. Це зумовлено швидким розвитком існуючих ринкових відносин, астрономічними темпами поширення досягнень науково-технічного прогресу тощо. Тепер кожна територія має в своєму арсеналі широкий спектр чинників, які характеризують її сильні сторони та конкурентоспроможність в цілому. І на даний час безліч сильних конкурентоспроможних територій з метою залучення до себе туристів, інвесторів, потенційних жителів і гостей зрозуміли, що єдиним шляхом у такому випадку є використання інструментів регіонального маркетингу.

Саме поняття «регіональний маркетинг» виникло в Європі на початку 80-х років, а в Україні та Росії воно набуло свого поширення дещо пізніше — у 90-х роках минулого століття. Дослідженнями даного питання займаються такі вчені: Н.М. Буняк і Т.В. Савчук, А.М. Лавров та В.С. Сурнін, П.О.Черномаз та О.В. Фінагіна, а також А.Л. Гапоненко, Е.П. Голубков, А.О.Старостіна, С.Є. Мартов. Серед закордонних вчених, які досліджували та досліджують важливість маркетингу в процесі конкуренції, є такі: М.Портер, який наголошує на необхідності використання маркетингових інструментів, які дозволяють вивчити потреби споживачів, конкурентні

переваги та донести інформацію до потрібних учасників ринку; А. Шромнік (польський вчений), який вважає, що місцеві органи влади відіграють важливу роль у плануванні регіонального маркетингу; І.В. Арженовський (російський дослідник) відстоює думку про те, що усі, кому не байдужа доля регіону, повинні займатись для створення регіональних конкурентних переваг власного регіону. А.П. Панкрухін (російський вчений) вважає, що в маркетингу територій об'єктом уваги та просування є територія в цілому і здійснюватись він може як усередині території, так і за її межами, і бути при цьому спрямованим на ефективне просування та розвиток конкурентних переваг території. А.Ф. Котлер (американський дослідник) процес планування маркетингу поділяє на 4 етапи: аналіз, планування, реалізація, контроль [6].

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною базою дослідження послужили наукові праці вітчизняних і закордонних вчених. При характеристиці особливостей використання регіонального маркетингу закордонними країнами світу, зокрема США, ФРН, Великобританії, Шотландії, Румунії, Росії, Ізраїлю, Польщі були використані методи системного аналізу, наукової абстракції та порівняння, а також методи індукції та дедукції при написанні висновків.

Результати досліджень. Основною метою регіонального маркетингу є залучення в регіон вітчизняних та іноземних інвесторів. Як свідчить практика господарювання, різні країни світу в останній час все більше концентрують свою увагу на використанні принципів та інструментів маркетингу відносно конкретного регіону.

Наприклад, у США, Англії, Німеччині та інших розвинених країнах світу для вивчення та розробки проблем розміщення об'єктів інвестицій залучається значна кількість економістів, математиків, соціологів, географів, статистиків і спеціалістів інших сфер. З цією метою створюються спеціальні лабораторії у різноманітних асоціаціях, в університетах тощо. Так, у Німеччині протягом останніх десятиріч функціонувало 3000 науково-дослідних інститутів, товариств і асоціацій, що займались питаннями територіального планування й прогнозування. Зараз у США міста готові продати навіть своє ім'я в обмін на інвестиції в міську інфраструктуру. Так, жителі техаського містечка Кларк перейменували його в Діш на честь супутникової мережі Dish Net. Місто Хафвэй у штаті Орегон уже шість років тому перетворився в Half.com [4].

Європейські міста відчули потребу в маркетингу пізніше, на початку 80-х років минулого століття, відчувши економічну конкуренцію “азіатських тигрів”. Багатьом містам, особливо промисловим, довелося шукати для себе нову маркетингову стратегію, щоб підтримати життєздатність і зберегти робочі місця. Тому тепер у Європі існують міста Моцарта й Шекспіра, Ван Гога й Андерсена, театральні, гірськолижні, торговельні, книжкові, ботанічні, винні, сировинні, кавові, музичні, ігрові міста [4].

Яскравий приклад ще одного типу — екзотичного — селища на березі шотландського озера Лох-Несс. Його маркетингова стратегія спрямована на періодичне нагадування “чудовиська Нессі”. Тому поселення на берегах цього холодного й непривабливого озера не знають відбою від туристів і займають лідируючі місця в Шотландії за обсягами доходів муніципальної скарбниці на одного жителя [4].

У Росії з'явилися свої міста, що взяли на озброєння маркетинг. Наприклад, містечко Мишкін на Волзі, що створило унікальний Музей миші. Проект користується такою популярністю, що зараз міська адміністрація намагається включити Мишкін у Золоте кільце Росії. А Великий Устюг став батьківщиною Діда Мороза й з кожним роком збільшує приплив інвестицій від сезонних туристів з усієї Росії [5].

У Великобританії, відповідно до концепції керівництва країни, застарілі судження про англійців як про консерваторів, країни замків і двоповерхових автобусів повинні піти в минуле. Старий імідж не дає Британії «розправити крила» й заявити про себе як про нову могутню державу. Потрібно, вважають автори концепції розвитку держави, забути про Вестмінстерське абатство й королівську скарбницю в Тауері як про британські символи й орієнтуватися на інтереси молоді [5].

Не так багато років тому румунські курорти приваблювали велику кількість туристів, проте з кожним роком у Румунію їх приїжджає усе менше. Причини зрозумілі усім: старі та несучасні готелі, низький сервіс, високі ціни. Тому власники румунського туристичного бізнесу вирішили виправити дану ситуацію і почати створення т.зв. «інформаційного плацдарму». Саме цим займаються 36 фірм, що об'єдналися в Національну асоціацію організаторів конференцій і виставок. Туристичні фірми сповнені рішучості пробитися на світовий «ринок подій» та включити країну в міжнародні туристичні каталоги, у тому числі й діловий туризм, брати участь у конкурсах на проведення міжнародних заходів. Асоціація вирішила створити власний каталог подій у Румунії до 2015 року, участь у яких може зацікавити закордонних клієнтів [5]. Козирем для Румунії-99 стало те, що із всіх європейських країн тільки тут можна було спостерігати повне сонячне затемнення 11 серпня 1999 року. Це природне явище послужило туристам гарною принадою. Місця в готелях виявилися заброньовані за чотири місяці до настання події. Великий бізнес робився на спеціальних сонцезахисних окулярах. Наплив туристів дозволив заробити підприємствам громадського харчування, торговцям сувенірами тощо.

Росія також активно працює у сфері поліпшення свого іміджу. Росія — це євразійська країна й не може бути байдужа до сприйняття її в азійському регіоні. В Азії одна з найбільш кваліфікованих організацій, що діють у даній області — Японський інститут облігаційних позик (The Japan Bud Research Institute — JBRJ). Напрями формування позитивного ділового іміджу Росії уперше були визначені в проекті «Концепції формування

позитивного образу Росії», які були підготовлені відділом зі зв'язків із громадськістю Російського центру сприяння іноземним інвестиціям при Міністерстві економіки РФ. Однак проект залишився проектом, а реальна практика дій російської влади поки ще далека від справді маркетингового підходу й демонструє до того ж непогодженість позицій.

Маркетинг іміджу території, в порівнянні з іншими стратегіями, є низьковитратним способом, тому що він не вимагає радикальних змін інфраструктури, а концентрує зусилля на поліпшенні комунікативних аспектів, інформації, що саме й спричиняє формування реальних фактів привабливості.

Розмір витрат на здійснення маркетингу іміджу залежить від іміджу території, що склався. Якщо він споконвічно позитивний (Венеція, Санкт-Петербург, які асоціюються переважно із цінним історичним минулим й архітектурною екзотикою), то на базі його потрібно лише створити цікавий та інформативний маршрут. З іншого боку: чим краще імідж території, тим більше пропозицій можна створити, тим виразніше складеться образ території в туриста, що її відвідав. Якщо територія має слабо виражений імідж, як, наприклад, в очах іноземців Україна, то необхідно прикласти великі зусилля для створення інформаційних потоків, реклами, облаштованості території, що вимагає певної кількості інвестицій. Крім цього, у міру збільшення інтересу до регіону, необхідно вкладати кошти в розвиток його інфраструктури та сфери обслуговування. Зайво традиційний імідж також може бути перешкодою розвитку країни. Наприклад, Великобританія часто оновлює власний імідж, тому що він не дозволяє представити країну динамічною й сучасною, що позначається на інвестиціях. Багато великих міст мають суперечливий або змішаний імідж. Найпоширеніший прийом у таких випадках є підкреслення позитивних рис і замовчування негативних. Так діють, наприклад, туроператори Таїланду або Індії. Турист залишає певну суму грошей у країні, що сприяє подальшому розвитку туризму й інфраструктури. Але деякі регіони, наприклад Каліфорнія, змушені проводити демаркетинг території шляхом відмови від модернізації, тому що інфраструктура не розрахована на занадто великий потік туристів. У цьому випадку туроператори відгукуються моментальним зниженням кількості пропозицій у даному регіоні [5].

Турфірми також беруть участь у маркетингу привабливості території, розвиваючи особливі риси, що гарантують конкурентні переваги території. Для туристів це найчастіше історично-архітектурні об'єкти: для Греції — Парфенон, для Франції — Ейфелева вежа, для Індії — Тадж-Махал. У Гаїті особливістю турпродукту стала енергетика центру містичних обрядів, де робиться акцент на екзотичність. Об'єктами маркетингу визначних пам'яток можуть також стати природні визначні місця (набережні рік, озера, моря, гори), відомі особистості. У випадку, коли визначних пам'яток немає, вони створюються.

Як бачимо, переважна більшість країн використовують елементи регіонального маркетингу з метою залучення до країни додаткових внутрішніх і зовнішніх інвесторів. Проте, не слід забувати, що соціальна сторона в такій ситуації також є досить важливою. А йдеться саме про туристів і відвідувачів регіону, які певним чином сприяють надходженню в бюджет додаткових доходів, здійснюючи витрати на харчування, прожиття, відпочинок, купівлю сувенірів, тощо.

Зарубіжний досвід свідчить про те, що забезпечення більшої кількості відвідувачів і туристів у регіоні можна покласти на т.зв. бюро з обслуговування гостей міста (БОГМ). Бюро з обслуговування гостей міста (БОГМ) — це місцева туристично-маркетингова організація, що спеціалізується на плануванні та організації з'їздів, зустрічей, конференцій і візитів у місті чи регіоні. БОГМ довели, що є ефективними інструментами розвитку туризму в багатьох країнах світу, однак свого розвитку в Україні вони ще не отримали. БОГМ допомагають організаціям в проведенні конференцій, виставок, тренінгів, семінарів і виїзного корпоративного відпочинку. Наприклад, послуги, що їх надає БОГМ міста Лонгв'ю (штат Техас, США) для проведення корпоративних та інших масових зустрічей, є наступними: лист-запрошення від місцевих урядовців; поїздки містом; допомога щодо планування конференції, зустрічі чи заходи; планування та складання графіку екскурсій та інших заходів; допомога щодо організації транспортних перевезень; інформація щодо вибору промовців, постачальників харчування, розваг, аудіо/відео обладнання, місця проведення приватних вечірок; допомога щодо замовлення кімнат у готелях та мотелях за спеціальними груповими тарифами; послуги з реєстрації учасників; замовлення карт і промоційних брошур Лонгв'ю та прилеглих територій; спеціальний банер/плакат, що показує учасникам місце реєстрації; розповсюдження прес-релізів серед усіх місцевих ЗМІ. Наприклад, одним з таких заходів є Весільні послуги, що їх надає БОГМ міста Новий Орлеан (штат Луїзіана).

У Німеччині для організації робіт з маркетингу міста Ессен було створене спеціальне об'єднання Essen Marketing GmbH з головною метою — позитивно впливати на сприйняття Ессена юридичними та фізичними особами, щоб вони могли охоче перебувати чи залишатись в місті, розвивати тут власний бізнес або контактувати з ним із інших міст за допомогою телекомунікацій. Так, Ессен першим серед міст Німеччини запропонував і розвиває співробітництво між містом і підприємствами, приватними інвесторами щодо охорони природного середовища. Більш узагальнені завдання щодо покращення факторів місцезнаходження та позиціонування міста виконує Товариство із стимулювання розвитку економіки м. Ессен (Essener Wirtschaftsforderung GmbH).

Досить велику роль у формуванні сприятливого іміджу у сфері туризму відіграють і засоби масової інформації. Для прикладу знову можна

привести досвід США. Журнал Travel+Leisure і телекомпанія CNN опублікували перелік міст США, які варто відвідати туристам. Рейтинг був складений на підставі опитування понад 60 тис. людей, які могли вибирати серед 25-ти найбільших мегаполісів країни. Опитування засвідчило, що найпривабливішими для туристів вважаються Новий Орлеан, Нью-Йорк, Портленд (штат Орегон) і Чарльстон (Південна Кароліна). Новий Орлеан цінують за його нічне життя і музику, Нью-Йорк — за театри, класичну музику, ресторани, бутіки, а також стильних місцевих жителів. Портленд був визнаний найбільш "екологічним" містом, окрім цього туристів приваблює якість його громадського транспорту, парки тощо. У Чарльстоні проживають найбільш доброзичливі люди. Крім того тут цікава архітектура та чудові антикварні магазини.

З метою залучення іноземних і внутрішніх інвестицій регіони з кожним роком все більше використовують сучасні інформаційні технології. Одним з таких інструментів є добре продуманий вебсайт, який створюватиме імідж території як привабливого місця для залучення інвестицій.

Вдалим прикладом такого інтерактивного підходу є вебсайт "Можливості Копенгагена" (Copenhagen Capacity), створений агенцією сприяння інвестицій в м. Копенгаген [1]. На цьому вебсайті можна здійснювати пошук за всіма компаніями, розташованими у місті, за різноманітними параметрами (назва фірми, кількість працівників, сфера діяльності, назва основної й дочірньої компанії тощо), що дає потенційному інвестору можливість знайти партнерів. Ще одним прикладом інтерактивного сайту для сприяння надходженню інвестицій є веб-сайт штату Вірджинія, який можна вважати довідником з цілого штату [2]. Цей сайт підтримує постійний інтерес у користувачів і дає відповіді на запитання інвестора.

Одним із прикладів ефективного застосування наявних інструментів маркетингу можна вважати досвід залучення іноземного капіталу Центром стимулювання інвестицій Ізраїлю [3]. Центр активно співпрацює зі всіма 35 посольствами Ізраїлю, які здійснюють пошук транснаціональних корпорацій — потенційних інвесторів у країнах перебування. При цьому проводиться аналіз фінансово-економічного стану потенційних інвесторів, їх історії, стратегії, мети, ринків, партнерів, порівнюються очікувані вимоги інвестора з національними інтересами Ізраїлю.

Прикладом ефективного використання маркетингових засобів для залучення інвестицій в країни з перехідною економікою є робота створеної у 1992 році Польської агенції з питань іноземних інвестицій [3]. Її діяльність значною мірою сприяла тому, що Польща зараз стала одним із лідерів серед країн Центральної і Східної Європи з залучення інвестицій із-за кордону. Щорічно до агенції надходить близько 1500 запитів від іноземних інвесторів, попередні відповіді на які надаються протягом доби після отримання запитів.

При цьому на основі майже 20% згаданих запитів у подальшому розгортається реалізація інвестиційних проектів.

У Російській Федерації в березні 1999 року була створена Агенція з питань залучення іноземних інвестицій Хабаровського краю [3]. Вона організовує зустрічі іноземних інвесторів в аеропорту, їх поїздки регіоном, надає допомогу у проведенні ділових зустрічей з відповідними офіційними особами тощо. Відділ маркетингу агенції забезпечує іноземних інвесторів інформацією про товари і послуги компаній, організацій та установ, які можуть знадобитися інвестору в ході реалізації проектів.

До передових ідей ефективного розвитку територій належить і кластерна концепція економічного і соціального розвитку, яка нині стала ефективним інструментом досягнення конкурентоспроможності багатьох країн. До числа найбільш розвинених у цьому відношенні країн, у яких рівень кластеризації економіки складає більше, ніж 65-70%, відносяться, перш за все, країни Західної і Південно-Західної Європи, Північної Америки, а також Японія, Індія та ряд країн арабського світу і Південно-Східної Азії. Існуючий світовий досвід переконливо доводить, що рівень кластеризації економіки виступає каталізатором зростання конкурентоспроможності країни, а також її окремих регіонів.

Узагальнюючою основою використання регіонального маркетингу є зростання ролі державного регулювання в сучасному ринковому суспільстві. Оскільки це регулювання має відповідати принципам функціонування соціально орієнтованого ринкового суспільства, соціальна політика має об'єктивно розширювати застосування маркетингових методів управління. Досвід США щодо залучення передових управлінських технологій до управління громадським сектором виявився дуже вдалим та ефективним, поширився у багатьох розвинених країнах — Канаді, Німеччині, Франції, Великобританії. Нині такі методи державного управління успішно впроваджуються в країнах із перехідною економікою — Польщі, Чехії, країнах Балтії.

У повній мірі це стосується й України, для якої підвищення конкурентоспроможності нині досить актуальне та визначально пов'язано з внутрішньою і зовнішньою економічною безпекою держави. Завдання підвищення конкурентоспроможності за рахунок формування нових і ефективних виробничих систем для України є пріоритетною і першочерговою проблемою. Лише успішне вирішення цієї проблеми дозволить Україні суттєво підвищити ефективність національної економіки і зміцнити економічний фундамент своєї незалежності.

Висновки. Регіональний маркетинг орієнтований на підвищення іміджу регіону, привабливості для інших країн, їхніх господарюючих суб'єктів, інших соціальних інститутів і населення, престижу в міжнародних організаціях. Маркетинг регіонів не ставить своєю метою конкретні акти купівлі-продажу і є некомерційним, хоча найважливіших опосередкованих

економічних результатів такого маркетингу досить багато. Як показує практика, закордонні країни досить ефективно та впевнено почали використовувати засоби маркетингу з метою залучення інвесторів, туристів і жителів до своїх країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Веб-сайт “Можливості Копенгагена” (Copenhagen Capacity). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.copcap.com/>.
2. Веб-сайт штату Вірджинія. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.yesvirginia.org/>.
3. Грамотнєв В.Е. Світова практика використання маркетингу для залучення іноземних інвестицій // Маркетинг в Україні. — 2003. — №5. — С.32–34.
4. Зачем городу маркетинг. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.liveinternet.ru/community/1286513/post32743288/>.
5. Панкрухин А.П. Маркетинг: учеб.пособие, обучающихся по специальности 080111 — «Маркетинг»/А.П. Панкрухин. — 5-е изд., стер. — Москва: Омега-Л, 2007. — 656 с.
6. Пастернак О.І. Економічний розвиток регіону: маркетингове забезпечення. Монографія / О.І. Пастернак, НАН України. Ін-т регіональних досліджень. — Львів, 2009 — 200 с.

Одержано 14.04.10

Рассмотрены особенности использования маркетинговых инструментов для продвижения своих территорий на примере отдельных стран мира. Региональный маркетинг ориентирован на повышение имиджа региона, привлекательности для других стран и населения, а также престижа в международных организациях.

Ключевые слова: маркетинг территорий, маркетинговая стратегия, деловой имидж, тур продукт, туристско-маркетинговая организация.

The peculiarities of using the marketing tools for the promotion of their territories on the example of some countries of the world are considered.

The regional marketing is aimed at improving the image of the region, its attractiveness for other countries and for the population and its prestige among the international organizations.

Keywords: territory marketing, marketing strategy, business image, tour product, tourism and marketing organization.

РОЗ'ЯСНЮВАЛЬНА РОБОТА ПОДАТКОВИХ ОРГАНІВ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДАТКОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

**П.М. БОРОВИК, кандидат економічних наук,
О.А. ЗАХАРЧУК, В.І. ГАЙДАЙ**

В статті досліджується сучасний стан роз'яснювальної роботи податкових органів, наводиться класифікація податкових консультацій, розглянуто проблеми проведення роз'яснювальної роботи податкових органів та пропонуються напрями вдосконалення діяльності підрозділів податкової служби, що надають податкові консультації.

Важливим інструментом податкового адміністрування, що з одного боку забезпечує попередження податкових злочинів і правопорушень, а з іншого — виховання податкової культури серед платників податків як в Україні так і в інших країнах світу є роз'яснювальна робота податкових органів. Проте, останнім часом в середовищі працівників податкової служби та окремих політиків тривають дискусії щодо доцільності подальшого використання цього методу співпраці податкових органів з платниками податків. Поряд з цим, сучасний стан роз'яснювальної роботи податкових органів часто не задовольняє вимоги платників, оскільки мала чисельність працівників відповідних служб, недостатній рівень їх професійної підготовки та відсутність належного методичного забезпечення діяльності служби податкових консультацій не дозволяє надавати всім платникам податків роз'яснювально-інформаційні послуги належного рівня.

Не дивлячись на те, що дослідженню процесів податкового регулювання економічних явищ і процесів, недолікам податкової системи України та напрямам її вдосконалення присвячено досить багато праць як провідних зарубіжних, так і вітчизняних науковців, проблематику проведення роз'яснювальної роботи податкових органів розглядають в окремих наукових працях лише В.Л. Андрущенко [1], В.А. Онищенко [2, 3], та Г.В. Василевська [4]. Нечисленність публікацій, присвячених проблематиці проведення роз'яснювальної роботи податкових органів, а також не вирішеність проблем діяльності масово-роз'яснювальних підрозділів податкової служби, зумовлюють необхідність подальших наукових пошуків напрямів вирішення проблемних аспектів цього виду діяльності в сфері оподаткування та були основною причиною проведення даного дослідження.

Метою даної статті є обґрунтування перспектив подальшого застосування роз'яснювальної роботи в практиці діяльності податкових органів.

Методика дослідження. Для виконання поставленої мети в ході проведення даної розвідки використано економіко-статистичні методи досліджень, зокрема монографічний метод, методи порівняння та економічного аналізу, графічний, а також табличний метод.

Результати дослідження. Чинним податковим законодавством передбачено, що податкові органи в Україні можуть проводити три види роз'яснювальних робіт:

- офіційні податкові роз'яснення;
- податкові роз'яснення органів податкової служби з метою забезпечення потреб платників податків;
- апеляційні податкові роз'яснення (податкові роз'яснення відповідних служб податкових органів за результатами податкових перевірок окремих відділів та управлінь податкової служби) (рис. 1).

Рис. 1. Види роз'яснювальної роботи податкових органів

Під офіційними податковими роз'ясненнями прийнято вважати оприлюднення офіційного розуміння окремих положень податкового законодавства органами ДПА в межах їх компетенції [5]. Насамперед, це роз'яснення податкового законодавства з приводу спірних питань в оподаткуванні фізичних і юридичних осіб, які публікуються в офіційній пресі та друкованих виданнях державної податкової служби. Варто зазначити, що такі податкові роз'яснення не мають статусу нормативно-правових актів, і за своєю сутністю є просто офіційним трактуванням ДПА якоїсь незрозумілої або двоякої позиції податкового законодавства [5].

Податкові роз'яснення з метою забезпечення інформаційних потреб платників податків надаються у разі зміни податкового законодавства, а також з метою задоволення інформаційних потреб платників відділами та управліннями масово-роз'яснювальної роботи податкових органів України через засоби масової інформації, або у відповідь на звернення платників з метою тлумачення окремих спірних питань податкового законодавства та позиції ДПА України стосовно таких дискусійних питань [6].

Апеляційні податкові роз'яснення надаються відділами та управліннями апеляційного узгодження зобов'язань платників податків

перед бюджетами та державними цільовими фондами відповідно до вимог Положення про порядок подання та розгляду скарг платників податків органами державної податкової служби, затвердженого наказом ДПА України від 03.03.1998 р. №93 [7].

Слід зазначити, що офіційні податкові роз'яснення надаються виключно ДПА України, апеляційні податкові роз'яснення — на рівні обласних державних податкових адміністрацій та ДПА України, і лише роз'яснення податкового законодавства з метою задоволення потреб платників податків надаються органами податкової служби базового рівня — тобто, проводяться відділами та секторами масово-роз'яснювальної роботи районних і міських державних податкових інспекцій.

Аналіз роз'яснювальної роботи податкових органів нами проведено на прикладі ДПІ в одному з районів Черкаської області, показники діяльності сектору консультативної роботи якої наведено в таблиці 1.

**1. Динаміка показників діяльності
сектору масово-роз'яснювальної роботи досліджуваної ДПІ***

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Проведено семінарів, присвячених роз'ясненню податкового законодавства серед платників податків	6	7	8	10
Опубліковано податкових консультацій у місцевій пресі	12	15	18	25
Проведено консультацій з використанням радіо та телебачення	2	3	4	8
Загалом роз'яснювальних заходів	20	25	30	43

*За оперативними даними однієї з державних податкових інспекцій Черкаської області.

Аналізуючи дані таблиці 1, можна зазначити, що в 2006 році сектором роз'яснення податкового законодавства серед платників податків району проведено 20 публічних масово-роз'яснювальних заходів, а в 2009 році їх кількість загалом з ДПІ, порівняно з 2006 роком, зросла більше, ніж вдвічі.

Проведення зазначеної роботи позитивно вплинуло на мобілізацію податків, зборів і платежів до бюджету загалом з ДПІ (табл. 2).

Дані таблиці засвідчують, що витрати на проведення масово-роз'яснювальної роботи, поряд з іншими заходами досліджуваної ДПІ спричинили зростання мобілізованих сум податкових надходжень із досліджуваної податкової інспекції майже вдвічі та скорочення в чотири рази (на 600 тис. грн.) розмірів податкової заборгованості.

Показники таблиці також свідчать, що частка витрат на проведення масово-роз'яснювальної роботи в структурі податкового боргу в ДПІ зросла майже втричі, що пояснюється скороченням розміру податкового боргу. Крім того, у досліджуваній ДПІ спостерігається скорочення на 2/3 частки витрат на масово-роз'яснювальну роботу в загальних обсягах мобілізованих податкових надходжень.

2. Частка витрат на роз'яснювальну роботу в сумах податкового боргу та мобілізованих податкових надходжень у досліджуваній ДПІ*

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Податковий борг, млн грн.	0,8	0,6	0,5	0,2
Мобілізовано податкових надходжень, млн грн.	4,2	4,7	5,9	8,1
<i>Темп росту (базисний), %</i>				
Податковий борг	x	75	62,5	25
Мобілізовані податкові надходження.	x	111,9	140,5	192,9
<i>Питома вага витрат досліджуваної ДПІ на проведення масово-роз'яснювальної роботи у% до загальної суми:</i>				
– податкового боргу	0,4	0,5	0,7	1,1
– мобілізованих податкових надходжень	2,1	1,9	1,7	0,9

*За оперативними даними однієї з державних податкових інспекцій Черкаської області.

Поряд з цим, варто відмітити, що за результатами одного з видів роз'яснювальної роботи податкових органів — апеляційних роз'яснень податкового законодавства - в даній ДПІ окремі податкові рішення-повідомлення було скасовано, в результаті чого до бюджету не надійшли значні суми податків і фінансових санкцій (табл. 3).

3. Динаміка сум нарахованих податків і платежів та відмінених в ході апеляційного узгодження повідомлень-рішень по досліджуваній ДПІ*

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Нараховано податків, платежів і фінансових санкцій, млн грн.	5,0	5,5	6,5	8,5
Відмінени повідомлення-рішення в ході їх апеляційного узгодження, млн грн.	0,2	0,2	0,2	0,3
Нараховано податків, платежів і санкцій за мінусом донарахувань, відмінених в ході апеляційного узгодження, млн грн.	4,9	5,3	6,3	8,2
Частка відмінених у ході апеляційного узгодження сум податків і фінансових санкцій у загальній сумі мобілізованих податкових надходжень, %	4,4	4,3	3,4	3,3

*За оперативними даними однієї з державних податкових інспекцій Черкаської області.

Дані таблиці 3 засвідчили, що за 2006–2009 роки в ході апеляційного узгодження сум податків і штрафних санкцій, нарахованих відділом контрольно-перевірочної роботи досліджуваної ДПІ, управлінням апеляційного узгодження зобов'язань платників податків ДПА в Черкаській області було відмінено досить значні суми донарахувань. При цьому, загальна сума відмінених у ході апеляційного оскарження результатів

податкових перевірок податків, зборів, платежів і фінансових санкцій у ДПП зросла за 4 роки на 50%. Поряд з цим, частка відмінених сум податкових нарахувань у загальній сумі податкових надходжень до бюджетів у районі за досліджуваний період скоротилась на 1/4.

Варто зазначити, що саме відміна податкових рішень-повідомлень у ході апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань та апеляційні податкові роз'яснення як явище, на думку окремих податківців, суттєво перешкоджають виконанню плану мобілізації податкових надходжень і зумовлюють необхідність відміни сучасного порядку проведення апеляційної роз'яснювальної роботи податкових органів [8].

Поряд з цим, можливість апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань платників податків, нарахованих їм за результатами податкових перевірок з одного боку, стримує податківців від дій, що суперечать нормам чинного законодавства, а з іншого — сприяє підвищенню рівня суспільної довіри до податкових органів і зростанню їх авторитету серед платників.

Крім того, слід зазначити, що втрати бюджету внаслідок діяльності апеляційних підрозділів податкової служби, як свідчать дані таблиці 3, є порівняно невеликими та перекриваються за рахунок скорочення податкової заборгованості, що є наслідком податкового адміністрування, складовою якого, як відомо, є масово-роз'яснювальна робота органів податкової служби України.

Загалом, сучасний стан роз'яснювальної роботи податкових органів сприяє вихованню податкової культури в суспільстві, а також забезпечує виконання контрольних функцій з боку апеляційних підрозділів податкової служби за тими структурними одиницями податкових органів, що здійснюють податкові перевірки.

Поряд з цим, недостатній рівень консультування масово-роз'яснювальними підрозділами податкової служби платників податків зумовлює необхідність проведення наступних заходів:

- підготовки для підрозділів державної податкової служби України фахівців нової спеціальності — «Податкове консультування»;
- розробки та запровадження в практику роботи податкових органів нового програмного продукту — АРМу «Податкові консультації», який поряд із програмним продуктом «Ліга» значно полегшить і прискорить роз'яснювальну роботу податкових консультантів.

Висновки. Зважаючи на позитивну динаміку показників ефективності роз'яснювальної роботи досліджуваної ДПП, на наше переконання, необхідність її проведення серед платників податків, особливо з використанням сучасних методів і форм податкового консультування не може викликати сумнівів. Що ж до апеляційного узгодження податкових зобов'язань платників податків та апеляційних роз'яснень податкового законодавства, то їх використання є важливою передумовою зростання довіри платників податків до органів ДПА, що також вимагає використання апеляційних роз'яснень податкового законодавства в практиці їх роботи.

Поряд з цим, недостатній рівень податкового консультування платників зумовлює необхідність підготовки фахівців нової спеціальності «Податкове консультування», а також розробки та запровадження в практику діяльності податкових органів нового програмного продукту АРМу «Податкові консультації».

У той же час, зважаючи на проблеми апеляційного узгодження податкових зобов'язань платників податків за результатами податкових перевірок, необхідність вдосконалення порядку його проведення вимагає подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво / В.Л. Андрущенко // Фінанси України. — 2003. — № 6. — С. 27–35.
2. Василевська Г.В. Економічні засади теорії податкового адміністрування в Україні. / Г.В. Василевська // Економічний аналіз. — 2008. — № 3(19). — С. 76–81.
3. Онищенко В.А. Організація роботи з платниками у податковій службі України / В.А. Онищенко // Вісник податкової служби України. — 2001. — № 28. — С. 49–60.
4. Онищенко В. Податкові консультанти — нова сфера надання допомоги платникам податків / В.А. Онищенко // Вісник податкової служби України. — 2001. — № 33. — С. 14–23.
5. Закон України від 21.12.00 № 2181-III «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», зі змінами та доповненнями — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». — 2010.
6. Закон України «Про державну податкову службу в Україні» від 04.12.90 № 509-ХІІ, зі змінами і доповненнями — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». — 2010.
7. Наказ ДПА України №93 від 03.03.1998 р. «Про внесення змін до Положення про порядок подання та розгляду скарг платників податків органами державної податкової служби» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». — 2010.
8. Проблеми апеляційного узгодження сум податкових зобов'язань платників податків — [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://www.tax_appellate.net/data2007/base31/ ukr312319.html — 2007.

Одержано 19.04.10

Недостаточный современный уровень консультирования налогоплательщиков предопределяет необходимость подготовки специалистов новой профессии «Налоговое консультирование» а также

разработки и внедрения в практику деятельности налоговых органов нового программного продукта «Налоговые консультации».

Ключевые слова: *налоговая консультация, налоговые разъяснения, апелляционное согласование налоговых обязательств.*

The necessity of training the professionals in tax consulting along with the development and introduction of a new programme product “Tax Consultations” into practice of tax authorities is determined by the insufficient modern level of consulting the taxpayers.

Key words: *tax consultation, tax elucidations, appellate coordination of tax obligations.*

УДК 338.2; 631.1

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**А.Ф. БУРИК, О.М. СВІТОВИЙ, А.О. ХАРЕНКО, кандидати
економічних наук**

В статті представлені проектні розрахунки щодо оптимізації розмірів сільськогосподарських підприємств Черкаської області різних виробничих напрямів, перспектив їх розвитку на найближчі п'ять років. Розглянуто питання вдосконалення технологій виробництва та визначена ефективність запропонованих заходів.

Орієнтиром у перспективному розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств є спеціалізація і концентрація на основі раціональних розмірів із застосуванням енергозберігаючих технологій у рослинництві і тваринництві, перспективних сортів рослин і порід тварин. Кожне сільськогосподарське підприємство в ринкових умовах метою виробництва визначає одержання максимального прибутку при мінімальних витратах для повнішого задоволення матеріальних потреб як власне засновників, так і усіх працівників. Вирішувати дану проблему можна кількома шляхами, застосовуючи різні технології вирощування сільськогосподарських культур.

Питання прискореного розвитку вітчизняного сільського господарства, оптимізації розмірів аграрних формувань, підвищення ефективності виробництва на основі впровадження прогресивних технологій знайшли відображення в наукових працях В.А. Амбросова, С.І. Дем'яненка, Т.Г. Маренич, Л.Г. Мельника, В.Я. Месель–Веселяка, П.Т. Саблука,

М.Й. Хорунжого та інших. Проте наявність великої кількості невирішених проблем в даній галузі вказує на те, що багато питань залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого дослідження.

Метою даної статті є визначення шляхів щодо перспективного розвитку сільськогосподарських підприємств на основі їх раціональних розмірів і запровадження інтенсивних енергозберігаючих технологій в аграрному виробництві.

Методика досліджень. У процесі досліджень використовувалися такі методи, як монографічний, економіко-статистичний, системно-структурного аналізу.

Результати досліджень. Дослідження щодо оптимальних розмірів сільськогосподарських підприємств показали, що найкраще себе зарекомендували господарства з площею сільськогосподарських угідь понад 2501 га. При розробці проекту за основу було взято підприємство з загальною площею 3000 га і більше (доведено, що при такій площі найбільш ефективно використовуються ресурси і зменшуються адміністративні та транспортні витрати), адже розміри виробництва та собівартість продукції мають зворотну залежність [1, с. 147]. Оскільки нормативними документами передбачено, що сіножаті та пасовища передаються на баланс сільської ради, а багаторічні насадження у великих агроформуваннях майже зникли, нами прийнято, що вся вищевказана площа знаходиться під ріллею.

Рекомендовані виробничі напрями: зерно-буяково-скотарський, виробництво продукції рослинництва, свинарський.

Рекомендовані районовані сорти та гібриди сільськогосподарських культур: озима пшениця — Гардемарин, Краснодарське 99, Ясочка, Фарандоль, Супутниця; озиме жито — Супутник 38; ячмінь — Геліос, Аскольд, Скарлет, Лотос, Гама, Зоряний, Корона; кукурудза — Харківський 291МВ, Берег МВ, Сталкер, Ударник, Явір 180 СВ, Богатир, Наутилус, Гран 310, Кремінь 200 СВ, Сидорів 251 МВ, Елегія МВ, Євро 301 МВ, РМ 011, Бершадь; овес — Раньостиглий, Ант, Радужний; горох — Елегант, Ароніс, Банан, Плутон, Універ, Вінець; гречка — Слобожанка, Камлот, Конто; просо — Золотисте, Золушка, Лана, Новокиївське 01; буряки цукрові — Олівія, Ахат, Галілео, Скандік, Білоцерківський ЧС 90, Іванівсько — Веселоподільський ЧС 84, КВ-Вінниця, БЦ-СІД, Константа, Софія; соняшник — Український 1, Альфа, Лакомка, Еней, Шайтана (РТ 002), Арена ПР, Гетьман F 1, Аліенор, Альтан, ПР63А90, Флоре; кормові буряки — Центаур-полі, Урсус-полі, Косіма, Уманський кормовий — 2, Селена; люцерна посівна — Єва, Серафима.

Рекомендовані породи тварин: великої рогатої худоби — симентальська порода, чорно-ряба; свиней — велика біла, українська степова біла, ландрас, естонська бекона та полтавський заводський тип м'ясних свиней, миргородська, українська степова ряба, північнокавказька, велика чорна.

За допомогою економіко-математичного методу встановлено, що раціональні розміри сільськогосподарських підприємств (табл. 1) зерно-буяково-скотарського виробничого напрямку для досліджуваного регіону коливаються від 2999 до 3176 га; підприємств, що займаються діяльністю лише в галузі рослинництва, — 2996–3013 га та свинарського — 2876–3016 га. При проектуванні структури посівних площ враховувалися наступні чинники: дотримання науково обґрунтованих сівозмін та в міру можливостей максимальне забезпечення тваринництва власними кормами. Проведені розрахунки показали, що при середньому розмірі зерно-буяково-скотарського напрямку підприємства у 3000 га, можна на заданих умовах утримувати 600 корів (продуктивність 5000 л), відповідний шлейф молодяку великої рогатої худоби в 960 голів та 12 свиноматок, які щороку будуть давати приплід у розрахунку на 1 голову - 16 голів.

1. Порівняння результатів проектування рекомендованих підприємств різними методами

Показник	Зерно-буяково-скотарський виробничий напрям	Виробництво продукції рослинництва	Виробництво м'яса свиней
Виручка, тис. грн.	14725,1	13231,7	18121,0
Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	10358,0	8326,7	12842,8
Прибуток, тис. грн.	4367,1	4905,0	5278,2
Рівень рентабельності, %	42,2	58,9	41,1
Площі ріллі для одержання зазначеного результату, га	2999–3176	2996–3013	2876–3016
Одержано прибутку на 1 га ріллі, грн.	1455,7	1635,0	1759,4
Потреба в тракторах, ет. тракторів	19,0	14,1	11,5
в т.ч. орних	10,0	10,0	7,7
просапних	9,0	4,1	3,8
Потреба у працівниках, чол..	145	65	149

Щодо підприємств свинарського напрямку, на заданій площі можна розмістити комплекс з виробництва м'яса свиней на одночасну постановку шість тисяч місць (протягом року передбачається два обороти; забезпечення господарства тваринами планується за рахунок утримання 600 основних свиноматок, які будуть пороситися двічі на рік і за один опорос буде одержано по 10 поросят; заплановано турові опороси, а запліднення проводитиметься штучно; щороку оновлення основного стада становить 33%; свині надходять на реалізацію живою вагою 100 кг; маса поросят при народженні — 1 кг; середньодобовий приріст — 550 г).

Станом на 2008 рік сільськогосподарські підприємства Черкаської області володіли 841,8 тис. гектарів ріллі, за умови збереження

землекористування на даному рівні у 2015 році, загальна кількість підприємств оптимальних розмірів на території регіону становитиме 281 одиницю (841800 / 3000).

Розрахуємо кількість підприємств першого із вказаних виробничих напрямів, оскільки лише вони виробляють молоко. Встановлено, що в одному такому підприємстві виробляється 30000 ц молока, з яких 1468,0 ц використовується на виробничі потреби та 100 ц на громадське харчування. Отже, загальний обсяг молока, що реалізується за межі господарства, — 28432 ц. При розрахунку обсягу молока, що виробляється сільськогосподарськими підприємствами, вважаємо за необхідне додати молоко, яке буде реалізовуватися за межі області, через наближеність переробних підприємств (20% від обсягу на забезпечення фізіологічної норми населення області).

Загальний обсяг молока становить: $2533460,0 \cdot 1,2 = 3040152$ ц. Кількість підприємств, здатних виробити такий обсяг: $3040152 / 28432,0 = 107$. Поголів'я корів у них становитиме: $107 \cdot 600 = 64200$ голів.

Другим типом господарств є підприємства із свинарським виробничим напрямом. В 70–80-х роках ХХ століття було обґрунтовано доцільність кількості господарств даного напрямку в Черкаській області на рівні 40 одиниць, перевищення їх кількості негативно б впливало на екологію регіону. Такі комплекси в основному були розраховані на 6000 голів одночасної відгодівлі. Нами заплановано залишити також 40 підприємств, що займаються виробництвом м'яса свиней.

Кількість підприємств, що займатимуться лише рослинництвом, становить: $281(\text{загальна кількість господарств}) - 107(\text{зерно-буряко-скотарський напрям}) - 40(\text{свинарський напрям}) = 134$. Розглянемо виробничі можливості кожної з груп спроектованих підприємств станом на 2015 рік (табл. 2).

Сільськогосподарські підприємства Черкаської області матимуть значні можливості постачання за межі регіону зерна, ріпаку, цукру та м'яса свиней (табл. 3). Нестача олії та м'яса ВРХ перекриватиметься за рахунок ввезення з інших регіонів держави.

Регіональна спеціалізація господарств в умовах ринкових відносин залежить від наявності кваліфікованої робочої сили, пунктів переробки і реалізації продукції. Господарства, що спеціалізуються на виробництві продукції свинарства, розміщуються по два на район (висока концентрація поголів'я свиней негативно впливає на екологію). Підприємства рослинницького виробничого напрямку розміщуються на всій території області, проте їх концентрація зростає з сходу на захід регіону. Підприємства, що займаються скотарством, можуть бути сконцентровані в Золотоніському, Чорнобаївському, Черкаському, Корсунь-Шевченківському, Звенигородському, Тальнівському, Уманському районах, де спостерігається висока концентрація населення та наявність відповідних переробних підприємств (ЗАТ „Юрія” м. Черкаси, Звенигородський та Канівський сиркомбінати).

2. Виробничі можливості спроектованих господарств різних напрямів спеціалізації станом на 2015 рік

Продукція	Виробляється одним підприємством, ц	Кількість господарств	Всього вироблено, ц	у т.ч. буде використано	
				в господарствах	за їх межами
Зерно-бураково-скотарський напрям					
Зерно	75720,0	107	8102040,0	2686491,8	5415548,2
Цукрові буряки	240000,0	107	25680000,0	—	25680000,0
Олія	272,8	107	29189,6	3210,0	25979,6
Молоко	30000,0	107	3210000,0	167776,0	3042224,0
М'ясо ВРХ (у живій вазі)	2452,8	107	262449,6	—	262449,6
М'ясо свиней (у живій вазі)	264,8	107	28333,6	5350,0	22983,4
Рослинницький напрям					
Зерно	96200,0	134	12890800,0	1012236,0	11878564,0
Цукрові буряки	240000,0	134	32160000,0	—	32160000,0
Озимий ріпак	21000,0	134	2814000,0	—	2814000,0
Свинарський напрям					
Зерно	125700,0	40	5028000,0	2827800,0	2200200,0
Цукрові буряки	115600,0	40	4624000,0	—	4624000,0
Олія	1364,0	40	54560,0	1200,0	53360,0
М'ясо свиней (у живій вазі)	12000,0	40	480000,0	2000,0	478000,0

3. Розподіл реалізації продукції між Черкаською областю та збутом за її межами в 2015 році, ц

Продукція	Необхідно для забезпечення фізіологічних норм харчування населення регіону	Обсяг продукції, що реалізуватиметься за межами підприємств	у тому числі	
			в межах регіону	за межами регіону
Зерно	1227251,0	19494312,0	1227251,0	18267061,0
Цукрові буряки (у перерахунку на цукор)	461738,0	8120320,0	461738,0	7658582,0
Олія	157963,0	79339,6	79339,6	—
Озимий ріпак	—	2814000,0	—	2814000,0
Молоко	2533460,0	3042224,0	2533460,0	508764,0
М'ясо ВРХ (у забійній вазі)	166008,3	144347,3	144347,3	—
М'ясо свиней (у забійній вазі)	221344,4	360708,0	221344,4	139363,6

Примітка: перерахунок цукрових буряків у цукор — коефіцієнт 0,13 (протягом останніх років у підприємствах області показник цукристості був на рівні 12,0–14,0%). Вихід м'яса у забійній вазі відносно живої ваги тварин для великої рогатої худоби взято на рівні 55,0%, а свиней — 72,0%.

Впровадження рекомендованих параметрів сільськогосподарських підприємств дасть можливість у 2015 році, порівняно з 2000 роком, збільшити обсяги виробництва: зерна — удвічі, цукрових буряків — у 9 разів, молока — на 27%, м'яса ВРХ — 17,4%, м'яса свиней — утричі.

Розглянемо ефективність впровадження інтенсивних енергозберігаючих технологій за деякими сільськогосподарськими культурами. Визначаючись з вибором технологій в рослинництві, необхідно враховувати стан матеріально-технічної бази господарюючого суб'єкта, фінансові можливості та забезпечення кваліфікованими кадрами. Багато аграрних підприємств не мають відповідної кількості сільськогосподарської техніки, оскільки за минулий період у країні забезпеченість нею зменшилася в 2,5–5,4 рази [2, с. 71]. Фактичні строки експлуатації більшості основних засобів у 2–2,5 рази перевищують нормативні [3, с. 12–13]. Також слід брати до уваги родючість ґрунту та вміст у ньому рухомих сполук поживних речовин.

Аналіз застосування інтенсивних технологій на вирощуванні кукурудзи на зерно свідчить, що, порівняно зі звичайною поліпшеною технологією, інтенсивна технологія потребує на 20% більше витрат у розрахунку на 1 га, але вихід продукції вищий на 40%, високо інтенсивна технологія потребує на 37,1% збільшення витрат на одиницю площі, але урожайність зростає вдвічі. Звичайно ж тут потрібно мати необхідну кількість матеріально-технічних ресурсів і працівників відповідної кваліфікації. Це ще раз підтверджує необхідність якнайшвидшого відновлення виробничого потенціалу галузі.

При високо інтенсивній технології вирощування кукурудзи на зерно частка матеріальних витрат має бути на рівні 81,2%, у тому числі третина витрат — на застосування мінеральних добрив, 14,3% витрат — на насіння, 4,8% — на засоби захисту рослин. Порівняно з традиційною технологією, значно зменшується частка пально-мастильних матеріалів, удвічі менший відсоток витрат на оплату праці з нарахуваннями.

При застосуванні інтенсивної поліпшеної технології вирощування кукурудзи на зерно, порівняно зі звичайною поліпшеною, майже не зростає частка матеріальних витрат, але, за рахунок збільшення внесення мінеральних добрив і використання високопродуктивної техніки, що в свою чергу зменшує витрати на паливо-мастильні матеріали, амортизаційні відрахування та поточний ремонт, досягається вищий результат. Застосування кращих сортів і гібридів кукурудзи на зерно дає змогу не тільки забезпечити підвищення урожайності, але, незважаючи на їх вищу вартість, зменшити відсоток у структурі виробничих витрат 1 ц продукції на 1,6 відсоткові пункти.

Перевага енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур полягає в тому, що при зменшенні витрат на 1 га посіву можна зберегти ту саму продуктивність поля, тобто урожайність,

застосовувавши комбіновані та широкозахватні агрегати, і виконувати мінімально допустиму кількість технологічних операцій. Дослідженнями встановлено, що при вирощуванні соняшнику, більш раціонально скомбінувавши наявні виробничі ресурси та застосовувавши енергозберігаючі технологічні операції, можна одержати заплановану продуктивність поля та зменшити на 13% витрати. Якщо розглянути інші варіанти поліпшених технологічних операцій, наприклад, застосування найновіших та ефективніших розкидачів мінеральних добрив або машин для більш рівномірного внесення гербіцидів та отрутохімікатів, то можна досягти потрібної урожайності з меншими витратами ресурсів. Тоді виробнича собівартість 1 ц насіння соняшнику була б ще нижчою. Проте через обмежені фінансові можливості не кожне сільськогосподарське підприємство може придбати таку техніку.

Розглянемо, наприклад, розрахунковий рівень прибутку та рентабельності соняшнику при різних технологіях, взявши за ціну реалізації лише мінімально допустиму для звичайної технології (табл. 4).

4. Розрахунок прибутку та рівня рентабельності насіння соняшнику за різних технологій вирощування

Варіант технології	Урожайність ц/га	Повна собівартість, грн./ц	Ціна реалізації, грн./ц	Прибуток, грн./ц	Рівень рентабельності, %
Звичайна	15	136,83	150	13,17	9,6
Звичайна поліпшена	15	127,92	150	22,08	17,3
Інтенсивна	25	97,75	150	52,25	53,5
Інтенсивна поліпшена	25	92,47	150	57,53	62,2
Інтенсивна енергозберігаюча	25	84,89	150	65,11	76,7
Високоінтенсивна	30	77,12	150	72,88	94,5
Високоінтенсивна енергозберігаюча	30	74,38	150	75,62	101,7

Показники таблиці свідчать про те, що при інтенсивних технологіях, у тому числі й енергозберігаючих, навіть при цій мінімально допустимій ціні досягається рентабельність від 53,5 до 76,7%, а при високо інтенсивних — до 101,7%. Максимальний прибуток у цьому випадку може становити до 75,2 грн. на 1 ц. Звичайні ж технології можуть забезпечити рентабельність лише до 17,3%, а прибутку в розрахунку на 1 ц продукції — до 22,08 грн.

Ефективність застосування різних технологій вирощування кукурудзи на зерно розглянемо в табл. 5, в якій технології вирощування цієї сільськогосподарської культури розташовані в порядку зростання розрахункової урожайності. Ціну реалізації, як і в попередній таблиці, взято на рівні мінімально допустимої ціни при найпростішій технології вирощування.

5. Розрахунок прибутку та рівня рентабельності кукурудзи на зерно за різних технологій вирощування

Варіант технології	Урожайність ц/га	Повна собівартість, грн./ц	Ціна реалізації, грн./ц	Прибуток, грн./ц	Рівень рентабельності, %
Звичайна	50	48,89	54	5,11	10,5
Звичайна поліпшена	50	46,86	54	7,14	15,2
Інтенсивна	70	41,54	54	12,46	30,0
Інтенсивна поліпшена	70	39,81	54	14,19	35,6
Інтенсивна енергозберігаюча	70	37,61	54	16,39	43,6
Високо інтенсивна	100	34,19	54	19,81	57,9
Високо інтенсивна енергозберігаюча	100	32,67	54	21,33	65,3

Як видно із даних табл. 5, при покращенні технологій прибуток на 1 ц продукції зростає і максимально досягає 21,33 грн. за 1 ц. При цьому рентабельність підвищується до 54,8 відсоткових пунктів при високо інтенсивній енергозберігаючій технології, порівняно зі звичайною.

Ціну на сільськогосподарську продукцію формує ринок. За економічним змістом ціна, як стверджує П.Т. Саблук, є грошовим виразом вартості [4, с. 113]. Проте, спостерігається її значне коливання, що пов'язано з урожайними та неурожайними роками і не завжди на користь вітчизняних товаровиробників. Крім того, необхідно звернути увагу та те, що економічна самостійність сільськогосподарського підприємства означає повну відповідальність за результати господарської діяльності [5, с. 503]. Тому важливо впроваджувати інтенсивні енергозберігаючі технології, які з великим відсотком гарантії забезпечать прибутковість навіть у маловрожайні роки, завдяки кращій окупності витрат за нижчої урожайності.

Економічний ефект від впровадження в Черкаській області інтенсивних енергозберігаючих технологій, порівняно з інтенсивними, на вирощуванні кукурудзи на зерно і соняшнику на перспективу до 2015 р. можна очікувати в сумі близько 40 млн. грн. (табл. 6).

Розрахунки в цій таблиці проводилися з перспективою поступового доведення посівних площ під ці культури до оптимальних: для кукурудзи на зерно близько 10%, а для соняшнику — до 5% всієї посівної площі в області.

Висновки. Отже, оптимізувавши розміри сільськогосподарських підприємств та застосувавши інтенсивні енергозберігаючі технології, можна значно наростити темпи виробництва сільськогосподарської продукції в регіоні при зменшенні виробничої собівартості. Внаслідок цього з'явиться

6. Очікуваний економічний ефект від впровадження інтенсивних енергозберігаючих технологій за окремими сільськогосподарськими культурами у Черкаській області

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Кукурудза на зерно, економія коштів на 1 га — 237,50 грн.					
Площа посіву, тис. га	150	140	130	120	110
Впровадження інтенсивних енергозберігаючих технологій, %	50	65	75	85	95
Економічний ефект, млн грн.	17,8	21,6	23,2	24,2	24,8
Соняшник, економія коштів на 1 га — 281,03 грн.					
Площа посіву, тис. га	65	62	60	57	55
Впровадження інтенсивних енергозберігаючих технологій, %	75	80	85	90	95
Економічний ефект, млн грн.	13,7	13,9	14,3	14,4	14,7

можливість збільшити реалізацію сільськогосподарської продукції за межі регіону та на експорт, поліпшити її конкурентоздатність, і, як результат, значно покращити фінансовий стан підприємств аграрного сектору Черкаської області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери / О.М. Могильний. — Ужгород: ІВА, 2005. — 400 с.
2. Амбросов В.А. Ефективність використання факторів розширеного відтворення в аграрному секторі / В.А. Амбросов // Економіка України. — 2009. — № 1. — С. 67–73.
3. Мармуль Л. О. Матеріально-технічне забезпечення регіональних АПК / Л. О. Мармуль // Економіка АПК. — 2007. — № 2. — С. 11–19.
4. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового формування в АПК: [монографія] / П.Т. Саблук. — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 440 с.
5. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — 682 с.

Одержано 19.04.10

Значительное увеличение производства конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции при минимальных производственных издержках возможно на предприятиях с оптимальными размерами.

Необходимым условием получения максимальной прибыли есть внедрение в производство интенсивных энергосберегающих технологий.

Ключевые слова: специализация, себестоимость, интенсивные технологии, прибыль.

Considerable increase of production of competitive farm products with minimum operating costs is possible on the optimum size enterprises. For getting maximum profit it is necessary to introduce intensive energy-saving technologies into production.

Keywords: specialization, operating costs, intensive technologies, profit.

УДК330.15(477.87)

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ТА ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВАХ

М. В. ГАЗУДА, кандидат економічних наук
Ужгородський національний університет

Розкривається роль земельних ресурсів сільсько- та лісгосподарського призначення у соціально-економічному розвитку регіонів Українських Карпат і Черкаської області, а також обґрунтовується провідна роль відповідних видів економічної діяльності в аналізованих регіонах з врахуванням вимог раціонального природокористування та екологічної безпеки.

Друга половина XX і початок XXI ст. ознаменувалися швидким розвитком економіки в багатьох країнах світу, що в результаті призвело до виснажливого природокористування, руйнування екосистем і загострило відносини суспільства з природним середовищем як на національному, так і регіональному рівнях. Природні умови і ресурси належать до базових чинників, що обумовлюють особливості господарського розвитку регіонів України, характер територіального поділу праці та спеціалізацію господарських комплексів за видами економічної діяльності. Врахування природних особливостей є необхідною умовою реалізації стратегії стабільного соціально-економічного розвитку регіонів, вибору найбільш ефективних шляхів комплексного використання наявних природних ресурсів, вирішення питань раціонального природокористування, охорони і відновлення оточуючого середовища. Саме тому досліджувана тема є актуальною в теоретичному та практичному аспектах.

До основних компонентів природних ресурсів належать мінеральні, земельні, водні, лісові ресурси. З метою формування основних напрямів регулювання природокористування проводиться кількісна оцінка запасів ресурсів, їх якості, умов освоєння, витрат на освоєння, забезпеченості території та населення основними компонентами ресурсів навколишнього природного середовища. Мінерально-сировинна база України, в тому числі регіонів Українських Карпат, має значний економічний потенціал, спроможний забезпечити подальший розвиток економіки в умовах ринкових відносин. Найважливішим завданням на цьому шляху є забезпечення розвитку геологорозвідувальних робіт і формування нових підходів з використанням новітніх геолого-економічних моделей та комплексного моніторингу надр. Найбільшим природним багатством як України, так регіонів її Карпат є земельні ресурси. Земля — один з найбільших універсальних природних ресурсів, необхідний для всіх галузей народного господарства. Особливості земельних ресурсів полягають у тому, що їх не можуть замінити жодні інші ресурси, і вони повинні використовуватися там, де знаходяться. У цьому розумінні про землю можна говорити як про територіальний ресурс — базу розвитку суспільства. Земельний фонд України характеризується високими біопродуктивними властивостями, оскільки в ньому зосереджено понад 20,0% світових ресурсів чорноземних ґрунтів.

Водночас Україна належить до малолісних і лісодефіцитних країн, а в регіонах Українських Карпат і Поліссі сконцентровані найбільші лісові масиви. Серед інших регіонів України Закарпатська, Івано-Франківська та Львівська області найкраще забезпечені водними та рекреаційними ресурсами.

Специфічний регіональний тип природних ресурсів регіонів Українських Карпат, а також нераціональне використання лісових ресурсів, надмірні вирубки лісу протягом останніх десятиліть спричинили порушення природно екологічного балансу, наслідком яких є численні природні катастрофи. Тому важливе значення має раціональне природокористування, яке засноване на засадах комплексного підходу щодо використання природних ресурсів у цілеспрямованій і планомірній соціально-економічній діяльності органів місцевого самоврядування та територіальних громад.

Методологічним і прикладним аспектам раціонального природокористування присвячені наукові дослідження та публікації українських вчених-економістів: З. С. Варналія, Л. С. Гринів, Б. М. Данилишина, Я. В. Коваль, В. С. Кравціва, В. С. Міщенко, М. А. Хвесика, та ін.

Метою дослідження є проблеми особливостей природокористування на землях сільсько- та лісгосподарського призначення в регіонах Українських Карпат і Черкаській області в умовах ринкових трансформацій.

Методика досліджень. У роботі використано методи аналізу, в тому числі економіко-статистичний та порівняльний, а також синтезу та експертні оцінки автора стосовно вивчення тенденцій та динаміки раціонального природокористування в регіонах Українських Карпат і Черкаській області.

Результати досліджень.

Відношення до землі як до категорії історичної завжди відображає стан і еволюцію суспільного виробництва та свідомості. Земля є універсальним фактором суспільного життєзабезпечення: предметом і засобом праці у базових секціях видів економічної діяльності, зокрема в сільському і лісовому господарстві; просторовим базисом існування кожної людини в усіх формах її життєдіяльності; носієм багатьох природних ресурсів; територіальною основою державності і національного самовизначення. При цьому земельні відносини виділяються в особливу соціально-економічну категорію не тільки через специфіку землі, як унікального об'єкта загальних багатоцільових інтересів, а ще через одну особливість, яка проявляється у двоїстому статусі землі, що виступає у відтворювальному процесі одночасно і як природне тіло, і як товар, і як соціально-економічна категорія, включена в систему товарно-грошових відносин [2, с. 86, 87].

У Національному класифікаторі України (класифікація видів економічної діяльності/КВЕД) у секції А „Сільське господарство, мисливство, лісове господарство” виділяються 2 розділи, а саме: 01 — сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги; 02 — лісове господарство та пов'язані з ним послуги [3, с. 14]. У розділі „Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги” визначаються два основні види діяльності: одержання продукції рослинництва (01.1 „Рослинництво”) та одержання продукції тваринництва (01.2 „Тваринництво”), а також рослинництво у поєднанні з тваринництвом (01.3 „Змішане сільське господарство”). У групі 01.1 — „Рослинництво” розрізняють: основні культури, що вирощуються, за звичай, за річним циклом: зернові, овочі або квіти тощо (01.11 та 01.12); культури тривалого циклу вирощування: багаторічні насадження типу садів, виноградарників, плантацій тощо (01.13). За такою методикою Національного класифікатора України проведено авторське дослідження в регіонах Українських Карпат і Черкаській області, що відображає табл. 1.

З аналізу показників табл. 1 витікають такі висновки:

- уся посівна площа чотирьох регіонів Українських Карпат перевершує Черкаську область на 86,0 тис. га, або на 7,3%;
- водночас Черкаська область має значно більші посівні площі під зерновими та технічними культурами, порівняно з усіма регіонами Українських Карпат, а тим більше порівняно з кожним окремо взятим регіоном;

1. Посівні площі сільськогосподарських культур в регіонах Українських Карпат та Черкаській області у 2007 р.*
(тис. га)

Аналізовані регіони (області)	Уся посівна площа	У тому числі			
		зернові культури	технічні культури	картопля і овоче-баштанні культури	кормові культури
Закарпатська	190	84	2	49	55
Івано-Франківська	295	113	12	70	100
Львівська	523	246	36	115	126
Чернівецька	260	118	30	43	69
Разом по регіонах Українських Карпат	1268	561	80	277	350
Довідково: Україна	26060	15115	5920	1997	3028
Черкаська	1182	691	265	93	133
<i>% до України</i>					
Регіони Українських Карпат	4,9	3,7	1,4	13,9	11,6
Закарпатська область	0,7	0,6	0,03	2,4	1,8
Черкаська область	4,5	4,6	4,5	4,6	4,4

Розраховано за джерелом: [4, с. 162]

- за посівними площами з картоплі, овоче-баштанних і кормових культурах регіони Українських Карпат мають майже 3-х та 2,6-х кратну перевагу, порівняно з Черкаською областю. Проте, Черкащина має абсолютні переваги, порівняно з окремими регіонами Українських Карпат, за винятком Львівської області, щодо картоплі та овоче-баштанних культур;
- Черкаська область більше, ніж у 6,4 рази перевершує Закарпатську щодо усіх посівних площ, і особливо стосовно зернових і технічних культур.

У результаті трансформаційних процесів в аграрному секторі АПК у Закарпатській області площа сільськогосподарських угідь у володінні та користування господарств населення з 1990 по 2007 р. збільшилась у 6 разів, а в Черкаській області лише у 2,6 рази, а в сільськогосподарських підприємствах зменшилась відповідно у 5,9 рази та 23,2%. Основним товаровиробником зернових і зернобобових культур в Закарпатській області є господарства населення, які в останні 2 роки виробляють понад 80,0% таких культур, а в Черкаській області тільки 13,4%, тобто провідна роль у їх виробництві належить сільськогосподарським підприємствам.

Отже, Черкаська область, як і Вінницька, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська та інші регіони є основними житницями України і забезпечують її продовольчу безпеку. Інтенсифікація

сільськогосподарського виробництва цих провідних культур з дотриманням вимог екологічної безпеки спроможна забезпечити провідні позиції України на світовому ринку зернових і технічних культур, а також стабільний соціально-економічний розвиток сільської місцевості країни та її регіонів.

Регіони Українських Карпат, у порівнянні з центральними і південними регіонами України, за винятком Поліського економічного району, мають переваги щодо площі земель лісового фонду та рубок головного користування і рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства (табл. 2).

2. Площа земель лісового фонду та рубок лісу в регіонах Українських Карпат та Черкаській області* (тис. га)

Аналізовані регіони (області)	Площа земель лісового фонду**	Площа рубок лісу	У тому числі			
			рубки головного користування	рубки, пов'язані з веденням лісового господарства	з них	
					рубки догляду	інші рубки
Закарпатська	694,0	27,7	1,5	16,8	6,4	10,4
Івано-Франківська	626,0	25,3	1,1	19,1	6,0	13,1
Львівська	689,9	27,6	2,6	21,6	9,1	12,5
Чернівецька	258,0	15,7	2,2	13,3	5,9	7,4
Разом по регіонах Українських Карпат:	2267,9	96,3	7,4	70,8	27,4	43,4
Довідково: Україна	10782,2	476,2	29,4	383,3	121,2	262,1
Черкаська	345,0	20,3	0,9	18,6	6,2	12,4
% до України						
Регіони Українських Карпат	21,0	20,2	25,2	18,5	22,6	16,6
Закарпатська область	6,4	5,8	5,1	4,4	5,3	4,0
Черкаська область	3,2	4,3	3,1	4,8	5,1	4,7

*Розраховано за джерелом: [4, с. 195].

**За даними державного обліку лісового фонду на 1 січня 1996 р.

З табл. 2 витікають протилежні висновки табл. 1, які полягають у тому що, *по-перше*, площа земель лісового фонду регіонів Українських Карпат становить 21,0% до аналогічного показника країни та більше ніж 5-у частину всіх площ рубок, у тому числі більше 25,0% рубок головного користування. *По-друге*, на фоні регіонів Українських Карпат за площею земель лісового фонду вигідно виділяється Закарпатська область, в якій зосереджено 694,0 тис. га таких земель, або більше 30,0% до усіх регіонів Українських Карпат. *По-третє*, за площею земель лісового фонду Закарпатська має 2-х кратну перевагу, порівняно з Черкаською областю. Аналогічна тенденція проявляється щодо площ рубок лісу, в т. ч. і рубок головного користування.

Отже, пріоритетними видами економічної діяльності для регіонів Українських Карпат є підклас 02.01.1 — Лісівництво та лісозаготівлі, який включає: вирощування будівельного лісу; вирощування молодого порослевого лісу та балансової деревини; вирощування лісосадивних матеріалів; вирощування різдвяних ялинок; лісозаготівлі, рубання лісу та виробництво ділової деревини; вирубування (дерев) лісу з метою зробити землі придатними для сільськогосподарського виробництва; вирощування рослинних матеріалів для плетіння. Автор статті не згодний з таким видом економічної діяльності, як вирубування (дерев) лісу з метою зробити землі придатними для сільськогосподарського виробництва, оскільки рівень лісистості в Україні значно нижчий від сусідніх країн, з якими вона межує. Це суперечить еколого-економічним засадам раціонального природокористування, в тому числі і в регіонах Українських Карпат. Крім того, розораність земель сільськогосподарського призначення значно більша від більшості країн-членів ЄС.

Відмітимо також, що площа земель лісового фонду за 2007 р. наведена за даними державного обліку лісового фонду станом на 1 січня 1996 р., а такий облік необхідно проводити через 10 років, щоб володіти достовірною інформацією з цих питань.

Науковими дослідженнями доведено, що в процесі інтенсивного використання земель відбуваються наростаючі зміни їх природних властивостей і виникають нові трансформації внутрішніх зв'язків і процесів у ґрунтах, а їх родючість залежить не тільки від властивостей успадкованих від попередніх етапів природного розвитку, але і від повторно набутих у процесі господарського використання, тому раціональне використання земельних ресурсів як сільсько-, так і лісгосподарського призначення повинна ґрунтуватися на врахуванні як природних, так і набутих ґрунтами властивостей, а також загальної спрямованості внутрішньо ґрунтових процесів і явищ. Аналіз сучасних внутрішньо ґрунтових процесів дає підстави стверджувати, що під впливом господарської діяльності ґрунти порівняно швидко деградують настільки, що можуть бути віднесені до іншого різновиду або іншого ґрунтового типу.

Проблема запобігання деградації ґрунтів і ґрунтового покриву насамперед повинна бути вирішена у теоретичному плані: шляхом розробки економічно обґрунтованої цілеспрямованої програми дій (включаючи господарську діяльність), що передбачає забезпечення раціонального землекористування, адже будь-яке землекористування, спрямоване на використання ґрунтової родючості повинно забезпечувати розширене її відтворення, і в цьому контексті бути ґрунтозахисним, ґрунтоохоронним. Воно повинно включати весь комплекс заходів, спрямованих на охорону ґрунтів від будь-яких деградаційних процесів і підвищення їх потенційної і ефективної родючості, що діалектично повинно забезпечити підтримку стійкості та нарощування продуктивності біосфери в цілому.

В зв'язку з цим в умовах регіонів Українських Карпат і Черкаської області важливу роль відіграють лісозахисні насадження, які стримують ерозійні процеси та підвищують урожайність сільськогосподарських культур. Залісненню підлягають балки та яри, крутосхили гірських і передгірних територій регіонів Українських Карпат. Адже будь-яка система регіонального землекористування повинна бути екологічно адаптованою, тобто підпорядкованою особливостям ґрунтовоприродного комплексу, що включає також локальні аспекти територій регіонів, зокрема, природно-економічні зони регіонів Українських Карпат. Найбільшою лісистістю та найменшими площами сільгоспугідь характеризується гірська та передгірна природно-економічні зони Закарпаття. Від раціонального природокористування лісовими ресурсами у цих зонах залежить екологічна ситуація регіону в цілому, і особливо низинної природно-економічної зони та прилеглих територій сусідніх країн. Тому в умовах транскордонного співробітництва доцільно розробляти програми стабільного соціально-економічного та екологічного розвитку прилеглих територій Карпатського Євросереєону, до складу якого входять гірські прикордонні території суміжних країн (Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії). Ця проблема особливо актуальна для сільського населення, оскільки за рахунок гірської та передгірної природно-економічної зон на Закарпатті переважає сільське населення, а сільська місцевість у соціально-економічному розвитку значно відстає від аналогічних територій Словаччини та Угорщини.

В зв'язку з цим доцільно розробити спільну стратегію та програми раціонального природокористування в рамках прикордонних територій Карпатського Євросереєону в умовах розширення Європейського Союзу на Схід.

Подальші наші наукові розробки будуть спрямовані на дослідження раціонального природокористування в інших секціях КВЕД прикордонних регіонів Українських Карпат та сусідніх країн-членів ЄС.

Висновки. В соціально-економічному розвитку регіонів важлива роль відводиться земельним ресурсам, які характеризуються високими біопродуктивними властивостями. В земельному фонді України зосереджено понад 20,0% світових ресурсів чорноземних ґрунтів. В Закарпатській області такі ґрунти відсутні, а для Черкаської області для більшості сільгоспугідь характерні чорноземні ґрунти. Порівняльний аналіз свідчить, що регіони Українських Карпат не мають порівняльних переваг щодо посівних площ, передусім за зерновими і технічними культурами в відношенні до Черкаської області та інших степових регіонів України.

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва провідних культур із дотриманням вимог раціонального природокористування та екологічної безпеки у степових регіонах України спроможна забезпечити провідні позиції нашої держави на світовому ринку зернових і технічних культур, а також стабільний соціально-економічний розвиток сільської місцевості країни та її регіонів.

Регіони Українських Карпат у відношенні до центральних, східних і південних регіонів України, за винятком Полісся мають порівняльні переваги щодо площі земель лісового фонду та рубок головного користування і рубок, пов'язаних із веденням лісового господарства.

З метою запобігання деградації ґрунтів і ґрунтового покриву необхідна розробка економічно обґрунтованої цілеспрямованої програми дій щодо раціонального землекористування як на землях сільсько-, так і лісгосподарського призначення. Це передусім стосується земель лісового фонду регіонів Українських Карпат і земель сільськогосподарського призначення Черкаської області. У відповідності до класифікації видів економічної діяльності провідною галуззю в регіонах Українських Карпат повинні бути лісове господарство та пов'язані з ним послуги, а в Черкаській області сільське господарство та пов'язані з ними послуги з дотриманням вимог раціонального природокористування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: Монографія / [З. С. Варналій, А. І. Мокій, О. Ф. Новикова, С. А. Романюк та ін.] за ред. З. С. Варналія. — К.: Знання України, 2005. — 498 с.
2. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / Під загальною редакцією чл. — кор. НАН України Б. М. Данилишина. К.: ЗАТ „Нічлава”, 2006. — 704 с.
3. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1 — 2002) ДК009:2005, затверджено наказом Держкомстату від 26 грудня 2005 року № 375, прийнято наказом Держспоживстандарту України від 26 грудня 2005 р. № 375/Збірник „Класифікація видів економічної діяльності”. — К., 2006. — 191 с.
4. Статистичний щорічник Закарпаття за 2007 / Головне управління статистики у Закарпатській області / за ред. Г. Д. Гриник. — Ужгород, 2008. — 575 с.

Одержано 22.04.10

В статье раскрывается роль земельных ресурсов сельско- и лесохозяйственного назначения в социально-экономическом развитии регионов Украинских Карпат и Черкасской области, а также обосновывается ведущая роль анализированных видов экономической деятельности в анализированных регионах с учетом требований рационального природопользования и экологической безопасности.

Ключевые слова: земельные ресурсы, регионы Украинских Карпат, виды экономической деятельности, рациональное природопользование

The article deals with the role of lands intended for agriculture and forestry in the socioeconomic development of the Ukrainian Carpathians and

Cherkassy region. The leading role of the analyzed types of economic activity in the mentioned above regions in terms of rational nature management and ecological safety requirements is grounded.

Key words: land resources, regions of Ukrainian Carpathians, types of economic activity, nature management.

УДК 657

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ЗЕМЕЛЬ, ПРАВ КОРИСТУВАННЯ І ОРЕНДИ

Б.С. ГУЗАР, кандидат економічних наук

Розглянуто досвід організації обліку земельних ресурсів за умов функціонування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, особливості методики організації обліку в умовах змін національних стандартів і адаптації їх до міжнародних.

Методики обліку земельних ресурсів у міжнародній практиці розробляються відповідно до вимог Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФО) 16 «Основні засоби», 17 «Оренда», 40 «Довгострокові інвестиції». Стандарти встановлюють єдині вимоги щодо визначення сутності об'єкту обліку, їх класифікації, методологічних підходів щодо оцінки і відображення в бухгалтерському обліку окремих господарських операцій, пов'язаних із придбанням і реалізацією земельних ресурсів як частини необоротних активів. Варто зазначити, що в міжнародному обліку земельні ресурси не відносять до майна, що амортизується, тому стандарт 16 у частині амортизації на земельні ресурси не розповсюджується.

У міжнародній практиці земельні ресурси відносять до основних засобів, використовуючи при цьому три основні складові, які задовольняють зараховувані до них активи. У складі таких ознак розглядається: мета придбання; тривалість терміну використання; наявність матеріальної форми. Всім цим ознакам цілком відповідають земельні ресурси.

З метою прийняття на баланс землі повинні бути враховані у складі основних засобів та використовуватися як засоби праці для організації основної діяльності компанії, що виробляє продукцію, виконує роботи та надає послуги. Стандарти допускають придбання земельних ресурсів для передачі в оренду або для використання їх в адміністративних цілях.

За умови, коли наявні землі використовуються з метою їх продажу, то вони відображаються у складі оборотних активів підприємств, оскільки в результаті реалізації землі змінюють свою натуральну форму на грошову.

Наявність матеріальної форми дає змогу відособити земельні ресурси від нематеріальних активів.

Методика досліджень. Специфіка об'єкта досліджень вимагає вивчення міжнародного досвіду. Дослідженням цієї проблеми займаються вітчизняні вчені, які вивчають стан організації обліку, зарубіжний досвід і міжнародні стандарти обліку та фінансової звітності в умовах ринкової економіки. Серед них: П.І. Гайдучкий, Ф.Ф.Бутинець, В.М. Жук, Г.Г. Кірейцев, В.Б.Моссаківський, М.Ф.Огійчук, П.Т.Саблук, Л.К.Сук та інші. Однак, дослідження щодо пристосування чинної системи обліку до потреб сьогодення потребує поглибленого вивчення в напрямі їх адаптації до міжнародних стандартів і вимог. Аналіз літературних джерел дає змогу стверджувати, що досі відсутнє однозначне тлумачення завдань обліку земельних ресурсів, здатне забезпечити чітке документальне оформлення та своєчасне відображення в облікових регістрах руху земельних ресурсів.

Результати досліджень. З метою забезпечення дотримання єдності підходів до визначення сутності основних засобів у зарубіжній обліковій практиці необхідно дотримуватися пріоритетного критерію, яким є тривалість використання землі в господарському обороті.

Класифікація основних засобів у зарубіжній обліковій практиці представляється в найзагальнішому вигляді і використовується для визначення основних груп активів, що амортизуються. Тому у складі основних засобів розглядаються наступні класифікаційні групи: земля; будівлі і споруди; машини і устаткування. В основу такого розподілу об'єктів основних засобів встановлено єдність підходів щодо визначення ступеня зносу та джерел його покриття.

Включення землі до складу об'єктів бухгалтерського обліку представляється можливим за умов існування механізму оцінки землі, за її якісними ознаками та наявністю правової бази, здатної здійснювати операції із земельними ресурсами. Методологія організації бухгалтерського обліку передбачає, що земельні ділянки, які обліковуються, зберігають свою первинну вартість і якість. На ці активи не нараховується амортизація, а витрати, пов'язані з їх підтримкою та поліпшенням якості, враховуються на окремому рахунку у складі необоротних активів. Такі витрати можуть відображатися у фінансовому обліку обмежений термін, протягом якого вони піддаються амортизації.

Згідно з вимогами міжнародних стандартів виокремлюють декілька оцінок основних засобів, кожна з яких має своє цільове призначення.

Прийняття на облік основних засобів здійснюється за первинною вартістю. Відповідно до міжнародних стандартів в первинну вартість основних засобів включаються:

- купівельна (контрактна) ціна за вирахуванням знижок, наданих продавцем;
- невідшкодовані податки у складі вартості реалізації;
- митні збори;
- комісійні, сплачені агентам з торгівлі нерухомістю;

- витрати, що прямо відносяться до приведення основних засобів у робочий стан (транспортування, підготовка ділянки, монтаж, професійні гонорари архітекторам, інженерам, адвоката, тощо)[2].

При визначенні первинної вартості земельних ділянок в її склад варто включати витрати на осушення, очищення, поліпшення землі.

Ці витрати дають змогу поліпшити первинну якість земельної ділянки, тому у складі первинної вартості вони повинні мати необмежений термін використання, аналогічно, як і всі земельні ресурси. Крім того, до складу первинної вартості землі включають витрати з доведення земельної ділянки до стану, в якому можливе його ефективне використання. Витрати, пов'язані з поліпшенням якості земельної ділянки, в первинну вартість не включають.

Таким чином, при визначенні первинної вартості основних засобів у міжнародній обліковій практиці діє правило, згідно якому «всі витрати, необхідні для приведення основного засобу в робочий стан, відносяться до його первинної вартості»[2].

Визначення первинної вартості основних засобів залежить від умов господарського договору, згідно якому придбані об'єкти надходять у розпорядження підприємства для подальшого їх використання.

Під ліквідаційною вартістю в міжнародній обліковій практиці розуміють оцінку земельних ресурсів, встановлену на момент їх вибуття (списання з балансу). Ліквідаційна вартість визначається економічною службою з урахуванням практичного досвіду, або для цих цілей залучається незалежний експерт-оцінювач.

Досвід країн із розвинутими ринковими відносинами свідчить, що терміни використання основних засобів і визначення норм амортизації встановлюються підприємствами самостійно. У зарубіжній обліковій практиці процедура нарахування амортизації спрощена. Використання річних норм амортизації дає змогу здійснювати її нарахування не щомісячно, а на початку або в кінці фінансового року. При здійсненні господарських операцій, пов'язаних з надходженням або вибуттям основних засобів, проводиться тільки корегування нарахованої амортизації, додатковими або сторніровочними записами [3].

Одним із способів придбання землі в країнах з розвинутою ринковою економікою є купівля, в результаті якої ціна встановлюється на весь комплекс об'єктів, що додаються (наприклад, продаж з аукціону). При взятті придбаних активів на облік виникає проблема визначення первинної вартості кожного об'єкту, включеного в придбаний комплекс. Загальний підхід до її рішення згідно вимогам міжнародних стандартів полягає в розподілі загальної суми витрат на придбання об'єкту в комплексі між його складовими частинами. Такий розподіл повинен здійснюватися пропорційно ринковим цінам, встановленим на аналогічні активи.

При визначенні ринкових цін використовуються оцінки незалежних експертів-оцінювачів, дані каталогів, товарних бірж і агентств з торгівлі

нерухомістю, оцінки, вживані страховими компаніями, тощо. Результатом розподілу є вартість, яка з урахуванням загальних підходів до оцінки земельних ресурсів буде відображена в інвентарних картках їх обліку.[3].

При розширенні діяльності підприємства придбання земельних ресурсів може проводитися в обмін на акції, випущені в результаті додаткової емісії. У цьому випадку первинна вартість земельних ресурсів визначається ринковою ціною випущених акцій. Проте результат такої операції повинен піддаватися аналізу з погляду впливу, який може ініціювати новий випуск акцій на зміну курсової вартості акцій, що знаходяться в обігу. Якщо такий вплив виявиться значним, то первинна вартість встановлюється на підставі незалежної експертної оцінки.

За умови, коли ринок цінних паперів в країні не досить розвинений, і ринкову вартість обмінюваних акцій встановити достатньо складно, базою для оцінки може бути ринкова вартість земельних ресурсів, визначена в загальнозстановленому порядку.

Якщо земельні ресурси отримуються в результаті обмінних операцій, то для визначення вартості такої операції використовується наступний принцип оцінки: «первинна вартість активу (основних засобів), що придбана, повинна дорівнювати ринковій вартості активу, що відчужується, або ринковій вартості одержуваного активу, залежно від того, яка оцінка найбільш очевидна». Даний принцип, встановлений відносно обміну не грошових активів, передбачений у міжнародних стандартах.

Якщо в результаті проведення таких операцій оцінки активів, що підлягають обміну, не рівні, то визначається фінансовий результат, який повинен оцінюватися з погляду фінансового і податкового обліку.

Прибуток або збиток від обміну земельних ресурсів розраховується як різниця між поточною обліковою вартістю переданого активу і його ринковою вартістю. Одержаний таким чином результат приймається для цілей фінансового обліку, а для оподаткування — фінансовий результат, одержаний від обміну різних за природою (неаналогічних) активів. При обміні однорідних за природою активів прибуток приймається до оподаткування тільки у тому разі, коли операція завершена і є можливість достовірно визначити загальну суми прибутку.

Проблемною з погляду визначення сутності господарської операції є безкоштовна передача земельних ресурсів. Різні думки і підходи існують щодо визначення джерела покриття оціночної вартості переданого активу. Це пов'язано з тим, що в бухгалтерському балансі зарубіжної компанії розділ власного капіталу представлений двома складовими: вкладеним капіталом і накопиченим прибутком. Сума вкладеного капіталу визначається у момент реєстрації компанії і в процесі подальшої діяльності, корегується сумою додаткового капіталу (емісійного доходу), що відображає зміну його ринкової оцінки. Тому виникає проблема, до якої частини власного капіталу віднести джерело покриття безкоштовно вилучених основних засобів [3].

У вирішенні цього питання існують різні думки, згідно яких при складанні бухгалтерської проводки на оприбутковування земельних ресурсів кредитуватися повинен рахунок «Безкоштовно одержаний капітал». Проте, в якому розділі власного капіталу (вкладеного капіталу або нерозподіленого прибутку) повинно бути відображене сальдо цього рахунку, міжнародні правила чіткого визначення не дають. Інші методики, що мають місце, пов'язані з використанням для цих цілей рахунків «Доходи майбутніх періодів» або «Доходи». Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку зобов'язують відображати безкоштовно одержані земельні ресурси як доходи того періоду, коли вони були одержані. Сума бухгалтерської проводки визначається ринковою вартістю одержаного активу.

Для відображення у фінансовому обліку витрат на підтримку земельних ресурсів у робочому стані виникає проблема визначення джерел їх покриття. Така проблема, звичайно, відноситься до земельних угідь сільськогосподарського призначення. Покриття витрат відбувається шляхом списання витрат на витрати звітного періоду зі створенням резерву на окремі роботи капітального характеру у розмірі фактично встановлених сум.

Напрямки вибуття земельних ресурсів в міжнародній практиці відображаються на рахунках складною бухгалтерською проводкою, у складі якої відбувається списання первинної вартості і витрат на підтримку земельних ресурсів в робочому стані, враховуються будь-які доходи і витрати, пов'язані з вибуттям, і визначається результат від вибуття (у частині прибутку або збитку) [3].

Відповідно до положень міжнародних стандартів оцінка земельних ресурсів може здійснюватися і за відновною вартістю. Її визначення здійснюється в результаті переоцінки, яка повинна проводитися на регулярній основі. Як база для переоцінки використовується ринкова вартість земельних ресурсів. Тому результатом переоцінки може бути як підвищення, так і зниження первинної вартості земельних ресурсів.

У випадку збільшення первинної вартості земельних ресурсів позитивний результат від переоцінки відображається у складі власного капіталу за статтею «Результат від переоцінки (збільшення вартості)». Якщо в попередні звітні періоди мало місце зниження первинної вартості, то одержаний позитивний результат повинен спочатку компенсувати допущені раніше зниження.

Від'ємний результат від переоцінки рахується як витрати, якщо він не спрямований на зниження раніше одержаного позитивного результату.

Таким чином, в балансі зарубіжної компанії має місце тільки один результат від переоцінки: загальне зниження або збільшення вартості земельних ресурсів.

При вибутті основних засобів, що піддавалися переоцінці, різниця між відновною і первинною вартістю переноситься на рахунок накопиченого нерозподіленого чистого прибутку без відображення на рахунок прибутків і збитків звітного року, і не підлягає оподаткуванню.

Міжнародні стандарти передбачають процедуру ліквідації основних засобів. Ліквідація пов'язана з визначенням такого поняття, як відшкодована вартість. Під відшкодованою вартістю розуміють суму, яку підприємство очікує одержати в результаті майбутнього використання активів, включаючи його ліквідаційну вартість. Тому, якщо заздалегідь відомо, що в результаті ліквідації основних засобів компанія понесе значні витрати, то протягом всього терміну їх корисного використання витрати з ліквідації повинні списуватися одним із наступних двох способів:

- перший спосіб дає змогу періодично відносити витрати частинами на зменшення ліквідаційної вартості основних засобів;
- другий спосіб передбачає накопичення витрат на окремому балансовому рахунку, що має ознаки резерву, з тим, щоб в процесі ліквідації покрити зобов'язання з її проведення.

Таким чином, відповідно до міжнародних стандартів, у фінансовій звітності відносно земельних ресурсів повинна бути відображена наступна інформація:

- загальна оцінка земельних ресурсів (у балансі компанії);
- витрати на підтримку земельних ресурсів у робочому стані в період їх експлуатації (у звіті про прибутки і збитки);
- первинна (відновна) вартість земельних ресурсів залежно від їх призначення, сума витрат у період експлуатації земельних угідь для підтримки їх у робочому стані (у додатках до балансу) [4].

У системі бухгалтерського обліку США у складі нематеріальних активів існує такий порядок, як лізхолд, тобто право займати певну ділянку землі відповідно до довгострокового договору оренди. У складі номенклатури рахунків системи DATEV, згідно із законом про порядок складання балансу, в Німеччині виділені стаття балансу і рахунок майна "Земельні ділянки, права на володіння земельними ділянками"[2].

Права користування і права оренди поділяються:

- за термінами — на безстрокові, або такі, що мають певний термін використання (3 роки, 10 років, 20 років, 49 років, тощо.);
- за способами надходження на підприємство: куплені, внесені в порядку внеску в статутний капітал засновниками і пайовиками, одержані безоплатно, право обмеженого користування — сервітут;
- залежно від того, хто їх вносить, передає, продає: фізичні особи, органи виконавчої влади, інші юридичні особи.

Відповідно до всіх цих особливостей здійснюється організація методики їх обліку. Слід також враховувати, що за умови, коли на балансі підприємства відображаються нематеріальні активи — права користування і права оренди на землі, то на балансовому обліку відображаються самі землі сільськогосподарського призначення, що знаходяться в користуванні або в оренді.

Дослідивши міжнародну практику обліку земельних ресурсів, можна стверджувати про необґрунтоване виключення прав користування зі складу нематеріальних активів. Оскільки облік витрат з прав користування земельними ділянками, не дивлячись на безумовну присутність матеріально-речової форми і відсутності винятковості цих прав, здійснюється дуже тривалий час (10,20,49 років), що може, на наш погляд, стати підставою для визнання таких прав у складі нематеріальних активів. Одним з аргументів може бути і те, що необґрунтоване виключення прав користування з складу нематеріальних активів, спричинило за собою заниження бази оподаткування з податку на майно та іншим податкам.

Висновки. Оцінка зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів щодо обліку земельних ресурсів дає підстави стверджувати, що загальновизнані у міжнародній практиці принципи бухгалтерського обліку в цілому знайшли своє відображення у прийнятих в Україні національних стандартах бухгалтерського обліку. Проте, практичне застосування задекларованих принципів обліку вимагає суттєвих доопрацювань і доповнень в напрямі пристосування до конкретних умов господарювання та облікової політики. Уточнення завдань і пристосування міжнародних принципів бухгалтерського обліку земельних ресурсів забезпечить теоретичне підґрунтя для розробки методичних рекомендацій щодо вдосконалення системи бухгалтерського обліку, що відповідає міжнародним стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999р. — № 996-XIV.
2. Кірейцев Г.Г. Бухгалтерський облік та науковці, що генерують ідеї його розвитку / Г.Г. Кірейцев // Бухгалтерія в сільському господарстві. — 2008. — №20. — С. 3-7.
3. Кірейцев Г.Г. Умови розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві України/ Г.Г. Кірейцев // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи: II Міжнародна науково-практична конференція. — К. 2006. — С. 9–18.
4. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки монографія/ Жук В.М. — К.: ННЦІАЕ, 2009. — 648 с.

Одержано 23.04.10

Практическое применение задекларированных принципов учета требует существенных доработок и дополнений в направлении приспособления к конкретным условиям ведения хозяйства и учетной политики. Уточнение заданий и приспособление международных принципов

бухгалтерского учета земельных ресурсов обеспечит теоретическую почву разработки методических рекомендаций относительно совершенствования системы бухгалтерского учета, который отвечает международным стандартам.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, международные принципы, учетная политика, рекомендации.

Practical application of the declared principles of accounting requires considerable updating and supplements in order to adapt to particular conditions of farming and accounting policy. More accurate tasks and adapting the international principles of land accounting will provide a theoretical basis for the development of methodical recommendations concerning the improvement of accounting system which corresponds to the international standards.

Key words: bookkeeping, international principles, account policy, recommendations.

УДК 338.33:637

ПЕРЕДУМОВИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ В ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА

Т.О. ДЕРЕВ'ЯНКО, аспірант

Наведено аналіз передумов і переваг диверсифікації в сільському господарстві та, зокрема, у галузі тваринництва, здійснено класифікацію видів диверсифікації, що притаманні сучасним сільськогосподарським підприємствам.

Вступ України до СОТ супроводжується посиленням конкурентного навантаження на окремі галузі сільського господарства, зокрема тваринництво. З метою пом'якшення цього навантаження державою вживаються окремі заходи з регулювання продовольчих ринків, створюються сприятливі умови для посилення конкурентних переваг української сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Для ефективного розвитку вітчизняних аграрних підприємств менеджери обґрунтовують напрями стратегічного розвитку, формують альтернативні варіанти організації виробничої діяльності. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є налагодження диверсифікованого

сільськогосподарського виробництва. Диверсифікація аграрного виробництва тісно пов'язана з проблемами забезпечення населення робочими місцями, ефективного використання фінансових ресурсів, охорони навколишнього середовища.

Одним із проблемних і малодосліджених питань є поглиблення диверсифікації сільськогосподарського виробництва, зокрема у галузі тваринництва. Питання диверсифікації досліджували такі вітчизняні вчені: О.А.Вітковський, М.В.Врода, О.В.Зоренко, І.В.Гнидюк, Н.Г.Маслак, Є.І.Милованов, Н.Б.Мельник, М.Д.Корінько, Т.О.Травіна, та інші. Але воно і досі не знайшло достатнього висвітлення у вітчизняній економічній літературі, а зарубіжний досвід диверсифікації потребує адаптації до умов господарювання в Україні. Тому розробка принципів і методологічних основ диверсифікації сучасного сільськогосподарського виробництва в Україні набуває актуальності як для економічної науки, так і для практики господарювання [2].

Методика дослідження. Оцінка результатів діяльності підприємства пов'язана з розробкою методики отримання, аналізу та подання інформації, яка стосується освоєння нових технологій, видів продукції, діяльності ринків та інших видів і напрямів діяльності, а також виявлення закономірностей визначення стану досягнення мети диверсифікації. Перспективи та проблеми, пов'язані із своєчасною оцінкою результатів диверсифікації складових бізнесу підприємств, є актуальними і потребують глибших досліджень.

Наукові розробки вітчизняних і закордонних вчених стали теоретичною базою такого дослідження, яке проведене на системній основі з використанням діалектичного й абстрактно-логічного методів.

Результати досліджень. Термін «диверсифікація» походить від англійського слова «diversification», що має два варіанта трактування:

- володіння найрізноманітнішими фінансовими активами, кожен із яких має різний рівень ризику, з метою зниження загального ступеня ризику портфеля в цілому;
- загальна ділова практика, спрямована на розширення номенклатури товарів і послуг та/або географічної території, з метою розосередження ризику і зниження залежності від циклічності бізнесу [5, с.48].

В сучасній економіці цей термін трактується як напрям розвитку підприємства, що полягає в освоєнні виробництва нових товарів, товарних ринків, а також видів послуг, що включає не просто диверсифікацію товарних груп, але й розповсюдження підприємницької діяльності на нові та не пов'язані з основними видами діяльності фірми [5, с.49].

Питання ступеня диверсифікації повинно вирішуватись на рівні

окремого сільськогосподарського підприємства. При цьому потрібно враховувати стан зовнішнього середовища (стабільна чи нестабільна економіка, кон'юнктура ринку, платоспроможність населення тощо), а також розміри підприємства, фактичний стан його економіки. Очевидно, що великі за розміром підприємства мають більше можливостей для диверсифікації виробництва, розвитку нових галузей з раціональною концентрацією виробництва і, тим самим, усунення або істотного згладжування протиріч між диверсифікацією і спеціалізацією виробництва, досягнення кращих результатів господарювання. Такі підприємства акумулюють більше фінансових ресурсів для започаткування нових виробництв. Це зменшує потребу в позичковому капіталі, а отже скорочує витрати на його залучення. І навпаки: малі підприємства з низьким рівнем концентрації виробництва не в змозі розвивати багато галузей, тому вони більше тяжіють до спеціалізованого виробництва.

Передумовою диверсифікації виробництва в усіх галузях АПК є науково-технічний прогрес, адже диверсифікація є необхідністю пристосування бізнесу до швидких структурних змін, посилення конкурентної боротьби. Суб'єктам господарювання аграрного сектору на етапі планування диверсифікаційних змін у виробництві необхідно спочатку провести розрахунки щодо їх доцільності та окупності, тобто порівняти всі майбутні витрати з очікуваними доходами. При цьому слід передбачити використання у процесі диверсифікації новітніх науково-технологічних розробок. Адже саме застосування вдосконаленої сільськогосподарської техніки та технології виробництва дасть можливість скоротити витрати на нього. Все це позначається на рентабельності тих чи інших диверсифікаційних змін аграрного виробництва. Крім того, підґрунтям диверсифікації виробництва є зміни у психології людей, пов'язані з переходом української економіки від командно-адміністративної до ринкової системи управління.

Ефективність здійснення диверсифікації безпосередньо залежить від своєчасної орієнтації на види товарів, робіт, послуг, які мають попит і є конкурентоздатними. Отже, диверсифікація нерозривно пов'язана з інноваційною діяльністю. Інновації — це нововведення, нові ідеї та пропозиції (в багатьох випадках засновані на результатах відповідних спеціальних наукових досліджень і інженерних розробок), що можуть стати основою створення нових видів продукції чи значно поліпшити споживчі характеристики (технічні, економічні тощо) існуючих товарів, створення нових процесів, послуг, чи будь-чого, що може покращити «якість життя» людства [3, с.31].

У сільськогосподарських підприємствах виробнича диверсифікація може бути двох видів: галузева і диверсифікація номенклатури та асортименту продукції (рис. 1.).

Рис. 1. Види диверсифікації аграрних підприємств

Під першою розуміємо організацію багатогалузевого господарства та/або отримання доходів із декількох джерел. Під диверсифікацією номенклатури та асортименту продукції — розширення асортименту товарів, що виробляються в підприємстві.

Галузева диверсифікація виробництва може проводитися в наступних формах:

- вертикальна — використання різних засобів збуту, надання різних послуг (сервісне обслуговування, ремонт).
- горизонтальна — одночасний випуск різних видів продукції та її оновлення з орієнтацією на різні категорії споживачів. Наприклад, підприємство, яке не спеціалізується на виробництві продукції свинарства, завдяки зміні кон'юнктури ринку і зростанню цін на свинину, активно розвиває цю галузь з метою одержання додаткового доходу. В цьому випадку розглядати доцільно горизонтальну диверсифікацію як диверсифікацію цього виробництва.

Реальна диверсифікація номенклатури та асортименту продукції полягає у виробництві значної кількості модифікацій однієї і тієї ж продукції; умовна диверсифікація асортименту продукції передбачає, що якісні характеристики товару залишаються незмінними, а змінюється лише

дизайн, упаковка тощо. Диверсифікація номенклатури та асортименту продукції може бути двох видів: класична (в межах однієї номенклатури продукції) та специфічна (розвиток підгалузей в межах однієї галузі сільськогосподарського виробництва).

Крім того, межі диверсифікації змінні. Чим більше напрямів діяльності розвиває підприємство, тим вище рівень диверсифікації. Процес диверсифікації можна пов'язати як з коригуванням основної діяльності (відносна (вузькоспекторна) диверсифікація), так і з суттєвою переорієнтацією його стратегії розвитку (безвідносна (широкоспекторна) диверсифікація) [2].

Перехід до ринкової економіки зумовив переорієнтацію діяльності суб'єктів господарювання з виробничої сфери до маркетингової, опрацювання довготермінових стратегій розвитку з урахуванням ринкових реалій, соціальних потреб населення. Складна ситуація у сільському господарстві призвела до значного відставання в матеріальному забезпеченні зайнятих у цій галузі, порівняно з іншими сферами матеріального виробництва [4].

Диверсифікація виробництва продукції тваринництва має свої особливості, обумовлені особливостями виробництва, які характеризуються обмеженим впливом виробника на результати виробництва та нездатністю саморегуляції ринкового механізму у сільському господарстві, досягнення стабільного рівня цін і доходів, забезпечення раціональної структури виробництва. Тому диверсифікацію в тваринництві можна розглядати як процес переорієнтації або ведення різнобічної діяльності, ефективність якої залежить від вдалого поєднання зооветеринарних, технологічних, організаційно-економічних факторів.

Диверсифікація виробництва продукції тваринництва — це одночасний розвиток декількох, не пов'язаних один із одним видів тваринницької продукції її виробництва та переробки.

Основними факторами, що підтверджують доцільності диверсифікації в галузі тваринництва є:

- а) наявність ряду ринків зі специфічними умовами (ринок споживання, ринок переробки);
- б) спрямування прибутків галузі на інноваційну діяльність;
- в) надання державної підтримки галузі;
- г) розширення асортименту та номенклатури товарів;
- д) підвищення ефективності виробництва продукції тваринництва;
- е) забезпечення достатньої кількості продукції тваринництва на державному рівні;
- є) зниження імпорту м'яса в Україну;
- ж) рівномірне використання трудових ресурсів протягом року;
- з) наявність конкурентного середовища;
- і) підвищення прибутковості підприємств.

Диверсифікація є важливим засобом управління фінансовими ризиками. Якщо підприємство отримує переважну частку прибутку від реалізації одного виду продукції, то погіршення кон'юнктури цього сегменту ринку або інші об'єктивні причини можуть призвести до серйозних економічних втрат або навіть до банкрутства такого підприємства. В умовах диверсифікації виробництва у тваринництві втрати прибутку в одній підгалузі можуть бути компенсовані завдяки одержанню більшого прибутку від реалізації продукції інших підгалузей. У разі, коли такої компенсації не відбулося, що цілком ймовірно, економічні втрати в одній галузі не можуть істотно вплинути на фінансово-економічний стан підприємства, оскільки її питома вага в доходах перестає бути домінуючою. Тому підприємства з диверсифікованим виробництвом відзначаються вищою стійкістю економіки, особливо в умовах мінливого зовнішнього середовища і прояву кризових явищ: інфляції, неплатежів, низької платоспроможності населення та ін.

Диверсифікація, як власне і спеціалізація, є інструментами зниження існуючих ризиків і сталого розвитку підприємства. Ряд природно-кліматичних і ринкових ризиків мають вплив на виробництво різних видів сільськогосподарської продукції і, відповідно, їх негативний вплив на одних напрямках компенсується позитивним на інших.

Для мінімізації ризиків та отримання стабільних фінансових результатів сільськогосподарське підприємство може вибрати поглиблену спеціалізацію, зберегти існуючі способи та обсяги виробництва, або піти шляхом диверсифікації своєї діяльності, розширити виробництво продукції, застосовуючи інновації в галузі тваринництва.

Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств поряд з економічними має низку соціальних переваг — забезпечується більша зайнятість населення, що на даний момент є великою проблемою на селі, реалізація ширшого кола соціальних і матеріальних потреб селян. Сезонність в сільському господарстві є його особливістю та вагомим недоліком. Тому одним із завдань диверсифікації є забезпечення рівномірної зайнятості протягом року, підвищення ефективності використання трудових ресурсів.

Для крупнотоварних диверсифікованих сільськогосподарських підприємств з метою розширення попиту на продукцію та збільшення прибутків є потреба у розробці асортиментної політики та формуванні маркетингових служб. Останнім необхідно займатися аналізом ринкової інформації про продукцію, якість, ціни, розробкою прогнозів місткості ринку, поведінки споживачів у цьому сегменті ринку. Непов'язана (конгломератна) диверсифікація виробництва фермерських і особистих селянських господарств регіону, поряд з іншими напрямками, повинна забезпечуватись через сільський туризм в межах ресурсно-галузевого і маркетингового підходів, формування рекреаційних зон і розробку програм їх розвитку. Така диверсифікація вирішує важливі соціально-економічні проблеми сільської місцевості, стимулює розвиток місцевої невиробничої і

виробничої інфраструктури, сприяє продуктивному використанню несільськогосподарських угідь, забезпеченню природної флори і фауни, демонструє важливе значення природних і культурних ресурсів для економічного і соціального добробуту суспільства [1].

Основними факторами, що негативно впливають на розвиток диверсифікації виробництва в сільському господарстві, є диспаритет цін на промислову і аграрну продукцію, незабезпеченість засобами виробництва по основній діяльності, невирішеність фінансово-кредитного забезпечення, нерозвиненість виробничої та соціальної інфраструктури, необізнаність з механізмами диверсифікації, стереотипність мислення багатьох спеціалістів в тому, що диверсифікація призводить до деспеціалізації, знижує ефективність інвестицій, веде до розпилення ресурсів, виробництва не завжди доброякісної продукції, насаджує неконкурентоспроможне і неефективне виробництво.

Висновки. Диверсифікація виробництва — об'єктивно необхідний процес розвитку сільського господарства в цілому та тваринництва, зокрема, за сучасних умов функціонування аграрних підприємств на основі вільного ринку та конкуренції. Вона покликана за рахунок розширення асортименту товарів, урізноманітнення інвестиційних ринків забезпечувати стійку рентабельність підприємства, знижувати ризики господарської діяльності. В результаті правильного вибору і застосування форм диверсифікації підвищується прибутковість виробництва, зміцнюється позиція підприємства на ринку, зростає його конкурентоспроможність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зоренко О.В. Особливості диверсифікації в сільському господарстві [Текст] / О.В. Зоренко // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих науковців (1 частина). „Проблеми забезпечення економічного розвитку підприємств”. 29–30 квітня 2005 року. — Донецьк: ДонУЕП. — 2005. — С.32–34.
2. Маслак Н.Г. Економічні особливості диверсифікації виробництва підприємств АПК / Н.Г. Маслак // Економіка АПК. — 2007. — №12(62). — С.16–19.
3. Слюсак О.О. Словник підприємця / О.О. Слюсак, Д.Д. Огородніков, В.Л. Наконечний — Київ: РВПС України, НАН України, 1999. — 196 с.
4. Травіна Т.О. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств / Т.О. Травіна // Вісник Львів. держ. ун-ту: Економіка АПК. — 2005. — № 2. — С. 26–31.
5. Швайка Л.А. Планування діяльності підприємства. Навчальний посібник / Л.А. Швайка — Львів: Магнолія плюс, 2004. — 469с.

Одержано 26.04.10

Целесообразность диверсификации в сельском хозяйстве и отдельных его отраслях приобретает все большую актуальность для практики хозяйствования. Диверсифицированное животноводство обеспечивает возможность проникновения в новые, более прибыльные отрасли, повышает прибыльность производства, укрепляет позиции предприятия на рынке и повышает его конкурентоспособность.

Ключевые слова: диверсификация, инновации, номенклатура, ассортимент продукции животноводства.

Appropriateness of diversification in agriculture and its separate branches is becoming increasingly important for farming. Diversified livestock production provides the possibility of entering new, more profitable industries, increases the profitability of production, strengthens the positions of enterprises at the market and increases its competitiveness.

Key words: diversification, innovation, nomenclature, assortment of livestock production.

УДК 330.322

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЧЧИНИ

І.Ю. ЄПФАНОВА

Вінницький національний технічний університет

У статті розглянуто напрями активізації інвестиційної діяльності промислових підприємств Вінниччини в сучасних умовах. На основі аналізу стану інвестиційної діяльності області виділено загальні її особливості та досліджено ступінь використання інформаційних технологій підприємствами Вінниччини з метою залучення інвестиційних ресурсів

Стратегія розвитку будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності з моменту створення передбачає забезпечення постійного економічного зростання за рахунок збільшення обсягів результатів підприємницької діяльності, а також галузевої, асортиментної та регіональної диверсифікації цієї діяльності. Економічне зростання забезпечується насамперед за рахунок інвестиційної діяльності, у процесі якої реалізуються довгострокові стратегічні цілі суб'єктів діяльності. Особливо гостро дане питання постає у кризовий період розвитку економіки, коли в умовах браку коштів підприємства стикаються із проблемою відсутності достатніх обсягів інвестиційних джерел.

Досліджуючи питання активізації інвестиційної діяльності, Абрамова О.А. зазначає, що саме інвестиційні процеси промислових

підприємств є однією з основних складових економічного зростання країни [1]. Механізм управління інвестиційною діяльністю підприємства складається із науково-технічних, інформаційних, соціально-економічних, організаційно-управлінських, виробничих, нормативно-правових, тактичних та інших взаємозалежних елементів, що забезпечують досягнення виробничого інтересу [2, с.18]. Питання активізації інвестиційного розвитку на рівні країни та підприємств розглядаються також Захаріним С.В. [3], Лемішко О.О. [4], проте недостатньо розробленими є заходи з активізації інвестиційної діяльності на рівні окремих регіонів, а також недостатньо висвітлено питання впливу ступеня використання інформаційних технологій підприємствами на рівень залучення інвестиційних ресурсів.

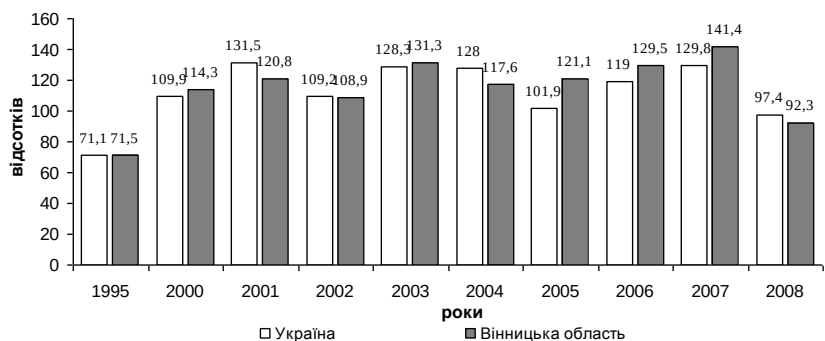
Метою даної статті є формування в єдину систему виміру кількісних та якісних чинників, що забезпечать активізацію інвестиційної діяльності на промислових підприємствах.

Методика досліджень. Для досягнення поставленої мети за допомогою методів статистичного та порівняльного аналізу необхідним є оцінювання чинників, які впливають на інвестиційну діяльність промислових підприємств визначення можливості її активізації, методів графічного аналізу — для наочного зображення статистичного матеріалу. Метод аналізу надасть можливість здійснити оцінку ступеня використання інформаційних технологій для залучення інвестиційних ресурсів. Системний аналіз отриманих результатів надасть можливість визначити загальні тенденції інвестиційного розвитку Вінниччини.

Результати досліджень. Аналізуючи інвестиційну діяльність Вінниччини, необхідно зазначити, що область є інвестиційно-привабливим регіоном, адже має потужний промисловий та науковий потенціал, розвинену транспортну інфраструктуру, вигідне географічне розташування відносно ринків України і країн СНД. Тому на ринку інвестиційних товарів Вінниччини вагомому питому вагу займають інвестиції в основний капітал, зокрема інвестиційні проекти, що пов'язані із реконструкцією та модернізацією, технічним переозброєнням діючих підприємств, придбанням обладнання, сучасних технологій тощо.

Нормальне функціонування економіки області є неможливим без оновлення виробництва, поліпшення стану основних фондів, впровадження нових технологій і видів продукції, оскільки тільки за цих умов економіка є конкурентоспроможною на вітчизняному та зовнішньому ринках. Діяльність підприємств області повинна передбачати вкладення капіталу в покращення виробництва, тобто капітальні інвестиції, або ж інвестиції в основний капітал.

Індекси інвестицій в основний капітал Вінницької області та по Україні в цілому (у відсотках до попереднього року) відображено на рис. 1.

Рис. 1. Індеси показників інвестиційної діяльності за 1990–2008рр.(відсотків до попереднього року)

Розвиток інвестиційної діяльності у Вінницькій області відповідає загальним тенденціям розвитку в Україні в цілому і відбувається нерівномірно: якщо в 1995р., порівняно із попереднім, темп росту інвестицій складав лише 71,1%, то в 2007р. — 141,4% [5]. Разом з тим, в 2008р. як по Україні в цілому, так і по Вінницькій області спостерігається зменшення обсягів інвестицій, порівняно із попереднім періодом, що зумовлене в першу чергу світовими та національними наслідками фінансової кризи.

Якщо розглянути структуру інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності, то можна помітити, що основна частина інвестицій належить операціям із нерухомістю, промисловістю, транспортом і зв'язком.

Висока частка інвестицій на операції із нерухомістю можна пояснити декількома причинами, зокрема зростанням обсягів будівництва. Поява нових будівельних організацій на території області зумовила суттєве зростання інвестицій у будівництво, що в свою чергу збільшило обсяги інвестицій в операції із нерухомістю.

По-друге, у зв'язку із певною нестабільністю в державі основна частина населення прагне уникнути знецінення своїх збережень шляхом вкладення коштів у нерухомість і, в першу чергу, у будинки, квартири тощо.

Крім того, Вінницька область має досить зручне географічне положення на території України, є відносно близькою до столиці, що робить її територію привабливою для підприємств та організацій.

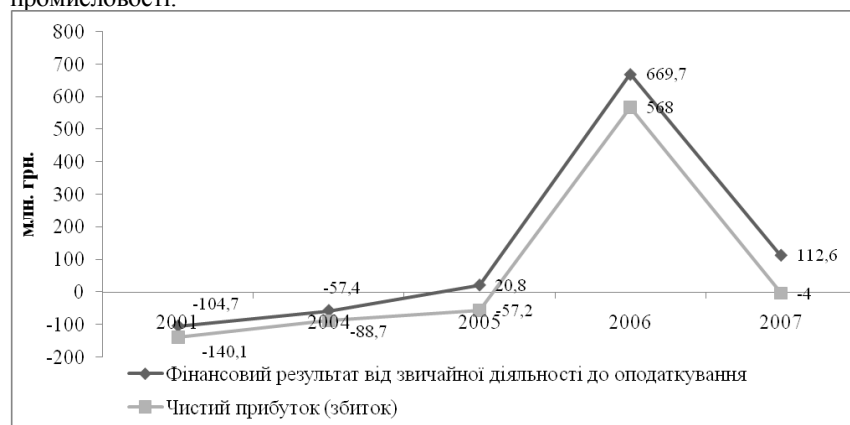
З табл. 1 видно, що в цілому в 2007р., порівняно із 2002–2006рр., відбулось збільшення величини основних інвестицій. Досить позитивним є зростання інвестицій, які мають соціальну спрямованість, тобто на охорону здоров'я та соціальну допомогу.

1. Обсяг інвестицій в основний капітал Вінницької області за видами економічної діяльності, тис. грн.

Вид економічної діяльності	Рік					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Сільське господарство	60909	62499	138724	242756	346630	559805
Рибне господарство	65	7	277	168	68	394
Промисловість	177847	250737	359159	414519	612365	1226558
Будівництво	8816	16337	20958	60920	133230	211146
Оптова та роздрібна торгівля	46227	50912	50540	116786	260738	376111
Готелі та ресторани	3383	1775	1119	1949	5300	9422
Транспорт та зв'язок	121887	140811	191317	212266	228937	532284
Фінансова діяльність	9261	10731	12627	40356	50540	46100
Операції з нерухомістю	183664	269410	318180	528068	733567	1022549
Державне управління	972	12213	16950	17570	17736	44390
Освіта	6496	11516	18192	23320	41943	35488
Охорона здоров'я, соціальна допомога	13254	19006	10101	19666	46561	51457
Колективні, громадські та особисті послуги	2485	5319	17237	14829	16852	20473
Всього	635266	856985	1155381	1693173	2494467	4136177

З рис.2 видно, що, якщо протягом 2001–2006рр. фінансові результати промислових підприємств мали позитивну динаміку зростання, то в 2007р. — зменшення, незважаючи на зростання обсягів інвестування промисловості.

Рис. 2. Фінансові результати промислових підприємств Вінниччини

Отже, одного інвестування для покращення діяльності підприємств і рівня їх конкурентоспроможності не завжди достатньо, а необхідним є врахування й ефективності інвестицій. Ефективність інвестиційної діяльності значною мірою характеризується рівнем нововведень на підприємствах.

З табл. 2 видно, що на підприємствах Вінниччини частка підприємств, які впроваджували нововведення, є незначною і, незважаючи на зростання кількості підприємств, що впроваджували інновації в 2007р. в загальному обсязі промислових підприємств до 73,3%, питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової складала лише 6,8%. Разом з тим, достатньо позитивним явищем є зростання нових технологічних маловідходних і ресурсозберігаючих процесів із 10 у 2000 році до 32 — у 2007р. Зростання маловідходних і ресурсозберігаючих виробництв забезпечує зниження собівартості продукції і, як наслідок, спричиняє підвищення конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Промисловим підприємствам Вінниччини варто більше уваги приділяти інвестуванню у розроблення та освоєння виготовлення нових видів техніки, динаміка якої є незначною: по області в 2007р. було освоєно лише 33 нових види техніки проти 28 у 2000р.

2. Впровадження інновацій на промислових підприємствах Вінниччини

Роки	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	17,2	32	10	1008	28	2,2
2001	17,5	23	5	925	21	3,6
2002	17,3	19	3	1226	18	4,5
2003	28,3	50	20	313	19	2,5
2004	8,8	33	13	34	25	1,3
2005	5,0	14	7	30	17	1,0
2006	10,2	24	9	37	17	1,1
2007	73,3	79	32	124	33	6,8

В залежності від ступеня використання інформаційних технологій підприємством визначається його конкурентоздатність на ринку, що зумовлює необхідність оцінювання ступеня інформатизації підприємства, а також його місце у всесвітній комп'ютерній мережі Інтернет [6, с.74]. Аналіз інформаційного забезпечення підприємств Вінниччини показав, що значна кількість має свій сайт у мережі Інтернет. Дослідження рівня інформаційного

забезпечення машинобудівних підприємств, що спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської техніки та запасних частин показав, що за використання пошукових систем автоматично і без проблем знаходиться лише сайт ВАТ ВЗГА, тоді як сайти інших підприємств можливо знайти лише через каталоги бізнес-довідників. Недоліками сайтів підприємств є й мовні обмеження — із п'яти сайтів лише сайт ВАТ «Могилів-Подільського машинобудівного заводу ім. Кірова» є можливим переглядати трьома мовами — українською, англійською та російською. На усіх сайтах наявна контактна інформація, види продукції, що випускається, проте не передбачено розділу, в якому б підприємства інформували відвідувачів про свій фінансовий стан, а також наявні потреби в інвестиційних ресурсах. Огляд регіонального інвестиційного порталу показав, що дані підприємства і на ньому не використовують інформаційні ресурси Інтернету як засіб залучення інвестицій.

Висновки. З метою економічного зростання регіону на промислових підприємствах необхідно більше уваги приділяти більш ефективному використанню інвестицій, спрямовуючи їх саме в інноваційні розробки та придбання нового технологічного обладнання. Крім того, необхідним є підвищення ефективності функціонування регіональних центрів інноваційного розвитку.

Таким чином, підприємствам Вінниччини варто більше уваги приділяти підвищенню рівня інформованості потенційних інвесторів щодо реальних потреб підприємств.

Крім того, з метою активізації інвестиційного розвитку Вінниччини необхідно на регіональному рівні та рівні окремих підприємств вирішити питання щодо підвищення ефективності використання інвестицій, в першу чергу шляхом підвищення рівня інноваційного розвитку підприємств і підвищення рівня інформованості інвесторів.

Перспективами подальших досліджень має стати формування інноваційно-інвестиційної моделі підвищення рівня регіонального розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова О.А. Инвестиции в промышленность как условие её экономического роста/ О.А. Абрамова // Вестник ОГУ. — 2008. — № 8 (90). — С. 56–60.
2. Пухальський В.В. Механізм управління інвестиційною діяльністю промислового підприємства (на прикладі машинобудування): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / В.В. Пухальський. — Хмельницький, 2004. — 20 с.
3. Захарін С.В. Регулювання власних джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств/ С.В. Захарін // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5(83). — С.161–168.

4. Лемішко О.О. Інвестиції в основний капітал та їх вплив на економіку України/О.О. Лемішко // Фінанси України. — 2007. — №7. — С. 46–61.
5. Вінницьке обласне управління статистики. — Режим доступу: <http://www.vous.vin.ua>.
6. Носова О.В. Роль инвестиционной привлекательности предприятия при принятии инвестиционных решений/ О.В. Носова// Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. Випуск 33–1. Донецьк, ДонНТУ, 2008. — С.73–78.

Одержано 26.04.10

Определена необходимость более эффективного использования инвестиций. Названы факторы, способствующие увеличению эффективности инвестиций в инновации. Предложены направления повышения уровня использования современных технологий для активизации инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, информационные технологии, инвестиционный ресурс.

The necessity of more effective use of investments is determined. The factors contributing to the increase of the efficiency of investments into innovations are identified. The directions of increasing the level of application of modern technologies for more active investment activities are suggested.

Key words: investment activities, information technologies, investment resource.

УДК 338.4:330.341.1

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВКЛАДЕННЯ КАПІТАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА

О.В. ЖАРУН

Проаналізовано умови інвестиційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах та визначено її економічну ефективність. Встановлено напрями та джерела фінансування інвестиційної діяльності підприємств. Обґрунтовано напрями підвищення економічної ефективності вкладення інвестицій у сільськогосподарські підприємства.

Аграрний сектор економіки України нині потребує значних інвестиційних надходжень. Майже повна зупинка інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що мала місце впродовж минулих років,

призвела до руйнівних процесів у продуктивних силах галузі, погіршення стану земельних ресурсів, зниження ефективності сільськогосподарського виробництва. Покращення цієї ситуації можливе не лише за умови відновлення повноцінної інвестиційної діяльності, а й забезпечення її активності, яка б дозволила компенсувати нестачу інвестування минулих років і покрити сучасні обсяги потреб в інвестиційних ресурсах. Проблема функціонування інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах відрізняється особливою її складністю і багатогранністю, оскільки саме в ній поєднуються інтереси всіх суб'єктів господарювання.

Конкурентоспроможність аграрного виробництва в будь-якому регіоні України залежить від його інвестиційного забезпечення. Інвестиції потрібні підприємствам і організаціям для переходу до стабільної господарської діяльності, для переозброєння виробництва, а також поліпшення якості продукції. Інвестиції є важливим джерелом формування фінансово-кредитних ресурсів країни, усунення локальних диспропорцій.

Питання теорії і практики інвестицій, формування джерел їх фінансування, дослідження інвестиційної діяльності підприємств вивчали зарубіжні вчені Дж. Бейлі, В. Беренс, Г. Бірман, К. Боулдінг, Ф. Луцц, П. Хавранек, У. Шарп та інші дослідники. Вагомий внесок в економічну теорію засад інвестиційної діяльності, оцінки економічної оцінки ефективності інвестицій та інвестиційної привабливості зробили вітчизняні науковці: В.Ф.Бесєдін, В.І. Благодатний, І.О. Бланк, В.Г. Блохіна, П.І. Гайдучський, С.О. Гуткевич, О.І. Гутуров, М.Д. Денисенко, М.І. Долішній, І.О. Івашук, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, О. В. Кущина, В.М. Кутузов, Т.В. Майорова, А.А. Пересада, П.Т. Саблук, В.Г. Федоренко та багато інших. Але значна частина питань, пов'язаних із дослідженнями суті, структури, ефективності інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, ще залишається не розкритою, або потребує удосконалення. Основною складовою інвестицій є капіталовкладення. Аналіз інвестиційної діяльності в Україні показує, що протягом 90-х років обсяг інвестицій в основні засоби постійно знижувався. Зменшення інвестицій тривало до 2000 року. Якщо порівняти обсяг капітальних вкладень в основні засоби України в 2008 році з 1990 роком, то він збільшився у 2,4 рази, або на 133118 млн. грн., що є досить суттєвим.

Методика досліджень. У процесі написання статті використовувалися такі методи економічних досліджень: діалектичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків) та статистико-економічні методи; метод економіко-математичного моделювання (для знаходження оптимального плану розвитку сільськогосподарських підприємств регіону та високоефективного використання інвестицій на перспективу).

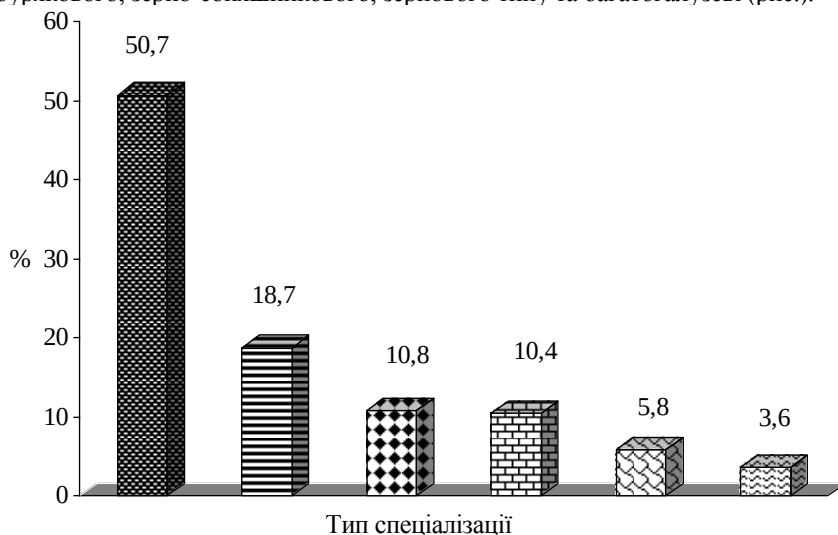
Результати досліджень. Доведені до раціональних розмірів виробничих галузей підприємства різних виробничих типів для підвищення ефективності потребують різних сум інвестицій на підприємство та в

розрахунку на гектар сільськогосподарських угідь.

В основу песимістичного варіанту розвитку на перспективу покладено незначне зростання урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин, як правило дещо вище досягнутих кращих показників підприємств даного виробничого типу. При цьому враховувався варіант, що в перспективі відбудуться не суттєві зміни в технології виробництва сільськогосподарської продукції, технічні засоби будуть оновлюватися відповідно до техніко-експлуатаційних характеристик і потужностей, наявного асортименту. Вони будуть дешевішими, порівняно з зарубіжними, але забезпечать виконання в повному обсязі всі технологічні операції в рослинництві.

В основу оптимістичного варіанту розвитку подій в Черкаській області до 2015 року покладено використання новітніх енергозберігаючих технологій як в рослинництві, так і в галузях тваринництва. Вирощування сільськогосподарської продукції пов'язане зі значною закупкою зарубіжної техніки для виконання всіх технологічних процесів.

В процесі дослідження діяльності сільськогосподарських підприємств Черкаської області нами було виділено шість типів спеціалізації аграрних формувань, а саме: господарства зерно-молочного, зерно-м'ясного, зерно-бурякового, зерно-соняшникового, зернового типу та багатогалузевої (рис.).

Рис. Структура сільськогосподарських підприємств Черкащини за типами спеціалізації 2008 р.:

■ зерновий	■ багатогалузевої
■ зерно-молочний	■ зерно-буряковий
■ зерно-соняшниковий	■ зерно-м'ясний

Найбільшу питому вагу (50,7%) в загальній чисельності сільськогосподарських підприємств займають формування, які спеціалізуються на виробництві зерна. В таких підприємствах від реалізації зерна одержується 56,3% грошових надходжень.

На основі розробленої блочної економіко-математичної моделі та рішення на комп'ютері математичної задачі встановлена стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств вже сформованих типів спеціалізації при різних варіантах розвитку подій у перспективі.

При запровадженні песимістичного варіанту в технологію розвитку виробництва найбільші суми капітальних інвестицій на гектар сільськогосподарських угідь мають вкласти підприємства, які відносяться до м'ясо-зернового типу спеціалізації. Для зерно-молочних, багатогалузевих і зерно-соняшникових підприємств сума інвестицій буде складати 5,2–5,9 тис грн. на гектар сільськогосподарських угідь. У підприємствах, що відносяться до зерно-буякового та зернового типу спеціалізації сума інвестицій може становити 2,9–3 тис грн. на гектар сільськогосподарських угідь (табл. 1).

1. Ефективність використання капітальних інвестицій на 2015 р. (песимістичний варіант)

Тип спеціалізації підприємства	Сума інвестицій, млн. грн.	Інвестиції на 1 га с.-г. угідь, грн.	Чистий прибуток на 1 га с.-г. угідь, грн.	Рівень рентабельності виробництва, %	Рівень рентабельності інвестицій, %	Період окупності інвестицій, роки
Зерно-буяковий	270,1	2891	1917	47,6	66,3	1,5
Зерно-соняшниковий	213,0	5905	1726	58,1	29,3	3,4
М'ясо-зерновий	164,2	8576	1795	44,3	20,9	4,8
Зерновий	1128,3	2996	1346	45,5	44,9	2,2
Зерно-молочний	433,8	5216	2880	72,4	55,2	1,8
Багатогалузеві	698,3	5483	2830	96,5	51,6	1,9
Разом	2907,6	3950	1878	58,1	47,5	2,1

Різний досягнутий рівень виробництва, використання наявного ресурсного потенціалу, ціни на основні види продукції, на яких спеціалізується те чи інше підприємство, призведе до диференціації виробничих типів. Унаслідок цього рівень рентабельності підприємств буде змінюватися від 44,3 (м'ясо-зернові господарства) до 96,5% (багатогалузеві).

В ефективності виробничої діяльності підприємств різних виробничих типів диференціація в сумах інвестицій на гектар земельних угідь призведе до відповідної відмінності в рівнях рентабельності інвестицій. Найбільш високий їх рівень можна очікувати в підприємствах зерно-буякового та зерно-молочного типу спеціалізації, і порівняно низький в господарствах, що відносяться до м'ясо-зернового та зерно-соняшникового типу спеціалізації.

Дещо інша ситуація з ефективністю використання капітальних

вкладень буде спостерігатися в регіоні при реалізації оптимістичного варіанту (табл. 2). Даний варіант розвитку подій та його реалізація вимагає залучення значно більших сум інвестицій. Як і в попередньому варіанті найбільшого інвестування вимагають підприємства, що відносяться до м'ясо-зернового типу спеціалізації. Для їх розвитку необхідно залучити на гектар сільськогосподарських угідь в 3,3 рази більше капітальних інвестицій, ніж в підприємствах зернового або зерно-буякового напрямку.

Для сільськогосподарських підприємств зерно-соняшникового, зерно-молочного типів спеціалізації і багатогалузевих, сума інвестицій на гектар земельних угідь складатиме 5,3–6,7 тис грн. Якщо порівнювати суми інвестицій в середньому в області при розвитку оптимістичного з песимістичним варіантом подій, то оптимістичний вимагає в 1,2 рази більше інвестицій на гектар сільськогосподарських угідь, ніж песимістичний. Більш високий рівень урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин за оптимістичним варіантом дозволить створити умови для отримання значно вищого рівня рентабельності виробництва на перспективу. Оптимістичний варіант розвитку подій дає можливість підвищити рівень рентабельності, порівняно з песимістичним, у середньому на всіх підприємствах з 58,1 до 80%.

2.Ефективність використання капітальних інвестицій на 2015 р. (оптимістичний варіант)

Тип спеціалізації підприємства	Сума інвестицій, млн. грн.	Інвестиції на 1 га с.-г. угідь, грн.	Чистий прибуток на 1 га с.-г. угідь, грн.	Рівень рентабельності виробництва, %	Рівень рентабельності інвестицій, %	Період окупності інвестицій, роки
Зерно-буяковий	340,9	3648	3402	75	93,3	1,1
Зерно-соняшниковий	192,5	5338	2561	80	48,0	2,1
М'ясо-зерновий	233,1	12177	2313	50,7	19,0	5,2
Зерновий	1409,2	3742	2706	76,7	72,4	1,4
Зерно-молочний	502,4	6041	4655	107,6	77,0	1,3
Багатогалузеві	851,8	6689	2914	77,7	43,6	2,3
Разом	3529,9	4705	3033	80	63,2	1,6

При розвитку подій за оптимістичним варіантом змінюється рентабельність інвестицій, вкладених в підприємства різних типів спеціалізації. Найбільш високого рівня рентабельності інвестицій можна очікувати в підприємствах зерно-буякового типу спеціалізації. На підприємствах зерно-молочного та зернового типу спеціалізації рівень рентабельності інвестицій буде становити 72–77%. На багатогалузевих і зерно-соняшникових підприємствах цей показник досягне 44–48%, а найнижчий — 19% - будуть мати підприємства м'ясо-зернового напрямку.

У зв'язку з тим, що сільськогосподарські підприємства уже

функціонують і використовують наявний ресурсний потенціал та отримують певні прибутки від виробничо-фінансової діяльності, суму прибутку, отриману в перспективі за рахунок оптимізації виробництва, інноваційно-інвестиційного розвитку, можна визначити за формулою:

$$\Delta\Pi = \Delta T - \Delta C,$$

де $\Delta\Pi$ — сума прирощеного прибутку;

ΔT — приріст виручки від реалізації продукції, внаслідок впровадження стратегії розвитку підприємств;

ΔC — приріст витрат, пов'язаних з реалізацією запропонованої стратегії.

Проведений аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств показує, що в середньому вони отримують 400 млн. грн. прибутку. Тому дана сума базується на можливому прибутку, отриманому внаслідок запровадження оптимального плану.

Внаслідок того, що в найближчі 3–5 роки реальні інвестиції будуть формуватися за рахунок прибутків сільськогосподарських підприємств і кредитів банків, а також незначної підтримки державного бюджету, розрахована мінімальна сума інвестицій не буде вкладена у розвиток сільськогосподарських підприємств одразу, а буде збільшуватися поступово.

Висновки. Впровадження оптимального плану розвитку виробництва в сільськогосподарських підприємствах різних виробничих типів Черкащини як за песимістичним, так і за оптимістичним варіантом розвитку подій дасть можливість окупити реальні інвестиції, збільшити обсяги виробництва і отримати конкурентоспроможну сільськогосподарську продукцію. Основним джерелом інвестицій в найближчі роки мають стати прибутки підприємств, підтримка державного бюджету, кредити банків, залучені кошти працівників підприємств та інші інвесторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаврилук О. М. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. М. Гаврилук // Фінанси України. — 2008. — №3. — С. 79—93.
2. Канінський П. К. Особливості розвитку спеціалізації аграрного виробництва в умовах ринкових відносин / П. К. Канінський // Економіка АПК. — 2008. — №10. — С. 43–46.
3. Коваль О.М. Особливості інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки України/ О.М.Коваль // Економіка АПК. — 2010. — №2. — С. 78–82.

4. Крисальний О. В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві / О. В. Крисальний // Економіка АПК. — 2007. — №6. — С. 3—10.

Одержано 27.04.10

В статье рассмотрены проблемы повышения экономической эффективности инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий в условиях рыночной экономики. Определена экономическая сущность инвестиций, представлена характеристика инвестиционной деятельности хозяйств Черкасской области

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционный климат, сельское хозяйство.

The problems of increasing the economic efficiency of investment activities of agricultural enterprises under the conditions of market economy are considered in the article. The economic essence of investments is defined, the characteristics of investment activities of farms in Cherkasy region are given.

Key words: investment, investment activity, investment climate, agriculture.

УДК 631.152.2:658.8

БІРЖОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В.О. ЖМУДЕНКО
Є. БРУНЬ

У статті досліджено сучасний стан і перспективи розвитку товарного біржового ринку України. Проаналізовано основні тенденції та закономірності розвитку вітчизняних товарних бірж. Виявлено основні причини неефективного функціонування товарних бірж та обґрунтовано шляхи і напрями їх усунення.

Біржова торгівля є однією з основних форм організації торгівлі на світовому ринку господарювання. Свідченням цього є той факт, що сьогодні понад 40% усього світового товарообороту припадає на біржовий ринок.

Формування в Україні ринкової системи господарювання неможливо без таких інститутів обміну, як товарні біржі. За допомогою бірж — організованих, постійно діючих центрів оптової торгівлі — виробники і споживачі можуть укладати угоди з купівлі й продажу сільськогосподарської сировини і промислових матеріалів на підставі їх зразків чи стандартів за реальними ринковими цінами, витрачаючи на це обмаль часу і коштів.

Сьогодні в Україні створено понад 500 універсальних, товарно-сировинних і агропромислових бірж, що значно більше, ніж в США та інших країнах із розвинутою ринковою економікою. Але кількісна перевага зовсім не сприяла підвищенню ефективності діяльності українських бірж, оскільки більшість із них не спромоглися залучити до своїх послуг великих товаровиробників і платоспроможних покупців. Через відсутність потрібних клієнтів і товарів ряд бірж здійснюють операції з нерухомістю і транспортними засобами, хоч це суперечить призначенню товарних бірж — поєднувати виробництво з виробничим споживанням.

З точки зору біржових аналітиків про наявність проблем у розвитку біржового ринку України переконливо свідчать основні результати його функціонування. Зокрема, в світовому обсязі біржової торгівлі, що оцінюється в 3,5–5,0 трлн. дол. США, частка українських бірж є мізерною: у 2006 році вартість укладених на товарних біржах контрактів становила 18,9 млрд. грн., або близько 3,8 млрд. дол. США. Але проблема полягає навіть не в незначних вартісних обсягах укладених угод, а в тому, що досі товарні біржі в Україні так і не стали потужним механізмом стабілізації ринкової кон'юнктури й не виконують властиві їм регуляторні функції.

Відсутність в Україні достатньої практики біржової торгівлі обумовлює необхідність концентрації інтелектуальних і фінансових зусиль навколо проблеми формування і розвитку біржових відносин. Не зважаючи на майже багаторічну історію українського біржового руху, біржовий ринок України ще тільки намагається зайняти своє належне місце на вітчизняному ринку. А сучасний стан біржової торгівлі зовсім не відповідає її потенційним можливостям.

Теоретичними дослідженнями проблем функціонування та подальшого розвитку біржової діяльності в Україні займаються такі науковці, як О.Шпичак, В. Ситник, В. Горьовий, М. Протасов, П. Гайдуцький, Б. Губський, Г. Міщук, П. Саблук, О. Сохацька, М. Солодкий та ін.

Методика досліджень. Метою дослідження є вивчення сучасних тенденцій розвитку біржового товарного ринку України. Проведено пошук шляхів розв'язання вищезазначених завдань в умовах кризового стану економіки.

Враховуючи, що в нашій країні кількість бірж із кожним роком збільшується, потрібно шукати шляхи удосконалення біржової торгівлі в частині розбудови ефективного механізму взаємодії біржових структур і забезпечення їх функціональності.

У процесі дослідження застосовувалися праці економістів-аграрників з проблем становлення і розвитку аграрного біржового ринку, законодавчі та нормативно-правові акти України, економіко-статистичний методи, узагальнення, абстрактно-логічний тощо.

Результати досліджень. Станом на 1 січня 2009 року в Україні зареєстровано 503 біржі, з них 103 універсальних (20,5%), 318 товарно-сировинних (63,2%), 26 агропромислових (5,2%) та 19 фондових (3,8%). За 1995 — 2009 роки кількість бірж зросла на 412. У структурному розрізі найбільше зросла кількість товарних і товарно-сировинних, а також універсальних бірж — відповідно на 294 та 80 (табл. 1).

1. Структура та динаміка кількості бірж в Україні*

Станом на 01.01.	Всього зареєстровано бірж	У тому числі:									
		універсальні		товарні та товарно-сировинні		агропромислові		фондові біржі та їх філії		інші	
		кількість	питома вага, %	кількість	питома вага, %	кількість	питома вага, %	кількість	питома вага, %	кількість	питома вага, %
1995	91	23	25,3	24	26,4	8	8,8	14	15,4	22	24,1
2000	365	88	24,1	146	40	28	7,7	26	7,1	77	21,1
2005	458	115	25,1	244	53,3	30	6,6	19	4,2	50	10,8
2006	467	114	24,4	258	55,3	29	6,2	19	4,1	47	10
2007	479	114	23,8	272	56,8	30	6,3	18	3,8	45	9,3
2008	499	118	23,7	293	58,7	30	6	17	3,4	41	8,2
2009	503	103	20,5	318	63,2	26	5,2	19	3,8	37	7,3
Відхилення, 2009 р. до 1995 р.	412	80	-4,8	294	36,8	18	-3,6	5	-12	15	-16,8

*Розраховано на основі джерела [1]

Згідно з даними табл. 2, біржова торгівля в Україні в досліджуваному періоді характеризується такими закономірностями:

- зросла як кількість, так і вартість укладених біржових угод. Так, у 2008 році вартість укладених угод збільшилась, порівняно з 1995 роком, у 110,1 рази, 2000 роком — 16,9 рази, 2005 роком — 2,5 рази. Однак такій оптимістичній статистиці фахівці не радіють. На їхнє переконання, щорічне зростання відбувається не стільки за рахунок розширення торгів, скільки завдяки стрімкому подорожчання товарів;
- максимальним був обсяг біржової торгівлі у 2008 році (59 875,3 млн. грн.). Найбільшу питому вагу в структурі біржового товарообороту займають угоди на сільськогосподарську продукцію (66,8%) та паливо (20,7%);
- негативним чинником функціонування біржового ринку України є наявність у структурі біржового товарообороту небіржових товарів, зокрема транспортних засобів та нерухомості, що призводить до неможливості стандартизації біржових товарів і запровадження строкових біржових угод.

2. Структура та динаміка укладених угод на біржах України за видами товарів*

Об'єкт угоди	1995		2000		2005		2008		Відхилення 2008 р. до 1995 р., млн. грн.
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	
Метал і метало-продукція	0,6	0,1	5,2	0,2	116,4	0,6	7,1	0,01	6,5
Транспортні засоби	41	7,5	193,4	5,5	358,4	1,9	398,8	0,7	357,8
Лісоматеріали, деревина	0,5	0,1	4,3	0,1	35,7	0,2	787,7	1,3	782,2
Паливо	2,8	0,5	290,6	8,2	2517,9	13,3	12386,6	20,7	12383,8
Хімічна продукція	—	—	27,6	0,8	0,9	0,01	0,2	0,001	0,2
Непродовольчі товари	0,7	0,1	2,6	0,07	6,5	0,03	12,4	0,02	11,7
Сільськогосподарська продукція	220,8	40,6	989,7	27,9	10568,2	55,7	40020	66,8	39799,2
Продукти харчування	5,3	1	73,3	2,1	416,1	2,2	751,1	1,3	745,8
Цінні папери	5,5	1	1382,9	39,0	1937,3	10,2	3752,9	6,3	3747,4
Нерухомість	257,5	47,3	294,6	8,3	694,5	3,7	512,2	0,9	254,7
Земельні ділянки	0,1	0,02	0,5	0,01	9,4	0,05	16,7	0,03	16,6
Інші види	9,2	1,8	280,2	7,8	2300,8	12,1	1302,5	2,2	1293,3
Всього	544	100	3544,9	100	18962,1	100	59875,3	100	59331,3

*Розраховано на основі джерела [2]

Домінуюча частка біржових угод в Україні укладається на Українській міжбанківській валютній біржі — 38,2%, Київській агропромисловій біржі — 14,8%, Українській універсальній біржі — 9,2%, ВАТ „Фондова біржа „Перспектива” — 6,7% та ТБ „Українська ф'ючерсна біржа” — 5,5% (табл. 3).

Важливою характеристикою біржового ринку виступає міра його структурованості — співвідношення спотового та строкового ринків. Біржова торгівля продукцією і товарами в Україні представлена в основному спотовим ринком (укладання угод на реальний товар з негайною поставкою). На умовах спотових угод було укладено 85,7% усіх біржових угод. У структурі цих угод найбільша частка припадала на угоди з палива (52,0%) та продукції рослинництва (27,0%). Форвардні контракти (угоди на реальний товар з відстроченою поставкою) становили 14,0%. Найбільша частка їх припадала на угоди з продукції рослинництва (72,6%), харчових продуктів (17,1%), лісоматеріалів (4,8%) [4].

3. Результати діяльності найбільших бірж України за I квартал 2008 р.*

Назва біржі	Обсяги укладених угод		Кількість укладених угод	Середня вартість укладених угод, тис. грн.
	Млн. грн.	у% до підсумку		
Всього	6702,8	100	58660	114,3
З них				
Українська міжбанківська валютна біржа	2563,5	38,2	449	5709,4
Київська агропромислова біржа	992,2	14,8	1596	621,7
Українська універсальна біржа	617,5	9,2	283	2181,9
ВАТ „Фондова біржа „Перспектива”	449,2	6,7	61	7363,4
ТБ „Українська ф’ючерсна біржа”	371,5	5,5	75	4953,3

*Джерело: [3]

Для порівняння наведемо структуру світового біржового обороту, типовий варіант якого має такі співвідношення: ф’ючерси — 78%, опціони — 20%, угоди з реальним товаром — 2%[4]. Похідні цінні папери, що перебувають в біржовому товарообороті, призначені для здійснення хеджевих страхових операцій і вирівнювання цінових трендів. За допомогою строкових контрактів можливе прогнозування майбутніх цін, а тому підвищується стабільність функціонування навіть тих підприємств, які самі не є учасниками біржових операцій, а використовують біржові ціни як орієнтири для укладання угод на ринку реальних активів.

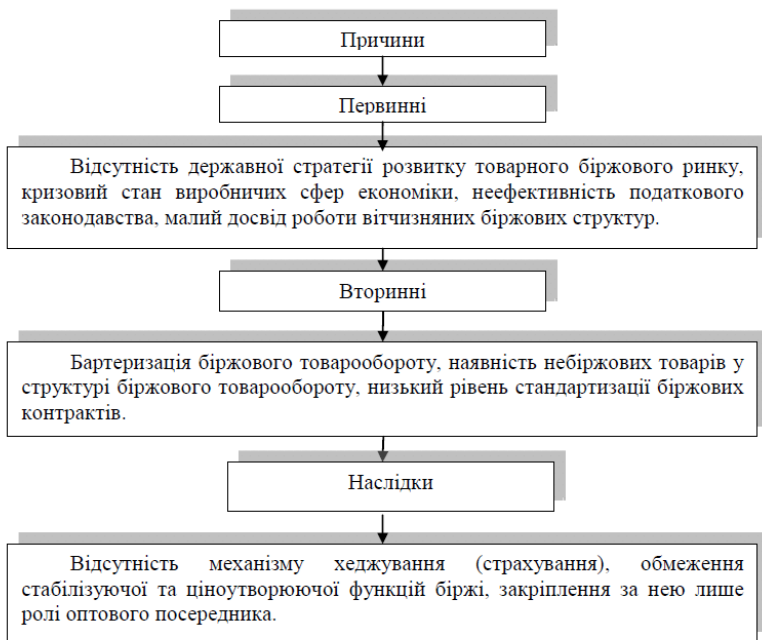
Відсутність у структурі вітчизняного біржового обороту товарних деривативів (ф’ючерсних контрактів та опціонів) свідчить, що на сучасному етапі товарні біржі в Україні практично не виконують цінової та стабілізаційної функцій.

Крім низьких обсягів біржового товарообороту та наявності в його структурі небіржових товарів, існує проблема законодавчої неврегульованості операцій з похідними цінними паперами. На сьогодні в Україні склалася ситуація, за якої в чинних законодавчих актах і регулюючих положеннях присутні протиріччя, у тому числі й із загальноприйнятою у світі практикою визначення похідних інструментів. Такий стан законодавчої та правової бази призводить до неможливості використання товарних деривативів в Україні за їхнім безпосереднім призначенням.

Питання полягає, зокрема, у тому, щоб чітко розподіляти в процесі оподаткування операції з похідними цінними паперами, проведені з метою спекуляції та проведені з метою хеджування (тобто зниження ризику). Лише в тому випадку, якщо податковий облік операцій буде відповідати класичному підходу до такого роду операцій, які властиві провідним державам світу, у суб’єктів господарювання виникне фінансовий інтерес до

хеджування з використанням похідних інструментів. На сьогодні законодавча база України цілком знищує економічний сенс операції хеджування на ф'ючерсному ринку як операції зниження ризику суб'єктами, які володіють або ж мають намір придбати деякий базовий актив у майбутньому.

Виявлені тенденції і закономірності розвитку товарного біржового ринку України дозволяють встановити певний причинно-наслідковий зв'язок проблем розвитку товарних бірж України (рис. 1).

Рис. 1. Причинно-наслідковий зв'язок проблем розвитку товарних бірж України

З історії відомо, що біржовий товарний ринок у США еволюційно розвивався протягом двохсот років. Ми, на превеликий жаль, такого часу в запасі не маємо, тому мусимо рухатися прискорено, використовуючи нагромаджений світовий досвід. Зрозуміло, що кінцевою метою на цьому шляху є побудова ф'ючерсного ринку, що забезпечує без втручання державних інвестицій прогнозування рівня цін і захист виробників і споживачів від їх непередбачуваних змін. Проте для того, щоб ф'ючерсний товарний ринок функціонував, слід організувати й освоїти ринок із торгівлі спотовими й форвардними контрактами як базис торгівлі ф'ючерсами та опціонами. Попри те, що біржова діяльність в Україні почала активно розвиватися з дев'яностих років, ринки реального товару, окрім валютного

та ринку цінних паперів, так і не виникли. І сьогодні одним із нагальних завдань є створення законодавчо правового поля для функціонування товарного ринку, а отже, й для створення самого ринку реального товару.

Висновки. Результати аналізу сучасного стану біржового ринку України дозволяють говорити про сприятливі передумови його розвитку: зокрема, спостерігається позитивна динаміка зростання обсягів біржової торгівлі та зацікавленість економічних суб'єктів у використанні переваг біржової торгівлі.

Отже, для ефективного функціонування біржового ринку необхідно: створити ринкове середовище, розробити необхідну законодавчу базу, підготувати висококваліфікованих спеціалістів, компетентних у даних питаннях. І ці проблеми слід розв'язувати паралельно — створювати ринки товарів, на основі відповідної нормативно-правової бази за наявності висококваліфікованих фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість бірж (1992 — 2008 роки) [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2005/sze/sze_ric/bir/bir_u/kb_u.htm.
2. Структура укладених угод на біржах [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/display/operativ/operativ2005/sze/sze_ric/bir/bir_u/suu_u.htm
3. Піщейко В. О. Про діяльність бірж України за I квартал 2008 року / В. О. Піщейко [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://www.sabu.org.ua/analytic/2008_1.doc.
4. Веб-сайт Держкомстату України: www.ukrstat.gov.ua

Одержано 27.04.10

На основании исследованных тенденций и закономерностей развития товарного биржевого рынка Украины установлена причинно-следственная связь проблем развития товарных бирж Украины и предложены подходы к их решению.

Ключевые слова: биржевой рынок, строковые сделки, фьючерсный рынок, механизм страхования.

Cause-effect relationship of the problems of the development of the Ukrainian commodity exchange is determined on the basis of the researched tendencies and natural laws of its development, the approaches to the problems' solving are suggested.

Key words: exchange market, term transactions, futures market, insurance mechanism.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Н.В. ЖУК, аспірант

Розглянуто основні показники розвитку регіонального м'ясопродуктового підкомплексу, проаналізовано ресурсне забезпечення виробництва м'яса та м'ясопродуктів.

В умовах переходу до ринкової економіки проблема забезпечення населення продовольством є досить складною та залежить від рівня розвитку агропромислового комплексу країни і його складових — регіональних продуктових підкомплексів, які являються інтеграторами взаємних видів діяльності, що належать до різних сфер АПК, галузей і підгалузей та організаційно й технологічно об'єднанні для здійснення виробничого циклу.

М'ясопродуктовий підкомплекс — одна з найважливіших продуктових вертикалей з виробництва та переробки продукції тваринництва. Його головне призначення полягає у задоволенні потреби населення в м'ясі та продуктах його переробки. Однак складність її забезпечення посилюється в зв'язку із кризовими явищами в економіці країни (що призводять до зниження доходів населення і, відповідно, споживання деяких видів продукції з еластичним попитом) та тваринницькій галузі зокрема. З огляду на це виникає потреба у дослідженні розвитку регіонального м'ясопродуктового підкомплексу.

Питання ефективності виробництва м'ясної продукції, формування економічного механізму функціонування м'ясопродуктового підкомплексу висвітлені в наукових працях: П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, Ю.О.Нестерчук, О.В. Мазуренка, С.М. Мороза, О.М. Вишневської, С.А.Ізмайлової, та інших. Проте ще недостатньо вивчені питання щодо напрямів підвищення економічної ефективності формування і використання ресурсного потенціалу продуктового підкомплексу для збільшення рівня інтенсивності м'ясного скотарства, що забезпечить збільшення виробництва м'яса та м'ясопродуктів.

Метою статті є обґрунтування напрямів ефективного розвитку м'ясопродуктового підкомплексу Черкаської області, аналіз основних показників його ресурсного забезпечення, з'ясування причин спаду виробництва м'ясопродуктів.

Методика досліджень. У процесі дослідження використовувалися такі наукові методи: теоретичного пошуку, аналізу, порівняння, абстрактно-логічний підхід, результати особистих аналітичних спостережень.

Результати досліджень. М'ясопродуктовий підкомплекс є вертикально інтегрованою структурою, яка функціонує в межах регіонального агропромислового комплексу, що об'єднує в собі сільськогосподарських товаровиробників, підприємства м'ясопереробної промисловості та торговельні організації в процесі вирощування худоби та птиці, їх переробки й реалізації готової м'ясної продукції на ринках збуту (рис. 1).

Рис. 1. Схема виробництва та реалізації продукції м'ясопродуктового підкомплексу регіону

Центральною ланкою м'ясопродуктового підкомплексу є тваринництво, яке базується на використанні земельних ресурсів як основного джерела природних кормів. Ріст виробництва продукції тваринництва з одночасним покращенням його якісних показників є головною умовою успішної роботи всіх галузей підкомплексу. Розвиток тваринництва визначає також і рівень розвитку сфери заготівлі, переробки, зберігання, реалізації м'ясної продукції та ступінь задоволення потреб споживачів [1].

Галузь тваринництва в Україні загалом і в Черкаській області зокрема за останні роки зазнала значних втрат. Значно скоротилося поголів'я тварин у всіх категоріях господарств (табл. 1), застаріла матеріально-технічна база галузі, знизився рівень спеціалізації і концентрації виробництва, технологічного й технічного забезпечення.

Процес поступового скорочення поголів'я худоби та птиці в нашій країні спостерігається з 1990 р. На 1 січня 2009 р. в Черкаській області у всіх

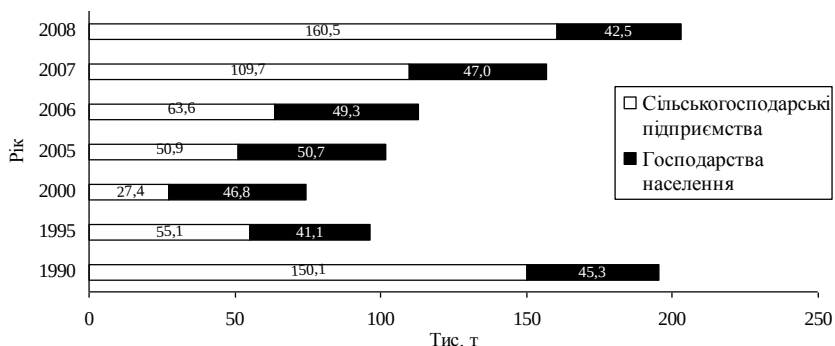
категоріях господарств поголів'я ВРХ зменшилося у 4,2 рази, корів — у 2,9 рази, свиней — у 2,6 рази, овець та кіз — у 6,3 рази, коней — у 3,3 рази, проте кролів збільшилося у 1,2 рази та птиці — у 1,6 рази проти 1991 р. Скорочення поголів'я тварин в основному відбулося в сільськогосподарських підприємствах, а господарства населення області, на противагу їм, збільшили чисельність тварин, за винятком птиці та свиней (поголів'я яких зменшилось на 1088,7 і 3,7 тис. гол. в 2009 р., порівняно з 1991 р.), компенсуючи таким чином (проте не в достатній мірі) значну частку спаду загального поголів'я в області.

1. Поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств в Черкаській області на початок року, тис. гол.*

Роки	ВРХ	у тому числі корови	Свині	Вівці та кози	Коні	Кролі	Птиця всіх видів
Усі категорії господарств							
1991	958,5	308,5	1056,7	261,6	32,0	216,2	9742,6
1996	732,2	273,9	765,0	114,7	30,0	180,0	7042,6
2001	417,1	181,0	567,0	64,1	22,5	219,9	6193,3
2006	279,6	131,1	433,3	48,0	13,6	271,0	8900,3
2009	230,7	106,1	404,8	41,5	9,7	248,9	15400,6
у тому числі сільськогосподарські підприємства							
1991	866,2	251,6	796,4	224,6	31,5	19,2	4359,2
1996	633,3	197,1	461,6	59,0	24,4	6,0	1843,3
2001	292,8	96,9	215,2	6,9	12,3	5,6	1511,4
2006	163,0	51,5	175,8	3,7	5,1	0,5	4439,2
2009	136,3	45,5	189,1	4,8	3,2	28,4	11105,9
господарства населення							
1991	92,3	56,9	260,3	37,0	0,5	197,0	5383,4
1996	98,9	76,8	303,4	55,7	5,6	174,0	5199,3
2001	124,3	84,1	351,8	57,2	10,2	214,3	4681,9
2006	116,6	79,6	257,5	44,3	8,5	270,5	4461,1
2009	94,4	60,6	215,7	36,7	6,5	220,5	4294,7

* Джерело тут і далі [2]

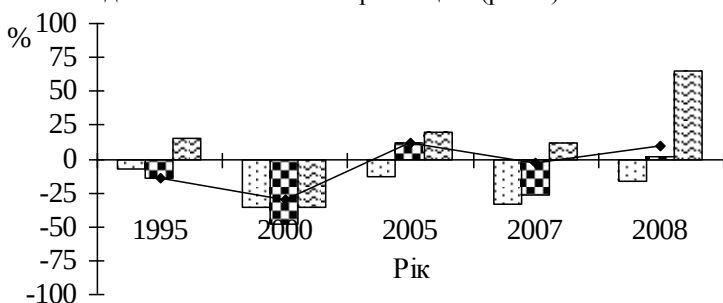
Зменшення поголів'я худоби та птиці призвело до тимчасового скорочення обсягу виробництва продукції галузі тваринництва (рис. 2), але, починаючи з 2001 р. спостерігається тенденція до його нарощування за рахунок підвищення продуктивності тварин, що супроводжується збільшення обсягів споживання м'ясопродуктів.

Рис. 2. Динаміка та структура виробництва м'яса (у забійній вазі) у Черкаській області

У господарствах населення Черкаської області обсяги виробництва м'яса протягом досліджуваного періоду суттєво не змінювалися, а в сільськогосподарських підприємствах значно коливалися: починаючи з 1990р., протягом наступного десятиліття — зменшувалися, а з 2001 р. — поступово збільшувалися. В 2008 р. обсяги виробництва м'ясосировини становили на 6,9% та у 4,9 рази більше, порівняно з 1990 р. та 2000 р. відповідно.

Становлення і функціонування регіонального ринку продукції тваринництва формується під впливом загальних тенденцій сучасного сільськогосподарського виробництва, а саме: поступового нарощування об'ємів виробництва, часткового підвищення продуктивності тварин, за низької конкурентоспроможності продукції та економічної ефективності, а в більшості випадків — і збитковості виробництва (рис. 3).

Рис. 3. Рентабельність виробництва основних видів продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

□ М'ясо великої рогатої худоби   □ М'ясо птиці
 ■ М'ясо свиней   —●— Продукція тваринництва

Прибутковість виробництва продукції галузі тваринництва на Черкащині досить низька, а в окремі роки її виробництво взагалі збиткове, крім виробництва м'яса птиці, рівень рентабельності якої в 2005 р. склав 20,3%, в 2007 р. — 11,7%, в 2008 р. — 64,6%. Виробництво м'яса ВРХ аграрними підприємствами протягом досліджуваного періоду збиткове, а м'ясо свиней було рентабельним лише в 2005 р. (12,4%) та 2008 р. (1,9%).

Занепад тваринництва в суспільному секторі є наслідком усунення держави від реального управління економікою; відсутності до 2000 року справжнього господаря в аграрних підприємствах, оскільки державні й колективні сільськогосподарські підприємства не були ще перетворені у формування ринкового спрямування; невідповідності економічного механізму інтересам сільськогосподарських товаровиробників [3, с. 54].

Ситуація, яка склалася в галузі тваринництва, досить негативно вплинула на м'ясопереробну промисловість, адже вона прямопропорційно залежить від виробництва м'ясосировини в аграрному секторі. Через це прослідковується зміна в обсягах виробництва продукції в м'ясопереробному секторі (табл. 2).

2. Виробництво основних видів продукції підприємствами м'ясної промисловості в Черкаській області за роками, т*

Види продукції	2003 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у% до	
					2003 р.	2007 р.
М'ясо, включаючи субпродукти І категорії	42739	70270	118258	165702	387,7	140,1
Ковбасні вироби	6347	5085	5247	4988	78,6	95,1
Продукти готові та консерви м'ясні	2168	2901	1826	1886	87,0	103,3
Напівфабрикати м'ясні	493	1772	2665	3010	610,5	112,9

* Джерело [4]

У 2008 р. дещо скоротилося виробництво ковбасних виробів на 21,4% та 4,9%, порівняно з 2003 р. та 2007 р. відповідно.

В останньому маркетинговому році спостерігається скорочення продуктів готових і консервів м'ясних на 13,0%, порівняно з 2003 р., а проти 2007 р. їх обсяг збільшився на 3,3%.

Стан економіки м'ясопродуктового підкомплексу регіону зумовлює необхідність детального аналізу розвитку всіх підприємств його галузей, обґрунтування основних напрямів ефективного функціонування окремих складових підкомплексу, які безпосередньо залежить від наявного ресурсного потенціалу досліджуваного регіону. Так, показники ефективності використання потенціалу ресурсів м'ясної галузі та підприємств її переробки в основному мають тенденцію до підвищення (табл. 3). Виробництво м'яса аграрними підприємствами Черкащини на одну голову в 2008 р. збільшилося, порівняно з 2007 р., а саме: яловичини та телятини — на 3,9%, свинини — на 12,5% за рахунок зростання середньодобового приросту сільськогосподарських тварин в останньому досліджуваному році проти попереднього (ВРХ — на 6,5%, свиней — на 13,4%).

Також збільшилось виробництво яєць на 100 га зернових культур, яке в 2008 р. склало 98,2 млн. шт., що на 11,7% більше, ніж в 2007 р.

Кількість м'ясопереробних підприємств на Черкащині в маркетинговому році збільшилась, проте їх діяльність погіршилась, і вони отримали збиток в розмірі 6099,2 тис. грн. (на одне підприємство він склав 169,4 тис. грн.). Норма збитку в 2008 р. становила 0,6%, хоча в 2007 р. діяльність підприємств м'ясопереробного сектору була прибуткова, а рівень рентабельності її складав 5,0%.

Зниження показників ефективності використання ресурсного потенціалу м'ясопереробної промисловості передусім пов'язано з поганим станом її матеріально-технічної бази, частина якої працює на фізично й морально зношеному устаткуванні та потребує технічного переоснащення. А підвищення значень цих показників можливо лише шляхом більш ефективного використання економічного потенціалу агроєкосистем, генофонду сільськогосподарських тварин, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, через формування експортного потенціалу, удосконалення цінової та податкової політики держави [5].

3. Ефективність використання ресурсного потенціалу м'ясопродуктового підкомплексу Черкаської області за роками

Показники	2007 р.	2008 р.	%, зміна (+, -) до 2007 р.
Аграрні формування			
Середньодобові прирости ВРХ на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, г	480	511	106,5
Середньодобові прирости свиней на вирощуванні та відгодівлі, г	321	364	113,4
Середня несучість курей-несучок, шт.	278	300	107,9
Виробництво м'яса усіх видів на одну умовну голову великої худоби, кг	272	327	120,2
Виробництво яловичини та телятини на одну голову ВРХ, кг	103	107	103,9
Свинина на одну голову свиней, кг	72	81	112,5
Вирощено в живій масі худоби і птиці на 100 га сільгоспугідь, ц	171,9	219,8	127,9
в т. ч. приріст свинини на 100 га ріллі, ц	37,2	34,1	91,7
Виробництво яєць на 100 га зернових і зернобобових, млн. шт.	87,9	98,2	111,7
Індекс цін реалізації худоби та птиці, у% до попереднього року	96,8	166,8	X
М'ясопереробні підприємства			
Кількість підприємств, од.	31	36	+5
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	52373,7	-6099,2	-58472,9
в т. ч. в розрахунку на одне підприємство, тис. грн.	1689,5	-169,4	-1858,9
Норма прибутку (збитку), %	5,0	-0,6	-5,6 п
Індекс обсягу виробництва продукції, у % до попереднього року	108,4	135,8	X

* Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Черкаській області

Прогнозуючи розвиток м'ясопродуктового під комплексу, дослідники вказують на його безумовно інтегровану перспективу на міжгалузевій корпоративній основі. При цьому необхідно розвивати переробку у значних масштабах через формування промислових підрозділів у межах сільськогосподарських підприємств та формування аграрно-промислових структур шляхом зближення існуючих сільськогосподарських і переробних підприємств регіонального рівня [6, с. 169–170].

Висновки. Таким чином, для відродження, стійкого розвитку і подальшого підвищення ефективності м'ясопродуктового підкомплексу необхідно наступне:

- збільшення чисельності поголів'я худоби та птиці, що дасть змогу збільшити продаж її заготівельним організаціям і сприяти поліпшенню фінансово-економічного стану господарств;
- нарощування виробництва продукції інтегрованих галузей м'ясопродуктового підкомплексу через встановлення взаємовигідних відносин, які б забезпечували отримання рівновеликих прибутків на рівновеликий капітал;
- ефективне використання наявного ресурсного потенціалу сільськогосподарськими товаровиробниками та м'ясопереробними підприємствами для забезпечення рентабельності виробництва тваринницької продукції на всіх ланках технологічного ланцюга підкомплексу;
- оновлення матеріально-технічної бази галузей, підвищення рівня спеціалізації та концентрації виробництва, технологічного й технічного забезпечення;
- державна підтримка виробництва продукції тваринництва, яку слід спрямовувати на інтенсифікацію ведення тваринництва, зростання продуктивності худоби і птиці, здешевлення виробництва продукції, податкові пільги тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жанатаева А.Х. Состояние и развитие мясопродуктового подкомплекса Кабардино-Балкарии / А.Х. Жанатаева, З.Х. Губжокова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2007. — № 11. — С. 35–37.
2. Сільське господарство Черкащини — 2008 р.: стат. збірник / Головне управління статистики у Черкаській області / за ред. В.П. Приймак. — Черкаси, 2009. — 253 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Развитие м'ясопродуктового підкомплексу України / В.Я. Месель-Веселяк, О.В. Мазуренко [під наук. ред. акад. УААН П.Т. Саблука]. К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 198 с.
4. Промисловість Черкащини у 2001–2008 рр.: стат. збірник / Головне

управління статистики у Черкаській області / за ред. М.Г. Литвина. — Черкаси, 2009. — 252 с.

5. Сокольська Т.В. Конкурентоспроможність м'ясопродуктового підкомплексу України / Т.В. Сокольська // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 97. — Харків: ХНТУСГ. — 2010. — С. 310–316.
6. Нестерчук Ю.О. Інтеграційні процеси в аграрно-промисловому виробництві / Ю.О. Нестерчук // Умань: Видавець «Сочінський», 2009. — 372 с.

Одержано 28.04.10

Проанализированы показатели эффективности использования ресурсного потенциала регионального мясопродуктового подкомплекса. Определен ряд направлений устойчивого развития и последующего повышения эффективности производства мясной продукции.

Ключевые слова: *мясопродуктовый подкомплекс, состояние животноводства, мясоперерабатывающие предприятия, ресурсный потенциал, производство мясной продукции.*

The indices of efficiency of using the resource potential of the regional meat production sub complex are analyzed. A range of directions for steady development and consequent increase of the efficiency of meat production is defined.

Key words: *meat production sub complex, the state of livestock production, meat processing enterprises, resource potential, meat production.*

УДК 631.11

ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В.М. КЕПКО, кандидат економічних наук

Розглянуто чинники впливу на умови формування достатніх обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, значення їх застосування для досягнення високих результатів у господарській діяльності в ПП «Радівське». Обґрунтовано висновки стосовно ефективного функціонування виробництва.

У нових умовах функціонування аграрного сектору економіки України особливої актуальності набуває визначення й економічне обґрунтування напрямів ефективного господарювання у кожному окремо

взятому підприємстві. Забезпечення динамічного розвитку виробництва в підприємстві, підвищення ефективності виробництва значною мірою залежить від уміння застосування економічних методів управління, серед яких найважливіше місце займає впровадження внутрішніх економічних механізмів, спрямованих на формування умов самоокупності структурних підрозділів на основі широкого застосування внутрішньогосподарських товарно-грошових відносин [1, 3, 4].

Методика досліджень. В основу досліджень покладено методи статистичного спостереження та економічного аналізу.

Дослідження соціально-економічного розвитку аграрних підприємств є надзвичайно широким і багатограним процесом, який охоплює вивчення численних питань, пов'язаних із його складовим. Тому вважаємо за необхідне дослідити основні засади ефективного господарювання окремо взятих сільськогосподарських підприємств. Об'єктом дослідження є ПП «Радівське» Калинівського району Вінницької області. Метою статті є аналіз основних чинників соціально-економічного розвитку досліджуваного підприємства, його результатів діяльності.

Результати досліджень. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції та сировини завжди розглядається як узагальнюючий результат господарської діяльності підприємства.

Підвищення ефективності господарювання в ПП «Радівське» відбулося за рахунок збільшення обсягів виробництва прибуткової продукції (табл. 1).

1. Виробництво основних видів продукції в ПП «Радівське» Калинівського району Вінницької області

Продукція	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Зернові всього	35990	53708	33668	68147	59511	45596	56556	66529
Цукрові буряки	110348	108678	131044	143277	131820	138728	128059	99470
Молоко	17668	18315	19676	20192	21333	22513	24121	23361
М'ясо ВРХ	1593	1375	1424	1733	1883	1977	1971	1841
М'ясо свиней	472	798	824	718	682	628	1109	642

Важливим показником, що формує ефективність господарської діяльності, є врожайність польових культур і продуктивність тварин (табл. 2).

Як свідчить аналіз даних таблиці 2, в ПП «Радівське» урожайність сільськогосподарських культур має чітку тенденцію до підвищення. Секрет такої високої продуктивності галузі рослинництва полягає в тому, що підприємство має високий рівень культури землеробства, постійно впроваджує нові ресурсозберігаючі технології, нові сорти та гібриди, постійно працює над вдосконаленням організації праці та формує соціально-економічний механізм її мотивації.

2. Динаміка урожайності та продуктивності тварин

Продукція	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Зернові культури, ц/га	48,3	69,0	38,3	76,7	70,5	48,2	51,8	75,4
у т.ч. озима пшениця	48,3	73,8	43,6	90,2	79,5	50,1	70,5	75,1
гречка	20,1	23,5	15,1	20,2	15,5	25,5	16	33,1
Цукрові буряки	471,6	472,5	504	551,1	507	533,6	533,6	397,9
Надій на фуражну корову, кг	5048	5233	5621	6240	6387	6640	6992	6723
Середньодобовий приріст ВРХ, г	630	589	530	710	716	705	798	799
Середньодобовий приріст свиней, г	339	310	330	402	420	324	339	408

Значно підвищилася у господарстві продуктивність тварин. Лише надій на одну фуражну корову зріс з 5048 кг у 2001 р. до 6723 кг у 2008 р. й мав найвищий показник у 2007 р. — 6992 кг, яка пояснюється передусім селекційною роботою, що проводилася у стаді, та повноцінністю раціонів годівлі тварин.

Порівнюючи показники досліджуваного підприємства з усередненими показниками Калинівського району Вінницької області, можна стверджувати, що воно є одним із високоефективних підприємств як району, так і області в цілому.

Таким чином, ПП «Радівське» економічно стійке підприємство, яке здатне зберегти свою рівновагу, незважаючи на вплив зовнішніх факторів. Завдяки вмілій організації праці, впровадженню новітніх технологій, раціональному використанню техніки і робочої сили, виконанню вимог агротехніки всі галузі тут рентабельні. (табл. 3)

3. Рівень рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в ПП «Радівське»

Продукція	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Зернові	124,1	50	104,6	119	53	24,8	79,9	72,8
Цукрові буряки	75	119	104	104,1	96,8	102	58,3	88,4
Молоко	108,1	105	116,5	125,4	119	114,2	73,6	75,1
М'ясо ВРХ	61,5	6	8,3	12,4	9,7	-4,3	5	1,5
М'ясо свиней	62,6	49	29,8	5,6	96,1	5,2	12,6	6,8
Рентабельність виробництва всього, %	87,6	50	54,4	67,4	47,9	38,6	29,4	32,4
в т.ч. рослинництва	97,5	64	96,4	109	65,8	48,2	72,1	72,4
тваринництва	77,7	54	43,8	61,7	69,6	20,0	13,6	39,3

Аналіз економічного стану ПП «Радівське» свідчить, що це високо розвинуте та економічно стабільне підприємство зерно-буякового напрямку з розвинутим тваринництвом. Визначення ефективності суспільного виробництва пов'язане з поняттям виробничого ефекту. Ефект (результат) виробництва на рівні підприємства визначається, як вважає більшість вчених «...в обсязі валової продукції, валового доходу (чистої продукції), чистого доходу і прибутку. Співвідношення розміру ефекту з витратами ресурсів суспільної праці відображається в рівні ефективності виробництва» [2].

При збільшенні вартості валової продукції в 2007 році в порівняльних цінах має місце зростання товарної продукції, прибутку як в абсолютних показниках, так і з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 4)

4. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва в ПП «Радівське» Калинівського району Вінницької області

Показник	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Валова продукція в співставних цінах 2005р., тис. грн.	8170	7840	7368	10563	9892
Товарна продукція в фактичних цінах реалізації, тис. грн.	8735	10386	9390,3	13195,3	15531,1
Вироблено на 100 га с.-г. угідь, тис. грн.:					
Валової продукції	420	403	378	532	498
Товарної продукції	450	533	482	665	782
Прибутку	109	145	86,3	87,6	114
Валова продукція на 1 середньорічного працівника, грн.	24535	24810	24000	38000	34708
Середньомісячна оплата праці працівників, грн.	520	620	722	1064	1336
Питома вага оплати праці в структурі собівартості, %	35,1	32,3	31,6	34,1	35,6
Прибуток, тис. грн.	2113	2818	1681,8	1738,0	2254,6
в т.ч. рослинництва	1510	1005	1388	1934,6	1787,2
тваринництва	1258	1742	516,1	671,9	981,0

Високу ефективність господарської діяльності в ПП «Радівське» досягнуто в результаті удосконалення економічного механізму господарювання, високої організації праці й обов'язкового дотримання технології виробництва.

Ефективному веденню виробництва сприяє також систематичне підвищення професійного та кваліфікаційного рівня працівників за допомогою навчальної підготовки та перепідготовки кадрів; мотивація до підвищення результативності виконуваної роботи шляхом додаткових виплат, премій, підвищення заробітної плати; оздоровлення працівників у санітарно-курортних профілактичних закладах.

Важливим аспектом організації виробництва в ПП «Радівське» є його участь у розвитку сільських територій. Сучасна Радівка нагадує агромісто майбутнього. Поміж буйної зелені садів і скверів — чепурні котеджі, адміністративний будинок, спортивний комплекс, гуртожиток, загальноосвітня школа I–III ступенів, дитячий садок на 90 місць, торговий центр, побутовий комбінат, церква. Село і всі виробничі та адміністративні будівлі повністю газифіковано, дороги на вулицях всі асфальтовані.

Велика увага в Радівці приділяється підростаючому поколінню. За рахунок підприємства утримується дитячий садок, їдальня, спортивний комплекс, будинок культури. Турботою охоплена й школа, харчування дітей у якій теж взято на баланс господарства. А це — понад 200 учнів.

Добре налагоджена в селі медична служба. На охороні здоров'я радівчан стоять досвідчені фахівці. Цілодобово чергує автомашина «Швидкої допомоги». За рахунок коштів підприємства навчається 16 чоловік у вищих навчальних закладах, 10 у середніх спеціальних закладах.

У досліджуваному підприємстві створений фонд соціального розвитку, з якого лише допомога на дітей становить 16 тис. грн. на рік.

Висновок. Зважаючи на багатофункціональність ПП «Радівське», його можна віднести до тієї групи підприємств, які зберігають достатній потенціал, і можуть забезпечити своє майбутнє мобілізацією власних ресурсів. А це великі масиви родючих земель, збережене тваринництво, повний комплекс соціальної інфраструктури і, насамперед, людський потенціал, кваліфіковані кадри, професіоналізм і мудрість керівника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березін О. В. Ефективне функціонування сільського господарського виробництва // Економіка АПК. — 2010. — №2. — с. 26 — 30
2. Макаренко П. М. Підходи до оцінки репутації підприємства // Економіка АПК. — 2010. — №3. — с. 68 — 72
3. Сулима М. І. Економічна ефективність виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах // Економіка АПК. — 2009. — №2. — с. 88 — 91
4. Юрчишин В. В. Стратегічні аспекти розвитку аграрних відносин / В. Юрчишин // Організаційно — економічні проблеми розвитку АПК: У 4 ч. — Ч. 1. — К.: ІАЕ УААН, 2001. — С. 22.

Одержано 31.04.10

В результате проведенного исследования было выявлено основные факторы эффективного ведения производства. Обоснованы выводы относительно влияния на условия формирования достаточных объемов производства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: аграрный сектор, формы хозяйствования, аспекты, методы управления, эффективность, урожайность, растениеводство, животноводство, человеческий потенциал, рентабельность.

As a result of the conducted research the main factors of efficient production were identified. The conclusions referring the influence on the conditions of formation of sufficient amounts of agricultural produce are grounded.

Key words: agrarian sector, forms of farming, aspects, methods of management, efficiency, crop capacity, crop production, livestock production, human potential, profitability.

УДК 303.732.4:631.145 (406)

УДОСКОНАЛЕННЯ РІВНЯННЯ АЛЬТМАНА З МЕТОЮ ПОКРАЩЕННЯ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Н.О КИРНАСІВСЬКА, магістрант
Д.В. ДЕРЕВ'ЯНКО, аспірант**

Запропоновано методичний підхід до аналізу економічної стійкості підприємства у кризових умовах, який заснований на використанні моделей, що характеризують ознаки можливої втрати стійкого розвитку виробництва підприємства.

Головною ознакою ринкової економіки є її невизначеність, яка зумовлюється конкурентністю суб'єктів ринкових економічних відносин і періодичністю прояву криз. Успішність фінансово-господарської діяльності підприємств у цих умовах потребує забезпечення ними належної економічної стійкості. Саме вона виступає запорукою ефективності функціонування підприємств, яка генерується їх потенціалом.

Методика дослідження використана в статті полягає в застосування комплексного методу аналізу економічних показників і формуванні кластерної моделі оцінки економічної стійкості сільськогосподарських підприємств.

Незважаючи на високу актуальність проблеми економічної стійкості сільськогосподарських підприємств України, її теоретико-методологічні аспекти і практичний фінансово-економічний механізм оцінки та реалізації залишаються несистематизованими, фрагментарними, що витікає із неповної з'ясовності економічної природи цього явища. Згідно із літературними джерелами, зарубіжні і вітчизняні дослідники цієї проблеми вбачають її в такому забезпеченні підприємства виробничими ресурсами і такому їх цілеспрямованому використанні, при яких цей суб'єкт господарювання в умовах ринкової мінливості економічного середовища здатний вільно маневрувати своїми ресурсами, забезпечуючи не лише успішність поточного

виробничого процесу і реалізації продукції, а й подальше розширення виробничої і конкурентної спроможності. Це дає підстави відносити категорію «економічна стійкість» підприємств до відтворювальних [5].

Актуальність оцінки економічного стану сільськогосподарських підприємств в Україні є очевидною, особливо в сучасних умовах загострення загальної економічної кризи. Проблема полягає в обґрунтуванні основних шляхів цього оцінювання й розробці заходів щодо зміцнення економічної стійкості. Передусім у вирішенні цієї проблеми слід з'ясувати суть і зміст стану економічної стійкості сільськогосподарського підприємства у співвідношенні з рівнем його прибутковості та конкурентоспроможності, щоб можна було розробляти адекватні заходи щодо його зміцнення з урахуванням реалій кожного з них і зовнішніх умов функціонування.

Але для чіткого визначення та кількісного вимірювання економічної стійкості сільськогосподарського підприємства як динамічного стану потрібно мати належний інструментарій, який би комплексно та інтегровано давав би можливість оцінити імовірність банкрутства підприємства. Також важливо, щоб даний інструментарій не лише був сигналом до банкрутства, але і зображав причини, які ведуть до зменшення запасу економічної стійкості підприємства, як системи.

Метою даного дослідження є адаптація та удосконалення моделі Альтмана (моделі кількісного вимірювання стійкості підприємства) під аграрні реалії сьогодення. Основним завданням, що було поставлено в даному дослідженні є аналіз переваг і недоліків моделі Альтмана та зведення даної формули до того вигляду, в якому нею зможуть користуватись сільськогосподарські підприємства України, зважаючи на сучасне прискорення інтеграційних процесів, що наразі відбуваються в нашій країні.

Результати дослідження. Економічна стійкість підприємства — це володіння саморегульованою системою факторів виробничого, фінансового та соціального характеру, здатної незалежно від зовнішніх впливів і внутрішнього стану підприємства за рахунок взаємної оптимізації внутрішньої структури і внутрішніх зв'язків забезпечувати стійку фінансову та виробничо-технологічну активність з метою задоволення суспільних і соціальних потреб як колективу даного підприємства, так і суспільства в цілому, тобто прибуткового (беззбиткового) функціонування незалежно від зовнішніх і внутрішніх чинників, нескінченно довгий період).

Взагалі, в найпоширенішому трактуванні, економічна стійкість — це стан, в якому підприємство мінімізує свої шанси виявитись банкрутом. Дану точку зору підтримують ряд українських і російських вчених-економістів (Гіляровський Л.Т., Вехорева А.А.)[3].

Оцінка економічної стійкості підприємства передбачає певну послідовність виконання аналітичної роботи. Так, Савицька Г.В. при проведенні аналізу господарської діяльності виділяє наступні етапи:

- уточнення об'єктів, мети і задач аналізу, складання плану аналітичної роботи;
- розробка системи синтетичних і аналітичних показників, за допомогою яких характеризується об'єкт аналізу;
- збір і підготовка до аналізу необхідної інформації (перевіряється її точність, приводиться до порівняльного виду і т.д.);
- порівняння фактичних результатів господарювання з показниками плану звітного року, фактичними даними минулих років, з досягненнями провідних підприємств, галузі в цілому і т.д.
- факторний аналіз: виділяються фактори і визначається їх вплив на результат;
- виявлення невикористаних і перспективних резервів підвищення ефективності виробництва;
- оцінка результатів господарювання з урахуванням дії різних факторів і виявлених невикористаних резервів, розробка заходів щодо їх використання [6.].

Одним з таких інструментів, за допомогою якого підприємства мають можливість кількісно оцінити власну економічну стійкість, як імовірність банкрутства є модель Тафлера.

Так, британський учений Тафлер запропонував у 1977р. чотирьохфакторну прогностичну модель, при розробці якої використовував наступний підхід:

При використанні комп'ютерної техніки на першій стадії обчислюються 80 показників за даними збанкрутілих та економічно нестійких підприємств.

Потім, використовуючи статистичний метод побудови регресивного рівняння, можна побудувати модель економічної стійкості підприємства, визначаючи співвідношення, які найкращим чином виділяють шкалу потенційного банкрутства.

Типова модель для аналізу підприємств, акції яких котируються на біржах, приймає форму:

$$Z = 0,53 \cdot X_1 + 0,13 \cdot X_2 + 0,18 \cdot X_3 + 0,16 \cdot X_4$$

де: x_1 = прибуток до сплати податку / поточні зобов'язання (53%);

x_2 = поточні активи / загальна сума зобов'язань (13%);

x_3 = поточні зобов'язання / загальна сума активів (18%);

x_4 = ліквідність (16%).

x_1 — вимірює прибутковість, x_2 — стан оборотного капіталу, x_3 — фінансовий ризик і x_4 — ліквідність [2].

Для посилення прогностуючої ролі моделей можна трансформувати Z-коефіцієнт у PAS-коефіцієнт (Perfomans Analysys Score) — коефіцієнт, що дозволяє відстежувати діяльність підприємства в часі. Вивчаючи PAS-коефіцієнт як вище, так і нижче критичного рівня, легко визначити моменти

занепаду й відродження підприємства.

PAS-коефіцієнт — це просто відносний рівень діяльності підприємства, виведений на основі її Z-коефіцієнта за певний рік і виражений у відсотках від 1 до 100. Наприклад, PAS-коефіцієнт, що дорівнює 50, вказує на те, що діяльність підприємства оцінюється задовільно, тобто має середній рівень економічної стійкості, тоді як PAS-коефіцієнт, що дорівнює 10, свідчить про те, що лише 10% компаній перебувають у гіршому становищі (незадовільна ситуація). Отже, підрахувавши Z-коефіцієнт для підприємства, можна потім трансформувати абсолютну міру економічної стійкості в відносну міру. Іншими словами, якщо Z-коефіцієнт може свідчити про те, що підприємство перебуває в ризикованому положенні, то PAS-коефіцієнт відображає часову тенденцію і поточну діяльність на перспективу.

Сильною стороною такого підходу є його здатність поєднувати ключові характеристики звіту про прибутки, збитки і баланс в єдиний вираз, який кількісно характеризує стан економічної стійкості підприємства.

Вченими Іркутської державної економічної академії запропонована своя чотирьохфакторна модель прогнозу ризику банкрутства (модель R), яка має такий вигляд:

$$R = 8,38K_1 + K_2 + 0,054K_3 + 0,63K_4$$

де K_1 — оборотний капітал / актив;

K_2 — чистий прибуток / власний капітал;

K_3 — виручка від реалізації / активи;

K_4 — чистий прибуток / сукупні витрати (собівартість).

Вірогідність банкрутства підприємства у відповідності зі значенням моделі R визначається наступним чином:

Значення R імовірність банкрутства, %

1.Шкала економічної стійкості згідно моделі Тафлера (удосконалена російськими вченими)

Значення R	Імовірність банкрутства, %
Менше 0	Максимальна (90–100)
0–0,18	Висока (60–80)
0,18–0,32	Середня (35–50)
0,32–0,42	Низька (15–20)
Більше 0,42	Мінімальна (до 10)

Коефіцієнт прогнозу банкрутства (КПБ) характеризує питому вагу чистих оборотних коштів у сумі активу балансу.

Значним недоліком наведених прогнозних моделей є їх розрахунковість (потреба в обчисленні значної кількості показників та отриманні додаткової фінансово-економічної інформації, яка не завжди є в розпорядженні аграрних підприємств). Також ускладнює використання даної моделі для аграрного сектору її промислове спрямування, адже структури

балансів аграрного підприємства та промислової компанії значно відрізняються за рахунок великої кількості чинників (виробничого циклу, матеріаломісткості виробництва, рівня інновацій та технологічного оснащення виробництва). Тому використання даної моделі не дасть 100% правдивого прогнозу для аграрного підприємства.

Так, для прикладу за допомогою моделі Тафлера, адаптованої для пострадянського простору в Іркутській державній академії, проаналізуємо стан економічної стійкості в наступних сільськогосподарських підприємств, що є типовими для нашого регіону СТОВ «Колос», ТОВ «Нестерівка» та СТОВ «Дзензелівське», Маньківського району в 2006 році.

За базисний рік обрали 2006, тому що в в цьому році СТОВ «Колос» було визнане банкрутом і реорганізоване в філію «Харківка» СТОВ «Дзензелівське», тобто викуплене більш економічно стійким аграрним підприємством. Розрахуємо невідомі заданого рівняння в наступній таблиці та за допомогою коефіцієнтів приведених Іркутськими вченими зробимо висновки про ймовірність банкрутства кожного з підприємств.

2. Розрахункові данні для визначення рівня економічної стійкості сільськогосподарських підприємств Маньківського району за допомогою удосконаленого методу Тафлера

Підприємства	K_1	K_2	K_3	K_4	Результат
СТОВ "Колос"	0,01	0,1	1,13	0,2	0,37
ТОВ "Нестерівка"	0,02	0,12	0,7	0,15	0,42
СТОВ «Дзензелівське»	0,015	0,006	0,1	0,04	0,21

де K_1 — оборотний капітал / актив;

K_2 — чистий прибуток / власний капітал;

K_3 — виручка від реалізації / активи;

K_4 — чистий прибуток / сукупні витрати (собівартість).

Отже, провівши відповідні розрахунки, отримуємо наступні результати:

СТОВ «Колос» 0,37, або низька ймовірність банкрутства на рівні 15–20%, і це в тому році коли підприємство зупинило діяльність.

ТОВ «Нестерівка» 0,42, або низька ймовірність банкрутства на рівні 15–20%, підприємство функціонує і до теперішнього часу (2007 рік — збиткове, 2008 рік — рівень рентабельності 16%)

СТОВ «Дзензелівське» 0,21, або середня ймовірність банкрутства на рівні 35–50%. Для підприємства, яке насправді є найбільш економічно стійким серед усіх, що ми досліджували (навіть в 2007 році отримало прибутки в розмірі 812 грн. чистого прибутку на 1 га. сільськогосподарських угідь).

Така ситуація склалась за рахунок того, що розглянуте рівняння не враховує специфіку сільськогосподарського виробництва, особливо довгий період виробничого циклу, тобто для подальшого використання дана модель

потребує значного удосконалення.

Відомі інші подібні критерії оцінки економічної стійкості.

Наприклад, коефіцієнт Альтмана (індекс імовірності дестабілізації економічного стану). Цей метод запропонований в 1968 р. відомим західним економістом Альтманом (Edward I. Altman). Індекс дестабілізації економічного стану побудований за допомогою апарату мультиплікативного дискримінантного аналізу (Multiple-discriminant analysis MDA) і дозволяє розділити господарюючі суб'єкти на потенційних банкрутів і не банкрутів, тобто економічно стійких суб'єктів господарювання.

При побудові індексу Альтман обстежив 66 підприємств, половина яких збанкрутіла в період між 1946 і 1965 рр. А половина працювала успішно, і дослідив 22 аналітичних коефіцієнта, які могли бути корисними для прогнозування можливого банкрутства. З цих показників він відібрав п'ять найбільш значущих і побудував багатофакторне регресійне рівняння.

Таким чином, індекс Альтмана являє собою функцію від деяких показників, що характеризують економічний потенціал підприємства і результати його роботи за минулий період. У загальному вигляді індекс імовірності банкрутства (Z-рахунок) має вигляд:

$$Z = 1,2 * X_1 + 1,4 * X_2 + 3,3 * X_3 + 0,64 * X_4,$$

де X_1 — оборотний капітал / сума активів;

X_2 — нерозподілений прибуток / сума активів;

X_3 — операційний прибуток / сума активів;

X_4 — ринкова вартість акцій / заборгованість;

Результати численних розрахунків за моделлю Альтмана показали, що узагальнюючий показник Z може приймати значення в межах (-14, 22), при цьому підприємства, для яких $Z > 2,99$ потрапляють в число економічно стійких, а підприємства, для яких $Z < 1,81$ є безумовно-нестійкими, інтервал (1,81-2,99) складає зону невизначеності.

Z-коефіцієнт має загальний серйозний недолік — по суті його можна використовувати лише у відношенні великих компаній, які котирують свої акції на біржах. Саме для таких компаній можна отримати об'єктивну ринкову оцінку власного капіталу.

У 1983 р. Альтман отримав модифікований варіант своєї формули для компаній, акції яких не котирувалися на біржі:

$$Z = 1,2 * X_1 + 1,4 * X_2 + 3,3 * X_3 + 0,5 * X_4,$$

(тут X_4 — балансова, а не ринкова вартість капіталу.)

Взагалі, згідно з цією формулою, підприємства з рентабельністю вище певної межі стають повністю "непотоплюваними". В українських умовах рентабельність окремого аграрного підприємства значною мірою піддається небезпеці зовнішніх коливань, особливо ринкових цін на

сільськогосподарську продукцію. Ця формула в наших умовах повинна мати менш високі параметри при різних показниках рентабельності [4].

Так, на нашу думку, показник X_1 (потрібно замінити на показник рентабельності виробництва), адже співвідношення (оборотний капітал / сума активів) більше характеризує організаційну стійкість підприємства ніж економічну.

Також доцільно було б запропонувати п'ятий член моделі — коефіцієнт довіри банків до підприємства, адже в умовах кризи вітчизняні сільськогосподарські підприємства не завжди мають можливість бути економічно стійкими без залучення позикових коштів (реінвестування вистачає не завжди, інвестори бояться вкладати кошти в сільськогосподарські підприємства, адже вони не мають навіть чіткого інструментарію для оцінки стійкості відповідного підприємства, що робить приватні інвестиції в сільське господарство дуже ризиковими).

Для прикладу розглянемо наступну ситуацію: вищезгадане підприємство СТОВ «Колос», яке збанкрутіло в 2006 році внаслідок неможливості отримання банківського кредиту, який був потрібен підприємству для закупівлі ПММ для проведення польових робіт. Підприємство згодом знайшло потрібні кошти за рахунок внутрішніх резервів, але був втрачений час, що призвело до різкого зменшення урожайності сільськогосподарських культур, внаслідок збільшення відсотку втрат і погіршення якості зібраного зерна. Внаслідок чого підприємство отримало не планові 4500 грн. валового доходу з 1га. посіву зернових, а отримало лише 2100 грн., що відповідно зменшило прибутковість виробництва зернових у даному підприємстві з запланованих 1200 грн. на 1га, або 40% рентабельності до 900 грн. збитку на 1га посіву та 30% збитковості. Отже, підприємство мало можливість, отримавши потрібні кошти сплатити не лише поточні зобов'язання, а і отримати прибуток, реінвестувавши який, воно піднялось би шкалою економічної стійкості.

Отже, провівши певні перетворення, отримаємо наступне рівняння

$$Z = 1,2 * X_1 + 1,4 * X_2 + 3,3 * X_3 + 0,5 * X_4 + X_5,$$

де X_1 — рівень рентабельності виробництва;

X_2 — нерозподілений прибуток / сума активів;

X_3 — операційний прибуток / сума активів;

X_4 — ринкова вартість акцій / заборгованість;

X_5 — плановий показник прибутку / сума потрібна для погашення короткострокових позик банків.

Вірогідність дестабілізації економічного стану підприємства у відповідності зі значенням моделі визначається наступним чином:

R — значення імовірність дестабілізації економічного стану, %.

3. Шкала економічної стійкості згідно моделі Альтмана

Значення R	Імовірність банкрутства, %
Менше -1	Максимальна (90–100)
-1...-0,5	Висока (60–80)
-0,5...-0	Середня (35–50)
0...0,5	Низька (15–20)
0,5...1	Мало вірогідна (15–10)
Більше 1	Мінімальна (до 10)

За базисний рік, як і в минулому розрахунку, зазначимо саме 2006 рік. Розрахуємо невідомі заданого рівняння в наступній таблиці та за допомогою коефіцієнтів, приведених у моделі Альтмана та дещо модернізованими нами зробимо висновки про імовірність дестабілізації економічного стану кожного з підприємств.

Отже, провівши відповідні розрахунки ми отримали наступні результати:

СТОВ «Колос» -0,47, або середня імовірність дестабілізації на рівні 35–50%, навіть ближче до високого рівня імовірності дестабілізації.

ТОВ «Нестерівка» — 0,12, або низька імовірність погіршення економічного стану на рівні 15–20%, підприємство функціонує і до теперішнього часу (2007 рік — збиткове, 2008 рік — рівень рентабельності 16%).

СТОВ «Дзєнзелівське» 0,66, або мала вірогідність дестабілізації на рівні 10–15%.

Отже, можна зробити наступні **висновки**:

1. Найбільш точні результати оцінки економічної стійкості дає модель Альтмана, в якій замінюється перший член і додається ще один показник. Адже, оцінки, отримані за допомогою цієї моделі, виявились найбільш близькими до реальності.
2. Модель Тафлера не дає адекватного відображення реальної ситуації відносно економічної стійкості сільськогосподарського підприємства.
3. Але, хоч і коефіцієнт Альтмана відноситься до числа найбільш поширених і найбільш точних, однак при уважному вивченні його видно, що він складений некоректно: член X_1 — пов'язаний з кризою управління, X_4 характеризує настання фінансової кризи, у той час як решта — економічної. З точки зору системного підходу даний показник потрібно удосконалювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрютина М.С. Аналіз фінансово-економічної діяльності підприємства / М.С.Абрютина, А.В.Грачев — Москва: Дело и Сервис, 2007. — 272 с.
2. Баканов М.І. Теорія економічного аналізу / М.І.Баканов, А.Д.Шеремет — Москва: Фінанси і статистика, 2008. — 416 с.

3. З.Гіляровський Л.Т. Аналіз та оцінка фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства. / Л.Т.Гіляровський, А.А.Вехорева — Київ.: Знання, 2009. — 256 с.
4. Неживенко Е.А. Теоретичні основи взаємодії конкурентоспроможності підприємства / Е.А.Неживенко, А.Г.Гончаров — Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2007. — С. 5–17.
5. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: 4-е изд. Перераб. И доп. / Г.В. Савицкая — Минск: Новое знание, 1999. — 688 с.

Одержано 11.05.10

В условиях развития рыночных отношений роль роста экономической устойчивости аграрных предприятий выходит на первый план. настолько высокая актуальность данного вопроса связана с постоянной нехваткой финансовых ресурсов в сельскохозяйственных предприятиях и соответственно необходимости привлечения инвесторов, для которых очень важно иметь действенный инструмент оценки гарантий возвращения их инвестиций.

Ключевые слова: рыночные отношения, экономическая устойчивость, модель Альтмана.

In the conditions of the development of market relations, the role of growth of economic stability of agrarian enterprises is becoming of primary importance. Such high actuality of this issue is connected with permanent shortage of financial resources at agricultural enterprises, and consequently, the necessity of attracting investors for whom it is very important to have an effective tool to estimate guarantees of returns on their investments.

Key words: market relations, economic stability, Altman's model.

УДК 331.52:338.43.

ЕФЕКТИВНА ЗАЙНЯТІСТЬ В НОВОСТВОРЕНИХ АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ

О.А. КЛИМЕНКО

Висвітлено результати досліджень динаміки зайнятості сільського населення в умовах розвитку новостворених аграрних формувань.

Використання трудових ресурсів в аграрній сфері має свої особливості, які пояснюються різними факторами: розбіжність робочого і

виробничого періодів, розірваність і складний зв'язок окремих технологічних операцій з кінцевими результатами виробництва, сезонний характер виробництва, ненормовану тривалість робочого часу та ін. Низький рівень оплати праці сумісно з вище переліченими факторами характеризують сільськогосподарську працю як непривабливу, що незадовільно впливає на трудовий потенціал сільськогосподарських підприємств.

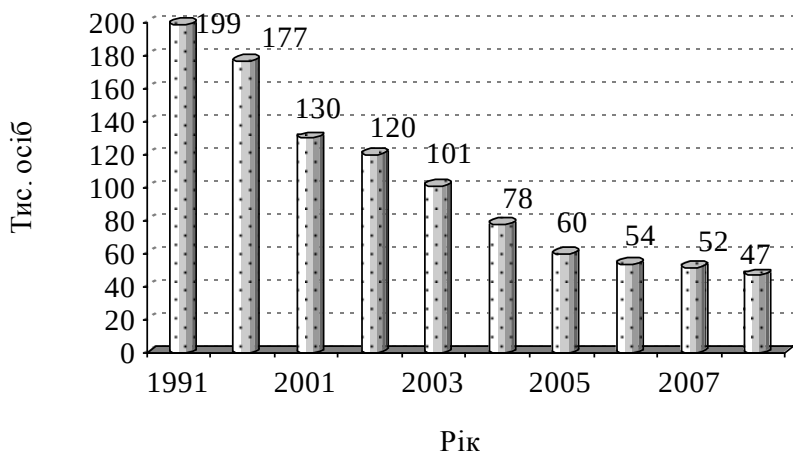
В аграрній сфері зміни у розвитку продуктивних сил найбільш швидкими темпами відбулися у два останніх століття. Так, у середині XVIII ст. у сільському господарстві було зайнято близько 80% сукупної робочої сили на планеті. Наприкінці XIX — на початку XX ст. у розвинутих країнах світу в цій галузі було зайнято близько 40% населення, а у промисловості приблизно 35%. У 90-х роках XX ст. у сільському господарстві у передових країнах світу трудилося приблизно 5% працездатного населення, у США — лише 2,5%. В Україні цей показник становить приблизно 24,4% населення. Саме в кінці XX ст. дослідженням аспектів зайнятості на селі присвятили праці такі відомі вчені, як В.Юрчишин, М. Малік, В. Андрійчук, А. Уланчук та ін. [1,4].

Методика досліджень. При вивченні вище зазначеного питання були використані такі методи дослідження: монографічний, економіко-статистичний і порівняльний аналіз.

Результати дослідження. Аграрне виробництво — це галузь, де діяльність суб'єктів господарювання потрібно оцінювати з позицій соціально-екологічних критеріїв. Тому одне із найважливіших соціальних завдань механізму господарювання — це викорінення відчуження працівників сільськогосподарського виробництва від результатів господарської діяльності, активізація соціально-трудової активності працівників села, відродження мотивації праці в аграрному секторі [1]. Саме тому метою нашого дослідження стало питання зайнятості у сільськогосподарських підприємствах ринкового типу.

Останніми роками на селі спостерігаються негативні тенденції у використанні трудового потенціалу. У сільськогосподарському виробництві України зайнято 4,9 млн. чол., або 24,4% від загальної чисельності населення, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах працює 800 тис. осіб, зайнятих у фермерських господарствах налічується 132 тис. осіб, в особистих селянських господарствах — 2,6 млн. чоловік. З вище наведених даних зрозуміло, що для аграрного сектора характерна самозайнятість. Як показують дослідження науковців, розширення самостійної зайнятості сільського населення не дає змоги остаточно розв'язати проблему безробіття на селі, а лише пом'якшити її та розширити сферу прикладання праці селян [1]. Тому без сумніву, треба звертати увагу на той факт, що близько 60% працюючих у сільському господарстві в цілому по країні зайняті в неформальному секторі ринку праці, тобто в особистих селянських господарствах.

Розглянемо ситуацію щодо аспектів зайнятості сільського населення в Черкаській області, а саме — у новостворених аграрних підприємствах регіону. В процесі аграрної реформи в Черкаській області у колективну власність передано 961 тис. га сільськогосподарських угідь. Майже 339 тис. громадян отримали сертифікати на земельну частку (пай). Власники 93 відсотків земельних паїв і земельних ділянок передали їх в оренду сільгоспвиробникам, а інші самостійно ведуть селянське господарство. Із організаційно-правових форм господарювання регіону переважають приватні підприємства та сільськогосподарські товариства, а також дрібні фермерські господарства. Як і в загальному в Україні, останнім часом відбувається перевищення зайнятості окремо взятого працівника і разом з тим з'являється група безробітних. Найвищий рівень офіційно зареєстрованого безробіття спостерігається в Чигиринському (9,6%), Шполянському (7,8%), Жашківському (7,5%), Уманському (7,1%) районах. Динаміку зміни рівня зайнятості населення в регіоні за останні роки розглянемо на рис..

Рис. Середньорічна кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві Черкаської області за 1991–2008 рр.

Як бачимо, значне зменшення працівників, задіяних у сільськогосподарському виробництві, спостерігалось в 1995–2003 роках. Надалі така негативна тенденція зберігається, але темпи зниження рівня зайнятості зменшилися. Причин для такої незадовільної ситуації в сфері трудових ресурсів на селі може бути досить багато. Розглянемо докладніше основні з них. Для прикладу проведемо дослідження на одному з новостворених підприємств Черкаського регіону — ТОВ "Кишенці"

Маньківського району. Учасники товариства — два громадянина Німеччини та один громадянин України. Усі землі взяті в оренду в місцевого населення — 4330га сільськогосподарських угідь.

Середньорічна кількість працюючих — 37 осіб. При цьому орендуються паї 145 бувших членів КСП, більшість із яких не затребувана орендаром. Нами представлено таблицю, в якій показано динаміку зайнятості працюючих у сільському господарстві даного населеного пункту (табл.).

Рівень зайнятості працівників у сільськогосподарському виробництві в с. Кишенці Маньківського району Черкаської області

Показник	Рік					
	1991	1995	2000	2002	2005	2008
Всього жителів у населеному пункті, осіб:	1125	985	996	937	911	892
в т.ч. жителі працездатного віку	487	506	457	436	320	345
Працюючі в сільськогосподарському підприємстві, осіб	375	207	145	35	30	37
в т.ч.: в рослинництві	118	81	145	109	30	37
в тваринництві	257	54	—	—	—	—
Зайняті в фермерських господарствах, осіб	—	—	—	6	11	10
Зайняті в особистому селянському господарстві, осіб	897	768	743	635	620	624
Рівень зайнятості в сільськогосподарському товаристві, %	33,3	21,0	14,6	11,6	3,1	4,1

Як бачимо, в даному сільськогосподарському товаристві рівень зайнятості досяг критичної точки — 4,1%, в той час, коли працездатного населення в наявності 345 осіб або 38,7%. Зазначимо, що в 1991 році в Кишенцях працездатного населення було значно більше — 487 особи або 43,3% від загальної чисельності. Відповідно, рівень зайнятості в сільськогосподарському виробництві становив 33,3%. У 1991 році на території даного населеного пункту функціонував один із найкращих колгоспів району: вирощувалися зернові, технічні, кормові культури, овочі та фрукти, розвивалося тваринництво (були в наявності свиноферма, вівцеферма та корівник). Відповідно, більшість працездатного населення (77%) була забезпечена роботою саме в сільськогосподарському виробництві. Майже 80% жителів займалися особистим селянським господарством — продукцію, що отримували в своєму господарстві в більшості використовували на споживання в родині. Очевидно, що дохід сільської сім'ї отримували у вигляді заробітної плати з офіційного місця роботи та пенсії.

Після розподілу землі та майна між власниками паїв на території даного населеного пункту утворилося три колективні сільськогосподарські

підприємства — КСП "Надія", КСП "Житниця" та КСП "Агрохімія". В результаті тільки в одному із них збереглася галузь тваринництва — свинарство — в КСП "Надія", де у 1995 році працювала найбільша чисельність осіб — 97. Вже в 2001 році в населеному пункті залишилися тільки СТОВ "Надія", в якому вирощувалася тільки продукція рослинництва. У 2003 році шляхом перекупу прав на базі СТОВ "Надія" організувалося товариство з обмеженою відповідальністю "Кишенці". На сьогоднішній день в даному товаристві вирощують озиму пшеницю, кукурудзу та цукровий буряк. Відповідно, й праця майже всіх орендодавців не потрібна в підприємстві, оскільки немає трудомісткої галузі виробництва — тваринництва, та вирощується тільки та продукція рослинництва, що найменше потребує ручної праці, де можливо все виконати механізовано та автоматизовано. У ТОВ "Кишенці" з 37 осіб у більшості працюють чоловіки 30–40 років на посадах механізаторів, отримуючи заробітну плату погодинно — в 2008 році виплачувалося 10–15 грн/год в залежності від складності виконуваної роботи.

Очевидно, постає питання: чим займається інше працездатне населення та звідки отримує дохід? У 2008 році 70% населення (включаючи, пенсіонерів) працювали в особистому селянському господарстві, реалізуючи вирощену продукцію на місцевих ринках або збуваючи продукцію тваринництва через посередників за мізерними цінами. Ситуація склалася так, що більшість працездатного населення села (86,4%) має дохід у сім'ю тільки від продажу продукції власного виробництва в ОСГ. Тому, можна сказати, відбувається вивільнення працівників із сільськогосподарського виробництва, так і примусові від'їзди з поселення молодих сімей у пошуках роботи.

Наведена нами ситуація, на жаль, не поодинокі в регіоні та в Україні в цілому. Дійсно, ефективність господарювання новостворених організаційно-правових формувань у більшості вимірюють економічними показниками (одержання максимальної кількості продукції з 1га земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці та коштів на виробництво одиниці продукції, рівень рентабельності виробництва тощо). У такому розумінні економічна ефективність повною мірою стосується сільськогосподарських підприємств-латифундій, які господарюють із метою максимізації своїх економічних результатів і мінімізації витрат для одержання певного результату. Але невинновато ігноруються соціальна, розселенська, екологічна функції сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Отже, варіантами подолання проблем зайнятості в сільській місцевості в схожих випадках, на нашу думку, можливо вважати такі:

1. Контроль з боку органів місцевої та державної влади за кадровою політикою аграрних підприємств.
2. Нарощування потужностей фінансово стійких підприємств, у першу чергу, за рахунок такої трудомісткої галузі як тваринництво.

3. З боку органів державної влади — сприяння розвитку малого та середнього аграрного бізнесу, оскільки малі підприємства не потребують великого стартового капіталу та спроможні швидко розв'язати проблему створення нових робочих місць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Уланчук А.І. Аналіз використання трудових ресурсів в сільському господарстві регіону// Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. — Умань, 2008. — Ч.2: Економіка. — С.61–67.
2. Крилова І.Г. Проблеми зайнятості сільського населення Миколаївської області // Економіка АПК. — 2008. — №3. — С.142–144.
3. Молдаван Л.В. Социальная направленность механизма хозяйствования в аграрном секторе. — К.: Урожай, 1991. — 216 с.
4. Юрчишин В. Формування і системна розбудова новітньої державної аграрної політики // Економіка України. — 2007. — №10 — С. 4–14.

Одержано 12.05.10

Одними из вариантов снижения безработицы в сельской местности возможно считать такие: развитие наиболее трудоемких отраслей производства, контроль со стороны государства за кадровой политикой новых аграрных предприятий, содействие развитию малого и среднего аграрного бизнеса, что предоставит возможность решить проблему создания новых рабочих мест в сельской местности.

Ключевые слова: *занятость сельского населения, проблема безработицы, трудоемкие отрасли производства, кадровая политика, новые рабочие места в сельской местности.*

The ways of lowering the unemployment rate in the rural area can be the following: the development of the most labour-intensive industries, government control over the human resource policy at new agricultural enterprises, promotion of small and middle-sized agrarian businesses. All of them taken into consideration will give the opportunity to solve the problem of creating new jobs in the rural area.

Key words: *employment of rural population, problem of unemployment, labour- intensive industries, human resource policy, new jobs in the rural area.*

ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОДУКТИВНОСТІ АГРАРНОЇ ПРАЦІ В УМАНЬКОМУ РАЙОНІ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.М. МОСКОВЕНКО

Проведено аналіз продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах Уманського району, застосовано та запропоновано економіко-статистичні методи для розширення та поглиблення аналізу продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах в умовах дефіциту статистико-економічної інформації.

Продуктивність праці є одним з найважливіших індикаторів діяльності будь-якої економічної системи, незалежно від її розміру та функцій. Вона виступає основним критерієм ефективності економіки і вирішальною умовою підвищення життєвого рівня населення. Зростання продуктивності праці має винятково важливе значення для досягнення визнаних світовою спільнотою економічних, соціальних і екологічних стандартів життєдіяльності суспільства [1].

Для удосконалення економічного механізму господарювання, що є одним із найважливіших завдань сучасної аграрної політики, особливої актуальності набувають питання методології вимірювання, аналізу тенденцій, факторів і резервів зростання продуктивності сільськогосподарської праці.

Значну увагу цій економічній категорії приділили такі вчені-економісти, як Г.В. Ковалевський, В.К. Горкавий, В.С. Дієсперов, І.К. Бондар та інші. Незважаючи на численні вітчизняні і зарубіжні дослідження, окремі аспекти проблеми аналізу продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві потребують уточнень, розширення та поглиблення, що зумовлюється особливостями нинішнього розвитку сільського господарства та дефіцитом статистико-економічної інформації.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано монографічний метод, метод узагальнення, порівняння, індексний метод, групування (при встановленні динаміки та впливу факторів на продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах Уманського району).

Результати досліджень. У практиці сільськогосподарських підприємств найчастіше застосовують такі показники продуктивності праці: 1) виробництво валової продукції в порівняльних цінах у розрахунку на одну людину-годину, відпрацьовану у сільськогосподарському виробництві, або в розрахунку на одного середньорічного працівника, зайнятого безпосередньо

у сільському господарстві; 2) прямі затрати праці на виробництво одиниці певного виду сільськогосподарської продукції [2].

З 2007 року у статистичній звітності за ф. №50-сг “Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств ” не передбачене подання інформації про прямі затрати праці на той чи інший вид виробленої підприємством сільськогосподарської продукції. За цих обставин розрахунок і аналіз продуктивності праці при виробництві певних видів продукції і з використанням затрат часу ускладнюється. У дослідженні приділено більше уваги економіко-статистичному аналізу вартісного показника продуктивності праці (вартість виробленої сільськогосподарської продукції у порівняльних цінах у розрахунку на одного середньорічного працівника, зайнятого у сільському господарстві).

Реформування відносин власності, вдосконалення організаційно-правових форм господарювання та переорієнтація аграрного сектору економіки на ринкові умови господарювання зумовили істотні та неоднозначні зміни в рівнях і динаміці продуктивності аграрної праці [1]. Протягом 1990–2000 років відбувся значний спад виробництва сільськогосподарської продукції. За цей час загальний обсяг валової продукції у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області зменшився у 2,9 рази, в тому числі продукції рослинництва — у 2,25 рази, тваринництва — у 4,3 рази. Основними причинами, що зумовили скорочення обсягів виробництва, були такі: несприятливі для сільського господарства цінова, податкова та кредитна політика, зволікання зі створенням нових господарських структур ринкового типу.

Сформовані, згідно з Указом Президента України від 03.12.1999р. “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки”, сільськогосподарські підприємства ринкового спрямування забезпечили у регіоні за 2000–2005 роки приріст валової продукції сільського господарства у порівняльних цінах 2005 р. на 46,9%, а за наступні три роки — ще на 76,4%. Зростання виробництва продукції рослинництва склало 34,7% та 40,2%, тваринництва — 71,3% та 135,1% відповідно. В Уманському районі за 2004–2009 роки приріст валової продукції склав 59,1%, у тому числі у рослинництві — 36,1%, тваринництві — майже у 3 рази [4].

Динаміку вартісних показників продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах Уманського району зумовлюють обсяги виробництва валової продукції та чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві (табл. 1).

Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах Уманського району, порівняно з попереднім роком, знизилась у 2007 та 2009 роках, основною причиною чого стало зниження обсягу виробленої сільськогосподарської продукції. Однак, у 2005 р. збільшення продуктивності праці і в рослинництві, і в тваринництві відбулось за рахунок

скорочення чисельності працівників, порівняно із зменшенням обсягів виробництва продукції, що неможна вважати позитивним. Сільськогосподарські підприємства району зазнали втрат у галузі рослинництва у 2007 р., причиною чого стало посушливе літо. У 2006 і 2008 роках в Уманському районі збільшення рівня продуктивності праці як в цілому в сільськогосподарському виробництві, так і його галузях сформувався за рахунок збільшення виробництва продукції та скорочення чисельності працюючих.

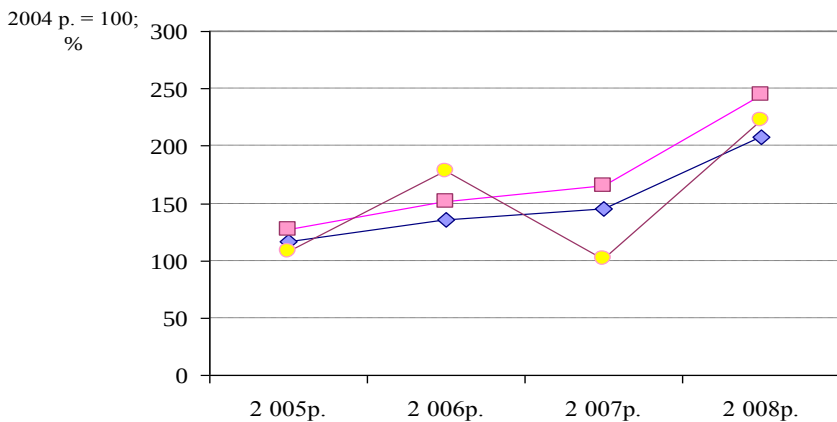
1. Вплив обсягу виробництва продукції і чисельності працівників на продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах Уманського району

Показники		2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Сільськогосподарське виробництво	Продуктивність праці, тис. грн.	29,25	48,05	27,45	60,03	58,99
	Ланцюгові індекси продуктивності праці	1,0850	1,6428	0,5713	2,1868	0,9827
	вплив зміни:					
	– обсягу виробництва	0,8623	1,4366	0,6784	2,0951	0,9034
Рослинництво	– чисельності працюючих	0,7947	0,8745	1,1875	0,9581	0,9193
	Продуктивність праці, тис. грн.	33,61	54,60	24,01	69,09	70,72
	Ланцюгові індекси продуктивності праці	1,0674	1,6247	0,4397	2,8780	1,0235
	вплив зміни:					
Тваринництво	– обсягу виробництва	0,8478	1,4687	0,4541	2,8098	0,8568
	– чисельності працюючих	0,7943	0,9040	1,0328	0,9763	0,8372
	Продуктивність праці, тис. грн.	17,25	27,50	34,12	41,44	40,49
	Ланцюгові індекси продуктивності праці	1,1930	1,5939	1,2405	1,2147	0,9770
	вплив зміни:					
	– обсягу виробництва	0,9495	1,2644	2,0750	1,1208	1,0626
	– чисельності працюючих	0,7959	0,7933	1,6727	0,9227	1,0877

Примітка. Розраховано автором на основі зведених даних бухгалтерського звіту підприємств Уманського району за 2004–2009 роки.

На жаль, у 2009 р. продуктивність праці у сільгосппідприємствах знизилась на 1,73% за рахунок скорочення обсягу виробництва рослинницької продукції.

Темпи росту продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Уманського району, в порівнянні з зведеними показниками Черкаської області та України показують більш різкі коливання ефективності праці за роками (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах [3, 4]:

—◆— Україна —■— Черкаська область —●— Уманський район

У 2006 та 2008 роках темпи збільшення продуктивності праці в Уманському районі були вищими, ніж у Черкаській області та в Україні. Досягнута продуктивність праці в ці роки перевищила середні дані по Україні в галузі рослинництва, а у тваринництві суттєво відстає від показників по країні та особливо Черкаської області.

Продуктивність праці залежить від багатьох факторів, що впливають на її динаміку. Їх можна поділити на наступні групи: необоротні активи (основні засоби, основний капітал); соціально-економічні фактори (склад і кваліфікація робітників, умови праці); організаційно-технологічні (організація праці, управління виробничим процесом, запровадження інноваційних технологій).

Проведене групування 29 сільськогосподарських підприємств Уманського району за рівнем продуктивності праці працівників у 2008 році (табл. 2) дозволяє зробити висновок про пряму залежність продуктивності праці від капіталоозброєності працівників. Оскільки показник розрахований із використанням залишкової вартості основних засобів у господарствах, то досягнута капіталоозброєність визначає рівень продуктивності праці на майбутнє.

На формування показника продуктивності праці в сільському господарстві впливає розвиток його галузей. Галузь тваринництва для свого функціонування потребує більшого як капіталозабезпечення, так і трудових затрат. В Уманському районі Черкаської області рівень продуктивності праці в тваринництві за роками має нижчий показник, ніж у рослинництві.

2. Результати групування сільськогосподарських підприємств Уманського району за рівнем продуктивності праці у 2008 році

Продуктивність праці, тис. грн.	Кількість господарств	Середня продуктивність праці, тис. грн.	Капітало-забезпеченість, грн. на 100 га с.-г. угідь	Капітало-озброєність, тис. грн.	Частка продукції рослинництва у валовому виробництві, %	Забезпеченість працівниками, осіб на 100 га с.-г. угідь
До 50	6	47,84	197,04	38,64	66,63	5,10
50 — 75	12	67,84	121,04	38,72	79,87	3,13
75 — 100	7	86,90	95,22	42,28	92,66	2,25
100 і вище	4	110,09	80,94	46,32	95,60	1,75
В цілому	29	62,73	137,03	39,46	78,46	3,47

Примітка. Розраховано автором на основі даних бухгалтерських звітів сільськогосподарських підприємств Уманського району за 2008 рік.

Проведене групування переконує, що у сільськогосподарських підприємствах району зі звуженням галузі тваринництва капіталозабезпеченість і забезпеченість працівниками зменшується, а продуктивність праці збільшується. У 2008 р. із 29 досліджуваних господарств у трьох господарствах галузь тваринництва відсутня, а у дванадцяти — збиткова. Прибутковим у всіх господарствах є лише виробництво свинини та молока. 51,7% господарств Уманського району не мають стимулу до розширення тваринницької галузі, натомість лише 3 господарства отримали збиток під час виробництва рослинницької продукції. Скорочення збиткового виробництва тваринницької продукції у господарствах призводить до скорочення числа працюючих у цій галузі і за рахунок галузі рослинництва продуктивність праці зростає.

З огляду на вище зазначене, важливим при аналізі продуктивності праці є дослідження структурних змін у виробництві сільськогосподарської продукції за галузями та, як наслідок, чисельності працівників. Індексний метод аналізу дозволяє дослідити вплив на продуктивність праці в цілому на підприємстві, зміну продуктивності праці в окремих галузях і структурних змін працюючих за галузями.

На думку ряду російських вчених-економістів, оцінка ефективності праці, заснована лише на одному показнику — продуктивність праці — не може адекватно відображати вклад робітників у кінцевий продукт [5]. Погодимося, що її слід доповнити розрахунком показника продуктивності факторів виробництва, як відношення валової продукції до собівартості продукції. Оскільки собівартість являє собою сумарне вираження витрат факторів виробництва на виробництво продукції, то показник відображає ефективність використання всіх ресурсів, факторів виробництва.

Висновки. Проведені дослідження свідчать, що в Уманському районі підвищення продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах

часто відбувається при зниженні виробництва продукції та ще більшою мірою скорочення чисельності працюючих, а тому таке збільшення не можна вважати позитивною тенденцією. На формування показника продуктивності праці в сільському господарстві впливає розвиток його галузей. Підвищення продуктивності праці в господарствах Уманського району може свідчити про занепад галузі тваринництва, а тому виникає необхідність за допомогою економіко-статистичних методів вивчення впливу структурних змін у виробництві сільськогосподарської продукції на продуктивність праці. Доповнить аналіз ефективності аграрної праці розрахунок продуктивності факторів виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горкавий В.К. Аналіз тенденцій і факторів продуктивності аграрної праці у Харківській області /В.К. Горкавий, С.Г. Панченко //Статистика України.–2007. — №2.–С. 44–49.
2. Олійник Т.І. До проблеми індексного аналізу динаміки продуктивності праці в сільському господарстві /Т.І. Олійник //Статистика України.–2006. — №1.–С.15–19.
3. Сільське господарство України: Стат. зб. — К.: Держкомстат України, 2008. — 370 с.
4. Зведені дані бухгалтерського звіту підприємств Уманського району за 2004–2009 роки.
5. Шарипов С. Производительность труда как показатель эффективности использования производственных ресурсов /С. Шарипов, Г. Харисов, П. Колпаков //АПК: экономика, управление. — 2008. — №8. — С. 41–43.

Одержано 14.05.10

Негативным фактором повышения производительности труда в сельскохозяйственных предприятиях может быть уменьшение воспроизводства при еще большем сокращении численности работников. Повышение производительности труда может свидетельствовать об упадке отрасли животноводства и требует более глубокого изучения с использованием экономико-статистических методов.

Ключевые слова: анализ производительности труда, сельское хозяйство, экономико-статистические методы, отрасли сельского хозяйства.

The negative factor influencing the increase of labour productivity at agrarian enterprises may be the decrease of reproduction together with a considerable reduction of the number of workers. The increase of labour productivity may testify the decline of livestock production and needs a more profound research with the use of economic-statistical methods.

Key words: analysis of labour productivity, agriculture, economic-statistical methods, branches of agriculture.

ВЛИВ МАРКЕТИНГУ НА ВИРОБНИЧУ ТА ЗБУТОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

В. Ф. НЕВЛАД, кандидат економічних наук

Досліджено питання з створення централізованого моніторингу агропромислового ринку та впливу маркетингової політики розподілу на удосконалення виробництва та збуту сільськогосподарської продукції.

Орієнтація розвитку економіки України на інтеграцію у світове співтовариство та широкомасштабне впровадження ринкових відносин вимагають радикальних структурних змін в економічному потенціалі суб'єктів господарювання та адекватної політики підвищення ефективності їх господарської діяльності. Удосконалення управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками містить значний потенціал росту ефективності діяльності підприємств внаслідок застосування нових прогресивних методів і підходів.

Необхідність адекватного реагування управлінських процесів на зміну умов функціонування та підвищення ефективності постачальницько-збутових заходів зумовлює постійну зацікавленість вітчизняних товаровиробників до процесів матеріального постачання виробництва та збуту виготовленої продукції як важливих функціональних складових діяльності підприємства. [2].

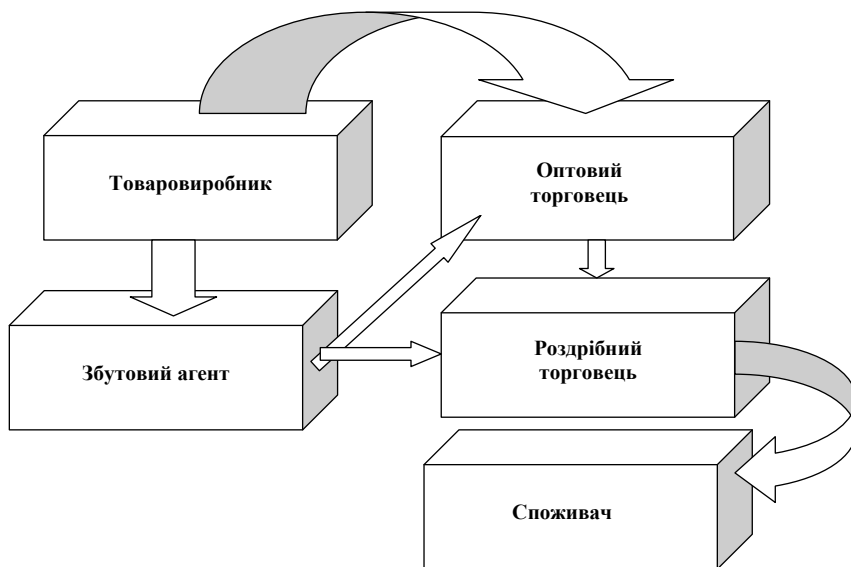
Методика досліджень. Методологічною основою дослідження є концептуальні положення економічної теорії, системний підхід до вивчення економічних явищ, абстрактно-логічний метод, який дозволив провести теоретичні та методологічні узагальнення і сформулювати висновки.

Результати дослідження. В умовах ринку торгівля є самостійною сферою діяльності людей, коли кожне підприємство і галузь у цілому повинні працювати за принципом самофінансування і саморозвитку. Це вимагає, щоб будь-яка витрачена праця повинна бути вигідна для торгівлі, тобто щоб вона приносила визначену суму прибутку. Все це пов'язано з каналами розподілу.

У наш час роль каналів розподілу докорінно змінюється. Їх значення в умовах формування економіки змішаного типу можна визначити через її виконувані функції, які пов'язані з маркетинговою політикою розподілу.

Маркетингова політика розподілу — це діяльність підприємства з організації, планування, реалізації та контролю за фізичним переміщенням виробленої продукції від місць її видобутку чи виробництва до місць використання чи споживання з метою задоволення потреб споживачів і досягнення власних цілей.

Корисність маркетингової політики розподілу полягає в забезпеченні: своєчасного пропонування товару, надходження товарів до місць попиту, змін форми і вигляду товарів із метою досягнення їх більшої привабливості для споживачів, можливості придбання товарів (рис 1) [4].

Рис. 1 Канали розподілу товарів споживчого призначення продовольчого ринку

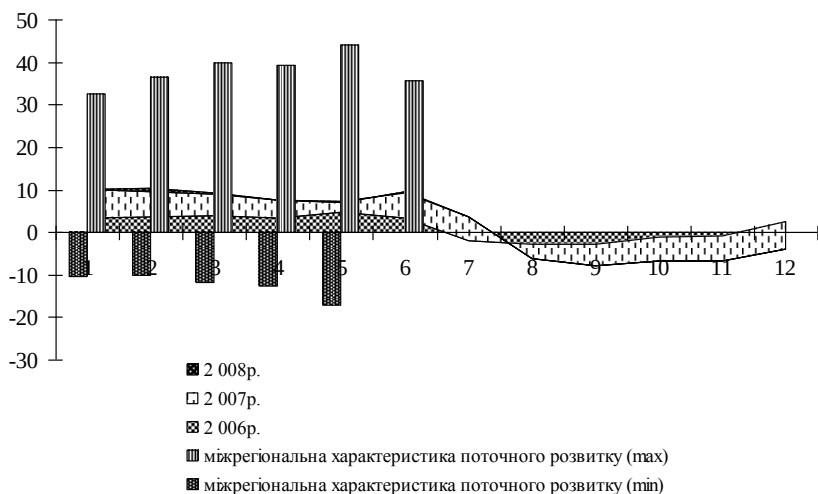
Роль маркетингової політики розподілу на ринку сільськогосподарської сировини значно менша, ніж на інших ринках, але це не означає, що вона зовсім там не потрібна.

Ринок сільськогосподарської продукції є специфічним товарним ринком. При визначенні чинників, які обумовлюють пропонування на ринку, необхідно розглядати специфіку галузі, а саме:

- випередження витрат у часі і неможливість здійснення відтворення без кредитування;
- сезонність і повільний оборот капіталу;
- ризикованість і непередбачуваність результатів виробництва через вплив погодних і кліматичних умов;
- абсолютну цінову нееластичність пропонування в короткостроковому періоді.

Особливості формування попиту і пропонування на ринку спричиняють виникнення таких проблем, як різкі коливання обсягів виробництва і доходів сільськогосподарських виробників у короткостроковому періоді та формування диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію в довгостроковому періоді [5].

У 2008 році загальне виробництво продукції сільського господарства проти 2007 року скоротилося на 0,3 відсотка, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах зросло на 2,5 відсотка, у господарствах населення — скоротилося на 2,1 відсотка. Приріст виробництва продукції сільського господарства мав місце у 12 регіонах (рис.2).

Рис. 2 Коливання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції

Найбільший приріст — у Черкаській області (на 35,8%). Зниження обсягів — у 13 регіонах, в тому числі найбільше у Запорізькій області (на 17,1%). Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах за розрахунками становив 31,4 млрд. грн. [6].

Специфіка аграрного маркетингу полягає в тому, що він залежить від розвитку продовольчого ринку і змін, що на ньому відбуваються. Зростання вимог із боку споживачів до якості продукції і асортименту продуктів харчування, їх зовнішнього вигляду і умов продажу змушують виробників і переробників сільськогосподарської сировини вносити відповідні корективи в технологію виробництва продукції, способи зберігання і методи її збуту [8]. Тому сьогодні для сільськогосподарських і переробних підприємств

актуальною є своєчасність отримання інформації про наукові розробки, новітні технології, взірці нової техніки, нові сорти рослин і породи тварин, особливо про вигідні канали їх придбання, можливості довгострокового співробітництва та ще незайняті сегменти ринку.

Враховуючи низький рівень інформаційного забезпечення аграрного сектора України, першочергового значення набуває організація маркетингових служб і цінового моніторингу, що сприятиме широкому інформуванню про ситуацію на ринках за допомогою всіх доступних засобів інформації. Налагодження такої системи сприятиме створенню більш широких можливостей вигідної торгівлі сільськогосподарською продукцією на місцевих, регіональних, національному чи міжнародному ринках, залежно від кон'юнктури, і тим самим стимулюватиме торгівельну діяльність, зміцнюватиме позиції сільгоспвиробників [3].

Організація ринкового моніторингу значно зменшить невизначеність ринкової кон'юнктури, позитивно вплине на ефективність прийняття управлінських рішень, змусить підприємців і керівників господарств вирішувати не тільки поточні проблеми, але й займатися стратегічним плануванням. Спостереження за змінами ринкової ситуації сприятимуть поступовим змінам у психології підприємців, приведуть до розуміння того, що виробництво сільськогосподарської сировини повинно бути зорієнтованим на попит на споживчому ринку, і що зміна параметрів якості продукції та структури виробництва буде цілком залежати від потреб і бажань кінцевих споживачів.

Підрозділи служби моніторингу повинні організовуватись на районному, обласному і державному рівнях і відслідковувати стан ринків у сегментах продукції, виходячи з особливостей продовольчого забезпечення визначеного регіону. Система моніторингу продовольчого ринку сільськогосподарської продукції має включати: службу цінового моніторингу; служби електронних комунікацій; прогнозно-аналітичні центри; інформаційні центри.

Формування ефективного ринку сільськогосподарської продукції, обумовлюється багатьма економічними, соціальними та політичними чинниками, а в умовах відкритої економіки певною мірою визначається здатністю товаровиробника протистояти конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

На основі цього можна проаналізувати ринок олієжирової галузі. На даний час обсяг ринку олії становить 1,7 млн. тонн за рік. Вагома частка виробленої соняшникової олії йде на експорт. Але, ціна 1 т соняшника у 2008 р., порівняно з 2007р., знизилася на 40% (до 2400 грн.), а 1 т соняшникової олії— на 32% (до 5900 грн.), експортна ціна олії за той же період знизилася на 33,5% (до \$1230). Тоді як в кінці і 2006–2007 МР, і 2005–2006 МР насіння соняшника і сира соняшникова олія мали тенденцію до зростання [6].

Незважаючи на те, що експорт соняшникової олії поступово активізується, внутрішній ринок розвантажується поволі. Зберігається істотне перевищення пропозиції олії над попитом. Як наслідок, насіння соняшника майже не купують. І хоча переробники працюють в основному на склад, мінімальні об'єми олії все ж таки доводиться продавати, а ціни — знижувати. При такій ситуації доходи виробників і переробників насіння соняшника за 2008р значно зменшилися, тому що близько 80% соняшникової олії, що виробляється в Україні експортувалася. Разом з тим були введені квоти на експорт соняшникової олії, відповідно чого переробники були вимушені скоротити її виробництво. 12 підприємств взагалі припинили випуск цього продукту і скоротили до 600 співробітників. Але на початку 2009р. ціни на олію на зовнішніх ринках почали впевнено рости, світові запаси сезонно скоротилися, і зовнішні потреби споживачів відповідно української олії почали стрімко зростати, але більшість вітчизняних олієзаводів простоювали [1].

Все це пов'язано з тим, що більшість сільськогосподарських і переробних підприємств різних організаційно-правових форм ще не готова самостійно, за допомогою сучасних засобів збору і обробки інформації, ефективно займатися аналізом ринку та вести пошук клієнтів, постачальників, посередників. Це можна пояснити тим, що на сільськогосподарських підприємствах відсутня служба маркетингу, яка б могла вчасно дослідити та проаналізувати ринкову ситуацію, відповідно збуту виробленої продукції і надати пропозицію щодо реалізації.

Але, враховуючи таку специфіку, державі, в свою чергу, необхідно сприяти створенню маркетингових служб на ринку сільськогосподарської продукції і водночас на сільськогосподарських підприємствах, які допомагали б своєчасно одержувати необхідну інформацію, робити цю інформацію основним фактором виробництва, надавати її сільгоспвиробникам і переробним підприємствам для стимулювання розвитку продовольчого ринку, експорту сировини та готової продукції.

Висновки. В сучасних умовах для створення хоча б примітивних маркетингових відносин необхідно створювати централізований моніторинг ринку сільськогосподарської продукції, який би дав можливість інформувати як виробників, споживачів, так і посередників про існуючий попит, пропозицію, перспективні ціни і кон'юнктуру ринку. Це, в свою чергу, інтенсифікує створення оптового ринку сільськогосподарської продукції у великих промислово-торговельних центрах, що призведе до розвитку комплексного маркетингу із сучасним науково-технічним забезпеченням з метою задоволення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію та перспективою виходу на світовий ринок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бронін О.В. Удосконалення економічних відносин виробників насіння соняшнику із переробними підприємствами / О.В. Бронін // Вісник

- аграрної науки. – 2004. – № 2. – С. 66–67.
2. Козак Л.В. Вплив структури сільськогосподарського ринку на доходи товаровиробників / Л.В. Козак // Наукові записки «Острозької Академії»: 36. наук. пр. — Серія «Економічні науки». — Острог, 2000. — Т.ІІІ. — ч.ІІ. — С. 289–295
  3. Мак Дональд М. Стратегическое планирование маркетинга / — СПб.: Питер, 2008 — 235 с.
  4. Ноздрева Р.Б. Маркетинг: Как побеждать на рынке / Р.Б. Ноздрева, Л.И. Цыгичко — М. Финансы и статистика 2008. — 304 с.
  5. Штефана Фон Крамона-Таубеля. Політика і розвиток сільського господарства в Україні / Штефана Фон Крамона-Таубеля, Сергія Зорі, Людвіга Штріве. За ред. — К: Альфа Принт, 2007. — С. 191.
  6. www.ukrstat.ua.

Одержано 17.05.10

Учитывая низкий уровень информационного обеспечения аграрного сектора Украины, первоочередное значение имеет организация ценового мониторинга, а также информирования о ситуации на рынках с помощью всех доступных методов информации. Усовершенствование такой системы даст возможность созданию более широких возможностей выгодной торговли сельскохозяйственной продукцией на местных, региональных или международных рынках, в зависимости от конъюнктуры, и тем самым будет стимулировать торговую деятельность, а также укреплять позиции сельхозпроизводителей.

Ключевые слова: *маркетинг, ценовой мониторинг, информация, производительность, торговля, сельскохозяйственная продукция.*

Taking into consideration the low level of providing the Ukrainian agrarian sector with information, the organization of price monitoring as well as wide informing about the situation on markets with the help of all available information methods is of primary importance. The improvement of such system will promote the creation of wider possibilities for profitable agricultural production trading on local, regional, national or international markets depending on the state of the market and these measures will stimulate the trading activity and strengthen the positions of farm producers

Key words: *marketing, price monitoring, information, productivity, trade, agricultural products.*

ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ

О.А. НЕПОЧАТЕНКО, аспірант

Статтю присвячено вивченню системи управління платоспроможністю сільськогосподарських підприємств; проаналізовано основні етапи, елементи та функції управління платоспроможністю

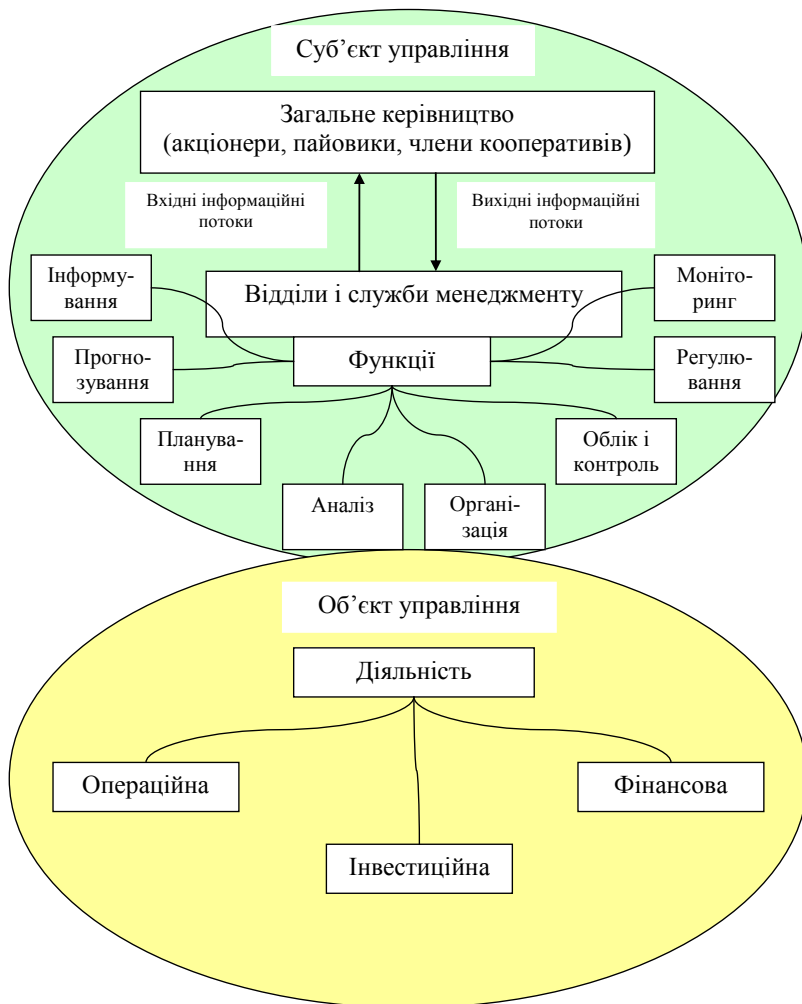
Розвиток ринкових відносин в Україні суттєво змінює економічне середовище функціонування підприємств. Головною його ознакою є конкуренція товаровиробників, які набули повної самостійності та відповідальності за результати фінансово-господарської діяльності. Тому сучасні підприємства потребують гнучких систем оцінки й аналізу діяльності як своїх підрозділів, так і підприємства в цілому.

Проблеми управління платоспроможністю підприємств знайшли висвітлення у працях зарубіжних і вітчизняних науковців: М. Білика, І.Бланка, О. Грачова, В. Іваненка, В. Івашенка, О. Козлової, М. Мескон, П.Ревенлюу, Г. Савицької, О. Терещенка та інших. Проте питання удосконалення системи управління платоспроможністю сільськогосподарських підприємств залишаються маловивченими і потребують подальших досліджень.

Методика досліджень. Теоретико-методологічною основою нашого дослідження є сукупність загальноприйнятих і спеціальних методів, прийомів наукових досліджень, використання яких зумовлене поставленою метою та завданнями. У процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний, монографічний, графічний та інші.

Результати досліджень. Поняття „управління” широко використовується в науці, позначаючи функцію, властиву організованим системам. Управління механізмом спирається на ґрунтовне його пізнання як цілісної системи, з одночасним вивченням принципів, природи функціонування та взаємодії його окремих складових. У загальному вигляді під управлінням розуміється елемент, функція, що забезпечує збереження визначеної структури організованих систем, підтримку режиму їх діяльності, реалізацію програми та цілей. Носієм предметно-практичної діяльності, джерелом управлінської активності, спрямованої на визначення об’єкта управління, є його суб’єкт [1]. Об’єктом управління є елементи діяльності, на які спрямовано управлінський вплив. Між об’єктами та суб’єктами управління існує діалектична взаємодія та взаємовплив. Важливою передумовою ефективності управління є відповідність суб’єкта управління його об’єкту. Отже, управління — це систематичний процес впливу суб’єкта управління на його об’єкт з метою організації та координації їх спільної

поведінки для досягнення оптимальних результатів. Суб'єкт та об'єкт управління можна розглядати також як керуючу та керовану системи, які в сукупності обопільних зв'язків складають систему управління, що характеризується інформаційним забезпеченням, порядком прийняття та реалізації рішень. Функціональна модель системи управління сільськогосподарським підприємством відображена на рис. 1.

Рис. 1. Модель системи управління сільськогосподарським підприємством

Управління як особливу діяльність пов'язують із виникненням організацій. Так, М. Мексон, М. Альберт та Ф. Хедоурі під управлінням розуміють „...процес планування, організації, мотивації і контролю, необхідний для того, щоб сформулювати і досягти цілей організації” [2]. Здобутки великих організацій у стародавні часи, наприклад, у Римській імперії, вказують на те, що навіть тоді існували досить розвинені системи управління. Але якщо процес управління виник майже із появою людського суспільства, то наука управління зародилася лише на початку XX століття в результаті назрілої потреби в раціональній організації суспільного життя та праці. Процес її становлення можна поділити на три етапи:

- перший (початок XX ст. — кінець 20-х років) — „класична теорія наукового менеджменту”, в основу якої був покладений твердий раціоналізм в управлінні (концепції „наукового управління” Ф.Тейлора, „ідеальної бюрократії” М. Вебера та „науки адміністрування” А. Файоля). Досягненнями цього етапу можна вважати визначення принципів управління, виділення його функцій і системний підхід до управління організацією;
- другий (30–40 роки XX ст.) — виникнення та розвиток теорії „людських відносин”, заснованої на пріоритетах людського фактора та підвищенні ефективності лідерства;
- третій (50-ті роки XX ст. — на сьогоднішній день) — сучасна доктрина управління, заснована на економіко-математичних методах аналізу й обґрунтуванні управлінських рішень.

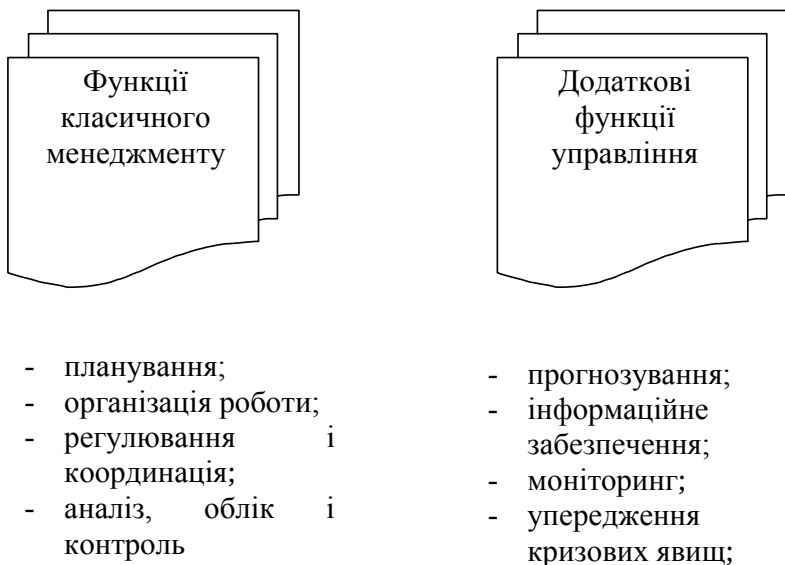
Система управління є безперервним процесом із власними завданнями та функціями. В.Г. Афанасьєв виділяє функції-завдання, що здійснюються конкретними об'єктами, і загальні функції, які здійснюються відповідно до стадій управлінського процесу безвідносно до конкретного об'єкта та його специфіки [3]. О.В. Козлова та І.Н. Кузнєцов пов'язують функцію управління не лише із вирішенням певних завдань, а й з самим об'єктом управління. Функція управління, у викладі даних авторів, визначена як сфера діяльності, що представляє сукупність рішень, дій або процесів, об'єднаних спільністю об'єкта і вирішених завдань із управління виробництвом [4, с.62].

В.Б. Смірнов, при визначенні функції управління, виходить з його інформаційного забезпечення. Він зазначає, що зміст будь-якої функції управління включає збір інформації про хід того або іншого процесу, перетворення інформації, вироблення рішення, перетворення його на команду і доведення до виконавців [5, с.19].

Загальноприйнятим вважається підхід до класифікації функцій управління за двома головними елементами системи управління: суб'єктом і об'єктом. Функції, виділені під впливом суб'єкта управління, прийнято називати загальними, а під впливом об'єкта управління — спеціальними.

Класифікація функцій управління щодо його суб'єкта заснована на виокремленні певних видів управлінської діяльності, кожен з яких має своє функціональне призначення в процесі управління. Так, А. Файоль [6] у цьому контексті виділяє такі функції: планування, організація, розпорядження, координація і контроль, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [2] — планування, організацію, контроль і стимулювання, В.В. Бакум [7] — планування, організацію, мотивацію і контроль, а Е. Коротков й А. Форвард, крім вище перелічених — визначення цілей, управління персоналом і активізацію діяльності, регулювання, оцінка та аналіз діяльності. Ці функції є основними або загальними. У сучасній економічній літературі зустрічаються ще й такі: комунікація, дослідження, розпорядництво, координація, ведення переговорів і прийняття рішень.

Слід зазначити, що відносну єдність думок різних вчених досягнуто з приводу планування, організації, регулювання, аналізу, обліку та контролю. У більшості робіт ці функції визнані основними. На нашу думку, ці загальні функції варто було б доповнити прогнозуванням, інформуванням, моніторингом та упередженням кризових явищ (рис. 2). Саме у сукупності цих функцій виявляється суть, зміст, цілі та завдання управління аграрним виробництвом.

Рис. 2. Функції управління

Циклічний процес управління передбачає виконання послідовних етапів: розробка стратегії, підпорядкованої основній меті, прогнозування і планування діяльності, реалізація мети у відповідності зі стратегією і планом, здійснення аналізу і контролю та формування звіту про отримані результати, підсумком яких є коригування вихідного цільового завдання.

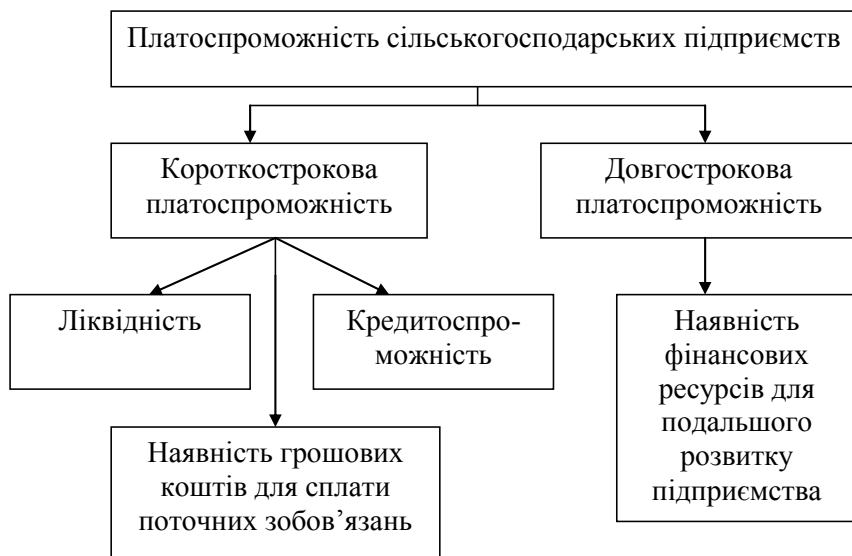
Управління сільськогосподарським підприємством включає загальне управління (дотримання нормативних вимог і політики управління, політика інновацій, планування, організація роботи, мотивація, координація, контроль і відповідальність), управління структурою організації (створення підприємницьких структур, правові форми, питання територіального розміщення, предмет та організація діяльності, реорганізація, ліквідація) та визначені ділянки управління (виробництво, фінанси, маркетинг тощо). Управління фінансами відносно молода галузь управлінської діяльності (оскільки при командно-адміністративній економіці у ній майже не було потреби), яка передбачає пошук оптимальних джерел формування фінансових ресурсів, використання фінансових ресурсів, структурування капіталу, управління платіжними засобами і платіжним оборотом, фінансове планування і контроль, управління фінансовим станом.

Аграрне виробництво пов'язане із тривалим виробничим циклом, наслідком чого є низька платоспроможність і ліквідність сільськогосподарських підприємств, особливо з тваринницьким напрямом спеціалізації. Більш платоспроможними є птахофабрики, насінницькі господарства, тобто підприємства із відносно коротким виробничим циклом, а також підприємства з власними переробними потужностями, що виробляють високоліквідну продукцію.

Враховуючи зв'язок платоспроможності з ліквідністю та кредитоспроможністю, представимо теоретичну схему платоспроможності сільськогосподарських підприємств (рис. 3).

Платоспроможність може мати різні градації — від епізодичної до стійкої платоспроможності або, навпаки, хронічної неплатоспроможності. З метою управління нами пропонується поділяти платоспроможність на такі види:

- потенційна (довгострокова, стійка) платоспроможність підприємства, яка характеризується відсутністю неплатежів і причин їх виникнення, стійкою кредитоспроможністю і ліквідністю на період понад рік, перевищенням (або рівністю) сумарної вартості іммобілізованого капіталу і суми довгострокових зобов'язань. Потенційна платоспроможність підприємства зберігається за допомогою підтримки другої форми — поточної платоспроможності;
- поточна платоспроможність характеризується тими ж ознаками, що й потенційна лише у короткостроковому (до одного року) періоді. Різновидом поточної платоспроможності є негайна платоспроможність, готовність розплатитися зі всіма кредиторами у будь-який момент поточного періоду. Вона передбачає пропорційне співвідношення активів за ліквідністю із зобов'язаннями за терміновістю;

Рис. 3. Схема платоспроможності сільськогосподарських підприємств

- недостатня (нестійка) платоспроможність виникає у тому випадку, коли є порушення фінансової дисципліни, перебої в надходженні грошей на поточні рахунки, тобто є ознаки фінансової напруженості, факти невчасності платежів. За нестійкої платоспроможності існує потенційна можливість подолання такого стану, тому вона може бути випадковою або тимчасовою. Проте таке підприємство вже може розглядатися і як неплатоспроможне, або як комерційний банкрут;
- стійка (ліквідаційна) неплатоспроможність. Залежно від терміну тривалості стійка неплатоспроможність може бути тривалою або хронічною. Цей стан характеризується наявністю регулярних неплатежів, прострочених позик банку, простроченої заборгованості постачальникам, недоїмки до бюджету і граничить з банкрутством. Таке підприємство поглинає (із затримкою або безнадійно) ресурси або засоби кредиторів: їх товари, гроші і послуги, засоби банків, інших підприємств, власних працівників, акціонерів тощо. Іншими словами, неплатоспроможне підприємство є носієм фінансового збитку кредиторів, здійснює на них депресивний вплив через вилучення їх ресурсів.

Результатом кризового фінансового стану, коли підприємство проходить шлях від випадкової епізодичної до стійкої хронічної нездатності задовольняти вимоги кредиторів, зокрема за обов'язковими платежами до бюджету і позабюджетних фондів, є банкрутство. Таким чином, банкрутство

є можливий підсумок несприятливого розвитку фінансового стану підприємства у часі, при якому його здатність своєчасно погашати борги прогресивно зменшується.

Висновки. Отже, процес управління передбачає розробку стратегії підприємства, прогнозування і планування його діяльності, реалізацію мети у відповідності зі стратегією і планом, здійснення аналізу і контролю. Управління платоспроможністю - відносно молода галузь управлінської діяльності, яка передбачає пошук оптимальних джерел формування фінансових ресурсів, їх використання, структурування капіталу, регулювання платіжних засобів і платіжного обороту, здійснення фінансового планування і контролю, моніторинг фінансового стану. З метою управління нами рекомендується поділяти платоспроможність на потенційну, поточну, нестійку та стійку неплатоспроможність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Урбанович О. Управління як соціальний феномен / О. Урбанович — Режим доступу: <http://www.osvita.ua/school/psychology>.
2. Мескон М.Х. Основы менеджмента: Пер. с англ. / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури — М.: "Дело", 1992. — 702 с.
3. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом / В.Г. Афанасьев. — М.: Политиздат, 1977. — 382 с.
4. Научные основы управления производством / Под ред. Козловой О.В. — М.: Экономика, 1969. — 351 с.
5. Смирнов Б.В. Функции управления социалистическим производством / Б.В. Смирнов. — М.: Экономика, 1977. — 140 с.
6. Файоль А. Учение об управлении // Научная организация труда и управления / Под ред. А.П. Щербаня. — М.: Экономика, 1965. — С. 359–376.
7. Бакум В.В. Особливості формування системи управління регіоном / В.В. Бакум // Економіка АПК. — 2007. — № 4. — С. 27–33.

Одержано 17.05.10

Управление платежеспособностью предусматривает поиск оптимальных источников формирования и использования финансовых ресурсов, структуризацию капитала, регулирование платежных средств и платежного оборота, реализацию финансового планирования и контроля.

Ключевые слова: управление, платежеспособность, ликвидность, сельскохозяйственное предприятие.

Solvency management means search for optimal sources of formation and use of financial resources, capital structuring, managing the means of payment and monetary transactions, the implementation of financial planning and control.

Key words: management, solvency, liquidity, agricultural enterprise.

ЕКОНОМІЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ЯК ОСНОВА ЕФЕКТИВНОСТІ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

**Ю.О. НЕСТЕРЧУК, доктор економічних наук,
А.Ю. МАРИНЮК, аспірант**

Досліджено теоретичні основи сутності економічних взаємовідносин у сфері товарного аграрно-промислового виробництва та їх історичний розвиток як складової виробничих відносин, що враховують різні форми взаємозв'язків (зовнішніх і внутрішніх) у системі товарного виробництва та реалізації продукції.

Проблема вдосконалення економічних взаємовідносин між партнерами в агропромисловому комплексі та розвитку і оптимізації їх організаційних форм є надзвичайно актуальною, має важливе народногосподарське значення, а стан її вирішення формує широке поле для наукових досліджень у цьому напрямку. Проблемою вдосконалення економічних взаємовідносин між суб'єктами АПК займалося багато вчених-економістів, серед яких В. Андрійчук, А. Байдюк, М. Бакетт, І. Баланюк, П. Березівський, П. Борщевський, В. Валентинов, С. Васильчак, П. Гайдучський, В. Галанець, Ф. Горбонос, Ю. Губені, М. Долішній, Т. Дудар, В. Зіновчук, В. Котков, О. Крисальний, В. Липчук, Ю. Лупенко, М. Малік та ін..

Методика досліджень. Методологічна основа проведених досліджень включає положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених із питань розвитку, оптимізації та підвищення ефективності економічних взаємовідносин. Інформаційною базою дослідження є закони України, літературні джерела, власні спостереження автора.

Результати досліджень. Історія сучасних економічних відносин почалася з елементарних форм торгівлі на базі натурального обміну між окремими особами, сім'ями і племенами. Об'єктами обміну були, як правило, надлишки окремих товарів і знаряддя виробництва.

Торгівля в сучасному розумінні виникла в епоху рабовласницького ладу. Для обміну призначалися переважно предмети розкоші, окремі види сировини та раби.

Значно більшого розвитку торгівля набула з виникненням капіталізму, тобто з переходом від натурального господарства до товарно-грошових відносин. Поява великого машинного виробництва, поліпшення умов транспортування, всебічний розвиток ринкових відносин утворили можливість і необхідність поширення зовнішньої торгівлі. У торгівлю були залучені практично всі країни світу. Виник світовий ринок, а з переходом в кінці XIX ст. до монополістичного капіталізму утворилася світова система

господарства [2]. Не лише торгівля стала об'єктом міжнародних відносин, а й фактори виробництва. Великий монополістичний капітал, намагаючись отримати надприбутки, все частіше почав перетинати кордони країн, розширюючи міжнародний обмін. Активізувалася інтернаціоналізація господарських відносин, що разом із інтернаціональним капіталом сприяло виникненню монополій. Між ними зав'язалася гостра боротьба за ринки збуту, джерела сировини, галузі вкладання капіталу. Економічний поділ світу став результатом цієї боротьби.

Економічно розвинуті країни забезпечували собі політико-адміністративне панування шляхом проникнення їхнього монополістичного капіталу на території менш розвинутих країн, все більше беручи участь в їх політичному житті. Це призвело до завершення територіального поділу світу між великими країнами й утворення колоній. Почалося нав'язування колоніям тієї спеціалізації, яка вигідна капіталу монополій. В результаті колоніальні країни змушені були підпорядковувати своє господарство експортному виробництву окремих видів сировини, а все інше вони повинні були ввозити в країну ззовні» [5, с.36].

Після Першої світової війни почалося руйнування колоніальної системи світового господарства і закінчилося в 60-х рр. XX ст. її розвалом. В результаті світове господарство набуло сучасного вигляду і на даний момент являє собою глобальний економічний організм, побудований на взаємозв'язку і взаємозалежності всіх країн і народів.

Його особливістю є взаємопроникнення економічних систем, яке визначається взаємозалежністю національних господарств. Національне виробництво стало інтернаціональним і набуло багатьох міжнаціональних і міжнародних ознак [5, с.36]. Характерною для нього є активізація спільної підприємницької діяльності з широким залученням до країни іноземного капіталу, формуванням міжнародних господарських комплексів і виникненням міжнародної власності. Економічні відносини між країнами набули глобального характеру, стали міжнародними.

У другій половині XX ст. міжнародні економічні відносини у світовому господарстві набули надзвичайного значення. Цьому сприяло розширення і поглиблення економічних відносин між країнами, групами країн, окремими фірмами та організаціями. Посилюється міжнародний поділ праці, інтернаціоналізація господарського життя, збільшується відкритість національних економік, розвиваються та укріплюються регіональні міжнародні структури. Міжнародні зв'язки пронизують більшість національних економік, спричиняючи значний вплив на світову економіку. Базуючись на економіці окремих держав та світовій економіці, економічні відносини залежать від них. Але вони є самостійним явищем, формою існування і розвитку світового та сільського господарства, його внутрішнім механізмом.

Економічні відносини відображають господарські зв'язки між державами, регіональними об'єднаннями, підприємствами, фірмами,

установами, юридичними та фізичними особами для виробництва та обміну товарів і послуг, матеріальних і фінансових ресурсів. Основою їх є ринкові системи і механізми.

Економічні взаємовідносини проявляються на різних рівнях економіки — на макрорівні, мікрорівні, наднаціональному рівні. На кожному з рівнів діють різні суб'єкти економічної діяльності: на мікрорівні — окремі громадяни, підприємства і фірми, які проводять економічні операції; на макрорівні — національні господарства, які безпосередньо здійснюють і регулюють внутрішню та зовнішньоекономічну діяльність; на наднаціональному рівні — міжнародні організації та наднаціональні інститути.

У світовому господарстві розвиваються усі найважливіші форми економічних відносин: торгівля товарами та послугами, міграція капіталу, міграція робочої сили, передача технології, валютно-фінансові та кредитні відносини, економічна інтеграція, зусилля у вирішенні глобальних економічних проблем [8].

Усі форми економічних взаємовідносин взаємопов'язані й взаємозалежні. Для них на сучасному етапі характерні такі особливості:

- 1) зростання масштабів і якісна зміна характеру традиційної торгівлі готовою продукцією — із суто комерційної вона значною мірою перетворилась у засіб безпосереднього обслуговування національних виробничих процесів;
- 2) інтенсифікація міграції капіталу в різних формах;
- 3) зростання масштабів міграції робочої сили;
- 4) прискорення і розширення інтеграції економік країн і регіонів;
- 5) швидкий обмін науково-технічними знаннями;
- 6) розвиток сфери послуг;
- 7) об'єднання зусиль у вирішенні глобальних економічних проблем [5, с. 37–38].

Економічні відносини являють собою сукупність соціально-економічних та організаційно-виробничих зв'язків між господарюючими суб'єктами в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ, послуг і доходів.

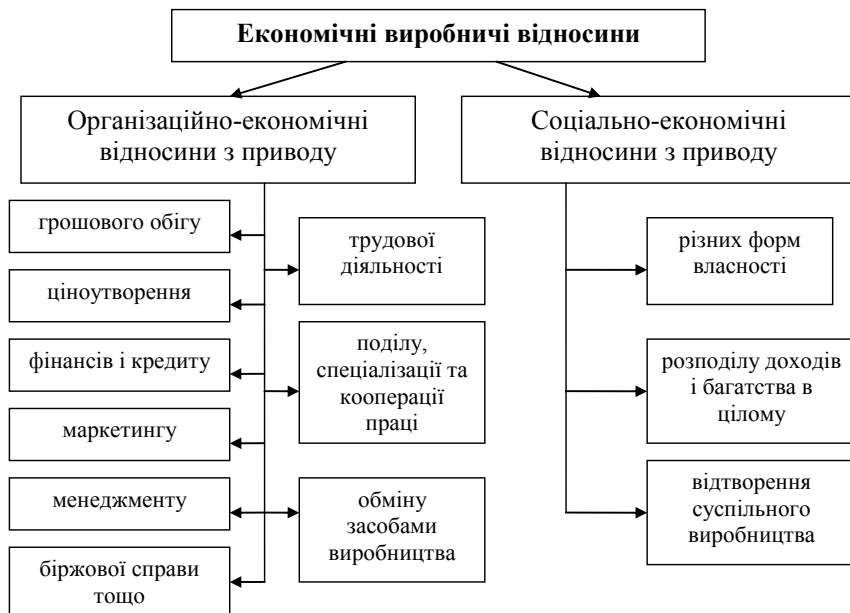
Конкретні організаційно-економічні відносини відображені у господарських системах окремих галузей суспільного виробництва — економіка промисловості, сільського господарства, торгівлі, охорони здоров'я тощо. Їхню специфіку вивчають конкретні економічні науки.

До загальних організаційно-економічних відносин належать форми і методи господарювання, характерні для всіх галузей економіки. Серед останніх сьогодні виділяють, по-перше, ринкову систему, в центрі якої — товарно-грошові відносини; по-друге - підприємництво, засноване на ефективному веденні господарства [4].

Загальні організаційно-господарські відносини — це і відносини у сфері грошового обігу, ціноутворення, фінансів, кредиту, маркетингу, менеджменту, біржової справи тощо.

Організаційна єдність економічних суб'єктів утворює сфери функціонування економічних відносин, що обмежені певною економічною системою. Економічні відносини у межах окремого підприємства являють собою внутрігосподарські відносини. Їх складовими елементами є відносини власності, трудові та організаційно-економічні відносини, які відображено на рисунку 1.

Рис. 1. Загальна структура економічних виробничих відносин [6]

Основними внутрігосподарськими суб'єктами виробничих відносин являються власники підприємства, його працівники та їх групи. Підприємство як юридична одиниця в особі своїх власників виступає суб'єктом зовнішніх і внутрішніх економічних відносин [3].

Структурні підрозділи підприємства являють собою об'єднання працівників у формальні групи. Вони виступають суб'єктами організаційно-економічних відносин у процесі діяльності підприємства, спрямованої на задоволення інтересів власників і працівників підприємства. Самостійність внутрігосподарських підрозділів обмежена визначеними для них функціями у внутрігосподарському поділі праці.

Фінансово-економічний механізм управління підприємством конкретизує економічні відносини між окремими підрозділами організації, а

також з агентами зовнішнього середовища. Надання їм певних економічних прав свідчить про необхідність оформлення економічних відносин між структурними підрозділами в середині організації.

Економічні права підрозділів — це право встановлювати зовнішні (з постачальниками, виробниками, споживачами) та внутрішні зв'язки, балансувати їх за критеріями ефективності, формувати договори і впливати на ціни [7].

Надання економічних прав різним підрозділам дозволяє створити підвалини для:

а) підвищення взаємозв'язку між оплатою праці та результатами діяльності підрозділу;

б) «розморожування» оборотних фондів;

в) обмеження виробництва продукції з низьким попитом;

г) скорочення неефективних виробництв;

д) зупинки крадіжок.

Шершньова З. Є. стверджує, що економічна самостійність приводить до зміни взаємовідносин між структурними підрозділами організації. Розв'язання цього питання на практиці передбачає з'ясування необхідності надання їм більшої або меншої «економічної незалежності». Особливу увагу при цьому варто звернути на проблеми, що пов'язані з необхідністю забезпечення керованості організації як єдиного цілого, оскільки різна прибутковість підрозділів, витрати на їх утримання та внутрішня конкуренція можуть сприяти розвитку організаційної кризи, призвести навіть до розвалу організації [7]. При такому підході економічні відносини, характерні для ринку, вводяться у внутрішні механізми управління підприємством, доповнюючи адміністративні методи керівництва.

Внутрігосподарські економічні відносини та їх організаційно-правові форми становлять внутрішні чинники формування соціально-економічної ефективності підприємств, визначальний вплив на яку має форма власності на засоби виробництва, що виступає основою будь-якого економічного механізму. Аналізуючи особливості форм власності в сільському господарстві, необхідно підкреслити відмінності їх функціонування, порівняно з іншими галузями економіки.

У сільському господарстві можна виокремити такі класифікаційні форми власності як державна, кооперативна і приватна. Поряд з цим існують способи реалізації певної форми власності, до яких можна віднести госпрозрахунковий підряд, оренду, паювання, акціонування і т. ін. [3].

Згідно з Господарським Кодексом України організація нормативно-правового забезпечення внутрішньогосподарських відносин необхідна для того, щоб компенсувати колишню централізовану директивну регламентацію рівня та порядку оплати праці, взаємовідносин адміністрації з підрозділами тощо [1]. До основних внутрішніх нормативно-правових документів, опрацювання і прийняття яких вимагає реформування цієї ділянки внутрішнього економічного механізму, відносяться:

- положення про внутрішні економічні відносини та механізми їх регулювання;
- положення про підрозділи;
- внутрішні договори підрозділів з адміністрацією, а при необхідності і між підрозділами;
- положення про нормування, організацію й оплату праці;
- положення про використання прибутку в системі матеріального стимулювання (якщо використання частини прибутку для цієї мети передбачено статутом).

У положенні про внутрішні економічні відносини на підприємстві вказується юридична підстава та мета його прийняття, структура підприємства, організаційно-економічний статус і перелік внутрішніх підрозділів, характер внутрішніх економічних відносин і механізми їх регулювання.

В положенні про підрозділ наведено порядок формування підрозділу, його основні обов'язки і права, порядок управління діяльністю, засади організації взаємовідносин з адміністрацією та іншими підрозділами, порядок доведення завдань підрозділу і забезпечення їх виконання, порядок та механізми стимулювання працівників протягом і в кінці року.

Положення про економічні відносини та підрозділ (підрозділи) приймаються або затверджуються на тривалий період як нормативно-правові акти локального нормотворення.

Внутрішній договір підрозділу з адміністрацією укладається на календарний або сільськогосподарський (технологічний) рік і кількісно конкретизує обов'язки сторін щодо обсягів виробництва або переробки, надання послуг, ресурсного забезпечення, технологічних режимів, розмірів та інструментів матеріального стимулювання. За характером і призначенням він є найбільш деталізованим внутрішнім нормативно-правовим документом прямої дії, що містить такі розділи:

Підстави для укладання договору.

Визначення сторін.

Мета укладання, предмет і терміни дії договору.

Обов'язки сторін при виконанні договору.

Ресурсне забезпечення виконання договору.

Облік та оперативний контроль (аналіз) виконання договору.

Стимулювання виконання договору.

Порядок розгляду спірних питань, що виникають у процесі виконання договору.

У першому розділі зазначається, що договір укладається на підставі чинного законодавства та прийнятих у господарстві положень про внутрішні економічні відносини, підрозділи, оплату праці.

У другому розділі визначаються сторони договору, який у більшості випадків укладається як двосторонній. Його сторонами виступають

керівництво (адміністрація) підприємства та окремий підрозділ. Для кожної сторони вказується особа, яка підписує договір і відповідає за виконання взятих зобов'язань (зобов'язків). У великих підприємствах зі складною внутрішньою структурою та територіальною розосередженістю сторонами можуть бути два або більше підрозділів, між якими виникають зв'язки по горизонталі або вертикалі, що регулюються без участі керівництва (адміністрації). При визначенні сторін загальним правилом є забезпечення передумов для централізованого управління підприємством як єдиними технологічно-майновим комплексом.

У третьому розділі в узагальненій формі вказується предмет (взаємодія в процесі ведення виробничо-збутової діяльності), мета (забезпечення запланованих результатів господарювання, ощадливе використання ресурсного потенціалу і т. п.) та конкретні календарні терміни дії договору. Тут також може зазначатися, що в частині розрахунків із оплати праці договір діє до повного виконання сторонами своїх зобов'язань (зобов'язків).

У четвертому розділі вказуються зобов'язки сторін: для виробничого підрозділу — обсяги, якість і строки виробництва (реалізації) продукції (робіт, послуг), для керівництва (адміністрації) підприємства — загальний порядок ресурсного забезпечення.

У п'ятому розділі конкретизуються розміри ресурсного забезпечення виконання обумовлених обсягів виробництва (реалізації) продукції (робіт, послуг), а в додатках — конкретні обсяги ресурсів (перелік майна, балансова вартість для основних та кількість і вартість для оборотних засобів і енергоносіїв).

У шостому розділі подається характеристика організації та методів ведення обліку і оперативного контролю виконання договору, наводяться вимоги та конкретний інструментарій виконання роботи, вказуються відповідальні за її окремі ділянки (підготовка первинних документів, облікових регістрів, рахунків, контрольно-аналітичних документів).

У сьомому розділі міститься детальна характеристика механізму й інструментів матеріального стимулювання працівників підрозділу. В додатках можуть подаватися матеріали щодо обґрунтування рівня економічних інструментів (розцінок за продукцію, внутрішньогосподарських цін і т. д.) [1].

У восьмому розділі викладаються умови пред'явлення взаємних претензій та вирішення спірних питань.

Положення про нормування, організацію й оплату праці, а також про використання прибутку в системі матеріального стимулювання розробляються відповідно до усталених вимог щодо цих документів [9].

Висновки. Організаційно-економічні відносини безпосередньо пов'язані з продуктивними силами. Вони виникають з приводу трудової діяльності, кооперації праці, обміну засобами виробництва тощо. Конкретні

організаційно-економічні відносини відображені у господарських системах окремих галузей суспільного виробництва — економіка промисловості, сільського господарства, торгівлі, охорони здоров'я тощо.

Економічні інтереси, їх мотиваційні збудники, взаємопогодженість між взаємопов'язаними господарюючими структурами, інфраструктурними організаціями і службами є умовою розширеного відтворення виробництва в кожному господарстві у безпосередньому взаємозв'язку з інтересами суспільства, колективу, особистості на рівні конкретного господарства, підприємства, галузі, продуктового підкомплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський Кодекс України [авт. тексту Верховна Рада України]. — К.: Велес, 2008. — 164 с.
2. Башнянин Г.І. Політична економія: Підручник для студентів вузів Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медедів. — Київ: Ніка-Центр Ельга, 2000. — 342с.
3. Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств С.І. Дем'яненко Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 347 с.
4. Державне регулювання економіки: Навч. посібник / [С.М. Чистов, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін.] — К.: КНЕУ, 2003. — 316 с.
5. Козик В.В. Міжнародні економічні відносини: Навчальний посібник / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко — К.: Знання, 2008. — 406 с.
6. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: [Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих закладів освіти] [Г.Н.Климок, Л.О. Каніщенко, В.М. Пригода, М.М. Садовий] — К.: Знання-Прес, 2004. — 615[5] с.
7. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] З. Є. Шершньова — К.: КНЕУ, 2004. — 699 с.
8. Чухно А.А. Проблеми теорії перехідного періоду: від командної до ринкової економіки А.А. Чухно // Економіка України. — 1999. — № 4. — С. 15–20.
9. Регулювання внутрішньогосподарських відносин: [Електронний ресурс]. — Режим доступу до підручника: <http://library4u.org.ua/books/111.html>

Одержано 18.05.10

Социально-экономической основой функционирования экономической системы являются отношения собственности. Это фундамент, на котором базируются экономические отношения. Экономические отношения отображают хозяйственные связи между государствами, региональными объединениями, предприятиями, фирмами, юридическими и физическими лицами для производства и обмена товаров и услуг, материальных и финансовых ресурсов. Их основанием являются системы и механизмы.

Ключевые слова. Экономические отношения, производство, организация, предпринимательство, обмен, эффективность производства.

The social and economic basis of the functioning of economic system are property relations. It is the foundation on which the economic relations are built. Economic relations reflect economic links between the states, regional associations, enterprises, firms, legal and physical persons for manufacture and exchange of goods and services, material and financial resources. Their basis is systems and mechanisms.

Key words. Economic relations, manufacture, organization, business, exchange, production efficiency.

УДК 336.22:631.16

ОЦІНКА ДОХОДНИХ ДЖЕРЕЛ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ ДЛЯ ЦІЛЕЙ ОПОДАТКУВАННЯ

**М.І. РУДАЯ, кандидат економічних наук
Національний університет ДПС України**

Характеризується сутність формування доходів сільських домогосподарств в аграрній галузі з узагальненням класифікації видів доходів для цілей оподаткування. Аналізується місце сільських домогосподарств у системі економічних відносин, характеризуються підходи до їх оподаткування.

Оподаткування доходів громадян займає особливе місце в системі податкових відносин, адже включає в себе не лише фінансові, а й соціальні аспекти. Питання формування податкової політики щодо оподаткування доходів громадян, які проживають на сільських територіях, набуває особливої ваги — від його рішення залежить добробут сільських жителів і стан доходної частини місцевих бюджетів. При цьому оподаткування може стати основою, навколо якої формуватиметься державна політика стабілізації та підтримки доходів сільського населення.

Серед вчених, які зробили помітний внесок у розвиток теорії оподаткування доходів, варто відмітити науковий спадок М. Алексєєнка, А.Вагнера, П. Гензеля, А. Маршалла, Е. Селігмана, М. Терехова, М.Тургенева, І. Янжула та ін. Ними було сформульовано основні положення оподаткування доходів, на яких базується сучасна фінансова наука. Значну увагу діяльності домогосподарств приділили вітчизняні науковці: Е.Лібанова, В.Мадибура, Н.Федірко. Сучасні підходи до оподаткування доходів досліджують такі відомі вчені, як В. Андрущенко, М. Дем'яненко,

Ю. Іванов, А. Крисоватий, А. Соколовська, В. Суторміна, Л. Тулуш, В. Федосов, І. Чугунов, Л. Шабліста.

Проте у сучасній літературі усе ще відсутні комплексні дослідження, щодо формування джерел доходів сільських домогосподарств із метою розробки оптимального механізму їх оподаткування. Не достатньо досліджені аспекти економічної суті доходів сільських домогосподарств і практично відсутній порядок їх оподаткування. Необхідність розв'язання даної проблеми вимагає наукового обґрунтування та практичного вирішення, що визначило актуальність даної статті.

Результати досліджень. Доходи домогосподарств є основою формування певного життєвого рівня сімей і характеристикою рівня життя в країні. Суттєвою проблемою формування доходів сільського населення є те, що зайнятість в Україні перестала гарантувати належний добробут працюючих і членів їх сімей, розмір пенсій не забезпечує навіть мінімальних життєвих потреб, соціальна допомога сім'ям з дітьми практично перестала виконувати свою захисну функцію.

Досліджуючи роль сільських домогосподарств при оцінці джерел доходів, деякі вчені вказують на різноманітність форм власності та господарювання, а отже розглядають їх як один із важливих секторів аграрної економіки. При цьому, на їх думку, необхідність розвитку їх об'єктивно обумовлюється недостатнім рівнем виробництва сільськогосподарської продукції господарюючими суб'єктами суспільного сектору та низьким розміром інших доходів населення [5, с.57].

Деякі дослідники наводять більш розгорнуту класифікацію доходів домогосподарств [9, с123]: у вигляді оплати праці; від підприємницької діяльності та самозайнятості; від власності, від здачі в оренду або продажу нерухомості; від здійснення фінансових інвестицій — у вигляді відсотків і дивідендів, від продажу акцій та інших цінних паперів; від продажу продукції селянського господарства та продуктів, отриманих в порядку самозаготівель; у вигляді соціальних трансфертів — пенсій, стипендій, соціальних допомог, пільг і субсидій; у вигляді державної допомоги, дотацій, грошової допомоги від родичів та інших осіб; у вигляді вартості спожитої продукції, отриманої від ведення селянського господарства та інших грошових і негрошових доходів.

Слід зазначити, що доходи сільських домогосподарств умовно можна поділити за такими джерелами: заробітна плата за наймом; виплати за цивільно-правовими договорами; надходження від реалізації продукції, вирощеної в особистому селянському господарстві; орендна плата за земельні та майнові паї та надходження від суспільних фондів (державні допомоги, субсидії, дотації, пенсії).

З метою оцінки доходних джерел сільських домогосподарств проаналізуємо структуру сукупних ресурсів домогосподарств в цілому по Україні (табл. 1). При цьому особливий акцент слід зробити на порівнянні структури доходних джерел сільських і міських домогосподарств.

**1. Структура сукупних ресурсів та грошових доходів домогосподарств України, %*
(в середньому на місяць з розрахунку на одне домогосподарство)**

Види ресурсів	Домогосподарства, що розміщені					
	у міських поселеннях			у сільській місцевості		
	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Всього сукупних ресурсів, грн.	1349,8	1663,8	2097,5	1259,9	1496,5	1822,4
<i>з них:</i>						
грошові доходи, всього, грн.	1209,0	1511,9	1929,9	993,9	1190,3	1484,4
Грошові доходи по відношенню до сукупних ресурсів	89,6	90,9	92,0	78,9	79,5	81,5
<i>Структура грошових доходів:</i>						
Оплата праці	60,3	61,4	62,7	34,4	38,0	40,1
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,2	5,2	6,3	4,7	5,2	4,7
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	1,0	0,6	0,4	17,2	14,9	14,4
Пенсії	25,0	24,8	23,5	34,8	33,6	32,4
Допомоги, інші грошові доходи	7,7	8,0	7,1	8,8	8,3	8,4
інші ресурси, всього, грн.	140,8	154,2	167,6	266,0	302,3	337,8
Вартість спожитої продукції, отриманої від підсобного господарства та самозаготівель	2,5	2,2	1,7	14,6	14,9	12,8
Пільги та субсидії	1,5	0,6	1,0	0,7	0,7	0,5
Інші надходження	7,4	6,3	5,3	5,8	4,9	5,0

*Складено на основі даних Державного комітету статистики України.

Як видно з даних табл.1, у складі сукупних ресурсів домогосподарств значну частину становлять доходи в грошовій формі, зокрема, зарплата, пенсії, соціальні допомоги, стипендії та інші соціальні виплати, а також грошові надходження від продажу сільськогосподарської продукції. Як свідчить практика, збір даних, необхідних для визначених доходів домогосподарств, які проживають у сільській місцевості, проводиться із застосуванням методу вибіркового спостереження. Це призводить до певних розбіжностей між фактичними результатами діяльності домогосподарств і результатами досліджень, що зумовлено певною тінізацією діяльності в особистих селянських господарств. Крім того, такий стан речей не дозволяє визначити реальний рівень доходів зайнятих у них громадян, що необхідно робити з метою забезпечення державою певного соціального захисту селян.

Важливою складовою доходів населення є оплата праці. Якщо при цьому врахувати те, що в Україні більше половини населення — наймані працівники, відсутність заробітної плати, як джерела доходів може свідчити про негативні тенденції у рівні життя цієї частини населення. При цьому, рівень оплати праці в сільському господарстві залишається чи не найнижчим у державі [6, с. 15].

Одним із напрямів вирішення проблеми сільської зайнятості є залучення населення до підприємницької діяльності та самозайнятості. За визначенням Міжнародної організації праці (МОП), до самозайнятих осіб відносяться фізичні особи, які працюють самостійно (на себе), а не на основі відносин найму та підприємці, які продукують робочі місця для себе та інших осіб [7, с. 14].

Стосовно осіб, зайнятих у особистому підсобному господарстві, то до для характеристики їх діяльності доцільне вживання терміну «самозайнятість». Він стосується насамперед тих осіб, які виробляють сільськогосподарську продукцію не лише для власного споживання, а й для продажу (обміну). Особи, що залучають до виконання певних видів робіт членів своїх сімей на безоплатній основі, також займають проміжну позицію між індивідуально зайнятими та підприємцями. Таке розуміння діяльності особистих селянських господарств дозволяє виділити самозайнятість як різновид підприємницької діяльності, яка не потребує регулярного залучення найманих працівників або членів їхніх сімей.

Сегмент самозайнятості в економічній системі України охоплює офіційно зареєстрованих громадян-підприємців, а також значну частину неформального (тіньового) сектору економіки. Адже в умовах відсутності обов'язковості та процедурної складності реєстрації деяких видів діяльності певна категорія самозайнятих офіційно не реєструється.

Варто відзначити, що протягом останніх років спостерігається бурхливий розвиток сфери особистого господарювання на селі. При цьому відсутнє обґрунтування методологічних засад оподаткування доходів від селянського господарства, чітко не визначені підходи до оподаткування цієї важливої складової сільськогосподарського виробництва. Причому їх частка у сукупних доходах сільських домогосподарств постійно зростає.

Продукція, яка вирощується особистими підсобними господарствами, займає значне місце в обсягах реалізації всієї сільськогосподарської продукції в Україні. Особливо це стосується плодоовочевої продукції та молока, що пояснюється об'єктивними причинами (великими затратами живої праці при їх виробництві). У той час, як сільськогосподарські підприємства не можуть забезпечити ринок необхідною кількістю продукції належної якості, ця ринкова ніша поступово була зайнята селянськими господарствами. Така ситуація призвела до значного розвитку виробництва в особистих селянських господарствах (табл. 2).

Як видно з даних табл. 2, частка особистих селянських господарств, що декларується державною статистикою, складає майже 90% у загальній кількості сільських домогосподарств. Кількість зайнятих у таких господарствах є стабільною, незважаючи на те, що кількість сільських домогосподарств у динаміці знижується. Частка господарств населення у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції є переважаючою, і в середньому складає понад 63%.

2. Обсяги діяльності особистих селянських господарств*

Показники	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Кількість сільських домогосподарств, тис. од.	6273	5530	5430	5286
Кількість особистих селянських господарств, тис. од.	н.д.	4915	4818	4750
Частка особистих селянських господарств у загальній кількості сільських домогосподарств, %	н.д.	88,9	88,7	89,8
Зайнято в особистих селянських господарствах, тис. чол.	2384	2388	2357	2364
Частка зайнятих в ОСГ в загальній кількості зайнятих у сільськогосподарському виробництві, %	59,6	59,7	64,5	68,2
Частка господарств населення у валовій продукції				
- сільського господарства, %	64,4	63,5	61,0	60,1
- рослинництва, %	59,3	59,7	57,7	58,5
- тваринництва, %	72,2	68,7	65,5	62,1
Загальна площа сільськогосподарських угідь	37321	37040	36801	36755
Площа с.-г. угідь у володінні сільських домогосподарств, всього	13819	14923	15602	15708
в т.ч. — для ведення ОСГ	3573	3592	3645	3662
- для ведення товарного с.-г. виробництва	7230	8351	9026	9173
Частка с.-г. угідь, що використовуються ОСГ для вирощування с/г продукції у загальній їх площі, %	29,0	32,2	34,5	35,1
Приходиться сільськогосподарських угідь на одне домогосподарство, га	1,7	2,2	2,3	2,4
Частка кількості корів, що належать господарствам населення у загальній кількості корів, %	67,3	68,1	70,2	71,2

*Складено за даними державного комітету статистики України.

Проте зайнятість в особистому селянському господарстві є по суті прихованою формою безробіття, адже, по-перше, заняті в ОСГ офіційно не є зайнятими, не зареєстровані як безробітні і не отримують будь-якої допомоги від держави. В умовах низької оплати праці у сільськогосподарських підприємствах сільське населення вбачає більшу доцільність у веденні селянського господарства, що забезпечить йому вищий рівень доходів, особливо якщо такі господарства розміщені неподалік від ринків збуту вирощуваної продукції.

Аналізуючи за даними відповідних державних органів (Державного комітету статистики та Державного комітету з земельних ресурсів) площі земель, на яких здійснюється ведення особистого селянського господарства, варто відзначити їх певну неузгодженість.

Це, на нашу думку, пояснюється тим, що сільськогосподарська продукція вирощується домогосподарствами не лише на ділянках, наданих для ведення селянського господарства та вирощування товарної сільськогосподарської продукції, а й на інших землях. Крім того, різниця пояснюється також різною вибіркою господарств — для розрахунку виробленої валової сільськогосподарської продукції приватним сектором державна статистика розглядає господарства населення, а для визначення зайнятості — особисті селянські господарства.

Оскільки метою нашого дослідження є оцінка доходів від ведення особистого селянського господарства, у табл. 3 наведено дані стосовно земельних ділянок особистих селянських господарств.

Як видно з даних, наведених у табл. 3, в особистих селянських господарствах сконцентровано 6,7 млн. га сільськогосподарських угідь, що складає близько 43% від площі, якою володіють сільські домогосподарства в цілому, та близько 18% загальної площі сільськогосподарських угідь в Україні.

3. Характеристика земельних ділянок особистих селянських господарств*

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Загальна кількість господарств, тис. од.	4915,6	4817,8	4750,1
Площа земельних ділянок, тис. га	6760,1	6700,5	6630,0
<i>у тому числі з цільовим призначенням</i>			
для будівництва, обслуговування житлового будинку, господарських будівель	834,6	869,7	873,8
для ведення особистого селянського господарства	3060,4	3009,7	2974,2
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2796,2	2743,1	2712,9
з них взятих в оренду	387,2	353,1	351,0

*Складено за даними Державного комітету України по земельних ресурсах (за станом на 1 січня відповідного року).

На одне особисте селянське господарство (яких в Україні налічується майже 4,8 млн.) припадає в середньому 1,4 га землі. Окремо варто відмітити, що площі земельних угідь, якими володіють особисті селянські господарства, залишаються в останні роки стабільними.

Із загальної земельної площі, якою володіють ОСГ, близько 45% складають площі з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства» та понад 40% — «для ведення товарного сільськогосподарського виробництва». Як бачимо, площа земель, виділених для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, складає досить вагомому частку у земельній площі особистих селянських господарств.

Якщо врахувати, що для забезпечення потреб у продуктах

харчування, на наш погляд, достатньо десяти соток на одного члена домогосподарства, то можна констатувати, що переважна більшість досліджуваних сільських домогосподарств реалізує лишки вирощеної продукції та отримує доходи від сільськогосподарської діяльності.

Отже, земельні ділянки сільських домогосподарств є вагомим джерелом їх доходів, зокрема, від реалізації сільськогосподарської продукції, вирощеної на таких ділянках, або вартості її споживання. Зі збільшенням розмірів земельних угідь таких господарств зростатиме і рівень їх товарності, за рахунок чого сільські домогосподарства фактично мало чим відрізнятиметься від суб'єкта малого підприємництва, де постійно (протягом року) зайнята певна частина працездатних громадян.

Варто зазначити, що суттєвої актуальності нині набуває також проблема соціального забезпечення сільських домогосподарств, їх членів і надання їм фінансової підтримки з боку держави. Адже, крім доходів від реалізації продукції власного виробництва та заробітної плати важливим джерелом доходів сільських жителів є також надходження від суспільних фондів. Пенсії, стипендії та допомоги займають в середньому на одне домогосподарство більш як чверть сукупних ресурсів сільських жителів.

Призначення пенсій для зайнятих в особистому селянському господарстві має ряд проблемних аспектів. Незважаючи на те, що відповідно до вимог статті 9 Закону України «Про особисте селянське господарство» [3], загальнообов'язкове державне соціальне страхування членів особистих селянських господарств здійснюється в порядку, встановленому законом, а пенсійне забезпечення членів особистих селянських господарств і сплата ними внесків до Пенсійного фонду країни здійснюються відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, пенсійне законодавство навіть не містить жодної норми щодо пенсійного забезпечення селянських господарств [2].

Як наслідок, фізичні особи, які займаються веденням особистого селянського господарства, можуть взяти участь у пенсійному страхуванні тільки на добровільних умовах. Ми вважаємо такий підхід некоректним, оскільки законодавство про пенсійне страхування передбачає, що загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню підлягають особи, які забезпечують себе роботою самостійно — займаються адвокатською, нотаріальною, творчою та іншою діяльністю, пов'язаною з отриманням доходу безпосередньо від цієї діяльності.

На нашу думку, оскільки діяльність особистого селянського господарства пов'язана не лише із задоволенням власних потреб, але також із реалізацією надлишків сільськогосподарської продукції, то зайняті в цій сфері громадяни повинні підлягати обов'язковому державному пенсійному страхуванню. Відповідно, особи, які реалізують власно вироблену сільськогосподарську продукцію, повинні бути залучені в систему соціального страхування, що потребує розробки механізмів отримання внесків із їх доходів.

На наше переконання, з цією метою потрібно розробити порядок і запровадити ведення реєстру селянських господарств. Ведення такого реєстру передбачає надання громадянам-членам таких домогосподарств статусу самозайнятих осіб, що дозволить частково вирішити проблему соціального забезпечення сільського населення.

Низький рівень доходів сільського населення зумовлює необхідність забезпечення державної підтримки доходів сільського населення, яка повинна здійснюватись за активного сприяння з боку органів місцевого самоврядування. Водночас, з метою здійснення підтримки, державі необхідно бачити її суб'єктів, володіти інформацією стосовно реального рівня доходів сільських домогосподарств. Це вимагає декларування сільськими домогосподарствами рівня отримуваних доходів. Декларування потрібно не лише з метою посилення доходної бази місцевих бюджетів, а й забезпечення держави інформацією стосовно рівня та структури доходів сільських домогосподарств з метою визначення необхідних розмірів державної допомоги для підтримки доходів сільських жителів.

Сільськогосподарська продукція, вирощена в особистих селянських господарствах, може реалізовуватись у різний спосіб. В більшості випадків вона продається безпосередньо селянами на ринках, при цьому справляється ринковий збір. Частина продукції може реалізовуватись без оформлення будь-яких документів посередникам (заготівельникам), які перебувають на спеціальному режимі оподаткування і сплачують податок у фіксованому розмірі.

Для багатьох сільських жителів є звичною реалізація залишків сільськогосподарської продукції, вирощеної на присадибній ділянці, а для значної кількості селян в умовах відсутності достойної роботи це стало основним джерелом доходу.

Теоретично, згідно діючого законодавства, члени особистих селянських господарств, які реалізують продукцію, вирощену власних земельних ділянках, повинні під час отримання доходів від податкових агентів (закупівельних організацій, переробних підприємств тощо) вимагати надання довідки про суму виплаченого доходу та вести книгу обліку доходів і витрат для визначення суми загального річного оподатковуваного доходу, такий порядок ведення такої книги обліку затверджено наказом Державної податкової адміністрації України [4]. Ведення такої книги фактично прирівнює селянське господарство до суб'єкта підприємницької діяльності і вимагає ведення як обліку доходів від реалізації вирощеної продукції, так і понесених у зв'язку з її виробництвом витрат. Зрозуміло, що для сільських домогосподарств застосування такої практики є утрудненим, адже їм складно забезпечити облік понесених витрат.

Діючий порядок оподаткування доходів від продажу сільськогосподарської продукції, який передбачає повне звільнення від сплати ПДФО шляхом пред'явлення податковому агенту (заготівельнику) довідки про право на отримання доходу без утримання податку (на основі попереднього звернення до сільської ради) має низку недоліків. До їх складу слід віднести:

- неможливість проконтролювати реальні обсяги реалізації сільськогосподарської продукції на основі отриманої із сільської ради довідки, внаслідок чого окремі домогосподарства ухиляються від сплати податку, маючи достатньо високий рівень доходів;
- стримування процесів виділення земельних паїв на місцевості, оскільки в такому випадку їх власники позбавляються пільги зі сплати ПДФО при реалізації сільськогосподарської продукції;
- відсутність системності у фінансових взаємовідносинах особистих селянських господарств і держави — довідка про право особи на отримання доходу направляється сільськими радами до органів ДПС, але в подальшому практично не використовується ні ними, ні органами соціального забезпечення, що зумовлює численні зловживання із соціальними виплатами.

Чинне податкове законодавство надає можливість сільським домогосподарствам обирати спрощену систему оподаткування доходів на підставі реєстрації фізичної особи суб'єктом підприємницької діяльності. Проте дана податкова форма у нинішньому її вигляді не може використовуватись при оподаткуванні доходів сільських домогосподарств, оскільки не враховує обсяги діяльності, розміри господарств, рівень їх фактичних доходів, а тому її застосування є неприйнятним як для держави, так і для сільських домогосподарств.

Для визначення бази справляння податку при оподаткуванні доходів від ведення селянського господарства слід враховувати як доходи, так і витрати ОСГ. Проте, вітчизняна статистика не дає можливості достовірно визначити доходи особистих селянських господарств (про витрати цієї категорії товаровиробників мова взагалі не йдеться).

У разі, коли особистим селянським господарством здійснюється переробка сільськогосподарської продукції або надаються послуги з використанням майна, у тому числі у сфері сільського зеленого туризму, валовий дохід від такої діяльності обчислюється додатково як величина між виручкою від реалізації цих робіт і послуг і матеріальними затратами та включається до загального валового доходу конкретного господарства.

Отже, нині постає нагальна необхідність формування механізму оподаткування доходів селянських господарств. Практика розвинених країн світу свідчить, що заради пом'якшення проблеми зайнятості на селі держави всіляко підтримують розвиток не тільки великих, але й дрібних селянських господарств [8, с.59]. Проте для надання такої підтримки необхідно, щоб селянські господарства були інтегровані у систему державних фінансових відносин, зокрема в частині сплати обов'язкових платежів із метою забезпечення соціального захисту та державної підтримки доходів.

Сільські домогосподарства є важливим сектором аграрної економіки, водночас, хоч їх діяльність є нерегламентованою — і досі не розроблено порядку їх реєстрації як суб'єкта економічної діяльності, вироблену продукцію важко обліковувати, як наслідок, ця категорія виробників не

підпадає під оподаткування податком на доходи фізичних осіб і фактично виключена із системи державного фінансового регулювання доходів населення.

Висновки. Отже, за результатами характеристики складу та структури сукупних ресурсів домогосподарств, виявлено суттєві розбіжності у частках окремих видів доходів у сільських і міських домогосподарств. У структурі сукупних ресурсів міських домогосподарств найбільша частка оплати праці, тоді як у сільських домогосподарств найбільша питома вага доходів від продажу та вартості спожитої сільськогосподарської продукції, вирощеної у особистому підсобному господарстві.

Нині суттєву частку в доходах сільських домогосподарств займають доходи від ведення особистого селянського господарства (ОСГ), оскільки напрями використання трудових ресурсів у аграрному секторі за досліджуваний період суттєво змінилися. В результаті значна частина сільського населення отримує доходи від ОСГ, адже, за розрахунками, понад 90% сільських домогосподарств ведуть ОСГ, а відношення зайнятих в ОСГ вже перевищує 70% загальної кількості зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Кількість сільських домогосподарств за досліджуваний період (з 2003 по 2008 рр.) знизилась більш, як на 6%, до 5,3 млн. од. На одне сільське домогосподарство приходить у середньому 2,8 особи. Частка ОСГ у валовій продукції сільського господарства перевищує 60%. Частка сільськогосподарських угідь, що використовуються сільськими домогосподарствами для вирощування сільськогосподарської продукції у загальній площі даної категорії земель займає понад третину. На одне сільське домогосподарство нині в середньому приходить понад 2,4га сільськогосподарських угідь.

Вважаємо, що з метою організації належного контролю за діяльністю особистих селянських господарств, залученням їх до оподаткування та сплати внесків на соціальне страхування, нині виникла необхідність формування єдиного реєстру особистих селянських господарств. Ведення такого реєстру необхідне для вирішення комплексу проблем, що виникли в даному секторі аграрної економіки, в тому числі й для формування необхідного підґрунтя для залучення членів особистих селянських господарств до фінансування потреб розвитку територіальних громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України від 22 травня 2003 р. №889-ІУ «Про податок з доходів фізичних осіб» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”. — 2010.
2. Закон України від 26 червня 1997 р. № 402 «Про збір на обов'язкове соціальне страхування» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ „Ліга”. — 2010.
3. Закон України від 15 травня 2003 р. №742 «Про особисте селянське

- господарство» — [Електронний ресурс] — Режим доступу: Ліга: еліт Закон Соруѓİİ; ІАЦ „Ліга". — 2010.
4. Наказ Державної податкової адміністрації України від 16 жовтня 2003 р. №490 «Про затвердження форми обліку доходів і витрат платника податку з доходів фізичних осіб та Порядку ведення обліку доходів і витрат для визначення суми загального річного оподатковуваного доходу» — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: Ліга: еліт Закон Соруѓİİ; ІАЦ „Ліга". — 2010.
  5. Збарський В. К., Грабовський Д. О. Дрібнотоварний приватний сектор на селі: особливості, перспективи розвитку / В.К.Збарський, Д.О.Грабовський [за ред. В.К. Збарського] / Національний аграрний ун-т, НШ бізнесу — К.: НАУ, 2005. — 231с.
  6. Мельник А., Ціщик Н. Сектор домогосподарств у сучасній економічній системі: теоретичні та емпіричні аспекти / А. Мельник, Н. Ціщик // Вісник ТНЕУ. — 2008. — №3. — С. 7–21.
  7. Месель-Веселяк В. Я. Розвиток особистих селянських господарств в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2005. — № 2. — С. 7–15.
  8. Осташко Т. О. Особисті селянські господарства: інституційні трансформації і перспективи / Т. О. Осташко // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С. 58–60.
  9. Осташко Т. О. Структура доходів сільських домогосподарств України / Т. О. Осташко // Економіка та прогнозування. — 2001. — № 1. — С. 123–134.

Одержано 18.05.10

Наведена оцeнка структури доходных источников сельских домохозяйств. Исследована характеристика состояния налогообложения отдельных доходных источников сельских домохозяйств. Дана оцeнка механизма налогообложения основных видов доходов сельских домохозяйств. Рассмотрена практика налогообложения доходов от ведения крестьянского хозяйства.

Ключевые слова: *доходы, налогообложение, домохозяйство, налог на доходы физических лиц, личные крестьянские хозяйства.*

Evaluation of the structure of farm income sources is given. The description of the state of taxation of particular sources of farm household income is investigated. The mechanism of taxation of the main types of farm household income is evaluated. The practice of taxation of farm income is considered.

Key words: *incomes, taxation, household, tax on profits of physical persons, individual farm households.*

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВІДТВОРЕННЯМ КАПІТАЛУ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

О.М. СВІТОВИЙ, кандидат економічних наук

У статті розглянуто вдосконалення управління відтворенням капіталу як одне із основних питань прискорення розвитку сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності. Досліджено деякі аспекти формування капіталу в аграрних формуваннях у ринкових умовах.

З розвитком ринкових відносин у сільськогосподарському виробництві проблема відтворення капіталу набуває особливої гостроти, оскільки вітчизняний аграрний сектор економіки перебуває в складній ситуації щодо відновлення основних засобів, забезпечення виробництва оборотними коштами. Кризові явища в економіці країни не дозволяють забезпечити сільське господарство кредитними ресурсами під помірні відсотки.

Питання забезпечення сільськогосподарського виробництва надійною матеріально-технічною базою, відновлення та модернізації основних засобів виробництва і визначення ступеня їх впливу на формування та відтворення капіталу в аграрному секторі економіки знайшли відображення в наукових працях В.А. Амбросова, В.О. Білика, С.І. Дем'яненка, Т.Г. Маренич, Л.Г. Мельника, С.В. Мочерного, В.Я. Месель–Веселяка, П.Т. Саблука, М.Й. Хорунжого, В.В. Юрчишина та інших. Однак дані питання, особливо в умовах розвитку ринкових відносин на селі, недостатньо вивчені, тому потребують подальшого дослідження.

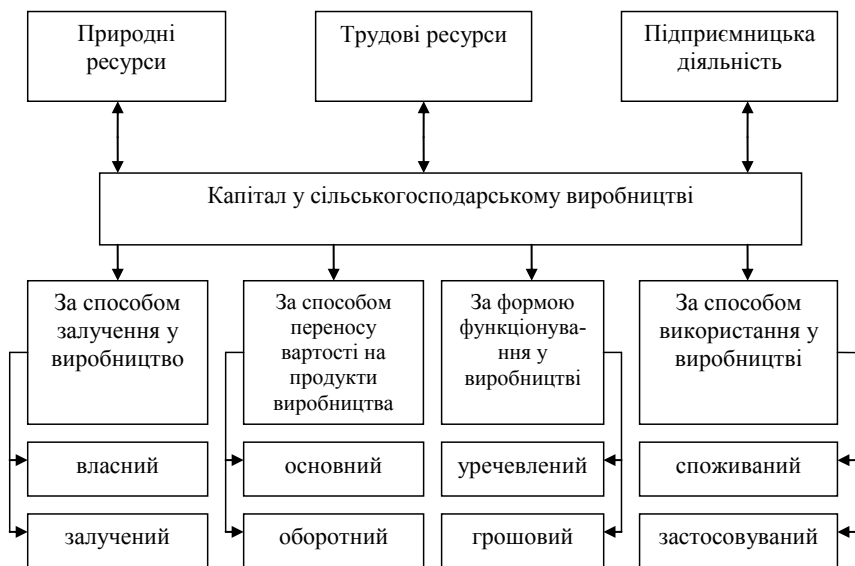
Метою даної статті є визначення шляхів вдосконалення управління відтворенням капіталу в сільськогосподарському виробництві, вивчення впливу на цей процес ринкових перетворень на селі.

Методика досліджень. В основу досліджень покладено діалектичний метод пізнання. У процесі досліджень використані такі методи, як монографічний, аналізу і синтезу, економіко-статистичний.

Результати досліджень. Відомо, що капітал у цілому є сумою коштів, основних засобів, нематеріальних активів. Капітал (від франц., англ. *capital* — “головний”) — це усе, що здатне давати дохід, або виробничі ресурси, створені людьми [1, с. 18]. Г. Фандель характеризує вказані виробничі ресурси як такі, що споживаються в процесі виробництва та такі, які застосовуються, тобто засоби виробництва (2, с. 52–54). С.І. Дем'яненко зазначає, що, виходячи з економічної теорії, під капіталом розуміють лише ресурси, засоби виробництва в уречевленій формі, а не в грошовій. Однак у

прикладній економіці й менеджменті під капіталом розуміють як ресурси, так і кошти (3, с. 184). Підприємство створюється для ведення підприємницької діяльності, у процесі якої, визначає В.О. Мец, воно використовує як власний капітал, так і залучені кошти. Власний капітал підприємства визначається як різниця між вартістю майна і борговими зобов'язаннями [4, с. 191].

Засоби виробництва та кошти в сільськогосподарському виробництві самі по собі ще не є капіталом без взаємодії з природними та трудовими ресурсами. Також для цього процесу необхідна підприємницька діяльність, яка передбачає виконання певних функцій: залучення ресурсів для здійснення виробництва, організація виробництва та прийняття управлінських рішень, запровадження нових технологій та видів продукції, прийняття ризику та відповідальності за результати виробництва (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок виробничих ресурсів та класифікаційні ознаки капіталу в сільськогосподарському виробництві

Джерело: власні дослідження

Для ефективного виробництва важливо, щоб управління відтворенням капіталу на підприємстві мало послідовний та безперервний характер. Власний капітал у формі основних фондів (основних засобів) зумовлює такі виробничі витрати як амортизація, що є основним джерелом його відтворення. Амортизація основних засобів — це, як формулює

В.М. Нелеп, процес втрати ними своєї вартості й поступового перенесення її на вартість виробленої продукції з наступним нагромадженням грошових коштів для відтворення основних засобів [5, с. 300].

Існує кілька методів нарахування амортизації. Підприємство може самостійно прийняти рішення щодо застосування прискореної амортизації основних фондів або інших методів її нарахування. На нашу думку, застосування того чи іншого методу нарахування амортизації в кожному господарстві повинно бути виваженим з точки зору визначення загального рівня виробничих витрат і собівартості продукції, беручи до уваги ефективність господарювання та забезпечення власними коштами й інвестиціями. Це пояснюється двобічним характером амортизації — як частини виробничих витрат і нагромадженням в такому ж розмірі коштів у спеціальному фонді, призначеному для оновлення основних засобів. Тому чим ефективніше виробництво, чим краще господарство забезпечене власними коштами й інвестиціями, тим більшу частину вартості основних фондів через амортизацію можна переносити на вартість продукції, і тим швидше оновлювати ці фонди. Це дуже важливо, тому що основні засоби зношуються не тільки фізично, а й у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу — морально.

Важливим фактором у вдосконаленні управління відтворенням капіталу є впровадження у сільськогосподарських підприємствах нормативного методу панування, обліку, аналізу та контролю виробничих витрат. Даний метод дозволяє раціонально використовувати виробничі ресурси, підвищувати продуктивність, зменшуючи собівартість одиниці продукції. Застосування спеціалізованих комп'ютерних програм у плануванні та обліку виробництва забезпечує постійний контроль за витрачанням ресурсів та дає можливість вчасно прийняти відповідне управлінське рішення щодо кількості та доцільності їх застосування.

У зв'язку із сезонністю сільськогосподарського виробництва, особливо в галузі рослинництва, залучення коштів (позик, кредитів) є потрібним і актуальним. До речі, в 1980–1990 рр. питома вага кредитів у джерелах оборотних засобів колективних сільськогосподарських підприємств становила 35–40% (6, с. 188). За користування залученими коштами підприємства сплачують процент на позику. На рівень процентної ставки на позику впливають також рівень ризику при позиці, абсолютний розмір самої позики, система оподаткування, умови конкуренції на ринку тощо. Наприклад, чим більший ризик на позику - тим вища процентна ставка, і навпаки. Важливо, щоб дані кредити мали таку процентну ставку, яка б стимулювала виробництво, а не забирала в нього останні оборотні кошти, приносячи банкам надприбуток.

Також, на нашу думку, держава має проводити раціональну політику щодо залучення іноземних інвестицій у відтворення матеріально-технічної бази аграрного сектору економіки, узгодити з європейськими нормами податкове законодавство щодо оподаткування коштів, які спрямовуються на

відтворення капіталу в сільському господарстві, а також постійно розвивати вітчизняне сільськогосподарське машинобудування та виробництво матеріальних ресурсів для аграрного сектору економіки, збільшити виділення коштів на часткову компенсацію їх вартості. Особливо важливо досягнути розширеного відтворення такої форми капіталу — як основні засоби.

Аналізуючи стан і використання основних засобів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області за останні роки, можна констатувати, що в 2008 р. проти 2000 р. вартість основних засобів зменшилася на 476 млн грн., але, порівняно з попереднім роком, збільшилася на 1266 млн. грн. (табл. 1).

1. Окремі показники стану та використання основних засобів у сільськогосподарських підприємствах Черкаської області

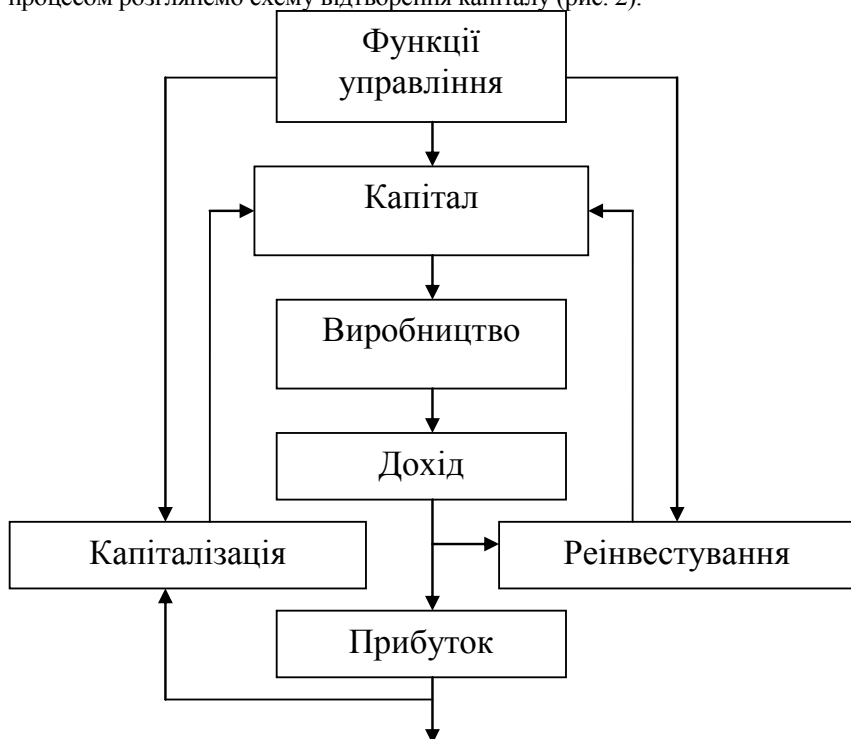
Показник	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. (+, -) до 2000 р.
Вартість основних засобів на кінець року, млн. грн.	5039	3431	3360	3297	4563	-476
Ступінь зносу основних засобів, %	44,0	46,6	42,8	41,0	38,4	-5,6
Валова продукція сільського господарства в порівнянних цінах 2005 р., млн. грн.	1622,1	2383,5	2774,7	2945,1	4205,0	+ 2582,9
Середньорічна кількість працівників у сільському господарстві, тис. осіб	130	54	51	47	44	-86
Фондовіддача, грн.	0,32	0,69	0,83	0,89	0,92	+ 0,60
Фондоємність, грн.	3,11	1,44	1,21	1,12	1,09	-2,02
Фондоозброєність, тис. грн.	38,8	63,5	65,9	70,2	103,7	+ 64,9

Джерело: власні дослідження з використанням даних [7, с. 70–72, 114, 116].

Важливо також відмітити, що, починаючи з 2006 р., ступінь зносу основних засобів почав зменшуватися і в 2008 р. склав 38,4%, що відносно 2000 р. нижче на 5,6 відсоткових пунктів, тобто, вартість введення в дію нових фондів випереджає нарахування зносу. Це свідчить про те, що в аграрному секторі економіки останніми роками позначається розширене відтворення цієї частини капіталу.

За вказаний період на 64,9 тис. грн. збільшилася фондоозброєність. В окремі роки це відбулося навіть при зменшенні загальної вартості основних засобів, тому підвищення цього показника в основному стало можливим за рахунок зменшення середньорічної кількості працівників, зайнятих в сільському господарстві. Валова продукція зросла вдвічі у сільському господарстві за 2000–2008 рр. та збільшилось ефективне використання основних засобів, фондовіддача - майже в три рази, а фондоємність, відповідно, зменшилася на таку ж величину.

Для повнішого розуміння взаємозв'язку між капіталом, виручкою від реалізації продукції, послуг (доходом) і прибутком та управління цим процесом розглянемо схему відтворення капіталу (рис. 2).

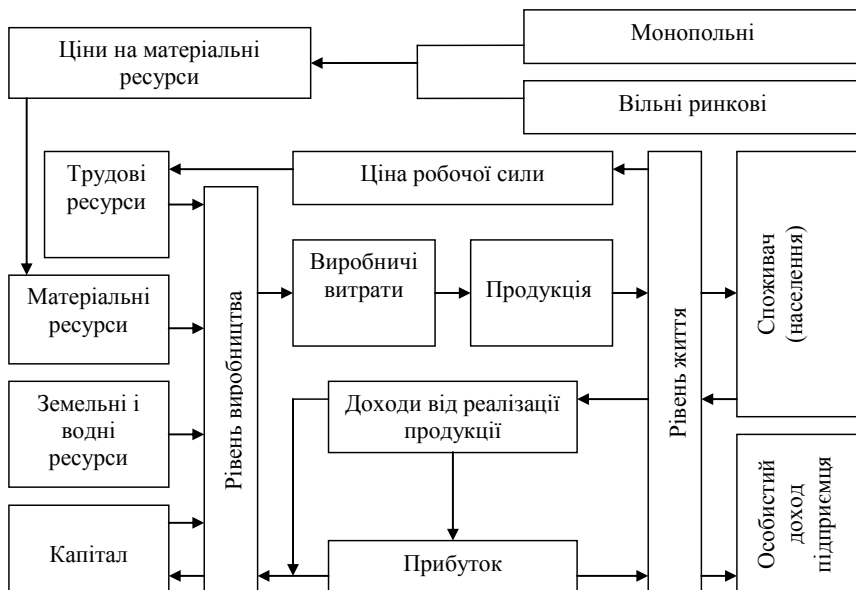
Рис. 2. Управління відтворенням капіталу
Джерело: власні дослідження

Перевищення доходів від використання капіталу над вкладеннями утворить прибуток. Спрямування його частини на розвиток виробництва означає капіталізацію (реінвестування) [8, с.16]. Одержані доходи від реалізації продукції є основою для фінансування підприємства, здійснення ним грошових операцій. Результативними показниками є ліквідність, здатність підприємства витрачати кошти на повсякденні потреби, рентабельність власного капіталу, відношення чистого прибутку до власного капіталу (9, с. 33).

На нашу думку, капіталізація в ринкових умовах господарювання є одним з основних економічних інструментів перерозподілу самого прибутку. Тут зіштовхуються особисті інтереси підприємця та інтереси його як виробника. В даному випадку, коефіцієнт капіталізації показує рівень

зацікавленості підприємця у перспективному розвитку виробництва, його ефективності та доцільності. В даному разі варто було б з боку держави законодавчо закріпити мінімальний відсоток капіталізації в сільськогосподарському виробництві, що забезпечило б розширене відтворення капіталу.

Відтворення капіталу тісно пов'язано із рівнем виробничих витрат, співвідношенням використаних ресурсів у процесі виробництва, цін на дані ресурси та реалізовану продукцію. Запропоновану нами загальну схему взаємозв'язку виробничих витрат і відтворення капіталу в сільськогосподарському виробництві наведено на рис. 3.

Рис. 3. Схема взаємозв'язку виробничих витрат і відтворення капіталу в сільськогосподарському виробництві

Джерело: власні дослідження

Взаємозв'язок тут розглядається через призму рівня виробництва та рівня життя населення. Чим вищий рівень виробництва в сільському господарстві й відповідно нижчі виробничі витрати на одиницю продукції та менша реалізаційна ціна, тим менше коштів витрачає населення на купівлю продуктів харчування і цим покращується його рівень життя — більше коштів залишається на інші потреби. З іншого боку, чим вищий рівень життя населення, тим більше воно може купити відповідну кількість різних продуктів для оптимального і збалансованого харчування, а виробник, у

зв'язку із збільшенням попиту, має можливість нарощувати виробництво та розширювати асортимент продукції, підвищуючи її якість і відповідно реалізаційну ціну. Одержуючи більші доходи від реалізації продукції, а, отже, і прибуток, підприємець має можливість збільшувати інвестування у розширення виробництва, а також підвищувати особистий дохід, що покращує його можливості закріплення в даному бізнесі.

Висновки. Отже, вдосконалення управління відновленням капіталу в аграрному секторі економіки є важливим інструментом покращення ефективності виробництва, як наслідок, і підвищення рівня добробуту працівників. Шляхами досягнення даної мети можуть визначатися як збільшення інвестування власних і залучених коштів, в тому числі і іноземних, так і раціональне використання виробничих ресурсів, проведення раціональної амортизаційної політики, державної фінансової та кредитної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Л. Г. Економіка підприємства: конспект лекцій: [навч. посіб.] / Л. Г. Мельник, О. І. Карінцева. — Суми: ВТД “Університетська книга”, 2003. — 412 с.
2. Фандель Г. Теория производства и издержек / Фандель Г. ; [пер. с нем. под рук. и науч. ред. М. Г. Грещака]. — К.: Таксон, 1998. — 528 с.
3. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві: [навч. посіб.] / Дем'яненко С. І. — К.: КНЕУ, 1998. — 264 с.
4. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємств: [навч. посіб.] / Мец В. О. — К.: Вища школа, 2003. — 278 с.
5. Нелеп В. М. Планування в аграрному підприємстві: [підручник] / Нелеп В. М. — [2-ге вид., перероб. та доп.]. — К.: КНЕУ, 2004. — 495 с.
6. Аграрна політика і макроекономічні відносини в аграрному секторі економіки України / [Зубець М. В., Вергунов В. А., Власов В. І. та ін.] — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 358 с. — (Серія “Сільське господарство України — від минулого до сьогодення” у 4 т., т. 3).
7. Статистичний щорічник Черкаської області за 2008 рік / [за ред. В. П. Приймак] — Черкаси: Головне управ. статистики у Черкаській області, 2009. — 521 с.
8. Управління потенціалом підприємства: навч. посіб. / [І. З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих та ін.]. — К.: Центр навч. літератури, 2006. — 362 с.
9. Павлик В.П. Управління сільськогосподарськими підприємствами у ринкових умовах / В.П. Павлик // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 28–35.

Одержано 20.05.10

Усовершенствование управления восстановлением капитала в сельском хозяйстве является одним из основных факторов повышения эффективности производства. Данная цель может быть достигнута с одной стороны путём увеличения инвестирования в производство, а с другой — рациональным использованием производственных ресурсов.

Ключевые слова: капитал, производственные ресурсы, эффективность производства, прибыль.

The improvement of managing capital renewal in agriculture is one of the basic factors for increasing the efficiency of production. This purpose can be achieved by increasing investments into production on one side, and by rational use of productive resources on the other side..

Keywords: capital, productive resources, efficiency of production, profit.

УДК 332.155:338.43 (1–22)

ЕФЕКТИВНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО, ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Д.К. СЕМЕНДА, кандидат економічних наук

О.І. ЗДОРОВЦОВ, доктор економічних наук

В.Л. МИРОНЕНКО

У статті розглядається вплив ефективного сільськогосподарського виробництва на вирішення соціальних проблем села.

Україна має великі масиви родючих земель і сприятливі кліматичні умови, що дозволяє вирощувати урожаї сільськогосподарських культур не нижчі за ті, які одержують фермери країн ЄС при відносно вищих затратах на їх вирощування. Отже, наша країна має всі можливості зайняти достойне місце на міжнародних ринках сільськогосподарської сировини та продуктів харчування. На нинішньому етапі частка продукції АПК в загальному обсязі вітчизняного експорту становить близько 14%, однак мешканці села, які причетні до його виробництва, ледь зводять кінці з кінцями при самих низьких в державі оплаті праці і рівні соціального забезпечення. Особливу тривогу викликає занепад соціальної інфраструктури. Згідно з інформацією Комітету Верховної Ради з питань аграрної політики і земельних відносин, лише 5% житлового фонду сільської місцевості мають централізоване опалення, 12% забезпечені водопостачанням і 34% природним газом. Лише за останні 5 років в 356 селах України закрито школи, а в 2496 закрито і дитячі дошкільні заклади, 2498 сіл залишились без закладів культури, 526 — дільничних лікарень [6].

Величезні втрати понесли галузі соціальної інфраструктури: освіта, охорона здоров'я, культура, масові види спорту, що призвело до професійної деградації сукупної робочої сили в агропромисловому комплексі. Дану проблематику широко досліджували: П.Т. Саблук, О.М. Онищенко, В.В. Юрчишин, В.К. Збарський, В.П. Горьовий, К.В. Васківська, І.В. Сембай та інші. Зміст їх публікацій [1–4] розкриває економічну сутність розвитку сільських територій.

Мета даної статті полягає в тому, щоб на прикладі ПСП «Нива» Чорнобаївського району Черкаської області виявити вплив сільськогосподарського виробництва на розвиток соціальної інфраструктури села.

Методика досліджень. Методологічною базою дослідження слугували праці вітчизняних вчених, системний і комплексний підхід до вивчення розвитку соціальної сфери села та роль аграрного виробництва в її відродженні. У процесі дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний, спостереження та узагальнення. Дослідження проводилось на фактичних матеріалах ПСП «Нива» с. Лукашівка Чорнобаївського району Черкаської області.

Результати дослідження. У сільській місцевості проживає і в найближчій перспективі проживатиме близько третини населення України, основна частина якого зайнята в аграрній сфері виробництва. Село не тільки виконує функцію продовольчого забезпечення держави, а й залишається носієм і продовжувачем самотутніх матеріальних, культурних, моральних надбань і традицій минулих поколінь. У селі сконцентрована значна частина соціально-економічного потенціалу суспільства.

Дискримінаційні заходи щодо селянства в попередні десятиліття, економічна криза 90-х років призвели до занепаду села, що характеризується значним перевищенням смертності над народжуваністю, скороченням чисельності сільського населення, руйнацією сільської соціальної інфраструктури, зростанням безробіття, відтоком найбільш активної частини селян у місто. Жителі багатьох сіл втрачають можливість отримувати за місцем проживання найпростішу медико-санітарну допомогу, навчати дітей, користуватися послугами культурно-освітніх, торговельних і побутових закладів, реалізовувати продукцію особистих підсобних господарств. Багато сіл залишилися поза сферою обслуговування громадського транспорту. Обсяги будівництва житла скоротилися удвічі, а об'єктів соціально-культурного призначення — у 10 разів [8].

За таких умов, збереження і розвиток села, забезпечення повноцінного відтворення в ньому української нації повинно стати одним із пріоритетних завдань держави.

Реформи аграрного сектора матимуть позитивні результати лише за умови їх соціального спрямування та підвищення життєвого рівня сільського населення.

Аграрну реформу в Україні, започатковану на межі двох тисячоліть, прийнято беззаперечно критикувати і виставляти причиною всіх селянських бід у суспільстві. А от Валентина Олексіївна Гонтар директор ПСП «Нива» с. Лукашівка Чорнобаївського району Черкаської області вважає цей державний акт, попри масу погіршень у його реалізації, мудрим, виваженим і доленосним. В основу функціонування вітчизняного сільського господарства покладені, як в усьому цивілізованому світі, принципи, що ґрунтуються на приватній власності на землю та майно. В Указі Президента від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» передбачено:

- реформувати колективні сільськогосподарські підприємства на засадах приватної власності на землю та майно;
- збереження, при можливості, цілісності господарського використання приватними формуваннями землі та майна колишніх сільськогосподарських підприємств [3].

Саме В.О. Гонтар зуміла зберегти ПСП «Нива» цілісним господарством. Члени сільськогосподарського підприємства, маючи майнові та земельні сертифікати, залишилися спільно працювати в ПСП «Нива», бо довіряли своєму керівникові і не помилились.

Причини сьогоднішніх безладів в українському селі слід шукати не в самій формі, а в недолугій політиці держави, а ще більше в тому, що до керівництва окремих господарств прийшли тимчасові люди, які живуть хвилинною вигодою і керуються правилом «після нас хоч потоп». Сама ж Валентина Олексіївна відчуває високу відповідальність перед своєю посадою і людьми, власною совістю і чесно продовжує лінію борозни, прокладену свого часу батьком, мудрим і далекоглядним Олексієм Андрійовичем Мироненком, який працював на посаді голови колгоспу в цьому ж об'єднаному господарстві — 39 років (з 1956 — 1996 р.). Саме завдяки йому Лукашівка стала одним із кращих сільськогосподарських виробників в Черкаській області. На всіх етапах історії господарство нарощувало виробничі потужності, будувало не тільки приміщення виробничого призначення, а й цілі вулиці житлових будинків для молодих спеціалістів (400 садіб). О.А. Мироненко не тільки створив сильне та економічно стабільне господарство, а й підготував собі заміну - В.О. Гонтар, яка очолює ПСП «Нива» з 1998 р.

З 2000 р. ПСП «Нива» сміливо ввійшло в нові економічні відносини і зараз має стабільні економічні показники — збережено поголів'я тварин і посівні сівозміни. Господарство зерно-буякового напрямку з розвинутим тваринництвом, має виробничі дільниці у п'яти населених пунктах: Лукашівці, Григорівці, Вишнівці, Новоселиці та Веселому Подолі. Тут працює в середньому 450 осіб, які господарюють на 3304 га земельних паїв, в т.ч. ріллі 3243 га. Під посівами цукрових буряків зайнято 400га. Вирощування цукрових буряків повністю механізовано. Для збирання

урожаю придбано комплекс «Хольмер». Торік урожайність цукристих досягла 620 ц з гектара в заліковій вазі. На полях ПСП «Нива» дотримуються інтенсивних технологій крім мінеральних добрив, засобів захисту, щорічно вносять понад 45 тис. т власних органічних добрив, що становить 13,8 т на кожен га ріллі. На 1.01.2010 року в ПСП «Нива» налічується 3200 голів великої рогатої худоби, в т.ч. 820 корів, племінних телиць — 490, на відгодівлі знаходиться 1300 — 1350 голів бичків, 2800 голів свиней. У 2009р. тут виростили 6570 т зернових при врожайності 52,1 ц з га, валовий збір пшениці становив 22437 ц або 56,1 ц з 1 га, було закладено 27000 т силосу, 225 т сіна, 3000 т грубих кормів, 2157 т сінажу. Це дає можливість збалансувати раціон годівлі дійних корів табл. 1.

**1 Раціон годівлі корів в ПСП «Нива» с. Лукашівка
з 15 грудня по 25 січня 2010 р.**

№ п/п	Найменування кормів	Корма, кг	Кормо- вих одиниць	Протеїну, г	Кальцію, г	Фосфору, г	Каротину, мг
	Потрібно по нормі		14,1	1410	102	72	635
1	в раціоні дано: силос кукурудзи	25	4,5	275	31	11	375
2	сінаж багаторічних трав	5	2,05	305	62,5	10,2	110
3	гичка буряка цукрового	8	0,96	136	18,2	3,1	112
4	солома озима	4	1	20	13	3,8	—
5	солома яра	2	0,62	24	7,7	1,7	—
6	дерть гороху	1	1,19	157	2,8	3,6	—
7	дерть кукурудзи	1	1,2	64	2,4	2	—
8	шрот соняшниковий	2	2,48	682	6,4	15,3	—
9	меляс	2	0,74	84	11	2	—
10	сіль	0,1					
	Всього:		14,72	1747	155	52,7	597
			+0,64	+337	+53	-19,3	-38

Примітка: жива маса — 650–700 кг; добовий надій — 20 л; жирність — 4,0%

Повноцінна годівля корів дала можливість у 2009 р. надіти молока на фуражну корову по 7280 кг, продано 5704 т базисного молока, 480 т м'яса, середньодобові прирости на відгодівлі досягли 950 грамів. Від реалізації сільськогосподарської продукції отримано 33,3 млн. грн. Це дало змогу придбати нові трактори та автомобілі на суму 5,5 млн. грн.

ПСП «Нива» — це стабільний та перспективний сільський виробник, де поновлюється технічна база, нарощується поголів'я тваринництва та підвищується його продуктивність, збільшується оплата праці працівників. У виробничих підрозділах працює понад 50 тракторів, 40 вантажних

автомобілів, 6 зернозбиральних комбайнів «Дон», для заготівлі кормів використовують «Ягуар» та «Мамут», є достатня кількість машин для обробки землі.

Велику увагу керівництво ПСП приділяє соціально-економічному розвитку підпорядкованих йому населених пунктів. На газифікацію сіл Лукашівка, Новоселиця та Веселий Поділ витрачено понад 2 млн. грн. власних коштів. Дбають тут про належне утримання об'єктів соціальної сфери, постійно надається допомога у проведенні їх ремонтів. В Лукашівській загальноосвітній школі навчається 265 учнів, в дитячому садку виховується 110 дітей. Щодня з чотирьох сіл трьома автобусами, що належать ПСП «Нива», 160 дітей приїждять до НВК і додому. По всіх виробничих підрозділах організоване харчування працівників (обід коштує 50 коп.), у господарстві працює 8 їдалень, протягом року щодня харчуються понад 800 осіб (450 постійно працюючих, 250–265 учнів школи, 110 дошкільнят в дитсадку).

Лукашівська територіальна громада має прекрасний колектив художньої самодіяльності, який постійно працює над відродженням української культури, розвитком аматорського мистецтва.

Спільними зусиллями сільської ради і ПСП «Нива» вдається вирішувати всі питання, спрямовані на покращення рівня та умов життя на селі і в цілому на виконання Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Багаторічний досвід господарювання ПСП «Нива» переконливо засвідчує, що тільки високоефективне сільськогосподарське виробництво є запорукою розвитку сільських територіальних громад.

Висновок. Соціальна ефективність - це поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (покращення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо). Соціальна ефективність є, по суті, похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто. Соціальна ефективність не завжди може бути кількісно визначена. Проте досить ґрунтовно про досягнуту соціальну ефективність можна судити за такими показниками, як питома вага прибутку, направлено на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку та й самих виробничих показників. Адже соціальне відродження села та підвищення ефективності аграрного виробництва — процеси органічно пов'язані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави // Матеріали сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9–10 листопада 2005 р. м. Київ. — С. 4–18.

2. Онищенко О.М., Юрчишин В.В. Концептуальні проблеми майбутнього українського села і селянства // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій. ННЦ «ІАЕ». — Київ, 2005. — С. 41–50.
3. Збарський В.К., Горьовий В.П. Демографічні проблеми в Україні та шляхи їх розв'язання // Економіка АПК. — 2009. — № 11. — С. 114–115.
4. Васьківська К.В., Сембай І.В. Проблеми розвитку сільських територій // Економіка АПК, 2009. — № 11. — С. 117.
5. Концепція наукового забезпечення установами УААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011–2015 роках. Економіка АПК, 2010. — № 1 — С. 3.
6. Гаврилюк Л.А. Ефективність розвитку сільських регіонів в умовах ринкової економіки (Колективна монографія) За ред. Д.К. Семенди, О.І. Здоровцова — Умань, 2009. — С. 113–119.
7. Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» // Урядовий кур'єр. — 1999. — 8 грудня.
8. Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо вирішення соціальних проблем на селі та подальшого розвитку аграрного сектора економіки» // Сільський час. — 2002. — 27 лютого.

Одержано 21.05.10

В статье рассматривается опыт эффективного сельскохозяйственного производства в решении социальных проблем села.

Ключевые слова: *сельскохозяйственное производство, социальные проблемы села.*

The influence of efficient agricultural production on solving social problems of rural areas are considered in the article.

Key words: *agricultural production, social problems of rural areas.*

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

ПРАВИЛА ПРИЙОМУ ТА ВИМОГИ
до написання статті у
„Збірник наукових праць Уманського ДАУ”

ВИМОГИ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ

Стаття повинна бути побудована в логічній послідовності, насичена фактичним матеріалом, мати такі складові:

Анотація — стисла характеристика змісту статті; те, про що розповідається в статті; обсяг **4–5** стрічок; українською мовою.

Вступ — постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання).

Методика досліджень — обґрунтування вибору напряму досліджень, перелік використаних методів, розкривають загальну методику проведених досліджень (коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом). У *теоретичних* роботах розкривають методи розрахунків, гіпотези, що розглядають, в *експериментальних* — принципи дії та характеристики розробленої апаратури, оцінки похибок вимірювання; обсяг **5–10** рядків.

Результати досліджень — виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; **обов'язково** — табличний або графічний матеріал з результатами статистичної обробки.

Висновки — у закінченні наводяться висновки з даного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку; необхідно наголосити на якісних і кількісних показниках здобутих результатів, обґрунтувати достовірність результатів, викласти рекомендації щодо їх використання; обсяг **5–10** рядків.

Список використаних джерел — оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” [Бюлетень ВАК, №6 за 2007 р.]; **обов'язково** не менше **4** джерел, *переважно* за останні роки.

Резюме — стислий виклад суті статті; викладають на основі *висновків* — стисло і точно, використовуючи синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи складних граматичних зворотів, маловідомих термінів і

символів. Розпочинають з прізвищ й ініціалів авторів та назви статті. Обсяг самого резюме — **4–5** стрічок, *російською та англійською мовами*.

Ключові слова — слова або стійкі словосполучення із тексту анотації; сукупність ключових слів повинна відображувати поза контекстом основний зміст статті; загальна кількість — не менше **3** і не більше **10**, *російською та англійською мовами*.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. Стаття готується українською мовою обсягом 4–10 повних сторінок.
2. Матеріали статті повинні бути оформлені в рамках використання програм, які входять до складу пакета „Microsoft Office”.
3. Файл статті повинен бути набраний і повністю сформатований у редакторі Microsoft Word’97 або вище, назва файлу повинна містити прізвище автора або авторів (наприклад Іванов.doc).
4. Матеріали подаються на паперовому (2 примірники) і електронному носіях. Автор несе відповідальність за якість електронного варіанту (пошкодження вірусом).
5. Всі матеріали однієї статті здаються в окремій папці, конверті або пластиковому файлі, на яких вказано назву статті, прізвища авторів, їх службові адреси та телефони.
6. До статті додаються дві рецензії провідних фахівців (*для авторів інших установ — обов’язково*).
7. **УВАГА! Змінилась вартість друку однієї сторінки – з 1.01.2010 р. – 15 грн.**
8. Редколегія залишає за собою право відхилити на доопрацювання статтю, оформлену не згідно даних вимог. *Відхилену після внутрішнього редагування працю, автор обов’язково повинен повернути разом з виправленим варіантом статті.*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ

1. Всі текстові матеріали (*в т.ч. таблиці та рисунки*) набираються однією гарнітурою „Times New Roman”, розмір шрифту 14 пунктів, відстань між рядками — одинарний інтервал.
2. Параметри сторінки: розмір — стандартний А4 (210 x 297 мм.), розташування книжне, верхній і нижній береги — 20 мм, лівий — 30, правий — 10 мм. Файл зі статтею подається без нумерації сторінок.
3. Загальний вигляд статті:

УДК

(напівжирний, виключка по лівому краю)

НАЗВА СТАТТІ

(великі напівжирні літери, виключка по центру)

ІНІЦІАЛИ, ПРИЗВИЩА АВТОРІВ, науковий ступінь

(великі напівжирні літери) (малі напівжирні літери, виключка по центру)

Назва установи

(напівжирні літери, виключка по центру)

Анотація

(слово „Анотація” не пишеться, шрифт світлий, курсив, виключка по ширині)

Текст статті

(абзац — 1 см, шрифт світлий, виключка по ширині)

Вступ.

(слово „Вступ” не пишеться)

Методика досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Результати досліджень.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

Висновки.

(заголовок виділяється напівжирним шрифтом, виключка по ширині)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

(заголовок виділяється великими напівжирними літерами, виключка по центру)

Резюме

(слова „Резюме” і „Summary” не пишуться; прізвища й ініціали авторів, назва статті та текст резюме — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Ключевые слова: (російською) і Key words: (англійською мовами).

(слова „Ключевые слова:” і „Key words:” пишуться — шрифт напівжирний, курсив; не менше 3 і не більше 10 — шрифт світлий, курсив, виключка по ширині).

Таблиці — повинні бути набрані в програмі Microsoft Word, обрамлення має вся таблиця; виключка по центру. Всі таблиці та рисунки повинні мати назви та порядковий номер, наприклад:

1. Загальна характеристика або Рис. 2. Схеми приладу.

(слово „Таблиця” не пишеться, а „Рис.” — пишеться, шрифт напівжирний, виключка по центру)

Статті подаються за адресою:

20305, м. Умань, Черкаської обл., вул. Інститутська, 1

Уманський національний університет садівництва.

Науковий відділ: Полторецькому С. П.

Контактні телефон: (04744)4–69–87

(063)7889414

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Збірник наукових праць
УМАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ САДІВНИЦТВА**

**Засновано в 1926 році
Випуск 74**

*Збірник наукових праць Уманського національного університету
садівництва / Редкол.: А.Ф. Головчук (відп. ред.) та ін. — Умань, 2010.
— Вип. 74. — Ч. 2: Економіка. — 228 с.*

Адреса редакції:
20305, вул. Інститутська, 1, м. Умань, Черкаської обл.
Уманський національний університет садівництва, тел.: 4–69–87.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 13695 від 03.12.07 р.

Підписано до друку 18.06.2010 р. Формат 60х84 1/16. Друк офсет.
Умов.-друк. арк. 13,20. Наклад 100 екз. Зам. №98.

Надруковано: Редакційно-видавничий відділ
Свідоцтво ДК № 2499 від 18.05.2006 р.
Уманського національного університету садівництва
вул. Інтернаціональна, 2, м. Умань, Черкаська обл., 20305